Rapport van Bevindingen

Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden

KETENEN VAN HET VERLEDEN

jezelf opdraaien
het tempo opvoeren zodat
de ketenen van het verleden
strak komen te staan ankerketting
die het schip van uwe staat
& samenleving staaft tot uiterst
doel: jezelf opgeheven tot nieuwer
symboliek en een zoekmachine later
zeg je jee wat gaat de teller snel
ogen dicht sta je hoog
op een dak in het land voelt
hoe je in duister valt en
er nullen rollen: de nulstand
van samenzijn —
wit en zwart nu
één

antoine de kom

INHOUDSOPGAVE

1 • WOORD VOORAF

‘Not everything that is faced can be changed, but nothing can be changed until it is faced.’

James Baldwin

Op 1 juli 2020 werd het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden ingesteld. Het adviescollege kreeg als taak om binnen het Koninkrijk der Nederlanden een dialoog te organiseren over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving. Een dialoog gericht op verbinding en op een bredere erkenning en inbedding van dit gedeelde verleden.

Een opdracht als deze is in de huidige tijdgeest niet eenvoudig; een dialoog organiseren die verbindend moet zijn over een gedeeld verleden waarvan de belevingen zo uit elkaar lopen. Een verleden dat nog steeds diepe sporen nalaat in de hedendaagse samenleving. Voor een deel van de bevolking gaat dit verleden over hoogtepunten in de Nederlandse geschiedenis, over voorspoed en welvaart. Maar voor een ander deel van de bevolking gaat het over voorspoed en welvaart die verdiend werden over de rug van hun voorouders. Zij ondervinden daar in hun dagelijks leven nog steeds de gevolgen van.

Het slavernijverleden gaat niet alleen over slachtofferschap, maar ook over moed, veerkracht en verzet. Dit is zeker van toepassing op al die mensen op wier schouders het adviescollege staat. Zij hebben jarenlang geijverd om het slavernijverleden en de doorwerking ervan in het heden, te agenderen. Mensen die hun stem in protest hebben laten horen, die tegen de stroom in zijn gegaan, die al vele dialogen over dit thema hebben gevoerd.

Een steeds grotere groep mensen laat een stem horen over de scheve verhoudingen binnen onze maatschappij. Zij spreken zich uit tegen racisme, discriminatie en uitsluiting. Aan de andere kant staat een groep die dat verleden niet kent of niet wil horen. Die bang is eigen tradities, houvast en ankers kwijt te raken in een toch al complexe samenleving. Een samenleving in verandering, met verschillende verhalen. Mensen weten soms niet precies hoe zij moeten reageren. Ze hebben het gevoel niet de juiste woorden te kennen, of weten niet welke nieuwe posities zij moeten innemen ten opzichte van dit complexe onderwerp.

In de georganiseerde dialogen kwam naar voren dat de kennis over het Nederlandse slavernijverleden gering is. Dat geldt voor Nederland als geheel, maar ook voor de gemeenschappen van nazaten. Er zal dus veel meer kennis en collectief bewustzijn moeten worden verworven om een gezamenlijke, nationale geschiedenis te kunnen beleven.

Als de Franse bezetting nationale geschiedenis is, dan geldt dat ook voor de bezetting van de koloniën. Als de opstand tegen Spanje nationale geschiedenis is, dan zijn de opstand van Tula en de opstand van de Marrons dat ook. Die historische bewustwording en identificatie met het verleden zijn noodzakelijk om het slavernijverleden en de doorwerking daarvan werkelijk te zien als een onderdeel van onze gezamenlijke geschiedenis.

Om tot herstel te komen, zodat een gezamenlijke toekomst mogelijk wordt, is het noodzakelijk dat de Staat:

- erkent dat slavernij en slavenhandel misdrijven tegen de menselijkheid waren;
- verantwoordelijkheid neemt om de misstanden van het slavernijverleden onder ogen te zien;
- erkent dat de gevolgen van het slavernijverleden heden ten dage nog voelbaar zijn; en
- excuses aanbiedt.

Het adviescollege markeert met zijn dringende aanbevelingen dat de tijd van vrijblijvendheid en wegkijken nu echt voorbij is.

Drs. D.H. Oudshoorn-Tinga, voorzitter
E. Davids
Mr. L.Y. Gonçalves-Ho Kang You
Dr. J.L. Kool-Blokland
G. de Randamie
R.R. Severina

2 • SAMENVATTING

Het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden adviseert om bij wet te erkennen dat de slavenhandel en de slavernij die tussen de zeventiende eeuw en 1 juli 1863 direct of indirect onder Nederlands gezag hebben plaatsgevonden, misdrijven tegen de menselijkheid waren. Daarbij moet ook het leed erkend worden van alle mensen die slachtoffer van deze misdrijven zijn geworden en het leed van hun afstammelingen.

Erken ook de strijd, successen en invloed van degenen die zich in de loop der eeuwen tot heden toe hebben verzet tegen slavernij, racisme en discriminatie.

Voorts adviseert het adviescollege dat de Staat der Nederlanden, mede als rechtsopvolger van eerder Nederlands gezag, die slavenhandel en slavernij direct of indirect heeft toegestaan, mogelijk gemaakt, bevorderd of bedreven, hiervoor bij wet zijn excuses aanbiedt. Het adviescollege beveelt aan dat de Staat der Nederlanden bij het aanbieden van excuses de bereidheid uitspreekt om dit historisch onrecht, dat tot op heden in velerlei vormen wordt ervaren, zoals discriminatie en institutioneel racisme, zoveel mogelijk te herstellen.

Aanbevolen wordt dat de minister-president excuses namens de regering aanbiedt. De keren dat de koning zich heeft uitgesproken over het verleden (Indonesië en Wilhelmina (WO II)), heeft dat grote symbolische betekenis gehad voor de gemeenschap.

Het adviescollege adviseert hierbij de volgende acties te ondernemen.

Vergroot het bewustzijn over de trans-Atlantische slavernij via onderzoek, onderwijs en kunstzinnige projecten onder meer door een nationaal onderzoeksprogramma te starten naar het slavernijverleden en de hedendaagse erfenissen en doorwerkingen daarvan, waaronder institutioneel racisme. In de opstelling en uitvoering van dit onderzoek moeten zowel nazaten als niet-nazaten van totslaafgemaakten participeren. Meer onderzoek vanuit een grassroots-perspectief zou de meerstemmigheid ten goede komen. Dit onderzoek moet niet alleen de geschiedenis van slavernij omvatten, maar ook historische en hedendaagse sociaal-economische, medisch-psychische, spiritueel-religieuze en cultureel-politieke aspecten daarvan. Bekijk op welke wijze reeds bestaande instituten zoals het NiNsee daar integraal bij kunnen worden betrokken, zodat doublures worden voorkomen en duurzaamheid wordt gewaarborgd.

Onderzoek daarbij op welke wijze reeds bestaande initiatieven en instituten die gericht zijn op het verdiepen van het substantieve burgerschap van Afro-Antillianen en Afro-Surinamers kunnen worden gecontinueerd, geïntensiveerd en versterkt.

Natasja Kensmil | White Elephant, 2019 | Collectie Amsterdam Museum

Neem om het onderwijs te versterken maatregelen om ervoor te zorgen dat de onderwerpen slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het heden een vast onderdeel worden van het curriculum in alle onderwijsniveaus en vooral ook in de pedagogische opleidingen.

Versterk de kennis over de betekenis van discriminatie in het dagelijks leven en tref wettelijke maatregelen ter bestrijding van racisme en vreemdelingenhaat. Draag zorg voor systematische handhaving. Implementeer daartoe een structureel, intersectioneel programma ter bestrijding van discriminatie en racisme, waaronder institutioneel racisme en etnisch profileren. Daarbij verdient de bestrijding van institutioneel racisme op de arbeidsmarkt, de woningmarkt, het onderwijs en de politie specifieke en dringende aandacht.

Maak het slavernijverleden zichtbaar, zodat dit een gedeelde geschiedenis kan worden.

Draag zorg voor een nationaal museaal centrum of nationale voorziening waarin op ruime en toegankelijke wijze het slavernijverleden en de doorwerking daarvan worden getoond met

een veelzijdige blik. Draag er daarbij zorg voor dat ook in de Caribische landen en Suriname dit verleden beter gekend en getoond kan worden.

Ontwikkel na afstemming met organisaties van nazaten beleid op basis waarvan er in de publieke ruimte meer nieuwe, gemeenschappelijke symbolen voor een gedeelde toekomst kunnen worden gecreëerd. Betrek daar ook bestaande, aan het slavernijverleden verbonden beelden, monumenten, gebouwen en straatnamen bij om enerzijds het verhaal van de geschiedenis te vertellen, en anderzijds de pijn die de confrontatie in de publieke ruimte bezorgt, te verzachten.

Maak van 1 juli een nationale herdenkingsdag, gesteund en bijgewoond door de koning en de regering (minister-president) als erkenning dat het slavernijverleden de hele samenleving aangaat.

Het staat ieder deel van het voormalig Koninkrijk uiteraard vrij ook eigen herdenkingsdagen te kiezen. Maak van publieke media gebruik om die dag nationaal stil te staan bij de verschrikkingen van de slavernij en het leed en lot van de tot slaaf gemaakte mensen in het hele voormalige Koninkrijk.

In de adviesopdracht is gevraagd ook de rehabilitatie van Tula te betrekken. Gelet op de verstrekte adviezen van wetenschappers en bevindingen uit de dialogen, adviseert het adviescollege positief over de rehabilitatie van Tula.

Het adviescollege merkt daarbij op dat de opdracht zich beperkt heeft tot Tula en dat er meer verzetshelden zijn die betrokken dienen te worden in het nationale onderzoek naar het slavernijverleden.

Draag zorg voor voldoende en structurele financiering van herstelmaatregelen waardoor er duurzaam geïnvesteerd kan worden in het verminderen van de gevolgen van het slavernijverleden. Het adviescollege adviseert de hiervoor genoemde erkenning, excuses en herstel te verankeren bij wet, zodat duidelijk is dat er geen sprake is van vrijblijvendheid. Het adviescollege geeft daarbij in overweging voor een consensusrijkswet te kiezen. Dit mag echter niet leiden tot vertraging om de zo noodzakelijk geachte herstelmaatregelen voortvarend te implementeren. Een consensusrijkswet biedt de Caribische landen de mogelijkheid om mee te denken over de wijze waarop Nederland overgaat tot erkenning, excuses en herstel. Naarmate erkenning, excuses en herstel meer aanvaard kunnen worden door de landen waar de slavernij plaatsvond, hebben zij meer betekenis voor de toekomstige samenleving. Daarbij zal in een consensusrijkswet nadrukkelijk tot uitdrukking moeten worden gebracht dat de verantwoordelijkheid voor het slavernijverleden uitsluitend ligt bij en genomen wordt door het Europese deel van het Koninkrijk.

Stel een Koninkrijksfonds ter beschikking van passende, respectvolle omvang, ter structurele en duurzame financiering van herstelmaatregelen. De herdenking van de afschaffing van de slavernij in het Koninkrijk op 1 juli 2023 zou een bij uitstek geschikt moment zijn voor de inwerkingtreding daarvan.

3 • OPDRACHT

Het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden (hierna: het adviescollege) is op 1 juli 2020 ingesteld door minister Ollongren van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). De opdracht is om een dialoog te organiseren over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving, gericht op een bredere erkenning en inbedding van dit gedeelde verleden in de Nederlandse samenleving.

In Nederland is er in toenemende mate aandacht voor het slavernijverleden. De sporen van dat verleden werken tot op de dag van vandaag door in onze samenleving. Daarom wenst het kabinet stil te staan bij deze episode uit onze geschiedenis. Tevens wenst het kabinet de aandacht voor het slavernij- en het gedeelde verleden ook in de toekomst levend te houden, onder andere door jaarlijks de afschaffing van de slavernij te herdenken.

De dialoog richt zich niet alleen op Nederlanders van Afrikaanse herkomst, maar op de Nederlandse samenleving in haar geheel, en op het gehele Koninkrijk, inclusief de Caribische delen.

Het adviescollege opereert zonder last of ruggespraak, is breed samengesteld, en dient de onafhankelijkheid en de inhoudelijke samenhang van de dialoog te waarborgen. Het organiseert daartoe gesprekstafels in diverse maatschappelijke sectoren en stelt een rapport op met bevindingen aangaande de gevoerde dialogen.[1]

Naast het organiseren van een dialoog heeft de minister het adviescollege verzocht om advies uit te brengen over de motie-Nicolaï van10 maart 2020, aangenomen door de Eerste Kamer. De motie verzoekt de regering om 'na te gaan of er reden bestaat om – net zoals in Frankrijk – bij wet de slavernij en de slavenhandel die in het verleden heeft plaatsgevonden als een misdaad tegen de menselijkheid aan te merken, en om na te gaan of in diezelfde wet de oprichting en instandhouding van een Nationaal Monument Slavernijverleden, een Kenniscentrum Slavernijverleden en een Slavernijmuseum dient te worden gegarandeerd.'[2]

Ten slotte is het adviescollege gevraagd om advies uit te brengen over het verzoek uit 2019 van Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut aan de Rijksministerraad, voor eerherstel van Tula.

Op 1 juli 2021 wordt het rapport van bevindingen aangeboden aan minister Ollongren van BZK.

---

1 De opdracht van minister Ollongren is opgenomen in bijlage 1.

2 De motie-Nicolaï is opgenomen in bijlage 2.

4 • PROCES

4.1 ALGEMEEN

Het adviescollege heeft bij de aanpak van zijn werkzaamheden een zo breed mogelijke benadering gehanteerd, om een groot bereik te hebben. Daarbij zijn ook de Nederlands-Caribische eilanden betrokken. Naast het stimuleren van de dialoog en het horen van burgers, heeft het adviescollege wetenschappers geraadpleegd. Het sprak met vertegenwoordigers van diverse belangenorganisaties, maatschappelijke sectoren en groeperingen uit de samenleving. Jongeren betrok het adviescollege met speciaal op het onderwijs gerichte dialogen. De Nederlandse samenleving in het algemeen werd vertegenwoordigd in breed opgezette dialoogtafels, in sectorale tafels en via panelpeilingen. De reikwijdte omvat zowel Nederland als de Caribische delen van het Koninkrijk, Saba, Sint Eustatius, Bonaire, Aruba, Curaçao en Sint Maarten. Het adviescollege zette een publiekscampagne op, raadpleegde een burgerpanel en verzocht wetenschappelijke deskundigen om een bijdrage te leveren aan de diverse onderdelen van het vraagstuk slavernijverleden en doorwerking in de hedendaagse samenleving. Met deze aanpak heeft het adviescollege gestreefd naar zowel verbreding van de dialoog naar een groot publiek bereik, als verdieping in gesprekken aan de sectorale tafels.

Bij de werkzaamheden maakte het adviescollege gebruik van het Denkkader Polarisatie van Bart Brandsma over het omgaan met polarisatie en depolarisatie in maatschappelijke discussies en processen.[3] Met Brandsma werden daarover diverse gesprekken gevoerd.

Om de gewenste dialoog en de daaruit voortkomende aanbevelingen af te stemmen op initiatieven die in diverse steden in Nederland al gaande zijn, heeft het adviescollege gesprekken gevoerd met wethouder Bert Wijbenga (Handhaving, Buitenruimte, Integratie en Locoburgemeester) van Rotterdam, en met wethouder Rutger Groot Wassink (Sociale Zaken, Diversiteit en Democratisering) van Amsterdam.

De wereldwijde COVID-19-epidemie heeft de mogelijkheid tot fysieke gesprekken beperkt, zowel in Nederland als in het Caribische deel van het Koninkrijk. Daarom heeft het adviescollege het aantal deelnemers aan de fysieke tafels beperkt en organiseerde het naast fysieke dialoogtafels digitale dialoogsessies.

In de volgende paragrafen wordt de aanpak nader uitgewerkt.

3 Bart Brandsma (2016).

4.2 CARIBISCH DEEL VAN HET KONINKRIJK

De opdracht aan het adviescollege bevatte nadrukkelijk het verzoek om ook in het Caribisch deel van het Koninkrijk een maatschappelijke dialoog over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan te faciliteren. Daartoe heeft het adviescollege allereerst gesprekken gehouden met het bevoegd gezag van de verschillende eilanden. Daarnaast raadpleegde het adviescollege per eiland lokale coördinatoren over het opzetten van een maatschappelijke dialoog.

Door de beperkingen als gevolg van de COVID-19-pandemie was fysieke aanwezigheid bij dialoogtafels pas in een laat stadium mogelijk. Het programma heeft daardoor vertraging opgelopen.

Op Bonaire, Curaçao en Saba hebben al dialogen plaatsgevonden. Op Sint Eustatius, Sint Maarten en Aruba volgen later dit jaar dialogen.

4.3 NEDERLAND

4.3.1 Belangenorganisaties

Het adviescollege erkent het werk van de vele belangenorganisaties die zich al jarenlang inzetten voor de belangen van de nazaten van tot slaaf gemaakte Afrikanen, de aandacht voor ongelijkheid en discriminatie, en voor de doorwerking van het slavernijverleden in de hedendaagse samenleving. Zij hebben al vele dialogen georganiseerd, hun stem en die van hun achterbannen laten horen, veelal onder moeilijke omstandigheden. Om die reden heeft het adviescollege met vertegenwoordigers van diverse belangenorganisaties gesproken.[4] De gesprekken hadden tot doel te overleggen over de invulling van de dialoog. Het adviescollege heeft de belangenorganisaties naar hun mening gevraagd over de opdracht van de minister. Ook is aan hen de vraag voorgelegd op welke wijze de aanbevelingen tot een blijvend resultaat zouden kunnen leiden.

In de gesprekken brachten de belangenorganisaties verschillende aandachtspunten naar voren. De vertegenwoordigers van de organisaties vroegen met name aandacht voor een doelgerichte bestrijding van discriminatie en vooral ook van institutioneel racisme; voor vergroting van representativiteit zowel in het bestuur als in alle maatschappelijke sectoren; voor de bevordering van kennis binnen het onderwijs over onderwerpen als slavernijverleden en discriminatie; en voor het belang van excuses, erkenning en herstel van de schade door het slavernijverleden. De belangenorganisaties benadrukken het belang van de dialoog voor de bewustwording van het slavernijverleden en de doorwerking ervan.

---

4 Het adviescollege sprak met de volgende belangenorganisaties: Landelijk Platform Slavernijverleden, Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee), OCAN, Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland, The Black Archives, Kick Out Zwarte Piet, Initiatief Museale Voorziening (gemeente Amsterdam), Profor, Comité 21 Maart. Tevens sprak het adviescollege met Mercedes Zandwijken, initiatiefneemster van Keti Koti Dialoog Tafel.

Hun werk en inzet blijven onverminderd noodzakelijk. De belangenorganisaties hebben de urgentie van een verandering in het handelen van de overheid duidelijk gemaakt. De terugkoppeling over hun inbreng vond plaats in de afrondende fase van ons werk als adviescollege.

4.3.2 Opzet van de dialogen, publiekscampagne en burgerpanel

Wegens de COVID-19-pandemie zijn de sectorale dialoogtafels anders uitgevoerd dan oorspronkelijk de bedoeling was. Het aantal deelnemers aan fysieke tafels moest beperkt worden wegens de verplichte anderhalve meter afstand. Tevens zijn bijeenkomsten naar een later tijdstip verschoven, toen de versoepelingen van de corona-richtlijnen meer fysieke ontmoeting mogelijk maakten.

Om toch aan de opdracht te voldoen om de Nederlandse samenleving in brede zin in de dialogen te betrekken, Heeft het adviescollege digitale dialoogsessies georganiseerd. Het koos daarbij voor drie verschillende vormen:

1. drie brede maatschappelijke digitale dialogen in samenwerking met Pakhuis de Zwijger;
2. zes sectorale dialogen in samenwerking met IZI Solutions;
3. 21 dialooglessen en acht slotdialogen met scholieren en studenten in samenwerking met Discussiëren Kun je Leren (DKJL).

Verder heeft het adviescollege in samenwerking met Motivaction een online burgerpanel opgezet om de inbreng van het publiek te vergroten, en is in samenwerking met DeGoedeZaak een campagne gelanceerd.

In al deze dialogen kwam aan de orde hoe de doorwerking van het slavernijverleden ervaren wordt in verschillende sectoren in de samenleving. Tevens werd er ingezoomd op specifieke thema's, zoals representatie, kansen in het onderwijs, beeldvorming in de media, cultuur en publieke ruimte, herkenning, erkenning en excuses.

De drie brede maatschappelijke dialogen bestonden uit twee delen: een panelgesprek en zogeheten break-outsessies. De panelgesprekken werden live uitgezonden en waren hiermee toegankelijk voor een groot publiek. Na de panelgesprekken gingen deelnemers in break-outsessies in kleinere groepen met elkaar in gesprek. De break-outsessies zijn niet live uitgezonden, om deelnemers de gelegenheid te bieden in beslotenheid met elkaar het gesprek aan te gaan.

Aan de zes sectorale dialogen namen vertegenwoordigers deel uit de sectoren justitie en veiligheid, cultuur en media, sport, bestuur, zorg en onderwijs. Zij gingen met elkaar in gesprek aan de hand van stellingen.

Voor jongeren heeft het adviescollege 21 dialooglessen georganiseerd, in vijftien groepen. De leerlingen waren afkomstig uit uiteenlopende onderwijsniveaus: primair onderwijs, voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs, hoger beroepsonderwijs en universitair onderwijs. Aanvullend vonden er acht online slotdialogen plaats tussen leerlingen en deskundigen.

Het burgerpanel is opgezet in de vorm van een online community met 55 deelnemers die een afspiegeling vormen van de Nederlandse samenleving. De helft van dit panel bestond uit personen van Surinaamse en Antilliaanse afkomst. Het burgerpanel was beschikbaar gedurende een periode van acht weken en is ingezet voor verschillende onderzoeken, opdrachten en peilingen. De panelleden stonden in contact met de dialoogtafels: uitkomsten van de dialogen en de bevindingen van deelnemers aan de dialoogtafels werden voorgelegd en bediscussieerd in de online community.

Een brede publiekscampagne had als doel de dialoog te verdiepen en te verbreden met behulp van online middelen. In de campagne werden inwoners van Nederland uitgenodigd om mee te doen aan de publieke dialogen en zich via sociale media publiekelijk uit te spreken tegen racisme. Door een *pledge* te ondertekenen zegden betrokkenen toe om actief bij te dragen aan de erkenning en verwerking van het slavernijverleden, bijvoorbeeld door zich uit te spreken tegen racisme in de eigen omgeving. Op de website ikzeteenstap.nl kregen de ondertekenaars de ruimte om hun eigen actie onder de aandacht te brengen. Tot dusverre hebben 2.203 mensen de *pledge* ondertekend.

Het resultaat van de dialogen wordt beschreven in paragraaf 6.1.

4.4 WETENSCHAPPELIJKE INBRENG

Op wetenschappelijk gebied zijn er de afgelopen jaren tal van onderzoeken uitgevoerd naar het Nederlandse slavernijverleden. Bij de uitvoering van onze opdracht heeft het adviescollege gebruikgemaakt van diverse publicaties. Tevens is een aantal wetenschappers om advies gevraagd over het publiekelijk uitspreken van excuses door de Nederlandse regering, de juridische mogelijkheden, en de wenselijkheid van wetgeving.[5] In het bijzonder is advies gevraagd over de uitvoering van de motie-Nicolaï.

In paragraaf 6.2 wordt de inhoud van de adviezen besproken.

5 Het adviescollege heeft advies gevraagd aan het T.M.C. Asser Instituut; mr. dr. Bastiaan Rijpkema, prof. dr. Arjen van Rijn & mr. dr. Glenn Thodé; prof. dr. Philomena Essed; dr. Rose-Mary Allen & prof. dr. Alex van Stipriaan; prof. dr. ir. Gilbert Cijntje; drs. Disrael Orphelin; en dr. Francio Guadeloupe. Hun bijdragen zijn integraal opgenomen in bijlage 4.

5 • ONTWIKKELINGEN IN DE SAMENLEVING

5.1 INTERNATIONAAL

De afgelopen jaren vonden er belangwekkende internationale ontwikkelingen plaats in de aandacht voor het slavernijverleden en de doorwerking daarvan. In toenemende mate hebben landen aandacht voor hun eigen pijnlijke geschiedenis. Diverse landen erkennen hun omstreden optreden in het verleden en bieden daar excuses voor aan, of maken wetgeving op het gebied van erkenning, doorwerking, excuses en herstel. Dit gebeurt onder andere in Duitsland, België, Frankrijk, het Verenigd Koninkrijk en de Verenigde Staten (VS).

De Verenigde Naties (VN) hebben diverse resoluties aangenomen over slavernij, slavenhandel en de positie van mensen van Afrikaanse herkomst.

Unesco, de organisatie van de VN voor onderwijs, wetenschap en cultuur, heeft in 1999 een aantal internationale dagen ingesteld om de herinnering aan het slavernijverleden levend te houden. De datum 25 maart is aangemerkt als internationale herdenkingsdag van de slachtoffers van slavernij en de trans-Atlantische slavenhandel; 23 augustus als internationale dag ter herinnering aan de slavenhandel en de afschaffing daarvan; en 2 december als internationale dag voor de afschaffing van slavernij waaronder ook hedendaagse slavernij is begrepen.

Voorts heeft het internationaal wetenschappelijk comité van Unesco regeringen en instituten opgeroepen verantwoordelijkheid te nemen voor het slavernijverleden en '*to take immediate and comprehensive measures to repair these crimes, which are reflected in global patterns of poverty, inequality and racism*.'[6]

De Durban Conferenties, gehouden onder auspiciën van de VN (Durban 2001, Geneve 2009, New York 2011), vormen een mijlpaal in de wereldwijde discussie over racisme, discriminatie en uitsluiting. De conferenties hebben aandacht besteed aan controversiële onderwerpen. Zo ook aan genoegdoening voor slachtoffers van de trans-Atlantische slavenhandel. In 2013 werd door de VN 'het decennium voor mensen van Afrikaanse afkomst' (*Decade of People of African Descent*) uitgeroepen, met als doel de grondrechten en de vrijheden van mensen van Afrikaanse afkomst te beschermen. De resolutie roept VN-landen op in actie te komen tegen racisme, rassendiscriminatie, vreemdelingenhaat en de daarmee samenhangende onverdraagzaamheid. Het Nederlandse kabinet ondersteunt de *Decade* om de aanpak van racisme in Nederland te versterken. Nederland volgt hierbij de drie pijlers van de VN-resolutie: erkenning, rechtvaardigheid en ontwikkeling.

---

6 Opendemocracy.net (2016).

De VN hebben op 22 december 2018 in een resolutie verzocht om een permanent forum op te richten ten behoeve van mensen van Afrikaanse afkomst.[7] Het forum zal dienen als overlegorgaan voor mensen van Afrikaanse afkomst en andere belanghebbenden, als platform voor het verbeteren van de levenskwaliteit en het levensonderhoud van mensen van Afrikaanse afkomst en om in een verklaring bij te dragen aan de uitwerking van de VN-resolutie. Die *declaration* zal een eerste stap zijn tot een juridisch bindend instrument, voor de bevordering en volledige eerbiediging van de mensenrechten van mensen van Afrikaanse afkomst.

Het Europees Parlement heeft in 2019 de resolutie over Fundamentele Rechten van mensen van Afrikaanse herkomst aangenomen (*Resolution on fundamental rights of people of African descent in Europe*). Hierin wordt de directe relatie gelegd tussen racisme dat specifiek gericht is op mensen van Afrikaanse afkomst, met de geschiedenis van kolonialisme en slavernij. De resolutie roept de lidstaten onder andere op om maatregelen te nemen tegen racisme en uitsluiting. Deze resolutie was baanbrekend omdat het Europees Parlement voor het eerst de relatie legde tussen discriminatie en historisch onrecht jegens mensen van Afrikaanse afkomst.[8]

Het slavernijverleden en de doorwerking in het heden leidden in verschillende Europese landen eveneens tot publieke erkenning. Op 28 mei 2021 sprak de Duitse regering uit schuldig te zijn aan de genocide die plaatsvond in Namibië aan het begin van de twintigste eeuw. Duitsland bekende schuld, sprak excuses uit en stelde een bedrag beschikbaar voor hulpprojecten in Namibië.[9] In België heeft koning Filip op 30 juni 2020 diepe spijt betuigd voor gruweldaden in Congo onder het bewind van zijn voorganger Leopold II.[10] In het Verenigd Koninkrijk hebben zowel de regering, als de stadsbesturen van Londen en Liverpool, maar ook kerkelijke instellingen, financiële instellingen en delen van het bedrijfsleven excuses aangeboden voor hun aandeel in slavernij, slavenhandel en onmenselijke behandeling van de totslaafgemaakten.[11] Frankrijk heeft bij wet slavernij en de slavenhandel benoemd als misdaad tegen de menselijkheid.[12] De Amerikaanse president Bill Clinton bood reeds in 1998 excuses aan voor de slavernij en slavenhandel, die ten grondslag liggen aan de hedendaagse economie. In 2021 is Juneteenth – 19 juni – door president Joe Biden van de VS uitgeroepen tot federale feestdag. Het is de viering en herdenking van de beëindiging van de slavernij in de VS, ook wel *Emancipation day* genoemd.[13]

---

7 United Nations (2019).

8 European Parliament (2018).

9 Auswärtiges Ambt (2021).

10 Koning Filip van België (2020).

11 Faulconbridge (2020).

12 Bijdrage Asser Instituut, zie bijlage 4.

13 Onder president Abraham Lincoln trad de Emancipatieproclamatie al in 1863 in werking, maar pas meer dan twee jaar later, op 19 juni in 1865, kregen de laatste Afro-Amerikaanse slaven in de staat Texas ook echt hun vrijheid terug, na overgave van de zuidelijke geconfedereerde staten in de Amerikaanse Burgeroorlog.

5.2 NEDERLAND

In artikel 1 van de Nederlandse Grondwet is verankerd dat allen die zich in Nederland bevinden, in gelijke gevallen gelijk worden behandeld. Discriminatie wegens godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, is niet toegelaten. Het gebod van gelijke behandeling en het verbod op discriminatie en racisme zijn in wettelijke bepalingen vastgelegd en uitgewerkt, Het adviescollege veronderstelt deze als bekend. In deze paragraaf gaat het adviescollege vooral in op het maatschappelijk debat over rassendiscriminatie, en belicht relevant onderzoek en relevante ontwikkelingen.

In ieder land dat het VN-verdrag over anti-discriminatie heeft ondertekend, doet de VN periodiek onderzoek. Daarbij wordt er aandacht besteed aan mogelijke vormen van discriminatie. In 2014 bezocht een VN-comité voor mensen van Afrikaanse afkomst Nederland, en gaf in het rapport als een van de aanbevelingen dat Nederland een nationaal actieplan tegen rassendiscriminatie dient op te stellen, op grond van de bevinding van discriminatie, etnische profilering, ongelijkheid in onderwijs en het stereotype van de figuur van Zwarte Piet.[14]

Overigens heeft Nederland in 2020 tegen de VN-resolutie *A global call for concrete action for the elimination of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance and the comprehensive implementation of and follow-up to the Durban Declaration and Programme of Action* gestemd.[15]

Gaandeweg verbreedt het debat in Nederland zich van alledaags racisme naar institutioneel racisme.[16] Racisme is vaak ingebed in instituties, waarbij processen, beleid en regels van organisaties leiden tot structurele ongelijkheid tussen mensen van verschillende achtergrond, huidskleur of religie.[17] Institutioneel racisme is door de toeslagenaffaire bij de belastingdienst breed in de publiciteit gekomen. Eerder al was etnisch profileren door de politie een onderwerp van onderzoek.[18]

In de afgelopen dertig jaar is er in Nederland een groeiend bewustzijn ontstaan van het eigen slavernijverleden en de doorwerking ervan in de moderne samenleving. De betrokkenheid van een breed publiek en van bekende Nederlanders is toegenomen. Belangenorganisaties hebben een belangrijke rol gespeeld in het agenderen, in het debat en bij het vergroten van bewustzijn.

---

14 United Nations (2014).

15 Een overzicht van landen die voor en landen tegen de resolutie stemden is te vinden op digitallibrary.un.org/record/3896183?ln=en. NRC Handelsblad meldde hierover, dat de Europese Commissie kritiek op Nederland uitte, omdat Nederland 'de regels in de strijd tegen racisme, vreemdelingenhaat en ontkenning van grote internationale misdaden en de Holocaust onvoldoende verankerd [heeft] in nationale wetgeving' (Schreuder (2021)).

16 Philomena Essed heeft de term alledaags racisme geïntroduceerd, zie Essed (1984). .

17 Kennisplatform Integratie & Samenleving. (2021).

18 Ibidem.

Er is onderzoek verricht, er zijn publicaties verschenen en gedichten geschreven, er zijn toneelstukken en dansvoorstellingen uitgevoerd, er zijn films gemaakt en er zijn tentoonstellingen georganiseerd. Het onderwerp 'slavernijverleden' maakt deel uit van de nationale canon van de Nederlandse geschiedenis en heeft sinds halverwege de jaren negentig een plek in de kerndoelen en eindtermen van het primaire en voortgezet onderwijs.[19] Dat laat onverlet dat veel leerkrachten aangeven onvoldoende kennis te hebben om deze taak ook daadwerkelijk uit te voeren.

In drie steden is er een slavernijmonument opgericht. De landelijke herdenking van Keti Koti bij het Nationaal Monument in het Oosterpark in Amsterdam wordt bijgewoond door een vertegenwoordiger van de regering en live uitgezonden door de publieke omroep.

Overigens kent het slavernijverleden binnen de verschillende delen van het Koninkrijk en Suriname verschillende perspectieven, die gerespecteerd moeten worden. De eilanden hebben in tegenstelling tot Suriname bijvoorbeeld niet het gedwongen staatstoezicht van tien jaar gekend. Ook het perspectief van de herdenking van 1 juli wordt op de eilanden niet herkend. Daar geldt een ander bevrijdingsverhaal. En ook de Marrons kennen andere herdenkingsmomenten.

Alledaags racisme wordt ook in het publieke debat steeds meer herkend en erkend en er wordt vaker publiekelijk protest tegen aangetekend. Een belangrijk voorbeeld van dat groeiende bewustzijn is de kentering in de discussies rond de figuur van Zwarte Piet: waar in 2013 van de ruim 29.000 leden van het opiniepanel van *EenVandaag* nog 89 procent tegen wijzigingen in zijn uiterlijk was, was dit in 2020 gedaald naar 55 procent.[20]

Het bewustzijn van racisme kreeg in 2020 een impuls door de tragische dood van George Floyd in de VS. Via social media werd de gewelddadige arrestatie breed gedeeld. Wereldwijd werd de dood van George Floyd gevolgd door de Black Lives Matter-manifestaties, waarmee institutioneel racisme en racistisch politiegeweld aan de kaak werden gesteld.

In het maatschappelijke gesprek over het slavernijverleden en doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving, is er een ontwikkeling waarneembaar die gekenmerkt wordt door verschillende niveaus van affiniteit, kennis en snelheid. Voor de ene groep gaan de ontwikkelingen niet snel genoeg, en voor de andere gaan ze juist te snel, en leeft het gevoel de grip te verliezen. Mensen kunnen het gevoel hebben dat tradities en verworvenheden van hen worden afgenomen. Bovendien heersen er bij een deel van de Nederlanders angst en schroom ten aanzien van het thema slavernijverleden en de doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving. Zij zijn behoedzaam in gesprekken, durven geen uitspraken te doen uit angst om fouten te maken, anderen te beledigen of 'verkeerde' dingen te zeggen. Weer andere mensen ervaren de ontwikkelingen als 'doorgeslagen *wokeness*', overgewaaid uit de Verenigde Staten. Zij hebben het gevoel dat ze zich in het publieke debat steeds minder vrijheid kunnen permitteren, en te snel worden uitgemaakt voor racist.

---

19 Bijdrage Van Stipriaan, zie bijlage 4.

20 EenVandaag Opiniepeiling (2020).

Het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP)[21] deed in 2019 onderzoek naar de sociale staat van Nederland en constateerde dat Nederlanders vaker conflicten ervaren in de samenleving. Zag begin 2019 43 procent een conflict tussen een aantal voorgelegde bevolkingsgroepen, in 2012 was dat nog 32 procent. Uit onderzoek bleek dat immigratie/integratie en de manier van samenleven als enkele van de meest genoemde maatschappelijke problemen werden ervaren.

Uit het onderzoek *Burgerperspectieven* (SCP) komt naar voren dat driekwart van de Nederlanders vindt dat de meningsverschillen over maatschappelijke kwesties in Nederland toenemen.[22] Zij wijten de toenemende polarisatie aan de mentaliteit en multiculturele samenleving, maar vooral aan de rol van sociale media.[23]

Uit een enquête van dagblad *Trouw* (peiling van I&O Research uit 2021) over het slavernijverleden en het aanbieden van excuses, blijkt dat 56 procent van de Nederlanders vindt dat Nederland een ernstige of heel ernstige rol heeft gespeeld in de slavernij. 55 procent vindt excuses niet noodzakelijk, 31 procent vindt dat excuses gerechtvaardigd zijn. De ondervraagden die geen voorstander zijn van excuses gaven als argument dat je geen excuses kunt maken voor iets dat in het verleden heeft plaatsgevonden en dat dit polarisatie in de hand werkt. Voorstanders gaven aan dat daarmee aangedaan leed wordt erkend, dat het belangrijk is voor bewustwording, en dat het helpt bij het tegengaan van racisme in de toekomst.[24]

Ondanks het groeiende bewustzijn van discriminatie en racisme, heerst er nog veel ongelijkheid in diverse sectoren van de samenleving.

5.3 SECTOREN IN DE SAMENLEVING

Zoals hiervoor al uiteengezet, heeft het adviescollege ter uitvoering van de opdracht dialoogtafels georganiseerd in een aantal maatschappelijke sectoren. In deze paragraaf worden enkele relevante onderzoeken en ontwikkelingen in deze sectoren nader toegelicht.

5.3.1 Arbeidsmarkt

Uit onderzoek van het Sociaal Cultureel Planbureau uit 2010 kwam naar voren dat kandidaten met een niet-westerse naam minder kans maken in sollicitatieprocedures, ongeacht hun cv. De verschillen waren het grootst in lage- en middenfuncties. De ongelijkheid schuilt in de kansen: kandidaten met andere dan traditioneel Nederlandse namen, worden simpelweg minder vaak uitgenodigd voor een kennismakingsgesprek.[25]

---

21 Wennekers et al. (2019).

22 Monitor 2019/1. Dekker & den Ridder (2019).

23 Monitor 2019/1. Het grootste conflict is volgens de ondervraagden dat tussen autochtone Nederlanders en mensen met een migratieachtergrond. Als voorbeeld van polarisatie wordt de discussie over Zwarte Piet genoemd (Dekker & den Ridder, 2019).

24 Uitgesplitst naar achtergrond van de ondervraagden blijkt dat voor 62 procent van de Nederlanders zonder migratieachtergrond excuses onnodig zijn, voor Nederlanders met een migratieachtergrond is dat slechts 20 procent (van Engeland et al. (2021)).

25 Andriessen et al. (2010).

In 2018 deed het televisieprogramma *Radar* een onderzoek naar personeelsbeleid bij een callcenter op grond van een gefingeerd verzoek geen personeel met een bepaalde etnische achtergrond te willen aantrekken. Van de benaderde uitzendbureaus gaf 47 procent aan hier rekening mee te willen houden, 36 procent legde het verzoek naast zich neer.[26]

In 2019 verrichtte de Inspectie voor Sociale Zaken en Werkgelegenheid een vergelijkbaar onderzoek, en ook daarvan was de uitkomst dat een groot deel van de uitzendbureaus bereid was om mee te werken aan het verzoek tot uitsluiting van werknemers met een bepaalde etnische achtergrond.

In 2020 publiceerde Panteia een onderzoeksrapport naar discriminatie bij werving en selectie van personeel. Daaruit bleek dat mensen met een migratieachtergrond gemiddeld genomen 58 procent kans hebben op een uitnodiging. Voor mensen zonder een migratieachtergrond was dat 64 procent.[27] Werkgevers kiezen bij het aannemen van nieuwe werknemers vaker voor kandidaten zonder migratie-achtergrond, omdat ze gemiddeld genomen geen positief beeld hebben van mensen mét. Als werkgevers in de praktijk ervaring hebben opgedaan met werknemers met een migratieachtergrond, zijn zij positiever dan het algemene beeld onder werkgevers. Toch neemt bijna een kwart van de werkgevers liever geen werknemers met een migratieachtergrond aan.[28] Ook Kennisplatform Integratie en Samenleving (KIS) heeft in zijn rapport *Institutioneel Racisme in Nederland* veel aandacht besteed aan racisme op de arbeidsmarkt.[29]

Uit de *Monitor Arbeidsdiscriminatie 2015-2019* blijkt daarnaast dat er sprake is van discriminatie op de werkvloer: 'Bij meldingen over discriminatie op grond van herkomst op de werkvloer is er vaak sprake van een vorm van vijandige bejegening.'[30]

Discriminatie op de werkvloer leidt tot een gevoel van onveiligheid. Mensen passen hun gedrag aan, ze melden zich ziek of gaan minder hun best doen. Een ander gevolg is dat ze alleen nog solliciteren binnen 'de eigen kring', waardoor ze hun toekomstige kansen op de arbeidsmarkt beperken.[31] Het ondermijnt hun vertrouwen in de samenleving en doet afbreuk aan hun economische en maatschappelijke participatie.

5.3.2 Onderwijs

In 2001 bracht de Commissie Historische en Maatschappelijke Vorming (commissie-De Rooy) het rapport *Verleden, heden en toekomst* uit, met aanbevelingen voor verbetering van het geschiedenisonderwijs in Nederland.[32]

---

26 AvroTros (2018).

27 Panteia (2020).

28 RADAR (2021).

29 Kennisplatform Integratie & Samenleving. (2021).

30 van Bon & Fiere (2020).

31 RADAR (2021a).

32 de Rooy (2001).

Het onderwerp trans-Atlantische slavenhandel werd genoemd als een kenmerkend onderdeel van de zeventiende- en achttiende-eeuwse economie.

In 2006-2007 bracht de Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon (commissie-Van Oostrom) een rapport uit, waarin de *Canon van Nederland* werd beschreven. Die bevat een lijst van vijftig vensters die beschouwd worden als de belangrijkste thema's voor de geschiedenis van Nederland. De trans-Atlantische slavenhandel, de uitbuiting van de bevolking van Nederlands-Indië en de dekolonisatie van Suriname en de Nederlandse Antillen zijn hierin aparte vensters.

Bij de herijking van de *Canon van Nederland* in 2020 werd de Surinaamse antikoloniale schrijver en verzetsstrijder Anton de Kom toegevoegd en werd het venster over Suriname en de voormalige Nederlandse Antillen verbreed naar het Caribisch gebied.[33]

The Black Archives ontwikkelde in 2019 de poster *Tien keer meer geschiedenis. Verzwegen geschiedenis op school.*[34] Dit initiatief is gericht op geschiedenisonderwijs, en pleit voor meer perspectieven dan alleen het eurocentrische perspectief, meer wereldgeschiedenis. Een ander doel is de handelingsverlegenheid bij docenten te verminderen. Uit de vakspecifieke trendanalyse voor geschiedenis, uitgevoerd door Expertisecentrum SLO in 2016,[35] blijkt dat geschiedenisdocenten het moeilijk vinden om vorm te geven aan onderwijs over het slavernijverleden.

In 2020 is er een burgerinitiatief (later verenigd in de organisatie Zetje In) gestart om thema's als gelijkwaardigheid, racisme en discriminatie op te nemen in het curriculum van basis- en middelbare scholen. In moties in de Tweede Kamer werd hierbij aangesloten.[36]

Het KIS heeft in 2020 de schoolloopbaan van jongeren met een migratie-achtergrond onderzocht. De belangrijkste conclusie is dat jongeren in het primair onderwijs vaker een lager schooladvies (onderadvisering) krijgen dan ze op basis van hun cognitieve vaardigheden aankunnen. Als belangrijkste oorzaken worden taalachterstand en beperkte ouderbetrokkenheid genoemd. Op alle niveaus van het voortgezet onderwijs is de schooluitval voor jongeren met een migratie-achtergrond structureel hoger dan voor andere jongeren. Wel zien de onderzoekers bij analyse van de data uit Amsterdam, Rotterdam en Den Haag dat de verschillen in deze steden minder groot zijn dan op landelijk niveau. Naarmate er meer jongeren met een migratieachtergrond op een school zitten, gaan zij meer gelijkwaardig of soms zelfs beter presteren dan jongeren met een Nederlandse achtergrond.[37]

---

33 Commissie-Kennedy (2020).

34 The Black Archives (2019). Voor de ontwikkeling van de poster is samengewerkt met Social Innovation Works (destijds) / Fawaka WereldBurgerschap (voortzetting) en met de Commissie Wereldgeschiedenis van de Vereniging van Docenten in Geschiedenis en Staatsinrichting in Nederland (VGN Kleio) en diverse historici. Zie ook Beweging Zwart Manifest (2021). *Zwart Manifest. Manifest ter bestrijding van institutioneel anti-zwart racisme en ter bevordering van zwarte emancipatie in Nederland*. zwartmanifest.nl.

35 van der Kaap & Visser (2016).

36 Initiatief van Veronika Vygon, Sohna Sumbunu en Lakiescha Tol. Motie van Asscher en Heerma en motie Asscher en Jetten (01/07/2020, zie www.tweedekamer.nl/kamerstukken/stemmingsuitslagen/detail?id=2020P11164).

37 de Winter-Koçak & Badou (2020).

Recent onderzoek van de SER toont aan dat er in het onderwijs nog altijd ongelijkheid is, en dat dit zelfs – mede door COVID-19 – is toegenomen: 'Ondanks het breed gedeelde gelijkheidsideaal in onze samenleving, is de plek waar je wieg staat nog steeds bepalend voor de kansen die je krijgt in je leven. De coronacrisis vergroot deze bestaande kansenongelijkheid.'[38]

5.3.3 Sport

In vele takken van sport komt racisme voor. Incidenten zijn legio, en de mentale gevolgen voor spelers zijn groot. Oerwoudgeluiden, scheldwoorden en andere uitingen worden als zeer bedreigend ervaren. In 2014 stelde het Openbaar Ministerie een onderzoek in naar racistische reacties op een selfie van voetballer Leroy Fer met andere zwarte spelers van het nationale elftal.[39] Omdat er vooral in het (prof)voetbal veel racisme voorkomt (onderzoek door het Mulier Instituut),[40] zijn de landelijke overheid en de KNVB in 2019 gestart met de uitvoering van het plan *Ons voetbal is van iedereen: samen zetten we discriminatie buitenspel*. De aanleiding was het incident tijdens de wedstrijd FC Den Bosch - Excelsior in 2019, waarbij speler Ahmad Mendes Moreira vanaf de tribune racistisch werd bejegend. Voor het plan is voor de periode 2020-2022 ruim 14 miljoen euro uitgetrokken. Aan de hand van de drie thema's 'voorkomen', 'signaleren' en 'sanctioneren' worden er maatregelen genomen om discriminatie te bestrijden.[41] Daaruit voortvloeiend heeft de KNVB in 2019 de commissie-Mijnals ingesteld om maatregelen te treffen tegen racisme en discriminatie.[42] De commissie-Mijnals zal de KNVB en Rijksoverheid gevraagd en ongevraagd adviseren.[43]

Ook in andere sporten komt er langzamerhand meer aandacht voor het probleem van racisme. Zo deelde hockey-international Terrance Pieters zijn ervaringen hierover in een interview in een landelijk dagblad.[44] Om discriminatie en racisme tegen te gaan hebben het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS), NOC*NSF en de Vereniging Sport en Gemeenten in 2018 het Nationaal Sportakkoord *Sport verenigt Nederland*[45] gesloten. Het doel is dat iedere Nederlander een leven lang plezier kan beleven aan sporten en bewegen. Belemmeringen vanwege leeftijd, fysieke of mentale gezondheid, etnische achtergrond, seksuele gerichtheid of sociale positie moeten worden weggenomen. De *Factsheet Discriminatie en Sport* van RADAR geeft ook in februari 2021 nog aan dat er nauwelijks verenigingen zijn die expliciet aandacht besteden aan het tegengaan van racisme.[46]

---

38 SER (2021).

39 NOS nieuws (2015).

40 Harmsen et al. (2019).

41 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, KNVB, Eredivisie, Keukenkampioendivisie (2020).

42 ANP/Het Parool (2019).

43 De commissie is genoemd naar Humphrey Mijnals (1930-2019), de eerste voetballer van Surinaamse afkomst die in het Nederlands elftal speelde. Hij kwam driemaal uit voor Oranje. Na zijn loopbaan als speler, werd hij trainer van de Utrechtse club Faja Lobi. Mijnals kreeg in 2000 de eretitel Surinaams voetballer van de eeuw. In 2008 ontving hij de Sportpenning van de gemeente Utrecht. KNVB (2019).

44 Misset (2020).

45 Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018).

46 RADAR (2021b).

5.3.4 Zorg

In de zorg wordt er al langer gesproken over maatregelen om tot een meer representatieve vertegenwoordiging in zorgpersoneel en zorgaanbod te komen, passend bij een diverse samenleving. Zo deed het Nivel (Nederlands Instituut voor Onderzoek van de Gezondheidszorg) in 2003 onderzoek naar kansen en belemmeringen voor mensen met een andere etnische achtergrond in de zorg- en welzijnssector. In 2021 constateerde het VUmc dat artsen in opleiding belemmeringen in hun opleiding en in doorstroming ervoeren als gevolg van hun etnische afkomst. Dit is opvallend omdat er de laatste jaren onder studenten een steeds gevarieerdere etnische achtergronden te zien is, en de samenleving met een grotere diversiteit in de patiëntenpopulatie ook om diversiteit in artsen vraagt. Vergelijkbare onderzoeken zijn uitgevoerd door RADAR, Nursing.nl en de werkgroep Stop racisme in de zorg.[47]

5.3.5 Media en cultuur

Representativiteit in de media is nog altijd een groot aandachtspunt. Uit onderzoek van Global Media Monitoring Project (GMMP), de grootste wereldwijde studie waarbij iedere vijf jaar op één dag in 145 landen onderzoek wordt gedaan, blijkt in 2020 slechts 9 procent van de mediapresentatoren in Nederland mensen van kleur te zijn.[48] De Black Lives Matter-beweging heeft hier wel enige verandering in teweeggebracht, maar het is nog slechts een eerste begin.

In 2011 is de Code Diversiteit en Inclusie in de culturele sector ingevoerd, ontwikkeld in opdracht van toenmalig minister Ronald Plasterk van Onderwijs Cultuur en Wetenschappen.[49] Vandaag de dag, tien jaar later, is er nog steeds onvoldoende diversiteit en inclusie in de creatieve en culturele sector.

In mediaproducties wordt de laatste jaren ook steeds meer aandacht gewijd aan slavernij en slavernijgeschiedenis. Diverse televisieseries en podcasts gaan in op dit thema, mensen gaan terug naar hun achtergrond, bezoeken de (restanten van de) plantages van hun voorouders, of ontmoeten de nakomelingen van de slavenhouders. Sinds enkele jaren wordt de viering van de afschaffing van slavernij op 1 juli live uitgezonden door de NOS met een uitgebreide programmering.

Ook de wijze waarop objecten in musea gepresenteerd worden, staat ter discussie, met als doel tot een andere benadering, interpretatie en presentatie van objecten te komen.[50] In de slavernijtentoonstelling van het Rijksmuseum (2021) wordt hier specifiek invulling aan gegeven. Andere voorbeelden zijn de controverses over de Gouden Koets, de term 'Gouden Eeuw' en het taalgebruik dat uitgaat van Europese normen en gezichtspunten. Ook die wijzen op de toenemende aandacht voor het beladen verleden, en het besef van de noodzaak tot verandering.

47 RADAR (2021a). Nursing.nl is een vakblad en website voor verpleegkundigen, zie Nursing.nl (2015, 2020).

48 Gorter et al. (2020).

49 Actieplan Cultuur en Creatief Inclusief (2011, 2019).

50 Het Rijksmuseum, tentoonstelling Slavernij (www.rijksmuseum.nl).

5.3.6 Justitie en veiligheid

Etnisch profileren, discriminatie en racisme door en bij de politie hebben in toenemende mate aandacht gekregen. In het onderzoek naar institutioneel racisme door KIS[51] blijkt dat in de handelwijze en politieaanpak onderdelen aanwezig zijn van selectie, vooroordelen en stereotypen op grond van etniciteit. Zowel voor politie als voor het Openbaar Ministerie geldt dat de organisaties hierop alert moeten zijn en over instrumenten moeten beschikken om te kunnen ingrijpen.

Op 1 juli werden in de Tweede Kamer tijdens een debat over institutioneel racisme, drie moties aangenomen waarin werd verzocht om het instellen van een Nationaal Coördinator Racisme en Discriminatie en een staatscommissie Discriminatie en Racisme. Op 15 oktober 2020 werd in de Tweede Kamer tevens een motie aangenomen waarin werd verzocht om een periodiek onderzoek naar de problematiek van racisme, antisemitisme en discriminatie. Op 27 oktober 2020 werd in de Eerste Kamer een motie aangenomen waarin werd geconstateerd dat blijkens diverse rapporten en publicaties discriminatie in Nederland blijft voorkomen, niet alleen tussen burgers onderling, maar ook bij overheidsdiensten en binnen sterk door de overheid gereguleerde sectoren en breder in de samenleving en dat deze discriminatie soms een systemisch karakter heeft. Verzocht werd te verkennen of er een parlementair onderzoek moet worden ingericht naar de oorzaken van het verschil tussen de wet op papier en de wet in de praktijk en waarom anti-discriminatoire bepalingen in de wetgeving niet voldoende effectief zijn.

Op 10 maart 2021 bood de minister van BZK aan de Kamer een verkenning aan naar een Nationaal Coördinator tegen Racisme en Discriminatie. Verdere rapportage over de voortgang van de overige moties volgt voor het zomerreces 2021. In de uitwerking van haar motie over discriminatie en wetgeving heeft de Eerste Kamer op 23 maart 2021 de Parlementaire onderzoekscommissie Effectiviteit anti-discriminatiewetgeving (POC) ingesteld. Deze commissie heeft als taak het parlementaire onderzoek naar de effectiviteit van anti-discriminatiewetgeving uit te voeren dat werd voorgesteld door de tijdelijke commissie.[52]

51 Kennisplatform Integratie & Samenleving (2021).

52 Heij et al. (2021). Zie ook: https://www.tweedekamer.nl/kamerstukken/moties/detail?id=2021Z04414&did=2021D09697;

6 • RESULTATEN

6.1 RESULTATEN VAN DE DIALOGEN

6.1.1 Brede maatschappelijke dialogen

Het adviescollege organiseerde drie brede maatschappelijke dialogen in samenwerking met Pakhuis de Zwijger. Onderdeel van deze brede maatschappelijke dialogen, die live werden uitgezonden, waren zogeheten break-outsessies, waarin deelnemers aan de dialogen in kleinere groepjes met elkaar in gesprek konden gaan over verschillende thema's. In een sessie met als thema 'koloniaal erfgoed' vloeiden enkele centrale dimensies die in alle georganiseerde dialogen naar voren kwamen samen.

Het adviescollege gaat hier nader op deze sessie in.

Het gesprek begon met een verwijzing naar de discussie rondom het standbeeld van Peerke Donders in Tilburg (zie afbeelding).

Peerke Donders (1809-1887) was een missionaris in Suriname tijdens en vlak na de slavernij. Donders is ook bekend als de 'Apostel der Melaatsen en Indianen' omdat hij zich in Suriname als een van de weinigen ontfermde over de melaatsen, en daarmee een groot risico nam voor zijn eigen gezondheid. Zijn handelen was ingegeven door zijn overtuiging van radicale gelijkwaardigheid. In Suriname wordt hij tot op de dag van vandaag geëerd vanwege zijn onzelfzuchtige inzet. In 1982 werd hij door Paus Johannes Paulus II zalig verklaard.

Standbeeld Peerke Donders in Tilburg

In 1926 kreeg Donders een standbeeld in Tilburg, en dit beeld heeft de laatste jaren voor veel discussie gezorgd. Het standbeeld van Peerke Donders vormde het vertrekpunt van de break-outsessie. Nadat het standbeeld in de break-outsessie genoemd werd, nam een vrouw het woord.

'Ik kom uit Tilburg. Ik ben een van de mensen die in 2018 hebben gezegd: als ik langs dat beeld loop doet het me pijn. Het was tijdens een lezing over de goede man Peerke Donders. Ik heb geluisterd want ik ken dat beeld. En toen vroegen ze of er nog iemand iets wilde zeggen. En ik zei: 'ja ik, maar ik kom naar voren.' Want ik stond helemaal achter. 'En ik ga niet schreeuwen.' En toen zei ik alleen maar dit: 'we zitten hier vanavond allemaal bij elkaar, allemaal witte mensen, en we kennen allemaal de naam van die witte man met het kruis omhoog, en zijn hand op het hoofd van de zwarte man. Maar goed, wie is die zwarte man?' Dat is het enige wat ik heb gezegd. En de zaal bleef stil. Maar na afloop zeiden mensen, goh, jouw vraag intrigeert ons, want inderdaad, we kennen de naam van de witte man maar de zwarte man kennen we niet. Ik zei: 'Dat is geschiedenis. Dat is nou geschiedenis! En kijk hoe die man wordt afgebeeld. Hij kijkt smekend naar de geestelijke die gewoon de macht vertegenwoordigt.' En toen ontstond er een hele discussie over het standbeeld en wat het oproept.'

Deze etnografische casus laat een aantal van de belangrijkste kwesties zien die ook terugkwamen in alle andere dialogen met de jongeren, de sectoren, en die in het Caribische deel van het Koninkrijk. Ten eerste gaat het hierbij om beeldvorming. In tegenstelling tot zijn eigen overtuiging van gelijkwaardigheid wordt Peerke Donders hier ongelijkwaardig afgebeeld: staand, gekleed, in een actieve rol, neerkijkend op de zwarte man die knielend, half naakt, en passief verbeeld wordt. Dit beeld, maar ook veel andere standbeelden, verbeelden een machtsverhouding waarin witheid geassocieerd wordt met gezag, bekwaamheid en goedheid, en zwartheid met ondergeschiktheid en hulpbehoevendheid, en gezien wordt als op te lossen probleem. Het beeld laat zien dat beeldvorming los kan staan van de bedoelingen van individuen en een eigen leven kan gaan leiden.

Ten tweede gaat het om normalisatie. Standbeelden normaliseren de machtsrelatie: de meeste mensen, zelfs veel mensen van kleur, lopen erlangs en kijken er niet van op. We vinden het normaal om witte en zwarte mensen op deze manier afgebeeld te zien. Hoe zou het zijn als het beeld gelijkwaardigheid zou uitstralen?

Ten derde gaat het over de pijn die ervaren wordt. De vrouw uit dit voorbeeld geeft duidelijk aan dat de pijn die het beeld veroorzaakt uiteindelijk slechts een symptoom is van een veel dieperliggende kwaal. Met andere woorden, hoewel deze pijn uiteindelijk weggenomen moet worden, gaat het niet om de gevoeligheden van individuen, maar om de structurele sociale positie die mensen van kleur toebedeeld wordt als gevolg van negatieve en genormaliseerde beeldvorming.

In alle dialogen gaven zowel zwarte als witte deelnemers aan te worstelen met deze beeldvorming over zwarte en witte mensen.

Hoewel de discussie zich vaak lijkt te vernauwen tot standbeelden of figuren uit de Nederlandse folklore (bijvoorbeeld Zwarte Piet), gaven alle deelnemers aan de dialogen aan dat deze prominente voorbeelden slechts het topje zijn van een maatschappij- en sector-brede ijsberg van beeldvorming, die concrete negatieve gevolgen heeft voor het alledaagse leven van mensen van kleur in Nederland. Zo gaf een vrouw aan dat zij zich elke keer dat zij het huis uit gaat, voorbereidt op racistische uitlatingen: wat zal het vandaag zijn: bespuugd worden of voor Zwarte Piet worden uitgemaakt? In een andere break-outsessie vertelde een moeder een verhaal over de zwemles van haar zoon. De zwemmeester hield vol dat er op zwarte kinderen meer gelet moet worden. Zij zouden 'minder goed drijven omdat ze een lager massamiddelpunt hebben'. Met andere woorden: zelfs in alledaagse situaties zoals de zwemles werd zwartheid, zelfs door getraind personeel, als extra probleem gezien. Hier worden zelfs jonge kinderen dus al mee geconfronteerd.

Uit de dialogen bleek dat een meerderheid van de deelnemers dit soort beeldvorming zag als een van de belangrijkste gevolgen van slavernij en kolonialisme. Tegelijkertijd werd ook duidelijk dat juist beeldvorming uiterst hardnekkig en complex is omdat het in feite alle lagen en sectoren van de maatschappij beïnvloedt, en omdat beeldvorming als complex cultureel fenomeen niet één duidelijk aanwijsbare bron heeft. Van etnisch profileren bij de politie en (toenemende) segregatie in het onderwijs, tot een gebrek aan representatie in en toegang tot media, cultuur en bedrijfsleven – beeldvorming speelt in de beleving van de deelnemers op vele gebieden een rol in het in stand houden van raciale stereotypen en denkbeelden, zowel bewust als onbewust. Gezien het wijdverspreide en diepgewortelde karakter van deze beeldvorming, klonk er bijna wanhoop door in de dialogen over de kansen voor een succesvolle aanpak van dit probleem.

Dit kwam bijvoorbeeld in het door Motivaction georganiseerde panel naar voren. Deelnemers merkten op dat er in Nederland steeds vaker discussies gevoerd worden over discriminatie en racisme, maar ook over het slavernijverleden, zoals de controverse over Zwarte Piet. Een aantal deelnemers gaf aan de samenleving door deze toename van discussies als overspannen te ervaren: ieder woord wordt tegenwoordig op een weegschaal gelegd, en discussies ontaarden heel snel in conflicten. Toch vond een groep deelnemers deze discussies belangrijk, omdat er in de hedendaagse maatschappij nog steeds etnisch geprofileerd wordt, niet specifiek in één sector, maar in de gehele samenleving. Er bestaan vooroordelen over gekleurde mensen. Mensen met een donkere huidskleur worden nog steeds regelmatig racistisch bejegend en er is nog steeds kansenongelijkheid. Een grote meerderheid van de deelnemers aan dit panel vond dat de media, het onderwijs, en de arbeidsmarkt prioriteit moeten hebben als het gaat om het wegnemen van negatieve beeldvorming en kansenongelijkheid. 69 procent van de deelnemers zag hiervoor een grote of zeer grote verantwoordelijkheid weggelegd voor de overheid – slechts 12 procent zag een kleine of zeer kleine verantwoordelijkheid voor de overheid.

6.1.2 Sectorale dialogen

De worsteling over hoe om te gaan met beeldvorming, kwam ook duidelijk naar voren in de sectorale dialogen. In de dialoog over de doorwerking van de slavernij op de arbeidsmarkt waren de deelnemers het erover eens dat het slavernijverleden ook in de huidige arbeidsmarkt doorwerkt, ook al gebeurt dat op een vaak subtiele manier. Ook hier speelt beeldvor-

ming weer een rol, wat in dit geval leidt tot een onderrepresentatie van mensen van kleur in hogere posities, of tot een impliciete bias bij het personeelsbeleid. Daarnaast werd opgemerkt dat diversiteit geen prioriteit heeft in de bedrijfswereld, omdat er te weinig besef is van de positieve gevolgen van diversiteit voor de productiviteit, de internationaliteit, en uiteindelijk voor de verdienste. Er zijn daarom leiders nodig die de meerwaarde van diversiteit begrijpen en implementeren. Sommige deelnemers spraken zich expliciet uit voor een quotum.

In de sectorale dialoog Justitie en Veiligheid pleitten de deelnemers unaniem voor erkenning en excuses, en zij waren het erover eens dat er meer historisch besef nodig is. Maar over de vraag wat te doen met koloniale standbeelden, was er meer verdeeldheid. Hoewel deelnemers het erover eens waren dat 'standbeelden van omstreden historische figuren gewoon op geen enkele manier' kunnen, waren zij er niet van overtuigd dat deze standbeelden zonder meer moeten worden weggehaald. De groep erkende hoe diep geworteld deze beelden zijn, het weghalen daarvan tast ook een bepaald Nederlands zelfbeeld aan: 'Er zijn mensen die zeggen: er mag niks meer. Zwarte Piet mag niet meer, het beeld mag niet meer. Van de ene op de andere dag alles afschaffen, leidt tot frustraties. Het groeit wel naar elkaar toe, maar van vandaag op morgen gaat het niet lukken. Waar mensen trots op waren, blijkt allemaal niks te zijn, en dat slaat diep in.'

In de sectorale dialoog Cultuur en Media stond, zoals te verwachten, beeldvorming ook centraal. Deelnemers constateerden dat de normalisering van witheid sinds de Black Lives Matter-beweging licht aan het verschuiven is, maar dat er breder bekeken nog steeds vanuit wit perspectief gedacht wordt. Er is met name discussie gevoerd over wat de intentie van een standbeeld is. 'Een standbeeld is altijd een verering' en 'een standbeeld is altijd ter ere of ter nagedachtenis van iemand of iets' waren twee van de uitspraken waar iedereen het over eens was. Maar over de vraag hoe daarmee om te gaan, verschilden de meningen enorm. De een vond dat standbeelden van omstreden historische figuren verwijderd moeten worden; de ander wilde standbeelden niet vervangen maar wilde wel nieuwe plaatsen; weer een ander vond dat standbeelden in context geplaatst moeten worden, niet alleen met een uitlegbordje, maar ook met een verhaal eromheen. Een van de deelnemers gaf aan dat 'standbeelden juist ook een educatief karakter kunnen hebben mits het in de totale context wordt geplaatst'. Daar werd tegenin gebracht dat standbeelden niet hoeven te blijven staan om een verhaal te vertellen of om aan de geschiedenis herinnerd te worden.

In de sectorale dialoog Sport gaf de moderator zelf ook een voorbeeld. Zij vertelde dat zij bij belangrijke toernooien regelmatig door haar moeder van de tennisbaan gehaald werd, 'omdat ze steeds als n*g*rkind en aap werd uitgescholden' en opmerkingen kreeg dat 'deze sport niet voor jullie soort' is. Hoewel bleek dat ervaringen van racisme individueel kunnen verschillen, was er wel consensus over het feit dat het een probleem is dat aangepakt moet worden. Er ontstond veel discussie over het 'hoe'. Sommige deelnemers pleitten bijvoorbeeld voor hardere straffen, andere voor meer dialoog en anti-racismetraining. Ook hier kwam naar voren dat racisme als een systemisch probleem wordt gezien, niet als enkel het handelen van individuen. Het probleem was volgens deelnemers dat scheve verhoudingen genormaliseerd zijn, 'daardoor merken we ze niet meer op'.

In de sectorale dialoog Bestuur ging het gesprek onder andere over participatie en fundamentele waarden. Volgens de deelnemers moet racisme vanuit een meervoudig perspectief worden aangepakt. Het kan niet de taak zijn van één groep. Ook werd opgemerkt dat Nederland fundamentele waarden hoog in het vaandel heeft, maar dat dit nog niet voor iedereen geldt. Als een belangrijke eerste stap werden ook in deze dialoog erkenning en excuses genoemd. Strengere wetgeving met betrekking tot racisme werd in deze dialoog wel als optie gezien, maar belangrijker vond men bewustwording en educatie.

In de sectorale dialoog Zorg ging het gesprek over de fysieke gevolgen van racisme. Mensen worden daadwerkelijk ziek door microagressies en een zorgstelsel met te weinig culturele kennis en gevoeligheid. Het probleem hierbij is dat de doorsneepatiënt vaak wordt voorgesteld als een witte man, waardoor er minder oog is voor de zorgbehoefte van mensen die niet met dit beeld overeenkomen. Ook hier worden volgens deelnemers witheid en mannelijkheid dus genormaliseerd, waardoor er blinde vlekken ontstaan. De deelnemers aan deze dialoog waren doordrongen van de complexiteit van beeldvorming, en benadrukte dat er geen eenvoudige oplossingen zijn.

In de sectorale dialoog Onderwijs was iedereen zich bewust van de bijzondere rol die het onderwijs moet hebben met betrekking tot het slavernijverleden. Tegelijkertijd bleek ook dat dit geen eenvoudige opgave is. *Meer* kennis van het slavernijverleden is niet per se *beter*. De deelnemers benadrukten dat het gaat om het soort kennis. Die moet niet vanuit slechts één dominant perspectief onderwezen worden. Om een ander perspectief te bereiken, zijn er volgens de deelnemers substantiële en structurele investeringen nodig in het onderwijs en de lerarenopleiding. Ook de segregatie in het onderwijs moet volgens de deelnemers stevig worden aangepakt, zelf als dit implicaties heeft voor artikel 23 van de Grondwet (onderwijsvrijheid).

6.1.3 Gesprekken met jongeren

Ook uit de gesprekken met jongeren bleek de cruciale en tegelijkertijd complexe rol van het onderwijs met betrekking tot het thema slavernij. Onder de deelnemers heerste er grote overeenstemming over het idee dat het onderwijs een van de belangrijkste instrumenten is om negatieve beeldvorming tegen te gaan. Volgens de deelnemers zou meer kennis van het slavernijverleden negatieve beeldvorming kunnen tegengaan. Uit de jongerenpanels kwam duidelijk de meerwaarde van meer kennis over het slavernijverleden naar voren: 'Als je in iemands schoenen kunt gaan staan en kunt begrijpen wat hij/zij of zijn/haar voorouders hebben meegekregen, kun je al beter een discussie voeren. Als je meer kanten van het verhaal weet, kun je beter een goede oplossing vinden'. Scholieren zagen ook de uitdagingen van gesprekken tussen witte en zwarte leerlingen: 'Ik denk dat veel witte Nederlanders nog geen behoefte hebben om te leren over de 'zwarte' geschiedenis. Die behoefte moeten we nu gaan creëren.' Ook zou het voor witte mensen moeilijk zijn om zich in te leven in zwarte mensen: 'Ik kan nooit de ervaringen van mensen uit een ander tijdperk, of van een andere leeftijd ervaren en ik denk niet dat witte mensen kunnen spreken voor zwarte mensen en voelen wat zij voelen. Luisteren en vragen stellen is belangrijk, en vooral niet over elkaar heen praten'. Dit werd echter niet ervaren als onoverkomelijk: 'Er is veel onbegrip dat voortkomt uit onwetendheid. Het

is niet alleen belangrijk voor de mensen van kleur, maar ook voor de witte mensen uit onze samenleving. Het is belangrijk dat je weet waar mensen vandaan komen.'

In veel van de gesprekken werd de rol van sociale media in het vergaren van kennis benadrukt. Voor veel jongeren is het gebruikelijk om kennis op te doen via sociale media, en sommige waren enthousiast over de mogelijkheden die dit biedt: 'we moeten filmpjes delen'. Aan de andere kant waren er ook meer kritische geluiden; de sociale media werden ook gezien als een broedplaats voor racisme: 'Om racisme de wereld uit te halen moet je je richten op sociale media. Mensen zitten nu veel thuis tijdens de lockdown, brengen veel tijd online door. Er is een overload aan informatie'. De ervaring van sommige jongeren, zeker op sociale media, was dan ook dat je 'meer gepest' wordt als je over je verleden praat. Ook vonden jongeren de manier waarop je over het slavernijverleden praat belangrijk: 'Het slavernijverleden is niet het enige verleden van mensen met Afrikaanse roots. En slavernijverleden bestaat ook uit verhalen over moed, veerkracht, verzet, niet alleen verhalen over gruwelen'.

Uit sommige dialogen met jongeren bleek ook onzekerheid over het verleden: 'wat moet ik met al die informatie?'. Jongeren worstelen soms met de vraag hoe zij zich moeten verhouden tot het verleden en tot hun leeftijdsgenoten die op een andere manier met geschiedenis omgaan. In feite vragen leerlingen hier om sturing en leiderschap vanuit hun leerkrachten.

Ook in de maatschappelijke dialogen was het onderwijs een belangrijk thema. Met name de toenemende segregatie in het onderwijs werd als belangrijk probleem aangekaart. Zowel zwarte als witte ouders lijken hun kinderen zo mogelijk naar een beter presterende school te willen sturen, waardoor er een tweedeling ontstaat die zowel langs etnische, als langs klasse-lijnen loopt. Ouders met meer middelen 'vangen het falen van het onderwijsstelsel op' door hun kinderen zelf te helpen of bijlessen te laten geven. Daardoor presteren scholen met kinderen van welgestelde, vaak witte ouders beter, ondanks gelijke kwaliteit van de leerkrachten. Hier ligt volgens de deelnemers een belangrijke taak voor de overheid.

6.1.4 Dialogen in Caribisch deel van het Koninkrijk

Naast de dialooggesprekken in Nederland organiseerde het adviescollege dialogen in het Caribisch deel van het Koninkrijk. Op alle eilanden in het Caraïbische deel van het Koninkrijk werd de noodzaak van het bespreken van dit onderwerp gevoeld, en was men van mening dat het onderwerp aandacht verdient in de Rijksministerraad. Benadrukt werd dat het benoemen, bespreken en erkennen van het slavernijverleden een essentieel onderdeel is van de verwerking ervan. Deze verwerking is de basis voor de emancipatie van de bevolking van de eilanden. De gesprekspartners onderschreven het grote belang hiervan. Op verschillende eilanden gaf het bevoegd gezag aan dat de aandacht voor het koloniale verleden in het onderwijs momenteel te beperkt is. Het ontbreken van voldoende kennis werd ervaren als een belemmerende factor voor het voeren van goede dialogen. De kennis over het slavernijverleden die in musea wordt aangeboden, is van algemene aard, en gaat niet specifiek over het slavernijverleden van het betreffende eiland. In alle gesprekken kwamen ook de museale voorzieningen ter sprake. Net zoals in de in Nederland georganiseerde dialogen, worstelden deelnemers ook hier met negatieve beeldvorming, die in hun ogen de emancipatie op persoonlijk en politiek vlak in de weg staat.

Toch verschilde het beeld dat er in het Caribische deel van het Koninkrijk heerste enigszins van dat in Nederland. Er lag bijvoorbeeld meer nadruk op de bestuurlijke verhoudingen binnen het Koninkrijk. De dialoogdeelnemers ervoeren die als 'koloniaal' of 'neokoloniaal'. Van Arubaanse zijde drongen deelnemers erop aan om de landelijke (Nederlandse) dialoog niet alleen uit te breiden naar de verschillende Caribische landen en bijzondere gemeenten, maar vooral toe te werken naar een gemeenschappelijke Koninkrijksdialoog waarin deelnemers op basis van multiperspectiviteit kunnen nadenken over het *ge*deelde en ook het *ver*deelde slavernijverleden van het Koninkrijk. Volgens deelnemers aan de dialogen op Curaçao had bijvoorbeeld de langdurige invloed van de Nederlandse staat een zeer indringende impact op vrijwel alle aspecten van de Curaçaose samenleving. In deze dialoog waren deelnemers van mening dat de grondslag van de huidige Curaçaose samenleving een direct voortvloeisel is uit de Nederlandse trans-Atlantische slavenhandel.

In deze dialoog lag de nadruk op de vraag om rehabilitatie voor Tula, met name ook door de Nederlandse volksvertegenwoordiging. De deelnemers vonden dat het beeld van Tula als misdadiger moet veranderen. Tijdens de dialoog op Aruba lieten deelnemers blijken trots te zijn op het ontstaan van een unieke Afrikaans-Bonairiaanse cultuur. Toch werd er ook felle kritiek geuit op de relatie met Nederland. Uit de reacties tijdens de bijeenkomsten van de dia-

looggroep is duidelijk geworden dat de nieuwe status van Bonaire gezien wordt als een voortzetting van het slavernijverleden. De echo van dat verleden wordt steeds luider hoorbaar. Het is tijd, aldus de deelnemers, om te werken aan een betere samenwerking om een herhaling van de geschiedenis van de tijd van de slavernij te voorkomen en te werken aan een nieuwe geschiedenis op grond van wederzijds respect. Het heeft geen enkele zin om naar elkaar te wijzen wanneer bepaalde zaken niet goed of te langzaam verlopen.

Deelnemers aan de dialoog op Sint Maarten constateerden grote gaten in de kennis over het slavernijverleden. Zij gaven aan dat het onderwerp niet op scholen wordt onderwezen. Ook in deze dialoog werd de huidige relatie met Nederland in verband gebracht met het slavernijverleden, hoewel deelnemers ook vaststelden dat er niet per se een directe relatie hoeft te zijn: '*Kingdom Relations may be at it's all-time worst*'. Op Sint Eustatius wordt er hard gewerkt om de herinnering aan de slavernij levend te houden, onder andere door de inzet van sociale media. Vanwege zijn beperkte grootte is er op Saba nooit een grote plantage-economie ontstaan. Toch heeft er ook op Saba slavernij bestaan, en dit heeft geleid tot raciale ongelijkheid. Volgens de deelnemers aan deze dialoog is dit tot op de dag van vandaag voelbaar. In de discussies bleek dat weinig deelnemers kennis hadden van de slavernij op Saba. Desondanks vond een aantal deelnemers dat er op het eiland racisme is, en dat dit een gevolg is van het slavernijverleden. Om dit tegen te gaan werd onder andere aanbevolen om meer te investeren in het onderwijs over en onderzoek naar het slavernijverleden. Ook vonden deelnemers dat excuses door de Nederlandse regering op hun plaats zijn.

6.1.5 Slot

Tijdens de dialogen, zowel met jongeren als met volwassen deelnemers, kwam er een diepe afkeer van slavernij tot uitdrukking. Jongeren noemden de slavernij 'asociaal' en 'egoïstisch', en in de dialogen in algemene groepen bestond er geen twijfel dat de slavernij onmenselijk, mensonterend, en een misdaad tegen de menselijkheid is geweest. Dit te erkennen en onder ogen te zien was voor de meeste deelnemers een vanzelfsprekendheid.

Een meerderheid vond ook dat de Nederlandse regering excuses moet aanbieden voor het veroorzaakte leed. Volgens de deelnemers zou dat een belangrijk signaal zijn in het helingsproces, zowel voor nazaten van tot slaaf gemaakte mensen, als voor nazaten van slavenhouders en -handelaren.

Wel plaatsten sommige deelnemers hier enige kanttekeningen bij. Een meerderheid vond dat excuses alleen zinvol zijn als ze oprecht zijn, dat wil zeggen, zij vonden dat er iets tegenover moet staan. Alleen het gebaar was voor de meesten onvoldoende: 'Excuses maken door alleen 'sorry' te zeggen is niet genoeg. Dit is gewoonweg te eenvoudig. Beter zou zijn om geld, vaccinaties, andere soort steun te geven aan de landen die schade hebben van het slavernijverleden.'

In de sectordialoog Cultuur en Media drukte een deelnemer dit kort en bondig uit met een Surinaams gezegde: 'Sorry brengt moesje niet naar Parijs'.

6.2 WETENSCHAPPELIJKE ADVIEZEN

6.2.1 Bijdrage van wetenschappers

In het algemeen wordt in wetenschappelijke kring erkend dat de slavernij een mensonterend systeem was, dat gedurende 250 jaar veel pijn en leed heeft veroorzaakt. De fysieke, mentale, en economische schade voor de tot slaaf gemaakte mensen en hun nazaten, was in alle delen van de Atlantische wereld enorm. De wetenschappers die door het adviescollege zijn geraadpleegd, zijn het er ook over eens dat de gevolgen van dit systeem tot op de dag van vandaag voelbaar zijn en negatieve effecten hebben op mensen.

De afschaffing van de slavernij wordt herdacht in de gemeenschappen van nazaten, en in de afgelopen dertig jaar ook steeds meer daarbuiten. Dat gebeurt op verschillende manieren. Zo zijn er verschillende herdenkingsdagen: in Suriname is 1 juli een nationale herdenkingsdag; voor de Surinaamse Marrons is 10 oktober belangrijk omdat deze dag het ondertekenen van het vredesverdrag tussen de Ndyuka en de Sociëteit van Suriname in 1760 markeert; op Curaçao wordt op 17 augustus herdacht dat Tula in het jaar 1795 in opstand kwam. In Nederland vormt vooral 1 juli een centraal herdenkingsmoment, hoewel in kleinere kring ook 17 augustus en 10 oktober herdacht worden.

De door ons geraadpleegde wetenschappers zijn het er in hun adviezen over eens dat erkenning van dit verleden door de Nederlandse overheid noodzakelijk is en een belangrijke bijdrage kan zijn voor het ‘genezen’ van een gewelddadige en mensonterende geschiedenis. Juridisch gezien zijn er geen bezwaren met betrekking tot het hogere geschreven recht en de algemene rechtsbeginselen. Ook civiel- en strafrechtelijk zijn er geen bezwaren tegen erkenning per wet.

De wetenschappelijke deskundigen constateren echter dat erkenning alleen niet voldoende is: ‘Een erkenning die zich beperkt tot het plakken van een algemeen etiket van strafbaarheid op slavenhandel en slavernij die zich meer dan 150 jaar geleden hebben afgespeeld, is in de kern een abstracte en vrijblijvende uitspraak’.[53]

Erkenning moet gepaard gaan met het nemen van verantwoordelijkheid, en dit houdt in dat er formeel excuses moeten worden aangeboden. De wetenschappelijke deskundigen hebben zich daarbij op ons verzoek ook over de vraag gebogen of een huidige regering excuses kan aanbieden voor het handelen van eerdere regeringen. Zij constateren dat dit in het verleden vaker is gebeurd, bijvoorbeeld voor de rol van de Nederlandse overheid bij de Holocaust (minister-president Rutte in 2020), de ontsporingen in Indonesië na de onafhankelijkheidsverklaring (bij monde van Koning Willem-Alexander in 2020) en meer recent voor de toeslagenaffaire.[54] De afgelopen jaren lijkt het aantal door de overheid gemaakte excuses zelfs toegenomen te zijn. De wetenschappers concluderen dat er ‘geen staatsrechtelijke bezwaren bestaan tegen *betekenisvolle* excuses voor het slavernijverleden. Op basis van een in de staatsrechtdoctrine verdedigde, en door de staatsrechtspraktijk geschraagde, opvatting

53 Bijdrage Van Rijn, Rijpkema & Thodé, zie bijlage 4.

54 Ibidem.

kan namelijk gesteld worden dat de ministeriële verantwoordelijkheid zich niet per se verzet tegen dergelijke excuses. Een huidig kabinet kan daarom als opvolger middels excuses de verantwoordelijkheid nemen voor het handelen van de Staat der Nederlanden vanaf haar vestiging in 1814.'[55] Historisch gezien is het aanbieden van excuses zowel in moreel als in geschiedkundig opzicht een kwestie van consistentie: 'het is moeilijk vol te houden om enerzijds het Plakkaat van Verlatinge uit 1581 expliciet als begin van het *huidige* Nederland te presenteren, maar anderzijds de slavenhandel en slavernij van de 17e en de 18e eeuw niet als iets van Nederland te zien. Voor de slavernij die juridisch toegestaan was tussen 1814 en 1863 ligt het nog eenvoudiger: weinigen zullen willen ontkennen dat er een sterke continuïteit bestaat tussen de Nederlandse staat van de Grondwet van 1814 en de huidige Staat der Nederlanden.'[56]

Uit de wetenschappelijke adviezen blijkt echter ook dat erkenning en excuses 'complex en doorgaans niet zonder risico of controverse' zijn omdat het gaat om 'historische en tegenwoordige machtsrelaties tussen nationale eenheden en (delen van) de bevolking'.[57] Met name wordt er gewezen op de rol van het Koninkrijk. Moeten excuses komen vanuit de Staat der Nederlanden alleen (bij Nederlandse wet), of van de Nederlandse staat als onderdeel van het Koninkrijk der Nederlanden (in een consensusrijkswet)?[58] Hoe dan ook, excuses moeten 'oprecht' zijn, dat wil zeggen dat zij 'op zijn minst (enige) voldoening of tevredenheid [moeten] bewerkstellingen onder de slachtoffers en nabestaanden, ongeacht of het om morele, psychologische, symbolische, culturele, materiële of andere vorm van genoegdoening gaat.'[59]

Erkenning en excuses moeten daarom volgens de wetenschappers gepaard gaan met herstel. Hoewel zij aangeven dat er in de afgelopen dertig jaar in Nederland veel gebeurd is op het gebied van herdenking en historische canonisering van het slavernijverleden, constateren zij ook dat de algemene kennis op het gebied van het Nederlandse slavernijverleden gering blijft. Dat geldt voor Nederland als geheel, maar ook voor de gemeenschappen van nazaten, waar vaak slechts oppervlakkige, door populaire cultuur (films, sociale media) verkregen kennis bestaat. Wel bestaat er in de gemeenschappen van nazaten een vorm van kennis die via culturele uitingen wordt doorgegeven (religie, muziek, literatuur). Als bijzonder aandachtspunt noemden de wetenschappers het thema geschiedenis in het lerarenonderwijs: dat ontbreekt daar geheel, er is dus ook geen aandacht voor het slavernijverleden.

'Bijeengenomen lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat, ondanks alles wat er de laatste decennia is gedaan op het gebied van kennisproductie en verspreiding met betrekking tot het Nederlands slavernijverleden, er in feite nog te weinig (collectieve) herinnering aan dit verleden is om levend te houden of te borgen. Er zal dus eerst nog veel meer kennis en collectief bewustzijn moeten worden geproduceerd over dat verleden. Tegelijk moet dat op een dusdanige manier worden gepresenteerd dat Nederland zich daarmee ook gaat identificeren in de zin van: dit is onze gezamenlijke, nationale geschiedenis. Als de

55 Bijdrage Van Rijn, Rijpkema & Thodé, zie bijlage 4.

56 Ibidem.

57 Bijdrage Essed, zie bijlage 4.

58 Bijdrage Van Rijn, Rijpkema & Thodé, zie bijlage 4.

59 Bijdrage Essed, zie bijlage 4.

opstand tegen Spanje nationale geschiedenis is, dan is de opstand van Tula dat ook; als de Franse bezetting nationale geschiedenis is, dan is de bezetting van de koloniën dat ook; als soldaat van Oranje nationale geschiedenis is, dan is die van de Marrons dat ook; als vrouwenemancipatie tot de nationale geschiedenis behoort, dan geldt dat ook voor Zwarte emancipatie. De borging van die historische bewustwording en identificatie met dat verleden moeten parallel verlopen.'[60]

6.2.2 Juridische aspecten

Het adviescollege kreeg specifiek ook de opdracht om een advies uit te brengen over de motie-Nicolaï. Omdat het bij deze motie gaat om het verzoek na te gaan of er reden bestaat om – net zoals in Frankrijk – bij wet de slavernij en de slavenhandel die in het verleden heeft plaatsgevonden als een misdaad tegen de menselijkheid aan te merken, heeft het adviescollege ook een juridische inschatting gevraagd van het Asser Instituut (Centre for International & European Law), en een groep rechtswetenschappers uit Nederland en de Antillen. In deze paragraaf wordt nader ingegaan op de juridische aspecten van een wetsvoorstel.

Het Asser Instituut kijkt in zijn adviesrapport vooral naar voorbeelden van vergelijkbare wetgeving, te weten van Frankrijk en Polen. Voor de overzichtelijkheid licht het adviescollege voor het rapport vooral de Franse wet-Taubira eruit. De Franse wet-Taubira uit 2001, waarin de trans-Atlantische slavernij en de slavernij in de Indische Oceaan als misdaad tegen de menselijkheid gedefinieerd werden, is een zelf-veroordelende, maar niet strafbaar-stellende wet. Ook het ontkennen van het misdadige karakter van slavernij en slavenhandel is volgens de wet-Taubira niet strafbaar.

Volgens de juristen Van Rijn, Rijpkema en Thodé kan de Nederlandse staat niet in strafrechtelijke zin aansprakelijk zijn, en ook civielrechtelijke gevolgen zijn zeer onwaarschijnlijk. Zij bevelen aan om aansprakelijkheid ook in de wet duidelijk en expliciet te regelen.

Het Asser Instituut schat in dat het ontbreken van aansprakelijkheid de vraag zal oproepen wat deze wet toevoegt, aangezien op civiel- en strafrechtelijk vlak zowel in Frankrijk als in Nederland wetgeving bestaat die bijvoorbeeld het ontkennen van misdaden tegen de menselijkheid en groepsbelediging strafbaar stellen: '*Hence, technically there is no need in further legislation on this specific aspect*.' Aan de andere kant kan een wet zoals de wet-Taubira een verklarend karakter hebben, waarbij historisch onrecht en wandaden erkend worden, en er daadwerkelijk verantwoording voor wordt genomen. Deze erkenning zou van het grootste belang zijn om conflicten op te lossen tussen etnische groepen die ontstaan door onderdrukte historische trauma's en wederzijds onbegrip. Deze zienswijze wordt beaamd door Van Rijn, Rijpkema en Thodé, die in hun bijdrage stellen dat 'een meerwaarde van de vorm van een wet is dat deze vorm van erkenning, excuses en herstel, door de betrokkenheid van het parlement, met meer overtuiging aanspraak kan maken op een breed maatschappelijk draagvlak te berusten.'

---

60 Bijdrage Van Stipriaan, zie bijlage 4.

Het rapport van het Asser Instituut zet echter ook vraagtekens bij een normatieve omgang met geschiedschrijving. In Frankrijk heeft een reeks *memory laws* tot grote weerstand geleid onder historici die zich in hun academische vrijheid beperkt voelden. Het ging daarbij ook om de wet-Mekachera, waarin verplicht werd om in geschiedschrijving ook de 'positieve kanten' van het kolonialisme te belichten. Verklarende wetgeving die betrekking heeft op de geschiedenis, ook al is deze niet straffend, moet de balans tussen vrijheid van meningsuiting (inclusief de vrijheid van onderzoek) en andere fundamentele rechten in het oog houden.

'It is up to the Board to conclude, based on this report and parallel studies, on whether a law mimicking the Taubira Law in France best meets this purpose. Other legal means, e.g. solemn declarations on behalf of the Netherlands, acknowledging Dutch colonial slave trade as crimes against humanity, may be a valid alternative.'[61]

Van Rijn, Rijpkema en Thodé spreken deze visie tegen. Volgens hen kan de staat zich niet afzijdig houden van geschiedschrijving en van ethische kwesties. Staten en regeringen nemen per definitie standpunten in met betrekking tot ethische en historische kwesties, en kunnen per definitie ook niet anders. Ze citeren daarbij Eric Heinze (2017): '*Every authorised grade-school history curriculum stamps an official imprimatur upon particular readings of history*.'[62] Zij menen bovendien dat een wettelijke vormgegeven erkenning, excuses en herstel een meerwaarde heeft boven een regeringsverklaring. Via de betrokkenheid van het parlement kunnen dergelijke excuses, erkenning en herstel aanspraak maken op een groter draagvlak.

Het Asser Instituut wijst er verder op dat een wetsvoorstel een duidelijk referentiekader moet hebben. Op welke historische periode en welk geografisch gebied heeft deze wet betrekking? Ook zou er specifiek aandacht moeten zijn voor een niet-polariserend taalgebruik. Polariserende termen zijn bijvoorbeeld 'dader-natie' of 'slachtoffer-natie'.

Gebaseerd op deze kanttekeningen concludeert het Asser Instituut:
'... it appears that a 'declaratory law' (i.e. without a punitive effect) guaranteeing the establishment of a national monument, knowledge center, and / or museum of slavery is less problematic than adoption of the law prescribing slavery as a crime against humanity in the Netherlands.'[63]

Van Rijn, Rijpkema en Thodé zijn daarentegen van mening dat een wettelijk erkenning van het slavernijverleden verder zou moeten gaan dan alleen het geven van een verklaring van erkenning. De overheid zou expliciet ook een duidelijke eigen verantwoordelijkheid moeten aanvaarden.

---

61 Bijdrage Asser Instituut, zie bijlage 4.

62 Heinze (2017).

63 Bijdrage Asser Instituut, zie bijlage 4.

In een eerdere versie van de wet-Taubira werden de 'Europese mogendheden' nog wel aangeduid als daders, maar dit haalde de finale versie niet. Ook een bepaling over onderzoek naar mogelijke herstelbetalingen sneuvelde. Zo resteerde een wet die volledig gericht is op 'herinnering' als vorm van herstel, en waarin de schuld van de Franse Republiek slechts gesuggereerd wordt. Het is de vraag of een zo abstracte erkenning daadwerkelijk een rol kan spelen in een proces van 'herstel' door 'herinnering': '(...), *memory can only accomplish so much when the criminal remains unnamed and will not confess.*'[64]

Zij stellen een wet voor die erkenning en excuses omvat (mogelijk gecombineerd met vormen van herstel), en wel met de volgende formulering:
'Erkend wordt dat de slavenhandel en slavernij die tussen het begin van de 17e eeuw en 1 juli 1863 direct of indirect onder Nederlands gezag hebben plaatsgevonden misdrijven tegen de menselijkheid waren.'
'Erkend wordt tevens het leed van alle mensen die slachtoffer van deze misdrijven zijn geworden, alsmede het leed van hun afstammelingen. De Staat der Nederlanden, mede als rechtsopvolger van eerdere Nederlandse gezagen, die slavenhandel en slavernij direct of indirect heeft toegestaan, mogelijk gemaakt, bevorderd of bedreven, biedt hiervoor zijn excuses aan.'

Hoewel er een verschil van mening bestaat, komen het Asser Instituut en Van Rijn, Rijpkema en Thodé tot vergelijkbare conclusies met betrekking tot investeringen in herdenken, onderwijs en onderzoek.

6.2.3 Voorstellen wetenschappers

Alle om advies gevraagde wetenschappers stellen investeringen voor in onderzoek, onderwijs en in de culturele sector, om de herinnering aan het slavernijverleden en de kennis daarover te borgen. Deze investering moet structureel zijn en vraagt om 'veel samenhangende interventies, van educatief lesmateriaal en musea tot media en politieke discours. Herstel van de voortdurende vernedering van mensen van Afrikaanse komaf in de Europese en Nederlandse beeldvorming is vaak onderschat en verdient een specifieke plek in het streven naar een racismevrije samenleving.'[65] Specifiek moet er hierbij volgens de wetenschappers ook aandacht zijn voor onderzoekers uit de gemeenschappen van nazaten, in het bijzonder ook uit het Caribisch gebied en Suriname.

Concreet stellen de geraadpleegde wetenschappers voor om een nationaal onderzoeksprogramma (NWO / KNAW), een museum en onderzoekscentrum op het thema 'slavernij en zijn hedendaagse erfenissen & doorwerkingen' op te richten, waarvan de opstellers en uitvoerders zowel afkomstig zijn uit de hoek van nazaten van totslaafgemaakten als uit kringen van niet-nazaten. Het perspectief dient niet-eurocentrisch te zijn en toekomstgericht, dat wil zeggen: niet slachtofferschap, maar kracht en emancipatie worden de focus.

64 Garraway (2008) aangehaald in bijdrage Van Rijn, Rijpkema & Thodé, zie bijlage 4.
65 Bijdrage Essed, zie bijlage 4.

In het onderzoeksprogramma werken academici en grassroots-onderzoekers samen om een zo breed mogelijk scala aan materiaal, kennis en perspectieven te integreren. Het onderzoek beperkt zich niet tot de geschiedenis, maar bestrijkt alle sociaal-economische, medisch-psychische, spiritueel-religieuze en cultureel-politieke aspecten van verleden en heden met betrekking tot het slavernijthema. Museum & onderzoekscentrum vormt een spin in het web van activiteiten in het hele land, met andere musea, erfgoed- en cultuurinstellingen, met het onderwijs, met de media en op het vlak van dialoog en discussie. Als netwerk (spin in het web) moet het museum & onderzoekscentrum een heel zichtbaar, nationaal symbool zijn, in de hoofdstad en liefst in een cluster of campus met niet alleen museum en onderzoek, maar ook een theater voor alle immateriële culturele expressies, een kunstwerkplaats en een av-studio voor het opnemen en uitzenden van bijvoorbeeld orale geschiedenis.

7 • CONCLUSIES EN AANBEVELINGEN

Het adviescollege staat op de schouders van vele voorgangers. Het ziet zijn werk als een nieuwe en belangrijke stap op een lange weg, die begon met de strijd tegen de slavernij door de totslaafgemaakten zelf, door abolitionisten en door de nazaten van de totslaafgemaakten, doorlopend tot de dag van vandaag. Er is veel bereikt, maar er is ook nog een lange weg te gaan.

Het adviescollege heeft kennisgenomen van wetenschappelijke adviezen, en van de uitkomsten van de dialogen en het panelonderzoek. Het constateert een aantal centrale uitkomsten.

Ondanks de vele initiatieven tot herdenking van het slavernijverleden, de herijking van de nationale geschiedenis en een groeiend bewustzijn in de politiek, bestaat er nog steeds een gebrek aan kennis over het slavernijverleden. In alle geledingen van het onderwijs, van het basis- en middelbaar onderwijs tot en met het universitair onderwijs, in de lerarenopleidingen en het voortgezet onderwijs, is er te weinig aandacht voor het koloniale verleden en de slavernij. Dat geldt ook voor het wetenschappelijk onderzoek. Ondanks de sterk gegroeide aandacht voor het slavernijverleden, zijn er nog grote gebieden waar onderzoek nodig is, zowel op historisch vlak, als op politiek en sociaalwetenschappelijk vlak.

De gevolgen van de slavernij beperken zich niet tot enkele sectoren, maar hebben een reikwijdte in de hele maatschappij.

Beeldvorming speelt een cruciale rol in het voortleven van raciaal denken en is diepgeworteld in maatschappijen met een slavernijverleden, zoals de Nederlandse. Beeldvorming is een complex cultureel fenomeen dat geen eenduidige bron heeft en dat daardoor niet eenvoudig tegen te gaan is. Toch is beeldvorming niet onveranderlijk. Het is daarom zaak om meer te weten te komen over hoe verandering teweeggebracht kan worden.

Dit kan alleen met een integrale, systemische aanpak.

7.1 ERKENNING

Het adviescollege is ervan overtuigd dat erkenning van het slavernijverleden een noodzakelijke eerste stap is. Daarbij is het de visie van het adviescollege dat niet alleen het bestaan van de slavernij en haar gruwelen erkend en veroordeeld moeten worden, maar dat het ook eenduidig als misdaad tegen de menselijkheid aangemerkt moet worden. Daarnaast moet ook het aandeel in de slavernij van het Nederlands gezag erkend worden. Het adviescollege is van mening dat dit niet een veroordeling van groepen mensen inhoudt (bijvoorbeeld ‘witte mensen’) en daarmee een raciale logica omarmt. De aanduiding ‘Nederlands gezag’ geeft juist

de bijzondere verantwoordelijkheid van de staat aan. Zonder deze kwalificaties zou erkenning gratuit zijn.

Erkenning is mogelijk op verschillende manieren. Zowel de regering, als de wetgever kan het slavernijverleden erkennen. In onze visie moet erkenning bij wet geregeld worden. Op zijn minst moet dit een Nederlandse wet zijn, maar bij voorkeur een rijkswet, hoewel dit laatste geen belemmering moet vormen om tot wetgeving over te gaan.

Deze wet moet ook het werk erkennen dat door vele generaties nazaten van totslaafgemaakten verricht is in het kader van geschiedschrijving, emancipatie en het agenderen van de doorwerking van het slavernijverleden. De wet moet een einde maken aan hun marginale positie in het collectieve geheugen.

Erkenning is een belangrijke stap voor Nederland als geheel. Aan de ene kant geeft erkenning genoegdoening aan degenen die onder de slavernij hebben geleden, en aan de andere kant bevordert het een kritische kijk op de Nederlandse geschiedenis in bredere zin. Geschiedenis hoeft niet glorieus te zijn om je ermee te kunnen identificeren. Identificatie met de Nederlandse geschiedenis – en daarmee Nederlands burgerschap – kan juist ook voortkomen uit een kritische omgang met het eigen verleden. Andere landen zoals Duitsland en Zuid-Afrika laten zien dat dit mogelijk is. Een wet alleen kan dit niet afdwingen. Er is een verandering in de bredere herdenkingscultuur voor nodig. Toch schept een wet een duidelijk standpunt en referentiekader, en maakt die de noodzaak tot verandering expliciet.

7.2 EXCUSES

Het adviescollege volgt de visie van alle betrokken wetenschappers, evenals die van de deelnemers aan de dialogen, dat erkenning gepaard moet gaan met excuses. Excuses helpen bij de heling van historisch leed, maar vooral zijn excuses gericht op het bouwen aan een gezamenlijke toekomst. Het gaat er hierbij niet om individuele personen aan te wijzen als schuldigen, maar om het erkennen van het door de slavernij toegevoegde leed, en het nemen van verantwoordelijkheid met zicht op een toekomstige verhouding. Excuses worden dus niet verwacht van individuen, maar van de staat.

Daarbij is belangrijk dat excuses oprecht zijn en voortkomen uit een daadwerkelijk besef van de betekenis en reikwijdte van het slavernijverleden voor het heden, zowel voor nazaten van totslaafgemaakten als voor nazaten van slavenhouders. Spijtbetuiging (berouw) getuigt van een grondig besef van wat is en nog steeds wordt aangedaan, besef van de gevolgen tot op heden en van de morele verplichting van herstel en vergoeding of genoegdoening.[66] Concreet betekent besef dat er excuses gemaakt moeten worden door het hoogste orgaan, dat wil zeggen premier, koning, en parlement.

66 Essed verwijst in haar bijdrage naar Marrus 2007:87, zie bijlage 4.

De keren dat de koning zich uitgesprak over het verleden (met betrekking tot Indonesië en Wilhelmina (WO II)), had dat grote symbolische betekenis voor de gemeenschap.

Excuses zijn bovendien een wederkerig proces. Excuses moeten niet alleen gemaakt, maar ook aanvaard worden. Aan de ene kant moeten de ontvangers daadwerkelijk genoegdoening ervaren, aan de andere kant moet de maker van de excuses erop kunnen vertrouwen dat deze excuses ook aanvaard worden. Na de excuses, kan een proces van verzoening op gang komen.

Excuses moeten naast oprechtheid ook een andere waarde hebben. Het aanbieden van excuses door Nederland kan ook een eerste stap zijn voor het genezen van de open wonden. Dat betekent dat het aanbieden van excuses weliswaar noodzakelijk, maar op zichzelf nog onvoldoende is. Excuses moeten daarom bijdragen aan herstel.

7.3 HERSTEL

Het moge duidelijk zijn dat de geschiedenis niet teruggedraaid kan worden. Wel kan de bereidheid worden uitgesproken om dit historisch onrecht, dat tot de dag van vandaag als onrecht wordt ervaren en waarvan de nadelige gevolgen nog steeds worden gevoeld, zoveel mogelijk te herstellen, en deze bereidheid tot uitgangspunt te maken voor het beleid.
Het gaat om verantwoordelijkheid nemen voor de nadelige gevolgen van dit verleden.
Het adviescollege deelt de overtuiging van wetenschappers en dialoogdeelnemers dat de slavernij tot grote sociale, culturele, economische en psychologische schade heeft geleid.
Hierbij is van belang ook specifiek aandacht te besteden aan de verschillende gevolgen voor nakomelingen. Vandaag de dag bestaat institutioneel racisme dat niet los te zien is van eeuwen slavernij en kolonialisme en de denkbeelden die in deze context zijn ontstaan. Herstel betekent in onze ogen dat de gevolgen integraal en systemisch aangepakt moeten worden.

In de visie van het adviescollege volgt herstel op excuses en geeft inhoud aan de gemaakte excuses. Dit moet wettelijk geregeld worden.

Het gaat dus niet om financiële compensatie voor alle schade uit het verleden, maar wel om passende structurele financiering voor het tegengaan van de schadelijke doorwerking van dat verleden in het heden.

Er zijn tal van voorstellen gedaan door zowel de wetenschappelijke adviseurs als ook de deelnemers aan de dialogen. Globaal gezegd zijn deze gericht op het onderwijs, het onderzoek en de culturele sector. Via onderzoek, onderwijs, en kunstzinnige projecten kan het bewustzijn van de trans-Atlantische slavernij en haar gevolgen vergroot worden. Initiatieven gericht op het burgerschap van Afro-Antillianen en Afro-Surinamers in Nederland, kunnen worden gecontinueerd, geïntensiveerd en versterkt. Een Koninkrijksfonds kan worden ingesteld waar het maatschappelijk middenveld in Nederland, de CAS- en BES-eilanden, projecten kan indienen tot versterking van de positie van Afro-Antillianen en Afro-Surinamers. De betrokken departementen van de Nederlandse staat kunnen formeel en op gelijke voet samenwerken met hun *counterparts* op de CAS-eilanden om onderwijs, sociale voorzieningen, werkgelegenheid,

goed bestuur, en milieubescherming te verbeteren op de eilanden. Ook studiebeurzen worden voorgesteld. Een ander voorstel beoogt de rehabilitatie en het eerherstel van historische figuren zoals Tula. Ook het instellen van 1 juli als een nationale feestdag is mogelijk.

Op dit moment bevindt de oprichting van een Nederlands slavernijmuseum zich in de verkennende fase. Het adviescollege deelt de conclusies van wetenschappers, dialoogpartners en maatschappelijke organisaties dat dit uitgebreid moet worden tot een internationaal centrum voor onderzoek, onderwijs en kunst om de complexiteit van beeldvorming en structureel racisme te onderzoeken en aan te pakken.

Het museum & onderzoekscentrum moet een zichtbaar, nationaal symbool zijn, als een spin in het web (netwerk). Het dient in de hoofdstad te komen, mogelijk als campus met meer dan alleen museum en onderzoekscentrum, en bijvoorbeeld ook een theater voor alle immateriële culturele expressies, een kunstwerkplaats en een av-studio voor het opnemen en uitzenden van bijvoorbeeld orale geschiedenis. Het verdient aanbeveling op deze campus verwante instellingen te huisvesten zoals NiNsee, Black Archives, Nederland Wordt Beter, Control-Alt-Delete, Black Achievement Month, Musea Bekennen Kleur. Die campus moet actief contact onderhouden met soortgelijke initiatieven in de rest van de wereld, zodat het wiel niet steeds opnieuw hoeft te worden uitgevonden.

Willen het slavernijverleden, de hedendaagse erfenissen en doorwerkingen daarvan in Nederland op een zinvolle duurzame manier een plaats krijgen, dan gaat het erom een geheel van op elkaar aansluitende en elkaar stimulerende initiatieven een zichtbare en permanente plek te geven.[67]

7.4 CONCLUSIE MET BETREKKING TOT DE MOTIE-NICOLAÏ

De motie-Nicolaï behelsde het verzoek aan de regering om na te gaan of er reden bestaat om, net zoals in Frankrijk, bij wet de slavernij en de slavenhandel die in het verleden hebben plaatsgevonden als een misdaad tegen de menselijkheid aan te merken. Tevens behelsde de motie het verzoek om na te gaan of er een Nationaal Monument Slavernijverleden, een Kenniscentrum en een Slavernijmuseum kunnen worden opgericht en in stand gehouden.
Zoals hierboven gezegd, concludeert het adviescollege dat erkenning, excuses en herstel bij wet geregeld dienen te worden, waarbij de slavernij in de Nederlandse koloniën tussen de zeventiende en de negentiende eeuw als misdaad tegen de menselijkheid wordt aangemerkt, en waarbij het Nederlands gezag uitdrukkelijk genoemd wordt.

Onder verwijzing naar de bevindingen van de geraadpleegde wetenschappers concludeert het adviescollege dat er geen bezwaren zijn om de voorstellen die in de motie-Nicolaï onderwerp waren van onderzoek, uit te voeren. Zelfs in deze expliciete en bindende vorm zijn er op basis van de juridische rapporten geen civiel- en strafrechtelijke gevolgen te verwachten. Om hier geen twijfel over te laten bestaan, stelt het adviescollege zich op het standpunt om in de wetstekst ook expliciet civiel- of strafrechtelijke aansprakelijkheid uit te sluiten. Een uitsluiting

67 Bijdrage Van Stipriaan, zie bijlage 4.

van aansprakelijkheid neemt niet weg dat de wetgever bevoegd is om op vrijwillige basis een stelsel van financiële tegemoetkomingen in het leven te roepen.[68]

Daarnaast kwam uit de dialogen de wens naar erkenning, excuses en herstel naar voren. Aan deze wens zou met het opstellen van een wet en het oprichten van monument, kenniscentrum en museum, zoals onderzocht naar aanleiding van de motie-Nicolaï, tegemoet worden gekomen.

7.5 AANBEVELINGEN

1. Erken bij wet dat de slavenhandel en de slavernij die tussen de zeventiende eeuw en 1 juli 1863 direct of indirect onder Nederlands gezag hebben plaatsgevonden, misdrijven tegen de menselijkheid waren.

   Erken daarbij ook het leed van alle mensen die slachtoffer van deze misdrijven zijn geworden en het leed van hun afstammelingen.

   Erken ook de strijd, successen en invloed van degenen die zich in de loop der eeuwen tot heden toe hebben verzet tegen slavernij, racisme en discriminatie.

2. De Staat der Nederlanden, mede als rechtsopvolger van eerder Nederlandse gezag, die slavenhandel en slavernij direct of indirect heeft toegestaan, mogelijk gemaakt, bevorderd of bedreven, biedt hiervoor bij wet zijn excuses aan.

3. Spreek bij het aanbieden van excuses de bereidheid uit bij wet om dit historisch onrecht dat tot op heden in velerlei vormen wordt ervaren, zoals discriminatie en institutioneel racisme, zoveel mogelijk te herstellen.

   Het adviescollege adviseert hierbij de volgende acties te ondernemen.

4. Vergroot het bewustzijn over de trans-Atlantische slavernij via onderzoek, onderwijs en kunstzinnige projecten onder meer door:

   - Een nationaal onderzoeksprogramma te starten naar het slavernijverleden, de hedendaagse erfenissen en de doorwerkingen daarvan waaronder institutioneel racisme. In de opstelling en uitvoering van dit onderzoek moeten zowel nazaten als niet-nazaten van de slavernij participeren. Meer onderzoek, ook vanuit een grassroots-perspectief, zou de meerstemmigheid ten goede komen. Dit onderzoek moet niet alleen de geschiedenis maar ook sociaal-economische, medisch-psychische, spiritueel-religieuze en cultureel-politieke aspecten van verleden en heden met betrekking tot de slavernij omvatten. Bekijk daarbij de wijze waarop reeds bestaande instituten zoals het NiNsee op integrale wijze kunnen worden betrokken, zodat doublures worden voorkomen en duurzaamheid wordt gewaarborgd.

---

68 Bijdrage Van Rijn, Rijpkema & Thodé, zie bijlage 4.

- Onderzoek daarbij de wijze waarop reeds bestaande initiatieven en instituten gericht op het verdiepen van het substantieve burgerschap van Afro-Antillianen en Afro-Surinamers kunnen worden gecontinueerd, geïntensiveerd en versterkt.

- Onderwijs: neem effectieve maatregelen om ervoor zorg te dragen dat het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het heden een vast onderdeel worden van het curriculum in het onderwijs in alle niveaus, en vooral ook in de pedagogische beroepsopleidingen.

5. Versterk de kennis over de betekenis van discriminatie in het leven van alledag en tref wettelijke maatregelen ter bestrijding van racisme en vreemdelingenhaat. Draag zorg voor systematische handhaving:

   - Implementeer een structureel intersectioneel programma ter bestrijding van discriminatie en racisme waaronder institutioneel racisme en etnisch profileren.

   - Daarbij verdient de bestrijding van institutioneel racisme op de arbeidsmarkt, de woningmarkt, het onderwijs en de politie specifieke en dringende aandacht. Voor effectieve maatregelen verwijst het adviescollege naar het KIS-rapport en het Zwart Manifest.

6. Maak het slavernijverleden zichtbaar zodat dit een gedeelde geschiedenis kan worden:

   - Slavernijmuseum
     Draag zorg voor een nationaal museaal centrum of nationale voorziening waarin op ruime en toegankelijke wijze het slavernijverleden en de doorwerking daarvan worden getoond met een veelzijdige blik. Draag er daarbij zorg voor dat dit verleden ook in de Caribische landen en Suriname beter gekend en getoond kan worden.

   - Monumenten
     Ontwikkel na afstemming met organisaties van nazaten beleid op basis waarvan er in de publieke ruimte meer nieuwe, gemeenschappelijke symbolen voor een gedeelde toekomst kunnen worden gecreëerd. Betrek daar ook bestaande, aan het slavernijverleden verbonden beelden, monumenten, gebouwen en straatnamen bij om enerzijds het verhaal van de geschiedenis te vertellen, en anderzijds de pijn die de confrontatie in de publieke ruimte bezorgt, te verzachten.

   - Herdenkingsdagen
     Maak van 1 juli een nationale herdenkingsdag, gesteund en bijgewoond door de koning en de regering (minister-president) als erkenning dat het slavernijverleden het hele land aangaat. Het staat ieder deel van het voormalig Koninkrijk uiteraard vrij ook eigen herdenkingsdagen te kiezen. Maak van publieke media gebruik om die dag nationaal stil te staan bij de verschrikkingen van de slavernij en het leed en lot van de tot slaaf gemaakte mensen in het hele voormalige Koninkrijk.

- Tula
  In de adviesopdracht is gevraagd ook de rehabilitatie van Tula te betrekken. Mede gelet op de verstrekte adviezen van wetenschappers en bevindingen uit de dialogen, adviseert het adviescollege positief over de rehabilitatie van Tula.

- Andere verzetshelden
  Het adviescollege merkt daarbij op dat de opdracht zich beperkt heeft tot Tula, en dat er meer verzetshelden zijn die in het nationale onderzoek over het slavernijverleden betrokken dienen te worden.

7. Draag zorg voor voldoende en structurele financiering van herstelmaatregelen waardoor er duurzaam geïnvesteerd kan worden in het verminderen van de gevolgen van het slavernijverleden. Het adviescollege adviseert daarbij het volgende:

   - Veranker de hiervoor genoemde erkenning, excuses en herstel bij wet, zodat duidelijk is dat er geen sprake is van vrijblijvendheid. Daarbij geeft het adviescollege in overweging voor een consensusrijkswet te kiezen. Dit mag echter niet leiden tot vertraging om de zo noodzakelijk geachte herstelmaatregelen voortvarend te implementeren. Een consensusrijkswet biedt de Caribische landen de mogelijkheid om mee te denken over de wijze waarop Nederland overgaat tot erkenning, excuses en herstel. Naarmate erkenning, excuses en herstel meer aanvaard kunnen worden door de landen waar de slavernij plaatsvond, hebben zij meer betekenis voor de toekomstige samenleving. Daarbij zal in een consensusrijkswet nadrukkelijk tot uitdrukking moeten worden gebracht dat de verantwoordelijkheid voor het slavernijverleden uitsluitend ligt bij en genomen wordt door het Europese deel van het Koninkrijk.

   - Stel daarbij een Koninkrijksfonds ter beschikking van passende, respectvolle omvang, ter structurele en duurzame financiering van herstelmaatregelen. De herdenking van de afschaffing van de slavernij in het Koninkrijk op 1 juli 2023 zou een bij uitstek geschikt moment zijn voor de inwerkingtreding daarvan.

   - Treed met de landen binnen het Koninkrijk, Curaçao, Aruba en Sint Maarten, en ook de openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba en waar toepasselijk Suriname in overleg over de wijze van het te ontwikkelen herstelbeleid, met inbegrip van het hierboven genoemde Koninkrijksfonds. Dit beleid dient op 1 juli 2023 tot resultaat te hebben geleid. Alleen een gezamenlijk gedragen beleid kan leiden tot uitkomsten die voor alle partijen bevredigend zijn. Gelet op de grote onderlinge verschillen zal er ruimte moeten zijn voor eigen opvattingen en maatwerk, zodat neokoloniale reflexen worden voorkomen. Daarbij is van belang dat de samenwerking tussen deze delen van het voormalige Koninkrijk waar gewenst ook in operationele zin wordt bevorderd.

Motie-Nicolaï

8. Het adviescollege adviseert, met inachtneming van de hiervoor genoemde overwegingen en aanbevelingen, de voorstellen die in de motie-Nicolaï onderwerp waren van onderzoek, uit te voeren.

Suriname

9. Het adviescollege betreurt het dat de dialoog over het slavernijverleden in Suriname en de doorwerking daarvan in het heden geen onderdeel van de aan het adviescollege verstrekte opdracht was. Deze was immers beperkt tot het huidige Koninkrijk. Gelet op de aanzienlijke rol die de Nederlandse trans-Atlantische slavernij heeft gespeeld in de voormalige kolonie Suriname en de actieve rol die de diaspora in Nederland speelt bij zowel het herdenken als verwerken van het slavernijverleden, wordt geadviseerd om Suriname te betrekken bij de uitvoering van dit advies en de totstandkoming van het beleid daartoe.

Oost-Indië

10. Het slavernijverleden van Nederland betreft zowel Oost- als West-Indië. De opdracht van het adviescollege beperkte zich tot het trans-Atlantische slavernijverleden. Om een integraal beeld van de Nederlandse betrokkenheid in de slavernij te hebben, is nader onderzoek naar slavernij in Oost-Indië wenselijk. Daarom beveelt het adviescollege aan om dit onderwerp en de doorwerking in het heden nader in onderzoek te nemen, in een daartoe passend proces.

Internationaal

11. Het adviescollege heeft kennisgenomen van de VN-resolutie van 22 december 2018 waarbij is besloten een permanent forum op te richten ten behoeve van mensen van Afrikaanse afkomst. Het forum zal dienen als overlegorgaan voor mensen van Afrikaanse afkomst en andere belanghebbenden, als platform voor het verbeteren van de levenskwaliteit en het levensonderhoud van mensen van Afrikaanse afkomst en om bij te dragen aan de uitwerking van de VN-resolutie in een verklaring. Die *declaration* zal een eerste stap zijn tot een juridisch bindend instrument, voor de bevordering en volledige eerbiediging van de mensenrechten van mensen van Afrikaanse afkomst. Het adviescollege beveelt aan actief te participeren in dit forum en de realisatie van het bindend instrument te bevorderen.

BIJLAGEN

STAATSCOURANT

Officiële uitgave van het Koninkrijk der Nederlanden sinds 1814.

Nr. 38358
20 juli
2020

Regeling van de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties van 3 juli 2020, 2020-0000385792, tot instelling van het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden (Regeling instelling Adviescollege dialooggroep slavernijverleden)

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties en de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, handelende in overeenstemming met het gevoelen van de ministerraad;

Gelet op artikel 6, eerste lid, van de Kaderwet adviescolleges;

BESLUITEN:

Artikel 1

In deze regeling wordt verstaan onder:
a. *minister:* de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties;
b. *adviescollege:* Adviescollege dialooggroep Slavernijverleden.

Artikel 2

1. Er is een Adviescollege dialooggroep Slavernijverleden.

2. Het adviescollege heeft tot taak het organiseren van een dialoog over het slavernijverleden en het opstellen van een rapport met bevindingen van de dialoog. De dialoog gaat over de doorwerking van het slavernijverleden in de hedendaagse samenleving en is gericht op een bredere erkenning en inbedding van dit gedeelde verleden.

3. Het adviescollege zal:
   a) de onafhankelijkheid en inhoudelijke samenhang van de dialoog waarborgen;
   b) gesprekstafels binnen de maatschappelijke sectoren en in het Caribische deel van het Koninkrijk organiseren en faciliteren; en
   c) een rapport met bevindingen van de dialoog opstellen en aanbieden aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Artikel 3

Het adviescollege bestaat uit zes leden.

Artikel 4

1. Het adviescollege brengt zijn advies uit voor 1 mei 2021 aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

2. Na het uitbrengen van het advies is het adviescollege opgeheven.

Artikel 5

De archiefbescheiden van het adviescollege worden na zijn opheffing of, zo de omstandigheden daartoe eerder aanleiding geven, zoveel eerder, overgebracht naar het archief van het ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Artikel 6

Deze regeling treedt in werking met ingang van de dag na uitgifte van de Staatscourant waarin zij wordt geplaatst en vervalt met ingang van 1 september 2021.

Artikel 7

Deze regeling wordt aangehaald als: Regeling instelling Adviescollege dialooggroep slavernijverleden.

Deze regeling zal met de toelichting in de Staatscourant worden geplaatst.

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
K.H. Ollongren

De Staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
R.W. Knops

TOELICHTING

1. Inleiding

Deze regeling strekt tot instelling van het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden. Dit adviescollege wordt gevraagd om een dialoog over het slavernijverleden te organiseren en om een rapport met bevindingen van de dialoog op te stellen.

2. Achtergrond

Er is in Nederland in toenemende mate maatschappelijke aandacht voor het slavernijverleden. Sporen van het slavernijverleden werken in de samenleving door tot op de dag van vandaag.
Het kabinet vindt het van belang om jaarlijks bij de afschaffing van de slavernij en de doorwerking van het slavernijverleden stil te staan en daarnaast ook op andere manieren hieraan actief aandacht te schenken. Hiermee wil het kabinet een rol spelen in het levend houden én aan volgende generaties doorgeven van de herinnering over het slavernijverleden, zodat nooit vergeten wordt dat ook het leed van zovelen in slavernij, deel uitmaakt van onze geschiedenis.

Het kabinet is via de ministeries van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW), Sociale Zaken en Werkgelegenheid (SZW) en Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) dan ook betrokken bij een palet aan activiteiten gericht op het slavernijverleden. In een brief aan de Tweede Kamer van 1 juli 2019 over het slavernijverleden[1] werden die activiteiten door de minister van BZK, mede namens de ministers van OCW en SZW, geschetst. Een aantal voorbeelden hiervan is de ontwikkeling van een nationale museale voorziening slavernijverleden, de voortaan structurele financiering van de jaarlijkse herdenking bij het Nationaal Monument Slavernijverleden en de Nederlandse invulling van het decennium voor mensen van Afrikaanse afkomst (januari 2015–december 2024), dat zich richt op de versterking van de aanpak van racisme in Nederland.

In diezelfde Kamerbrief over het slavernijverleden schreef de minister van BZK ook dat het kabinet het van groot belang acht dat er een dialoog over het slavernijverleden, en over de doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving plaatsvindt. Een dialoog die gericht is op verbinding en op een bredere erkenning en inbedding van dit gedeelde verleden.

Een onafhankelijke dialooggroep (‘Adviescollege dialooggroep slavernijverleden’) zal via verschillende gesprekstafels de dialoog voeren. De dialoog richt zich niet alleen op Nederlanders van Afrikaanse afkomst, maar op de Nederlandse samenleving in zijn geheel en in het bijzonder ook op de Caribische delen van het Koninkrijk. Voor 1 mei 2021 zal de dialooggroep een rapportage aan de minister van BZK aanbieden met de bevindingen van de dialoog. Deze regeling strekt tot het instellen van de dialooggroep.

3. Adviescollege

Het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden heeft tot taak het organiseren van een dialoog over het slavernijverleden en het opstellen van een rapport met bevindingen van de dialoog. Daartoe zal het adviescollege:
1. de onafhankelijkheid en inhoudelijke samenhang van de dialoog waarborgen;
2. de gesprekstafels binnen de maatschappelijke sectoren en in het Caribische deel van het Koninkrijk organiseren en faciliteren; en
3. een rapport met bevindingen van de dialoog opstellen en aanbieden aan de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties.

Het instellen van een Adviescollege dialooggroep slavernijverleden waarborgt dat de dialoog over het slavernijverleden onafhankelijk van de overheid gevoerd kan worden. De overheid faciliteert slechts de dialoog. Dat is van belang, omdat de Nederlandse overheid immers gezien kan worden als een partij in deze discussie. Het instellen van het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden zorgt er bijvoorbeeld voor dat de overheid geen rol hoeft te spelen in het selecteren van deelnemers aan de gesprekstafels. Dit zou de bevindingen van de dialoog kunnen sturen en deze daarmee aan waarde doen verliezen. De leden van het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden handelen niet op last van ruggespraak met een bepaalde achterban.

[1] Kamerstukken II 2018/19, 35 000 VII, nr. 101.

De dialooggroep zal bestaan uit een groep mensen die vanuit zowel hun persoonlijke achtergrond als vanuit de maatschappelijke functies die zij bekleden affiniteit hebben met het onderwerp slavernijverleden. Zij kunnen ervoor zorgen dat de Nederlandse maatschappij in brede zin goed vertegenwoordigd is in de dialoog over het slavernijverleden. Bestaande adviescolleges kennen niet een samenstelling van een groep mensen met een dergelijke achtergrond en ervaring. Deze adviestaak kan daarom niet worden opgedragen aan een bestaand adviescollege.

Deze toelichting is mede namens de staatssecretaris van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties, gezien zijn verantwoordelijk voor de Kaderwet adviescolleges. Het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden is een adviescollege als bedoeld in artikel 6 van de Kaderwet adviescolleges.

De Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,
K.H. Ollongren

Eerste Kamer der Staten-Generaal

1

Vergaderjaar 2019–2020

35 300VI

Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (VI) voor het jaar 2020

Y HERDRUK[1]

MOTIE VAN HET LID NICOLAÏ C.S.
Voorgesteld 10 maart 2020

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende, dat het van belang is dat de Nederlandse rechtstaat in rechte verantwoordelijkheid neemt voor het onrecht dat met slavernij en slavenhandel is aangedaan;

overwegende, dat het van belang is te onderzoeken op welke wijze kennis over de geschiedenis van de slavernij en de slavenhandel kan worden bevorderd en op welke wijze rekenschap kan worden afgelegd over het onrecht dat met de slavernij en de slavenhandel verbonden was;

verzoekt de regering om na te gaan of er reden bestaat om – net zoals in Frankrijk – bij wet de slavernij en de slavenhandel die in het verleden heeft plaatsgevonden als een misdaad tegen de menselijkheid aan te merken, en om na te gaan of in diezelfde wet de oprichting en instandhouding van een Nationaal Monument Slavernijverleden, een Kenniscentrum Slavernijverleden en een Slavernijmuseum dient te worden gegarandeerd, en daarover uiterlijk binnen twee maanden aan de Kamer te rapporteren.

en gaat over tot de orde van de dag.

Nicolaï
Janssen
Backer
Recourt
Veldhoen
Bikker

[1] In verband met schrapping achteraf, in de 24e plenaire vergadering van het parlementaire jaar 2019/2020, op 7 april 2020, van de ondertekening van het lid Rombouts.

PLATAFORMA SKLABITUT I HERENSIA DI SKLABITUT

To:
The Council of Ministers of the Kingdom of the Netherlands
Attn: The Honorable Mr. Mark Rutte Prime
Minister, Minister of General Affairs
Binnenhof 19
Postbus 20001
2500 EA Den Haag
Netherlands

Through:
Her Excellency Mrs. Lucille George-Wout
The Governor of Curacao
c/o Fort Amsterdam
Willemstad
Curacao

Curacao, October 3rd, 2019

Subject: Reparation and Rehabilitation of Tula, the National Hero of Curacao.

Dear Prime Minister,

As a result of the People's Tribunal which was organized on October 3rd, 2019, in Curacao by the "Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut"[1] it is that necessary and entitled to demand from the Government of the Kingdom of the Netherlands that our national hero Tula[2] is rehabilitated c.q restored to his glory. As the Prime Minister of the Government of the Kingdom of the Netherlands, being the legal successor of the colonial rule in 1795 on Curacao, we approach you with the request to have Tula, the official national hero of Curacao, rehabilitated and restored to his honor by the Dutch state.

[1] Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut (Platform of Slavery and Legacy of Slavery) is an official body installed by the Executive Government of the Island Territory of Curacao in 2009 to better coordinate the commemoration of Slavery and the legacy of slavery and to give this commemoration more shape and content.

[2] Under the guidance of Prof. Dr. A.F. Paula by the Central Historical Archives of Curacao, composite edition of original government documents, the name Tula was written in four different ways: 1. [illegible], 2. [illegible], 3. [illegible] and 4. [illegible]. Today and also in this letter the current official orthography (PB 2008 No. 88) is used.

The Kingdom of the Netherlands is, as the legal successor, responsible for the unjustified torturing, condemnation without even a trial in a court and by a judge, cruel abuse, clapper clawing, decapitation and, finally, the inhumane and unjust killing of Tula. The body's severed head was on display to the public on a skewer for days, while the headless body was dumped in the sea at the place called "Rif".

This improper way of acting was primarily to deter all residents of Curacao from the correct and justifiable struggle of Tula and his fellow freedom fighters for better living and working conditions based on the fundamental principles of freedom, equality and brotherhood. This is a government act that today would be internationally considered as a reprehensible crime against humanity.

Intentionally committing the extreme cruel torture against Tula and the horrific killing of Tula and his fellow fighters with the aim of deterring and curb the struggle of the people of Curacao and to systematically discourage the people of Curacao from adopting the views of Tula is a very bad act against the people of Curacao. The aim of this act was to hamper the struggle of the people of Curacao in imitation of Tula and to discourage their confirmation that it is possible for the Curacao human being, based on his developed collective identity, to independently give the community of Curacao a sense of direction to its own existence

Successfully committing erroneous, incorrect and criminal torture and killings against Tula and his fellow combatants, resulted not only in a crime against humanity, but also in a crime against the people of Curacao with serious repercussions that can be noted up to date. An example of this is the fact that only during the fifties of the 20th century, as part of the decolonization process, a movement had begun to learn from the heroic deeds of Tula. The fear of seeing Tula as a hero was so deep that the psychological effect of the acts of the Dutch state was thus maintained until the 20th century.

The Dutch state, as the successor of the colonial administration in 1795, will therefore have to correct this bad mistake by restoring Tula and his fellow fighters, so that Tula, as our national Hero, can actually function as a source and symbol of inspiration and motivation for the development and emancipation of the Curacaoan human being and the Curacao community on its way to actual sovereignty.

As is known, the Government of Curacao officially proclaimed Tula as the national hero of Curacao on August 17th, 2010. To do this, the Government of Curacao deemed it desirable to rehabilitate Tula and his fellow freedom fighters from the incorrect condemnation. A conviction that they received only because they fought for freedom, equality and brotherhood for all enslaved citizens of the then community of Curacao, and for building a society based on fundamental and transcendental intrinsic values and universal principles.

A broad social dialogue led by the "Fundashon Rehabilitashon Tula" with, among others, guiding leaders such as former Prime Minister Dominico Felipe (Don) Martina, former Prime Minister Professor Dr. Alejandro (Jandi) Paula, former Prime Minister Suzy Römer, former Governor Nolda Romer-Kenepa and several other prominent members of the Curacao Society, resulted in the official proclamation of Tula as our national hero by Lieutenant- Governor Lisa Dindial, on behalf of the Executive Board of the government of Curacao on August 17th, 2010, where Tula and all his fellow freedom fighters of 1795 were also simultaneously repaired in honor.

The guiding motive for this historical and emancipatory decision of the Executive Board of Curacao was the introduction of a connection between the past, the present and especially the future development of Curacao with Tula, as a source of inspiration, to actively fight and to continually strive for improvement in our living conditions and to build a society based on the basic principles of freedom, equality, brotherhood and social justice. In doing so, it is crucial to be able to work on the development of our collective identity.

This means that Tula, as our national hero, must serve as a symbol of inspiration to consistently fight for the emancipation of the Curacao human being and of the country of Curacao. Emancipation must be understood, in this regard, as freeing itself from the pre-set boundaries to obtain the same rights and position as all others. Emancipation is a process of the gradual elevation of the development of both the Curacao individual and the community of Curacao. It is a process in which a person or a group of people develop, until it is no longer dependent on others. Emancipation is therefore a process, which must lead to the ideal situation where the individual and/or the community of Curacao are able to independently give meaning and direction to his own existence and to form judgments on the meaning of its existence. The emancipation process, initiated by our national hero, Tula, must therefore be interpreted as an intentional and active strive for equality, autonomy and fairer social relationships on the basis of freedom, equality and brotherhood.

The Proclamation of Tula as our national hero on August 17th, 2010, is therefore a milestone in the long process of our struggle to be freed from the policy of the colonial rule of 1795, which was successfully introduced to deter the people of Curacao from the thoughts, the views and the vision of Tula, in short, an intentional act to forget Tula and thereby curb the decolonization process. This colonial policy has been successful for years. For years, we have also been opposing our slavery past, for many years our slavery past was a taboo, and for many years we also regarded Tula as a criminal, a rebel, and a riot leader, which has led to the blockage of our emancipatory thinking and acting for many years. This has brought with it consequences for the development of the collective identity of the people of Curacao, in which the past was systematically silenced as a tool for forging a unified feeling, and is still part of a manipulative act by Eurocentric historians. The consequence of this is that our own history is not used as an instrument for nation building, which normally forms the basis in the building up of nations, including the Netherlands. This was and still is abstained to us.

In his speech on October 17th, 1998, at the revelation of the reef monument "Desenkadena", Prof. Dr. Alexander [Jandi] Paula expressed this effect of Dutch colonial policy as follows: "It is remarkable that today many of us want to forget this part of history. We often forget that the incorporation of our past will not only cause us to better understand our present, but more importantly, we will understand ourselves better. The incorporation of the past with the present does not mean that we go back to the past, but have the values of this past connected with our current life. Without the experiences of the past, we will lose our confidence and not be able to give direction to our own existence. Without a connection to the past, we will remain spiritually empty. Therefore, Tula, as an inspiring leader, must continue to be the example of fighting for the principles of freedom, equality and brotherhood. " However, the world has changed over the course of time and so has Curacao also changed. Slowly but surely, the blockage in our emancipatory thinking and acting is reducing — both within the frameworks of international law and within the context of our own actions on Curacao. Within the framework of international law, in both individual and collective cases, when new elements have emerged, demonstrating that the condemned were innocent and unjustly convicted,

he or she has to be eligible for rehabilitation or for recovery. This is also undeniably true for the incorrect condemnation and execution of Tula and his fellow freedom fighters by the Dutch state. On the basis of the current international legal order, it is unthinkable that a person condemned for fighting against slavery and slave trade is murdered by the Dutch state:

- On July 2nd, 1890, the then colonial powers in Brussels have already joined the Brussels Convention (officially: "General Act of the Conference of Brussels"), an international treaty against the transatlantic slave trade, declaring slavery and slave trade as a crime against humanity. The Netherlands is also one of the treaty countries.
- The victorious powers of the First World War, supplemented and revised the Brussels Convention to the Treaty of Saint-Germain-en-Laye, which was signed on September 10th, 1919.
- Almost immediately after the establishment of the "League of Nations" (Volkenbond), the fight against slavery and slave trade was placed high on the agenda. In 1926, this resulted in the International Convention on Combating Slave Trade and the Slavery, which came into force since March 9th, 1927. The Netherlands is also registered as a country that has joined this treaty.
- On December 10th, 1948, the spirit of Tula's struggle and his fellow freedom fighters were adopted by the United Nations as part of the Universal Declaration of Human Rights. The Netherlands also ratified this international declaration.
- Recently, the United Nations World Conference on racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance, which took place in South Africa's Durban in 2001, reconfirmed slavery as one of the crimes against humanity that must be combated and prevented. The Dutch state also participated in this world conference with a target number of Dutch NGO's.

At both United Nations and European level, the ban on slavery, trafficking of human beings and forced labor has been enshrined in various international treaties, such as:

- Article 4 of the Universal Declaration of Human Rights,
- Article 8 of the International Convention on Civil and Political Rights,
- Article 4 of the European Convention for the Protection of Human Rights,
- Article 5 of the Charter of Fundamental Rights of the European Union,
- Article 6 of the UN Women's Convention which prohibits trafficking of women and exploitation of prostitution,
- Article 35 of the Convention on Children's Rights and the Protocol on the sale of kids, child prostitution and child pornography in the Child Rights Convention.
- Council of Europe Convention of 2005 for the fight against trafficking in human beings,
- Convention No. 109 of the International Labor Organization (ILO) on the abolition of forced labour from 1957, . Convention No. 187 of the International labor Organization (ILO) on the worst forms of child labor from 1999.

In 1994, THE UNESCO launched "The Slave Route Project: Resistance, Liberty, Heritage" to break the silence on the slave trade and slavery. A project that is still running for more than 25 years.

On August 23 rd, 1998, the UNESCO proclaimed this day of the grand slave uprising in Saint Dominique, Haiti, as the "International Day for the Remembrance of the Slave Trade and its Abolition". UNESCO encourages all Member States to reflect on this day annually in order to recall the "Tragedy of the Slave Trade", to commemorate all the victims and atrocities of the transatlantic slave trade, and to prevent any similar action against humanity today and in the future.

Letter to the Council of Ministers of the Kingdom of the Netherlands

These international developments clearly show that the Dutch State was wrong in 1795 when she condemned, abused, tortured and executed Tula and his fellow freedom fighters because he was leading a principled struggle against slavery, trade of human beings and forced labor, and a struggle for the principles of liberty, equality and brotherhood. It is right to stress that UNESCO officially condemned slavery as 'a crime against humanity'. This means that the struggle of Tula, among others, against the inhuman system of transatlantic slavery, was condemned two centuries later by the international community and labeled as the greatest crime ever against humanity. We can therefore hardly accept that the Dutch state has wrongly condemned and executed Tula just because of his struggle against slavery as the greatest crime against humanity. We, the people of Curacao, are currently proud of Tula, our national hero, for his vision, his commitment, his determination and his contribution towards humanity.

In Curacao, as well as on international level, a similar process has started. As a dialectical result of the process of our wrestling out of the retainment of the vision, thinking and ambitions of Tula, Curacao has now become an autonomous country within the kingdom of the Netherlands. This development is partly a result of a slowly budding realization that the policy pursued by the Dutch state to deter the people of Curacao since the unjustified condemnation and execution of Tula on October 3rd, 1795 to especially make the vision of Tula one of our own is no longer tenable. The realization has penetrated so much more that the Curacao human being and the community of Curacao itself must be able to give self esteem and direction to its own existence. More and more, the realization is permeated by the true nature of the ideals, the actions, the leadership, and especially the price that Tula had to pay for fighting for a dignified existence of the people of Curacao. Increasingly, the struggle of Tula has become less forgotten and we have started to see the value and impact of his struggle of August 17th, 1795. More and more, we have started to see the stiffening of the slavery past of Curacao as a source of inspiration for the present and for the future. This budding emancipatory consciousness is therefore the reason why the abolition of slavery in Curacao has been commemorated for years in the context of the struggle of August 17th, 1795 under the guidance of Tula: a commemoration of the struggle and not the commemoration of the technical-legal abolition of slavery by the King on July 1st, 1863. Internationally, there is much admiration for the way in which we deal with the history of slavery in Curacao. On page 127 of the book "Tula, the slave Rebellion of 1795 on Curacao", the Surinamese historian, Sandew Hira, writes: *"I listen with admiration to what Severina tells and read with astonishment the speech of Don Martina in which he talks about the way Antilleans deal with slavery history. This is a special story for Surinamese historians. In Suriname, we celebrate July 1st as the day of freedom, the day when the colonizer decided to abolish slavery. The Antilleans are much bolder and more brave. They celebrate the abolition of slavery on the day that the slaves decided to abolish slavery: August 17th is not the day of freedom, but the day of the Struggle for Freedom".*

As part of this process of awareness, Curacao has, in recent years, increasingly demonstrated recognition of the just and inspiring struggle of Tula. A token of recognition not from the perspective of victims of slavery trauma but more from the perspective of drawing inspiration from a continuous struggle for freedom and emancipation for the people of Curacao:

- In 1963, the government of Curacao unveiled the "Memorial Pillar" at Rif: the place where the beheaded bodies of Tula and his fellow fighters of 1795 were thrown into the sea. This pillar (marker column) also had to indicate the place where once a monument was to be risen to commemorate the freedom fight of 1795.

- In 1968, the "Movimiento 17-8-1795" was founded by the young people of Curacao under the leadership of Humphrey Senior with the aim of commemorating the freedom struggle of Tula and his fellow fighters on August 17th. Since then, each year the freedom struggle of Tula is commemorated on this day first as one forbidden by the authorities, secondly as a tolerated commemoration, and finally as an officially recognized event.
- In 1984, August 17th was officially proclaimed as "Dia di Lucha pa Libertat", the same year, in which Curacao officially lifted its own flag on July 2nd, 1984.
- In 1987, the Government of Curacao installed a commission to come up with a proposal to set up a national park, "Parke di Lucha pa Libertat" on the memorable place of Rif with a monument to commemorate the struggle for freedom, equality and brotherhood of 1795.
- In 1998, the Government unveiled the monument "Desenkadená" at Rif to commemorate Tula and the freedom struggle of August 17th, 1795.
- In 2000, the area of "Parke di Lucha pa Libertat" was recognized by UNESCO as "Sitio Mensahero di Pas", which translates to a "messenger's site of peace" in English.
- On August 17th, 2007, former Prime Minister Domenico Felipe (Don) Martina, on invitation of NINSEE, presented a lecture entitled "Freed but still chained". In doing so, he called for the setting up of a project that lead to the fact that Tula and the other leaders of the 1795 uprising, are still being rehabilitated posthumously by the Dutch state. He referred to the rehabilitation of Manuel Carlos Piar, one of our freedom leaders, who was sentenced to death in 1817 by the Venezuelan state and rehabilitated more than a century later, in the first half of the twentieth century.
- On February 18th, 2009, in collaboration with the NINSEE, the "Fundashon Rehabilitashon Tula" was set up in Curacao with the aim of enabling the rehabilitation of the freedom fighters at the time of slavery and to proclaim Tula to be called "Heroe Nashonal" (English: national hero). The board of this foundation consisted of Domenico (Don) Martina (Chairman), Lionel Janga (Secretary), Jaime de Sola (Treasurer), Suzanne Camelia Römer, Nolda Römer-Kenepa, Charles do Rego and Frank Quirindongo as members
- On October 3rd, 2009, the "Fundashon Rehabilitashon Tula" organized a symposium where more than 100 representatives of the Curacao civil society made pronouncements for the rehabilitation of the freedom fighters of 1795 and for the proclamation of Tula as the "Heroe nashonal" (English: national hero) of Curacao .
- In 2009, the Executive Board of Curacao set up the "Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut[2]" with the aim of a better coordination of the commemoration of slavery and the legacy of slavery and to give the commemoration and slavery heritage more shape, content and depth.
- On the memorable day of July 1st, 2010, all fractions of the Island Council of Curacao unanimously declared the initiative to rehabilitate the Freedom fighters of 1795 and to proclaim Tula as "Heroe Nashonal (English: national hero) as two noble and praise worthy initiatives.
- On August 17th, 2010, Tula was officially named as "Heroe Nashonal di Korsou" (English: National Hero of Curacao) and all freedom Fighters of 1795 were rehabilitated by the lieutenant-governor

[2] In the Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut are appointed as members representatives of the National Unesco Commission (NUC) Antilles, Dienst Openbare Scholen, Asosiashon Promoshon Konsenshi Historiko; Unesco Curacao, Fundashon Parke Nashonal; Plataforma Herencia Historiko, Archivo Nashonal, Fundashon Biblioteka Publiko Korsou, University of the Netherlands Antilles; Fundashon Kas di Kultura Korsou, Unidat di Bario.

of Curacao, Lisa Dindial, together with Deputy of the government of Curacao, Mrs. Marilyn Alcala-Walle, with the presence of the board of the "Fundashon Rehabilitashon Tula" and a representative of NiNSEE from the Netherlands.

- On August 19th 2010 the Island Council of Curacao unanimously confirmed the decision of the government of Curacao to appoint Tula as our national hero and to rehabilitate all the freedom fighters of august 1795
- On July 1st, 2013, on the occasion of the celebration of 150 years of abolition of slavery in Curacao, July 1st was proclaimed as "Dia di Emansipashon" (English: Day of Emancipation) by the Minister of Education, Science, Culture and Sports, Mrs. Rubia Bisonia. July 1st is now conceived as a milestone of the struggle for emancipation that Tula started in 1795, with an emphasis on this being one of the milestones in the long process of emancipation of the people of Curacao. Without the liberation generated by the struggle that was initiated by Tula, we could not be where we are now in the process of emancipation. But we also realize that we are still not where we should be. The popular composer Doble R expresses this in the classic song: "Tula warda, no wak ainda" (Tula wait, do no look yet...) This song of Doble R really marks our mission to continue the struggle of Tula for emancipation.
- On July 1st 2013, the President of Parliament of Curacao, Mike Franco, unveiled a plaque on the wall of the palace of the governor, as a token of gratitude to Tula with the engraved words: *"Danki pa bo lucha pa libertat ku a pone ku despues di tempu mester a aboli sklabitut." (English: "Thank you for your struggle for freedom that contributed to the later abolition of slavery").*
- On August 17th, 2017, Prime Minister Eugene Rhuggenaath ratified the historical and emancipatory decision taken by the Executive Board of Curacao on August 17th, 2010, to proclaim Tula as "Heroe Nashonal" during a ceremony in the presence of the full council of Ministers of Curacao.
- In 2019, a citizen's initiative arose to set up a statue of our national hero, Tula, in the center of our capital, Willemstad; a citizen's initiative that was supported by the "Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut" and unanimously by the fractions of the Parliament of Curacao.

The recognition of Tula as our national hero has been created on the basis of a broad dialogue in the 'civil society' of Curacao and on the basis of careful consideration of the merits, the views on the leadership and the incorrect treatment of Tula. Partly thanks to the production and publication of the book "1795; the Slave uprising in Curacao" which was composed by Prof. Dr. Alejandro (Jandi) Paula and the staff of the Central Historical Archive, we have a good picture of the actions, ideals and leadership of Tula. This book is an inventory and publication of virtually all original documents and sources relating to the great slave rebellion for freedom, equality and brotherhood of 1795. Analysis of this official document has yielded us the following image of our Tula as our national hero:

1. **About the character, principles and moral of Tula as an inspiring leader:**
   - Tula was a powerful person with determination and a clear goal;
   - Tula was a faithful and religious man;
   - Tula was a good organizational leader,
   - Tula was a leader who could reason and argue logically and clearly;
   - Tula was a leader who was knowledgeable about both local, international and geopolitical developments;
   - Tula was a leader recognized as the one with authority by his fellow fighters;
   - Tula was a leader who was reasonably respectful and hospitable;

- Tula was a leader without an inferiority complex;
- Tula was, above all, a warrior for freedom, equality and brotherhood;
- Tula dreamed of becoming a free man within a society where whites and blacks lived together in freedom and in harmony;
- Tula was a sinless and non-conventional man who dared to violate the imposed boundaries by the colonial authorities;
- Tula had a noble character and his struggle was not directed against the whites; it was not vengeful and hateful, but the basic intention of his actions was freedom and righteousness;
- Tula was a revolutionary man who stood up against injustice, against mistreatment and torture of his enslaved brothers, and who has managed to mobilize his fellow brothers behind one goal: Freedom.

These are all characteristics, principles and moral traits of an inspiring leader.

2. About the gains of Tula:

- The struggle of 1795 caused that within weeks after the end of the battle, a package of new measures were proclaimed by the colonial government to improve the working and living conditions of the slaves, such as the treatment, the working hours, food supply and clothing supply.
- The Battle of 1795 had the result that from that moment, it was taken into account to curb the struggle of the slaves and to keep their thinking under control to avoid the realization that the end of slavery was slowly but surely in sight. There came a new regulation for punishing the enslaved.
- The struggle of 1795 broke the myth that colored people are naturally passive and modest beings, who were satisfied with their situation as slaves.
- Although it still lasted 68 years before the Dutch state in Europe, as one of the last ones, abolished slavery on July 1st, 1863, in its colonies in the Caribbean, it must be considered that the freedom struggle of August 17th, 1795 was one of the most significant steps in the irreversible emancipation process of the people of Curacao. This is also recognized within the international scientific circle of historical writers.

3. About the Ideals of Tula

- Tula visualized a society in Curacao in which all people could live with each other as free people without being hindered by systems of subjection and superiority due to race, socio-economic status, gender, belief or religion.
- Tula has been working for a society that is based on social justice and transparency
- Tula was of the opinion that the slaves in Curacao were entitled to their freedom by the Dutch state just as the French had abolished slavery in 1794 during the revolution. At the time of the Tula's struggle in 1795, he was aware of the fact that the Netherlands was under French rule and that it therefore was logical and reasonable that all the slaves in Curacao also had the right to be freed from their chains.
- When the Dutch priest, father Jacobus Schinck, spoke as a mediator to Tula and his slaves, Tula would have said to the priest, among other things: "Lord Priest, all men do not come forth from one Father, Adam and Eve? Have I revolted that I have redeemed twenty-two of my fellow brothers from the shackles in which they were unjustly thrown? Lord Priest, the French freedom has served us only to torment. If someone was punished, they added, "Are you also looking for

your freedom?' "Once I was tied up, I cried without stopping for mercy for a poor slave and when I was loosened at last, the blood waved me out of the mouth, I threw myself on the knees and cried out to God, 'O Divine Majesty! O, purest spirit! Is it your will, that we are mistreated in such a way?' Ah priest, one wears more care for a beast; If a beast breaks a pew, it is at least cured." [4]

4. About the treatment of Tula

- Tula has had, by law, no impartial and unbiased legal process[5],
  Tula has been convicted on the basis of declarations enforced by torture;
  The penalties applied to Tula and his execution were disproportionate,
  Tula's cruel and inhumane execution was used to curb and suppress all the potential struggle of the people of Curacao for better living conditions.

It is thus unquestionable that Tula has carried on the role and responsibility of directing the struggle of the enslaved residents of Curacao for freedom, for equality and for brotherhood. And although Tula had to perform this as a leader in a situation where he was still physically chained and unfree, his spirit and mind were free. Tula has proven with his actions, his views and his character that he possessed the characteristics of what one would regard as that of a great and visionary leader nowadays.

This appreciation of Tula is not in the sense of worshiping a saint, but in the sense of continuously learning and drawing inspiration from his courage to create a new emancipated Curacao, disregarding the large individual risks that need to be taken. Icons in Dutch history, such as the resistance fighters in the Second World War, are still part of lively debates within the Dutch community. Why should the people of Curacao be deprived of this?

We can therefore proudly conclude that Tula has rightly been proclaimed as our national hero and he must be able to serve as a symbol of inspiration for the people of Curacao to fight and commit themselves for the sustainable improvement of working and living conditions in Curacao.

But we still are hindered by the paralyzing and confusing discussion regarding the unjustified condemnation of Tula. Still the remnants are present of the criminal act of the Dutch state to torture and murder Tula and his fellow combatants as an instrument to use this for the intentional and systematical deterring and curb of the struggle of the people of Curacao for better working and living conditions and not to use the views of Tula as an inspirational example. It was to be avoided that the people of Curacao would work in imitation of Tula to make it possible for the Curacao human being and the community of Curacao itself to be able to feel self-reliant and to give direction to his own existence, to work independently to improve the working and living conditions in Curacao. More and more, the awareness developed that as long as there is no rehabilitation and no recovery of Tula as our national hero by the Dutch state, being the one who was in charge of the colonial reign in 1795 in Curacao, it is proven to be socio psychologically difficult to use our national hero as a source of inspiration and as a symbol to give us maximum support and strength for the emancipation of the people of Curacao and the society of Curacao. We, as part of the people of Curacao, are actually proud of Tula, who lived in an

[5] In the minutes of October 3rd, 1795, of the Extraordinaire Criminele Justitie Raad (English: Executive Criminal Justice Board) you can read: "... *that the operating head of rebellion blacks, Thoula, nicknamed Rigaud, was brought locally without further form of process as they do during local execution ..."*

inhumane and cruel system of slavery and who managed to find such great and exemplary leadership from that situation. Tula is truly worthy to be our national hero!

Taking all of this into consideration, we believe that the Dutch state, as the successor to the colonial regime in Curacao in 1795, is committed to correcting the historical error against Tula and his fellow combatants. It is against all the present norms and rules of decency to maintain such a judgment and its execution. Very serious is also the preservation of the actions and policies to deter the people of Curacao not to follow the views and ambitions of Tula and also to keep our national hero, Tula, in our imagines as a rebel, as a criminal, and as a terrorist. Maintaining these matters means not only maintaining a crime against humanity but also maintaining a socio psychological blockage among the people of Curacao to fight and to commit themselves to the emancipation of the individual of Curacao and especially the emancipation of the country of Curacao. An emancipation on the way to true and sustainable sovereignty, in which we will heroically have the right to have the control in our own hands! The real rehabilitation and recovery of Tula by the Dutch state will make a significant contribution to the healing process and reconciliation in the field of shared history.

Tula is our National Hero!
Tula is our symbol of inspiration.
Tula has to be rehabilitated by the Dutch state so that we can be strengthened and enriched by his examples of leadership, authority, determination, and unselfish struggle for a good cause and especially by his examples of respect, neither revenge nor hate feelings against the opponent. Tula must be our example and source of inspiration to work consistently to build better living conditions for all citizens of Curacao based on the development of our collective identity.

Following the view of Prof. Dr. Alejandro (Jandi) Paula, Dutch Prime Minister Jan-Peter Balkenende stated during the offical commemoration of the past Dutch slavery on July 1st, 2008, in Amsterdam: "*Slavery and slave trade are inseparably linked to our patriotic history. However painful, we should never walk away and never close our eyes again from those facts. We should never be silent — that has been done too long. The past gives us an assignment for today. The dark history of slavery belongs in our education, to be able to understand the present and to build a future together. The Dutch history of slavery and slave trade is a blemish on the blazon of our country. It was a shameless episode in our history.*"

After these meaningful words from the then Dutch Prime Minister Mr. Balkenende, the moment has come for the Dutch state to take the final step to rehabilitate our national hero Tula and to give him recovery. The various new elements and insights that have become part of international law on slavery, human trafficking and forced labor over the years makes it unthinkable for us that the Kingdom of the Netherlands continues to persist in the incorrect and unjust condemnation and murder of Tula by the Dutch state opposed to the prevailing values, norms and regulations of the actual international legal order.

As a culmination of the process of correction of the anti-Emancipatory Act by the Dutch state, the people of Curacao, as a result of the public Tribunal held on October 3rd, 2019, by the "Plataforma Skrabitut i Herensha di Skabitut" nded that it is necessary and just to demand that the Government of

the Kingdom of the Netherlands rehabilitates our national hero Tula based on her crime against humanity. This makes it possible for Tula, our national hero, to act as an actual compass for the people of Curaçao in the further navigation of the emancipation process of our country Curaçao.

Sincerely,

Drs. Frank Quirindongo

Annex:

1. Summary of 2 pages
2. Five official decisions (in Papiamentu) concerning the recognition of the struggle of Tula

cc:

- Council of Ministers of the government of Curaçao
  Parliament of Curaçao
  Political Parties of Curaçao
- Parliament of the Netherlands First Chamber
- Parliament of the Netherlands Second Chamber
- Minister Plenipotentiary of Curaçao in the Netherlands
- Minister Plenipotentiary of Aruba in the Netherlands
- Minister Plenipotentiary of St. Maarten in the Netherlands
- Composing partners of the Plataforma Sklabitut i Herensia di Sklabitut
  Secretary of the United Nations
  CARICOM Secretariat
- African Union Headquarters
- Unesco headquarter in Paris
- UNESCO regional office in Jamaica for the Caribbean region
  UNESCO Curaçao
  Commission Rehabilitacion Tula, Attn. Mr. D. Martina
- Inter American University of the Caribbean (IUC)
- Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee)
- Foundation SPLIKA of Antillean people in the Netherlands

PLATAFORMA SKLABITUT i HERENSHA DI SKLABITUT

Annex 1.:

Summary

(of the letter to the Council of Ministers of the Kingdom of the Netherlands to rehabilitat Tula)

As a result of the People's Tribunal organized by the "Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut" on October 3 rd, 2019, in Curacao, it is necessary and just to demand from the Government of the Kingdom of the Netherlands that our national Hero, Tula, be rehabilitated c.q. restored to honor.

The Kingdom of the Netherlands is , as the legal successor, responsible for the unjustified torturing, condemnation without even a trial in a court and by a judge, cruel abuse, clapper clawing, decapitation and, finally, the inhumane and unjust killing of Tula in October of 1795. The severed head from the body was put on a skewer to be displayed for days to the public while the beheaded body was dumped in the sea at Rif. This improper way of acting had to serve above all to deter all residents of Curacao from not continuing with the correct and justifiable struggle of Tula for better living and working conditions neither for their emancipation. This is a disapproving art of the Dutch state that nowadays would internationally be declared as a reprehensive crime against humanity.

Successfully committing erroneous, incorrect and criminal torture and killings against Tula and his fellow fighters resulted not only in a crime against humanity but also, in particular, in a crime against the people of Curacao resulting in serious social psychological blockages that can be noted to this date.

Both the current frameworks of international law and the result of our own actions in Curacao have led to the fact that in the second half of the 20th century, this blockage in our emancipatory thinking and acting began to crumble slowly

Within the frameworks of international law, it is agreed that when new elements emerge demonstrating that convicted men were innocently and wrongly convicted, that they should be eligible for rehabilitation. On the basis of the current international legal order, it is unthinkable that a person fighting against slavery, against slave trade and fighting for better living and working conditions based on the fundamental principles of freedom, equality and brotherhood, is condemned and executed by the Dutch state.

The result of our own actions in Curacao, as part of our process of emancipatory awareness, has in recent years increasingly led to the recognition of the just and inspiring struggle of Tula. A token of recognition not from the perspective of victims of slavery trauma but more from the perspective of drawing

inspiration for the continuous struggle for freedom and emancipation for the people of Curacao. This awareness culminated in 2010 in the official proclamation of Tula as the national hero of Curacao by the Government of Curaçao. The official recognition of Tula as a national hero has been established on the basis of a broad dialogue in the civil society of Curacao and on the basis of careful consideration of the merits and views on the leadership and the incorrect treatment of Tula.

Thanks to the inventory, production and publication of virtually all original documents and sources relating to the struggle for freedom, equality and brotherhood of 1795 by Prof. Dr. Alejandro (Jandi) Paula and the staff of the Central Historical Archive, it was possible to form a good image of Tula's actions, idea's and leadership. With his actions, his views and his characteristics, Tula has proven to possess the qualities of what one would now consider to be a great and visionary leader. It is good to emphasize that proclamation of Tula as our national hero, not as a kind of worship of saints but, above all, it is instrumental to continuously continue to learn and draw inspiration from Tula's courage with disregard of the large individual risks to be taken towards the struggle for the emancipation of Curaçao.

Taking all of this into consideration, we believe that the Dutch state, as the successor of the colonial regime in
Curacao in 1795, is obligated to correct the historical and inhumane error against Tula and his fellow combatants. It is against all the present norms and rules of decency to preserve his unjustifiable condemnation and cruel execution. On another deeper note is also the preservation of the colonial action of the Dutch state to deter the people of Curacao from following the views and ambitions of Tula and to continue to impose an imagine that Tula is a rebel, a criminal and a terrorist. Maintaining these matters means not only maintaining a crime against humanity, but also maintaining a socio-psychological blockage on the people of Curacao in their fight for emancipation.

The various new elements and insights that have become part of international law on slavery, human trafficking and forced labor over the years make it unthinkable for us that the Kingdom of the Netherlands, opposed to the prevailing values, norms and regulations of the international legal order, continues to persist in the incorrect and unjust condemnation and murder of Tula by the Dutch state. It is therefore necessary and just to demand from the Government of the Kingdom of the Netherlands that our national hero, Tula, be rehabilitated by the Dutch state, as the successor of the perpetrators of the crime against humanity and against the people of Curacao. The recovery, in honor of Tula, by the Dutch state will make an important contribution to the 'healing process and reconciliation in the field of a shared history and to the empowerment of the people of Curacao in thier struggle for emancipation.

Tula is our national hero.
Tula is our symbol of inspiration.
Tula has to be rehabilitated by the Dutch state so that the people of Curacao can be strengthened and enriched by his examples of leadership, authority, determination and unselfish and respectful fights for a good cause. The rehabilitation of Tula by the Dutch state is recognition of our national hero, emphasizes the respect by the Dutch state for our history and for the people of Curacao. It will be a clear sign in the direction of healing for both the Curacao and the Dutch population.

Tula must be our example and inspiration to be able to work consistently in building better living conditions for all citizens of Curacao based on the development of our collective identity.

The rehabilitation of our national hero, Tula, makes it possible for him to serve as an actual compass for the people of Curacao in the further navigation of the emancipation process of Curacao

***********************End of Summary***********************

Ministerie van Binnenlandse Zaken en
Koninkrijksrelaties

> Retouradres Postbus 20011 2500 EA

Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut
T.a.v. Voorzitter van het platform
[redacted]

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Turfmarkt 147
Den Haag
Postbus 20011
2500 EA
Nederland
www.rijksoverheid.nl

Kenmerk
2020-0000403573

Uw kenmerk

Datum 17 AUG 2020
Betreft Rehabilitatieverzoek Tula

Geachte heer Quirindongo,

Op 7 november 2019 heeft de waarnemend Gouverneur van Curaçao een petitie, ingediend door het platform Sklabitut i Herensha di Sklabitut, doorgeleid aan de voorzitter van de Rijksministerraad. In uw brief wordt verzocht om de rehabilitatie van Tula. Middels deze brief ontvangt u mijn reactie op uw verzoek, waarbij ik u bij deze mijn verontschuldigingen aanbied omdat de reactie op uw verzoek langer heeft geduurd dan aanvankelijk verwacht.

Tijdens de herdenking van het slavernijverleden op 1 juli 2018, benadrukte ik als vertegenwoordiger en vicepremier van het kabinet het belang van aandacht voor het slavernijverleden: "Slavernij staat haaks op de waarden in onze Grondwet, haaks op het gelijkheidsbeginsel, haaks op ons idee van menselijke waardigheid, haaks op wat wij als land willen zijn. Samen herdenken wij wat in het verleden is gebeurd, samen houden we de verhalen levend, en samen vieren wij die belangrijke stap naar gelijkwaardigheid en gerechtigheid die 155 jaar geleden is gezet". Deze woorden liggen in het verlengde van het huidige regeerakkoord, dat het belang van een gedeelde geschiedenis en de waarde om die actief uit te dragen onderstreept door de kennis daarover en de toegankelijkheid ervan te bevorderen. De geschiedenis van de slavernij maakt deel uit van onze gezamenlijke Nederlandse geschiedenis, de geschiedenis van ons Koninkrijk.

Het kabinet vindt het van belang om jaarlijks bij de afschaffing van de slavernij en de doorwerking van het slavernijverleden stil te staan en daarnaast ook op andere manieren hieraan actief aandacht te blijven schenken. Hiermee wil het kabinet een rol spelen in het levend houden én aan volgende generaties doorgeven van de herinnering over het slavernijverleden. Als leider van een slavenopstand op Curaçao in 1795 kwam Tula op tegen het onrecht dat tot slaaf gemaakten werd aangedaan en streefde naar vrijheid. Hiervoor verdient Tula onze bijzondere aandacht. Koning Willem-Alexander heeft op 1 juli 2018 tijdens een bezoek aan Curaçao bij de ceremoniële opening van de Tula-pier in Willemstad stilgestaan bij het verhaal van Tula. Meer recentelijk heeft de minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) aandacht besteed aan de rol van Tula als vrijheidsstrijder in haar toespraak tijdens de nationale herdenking van het slavernijverleden op 1 juli 2020 in Amsterdam: "U en ik, hier vandaag, wij

Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties

Datum

Kenmerk
2020-0000403573

leven zonder fysieke ketens. Wij hebben niemand tot slaaf gemaakt zien worden. En wij hebben vrijheidsstrijders als Cuffy en Tula nooit ontmoet."

Vorig jaar heeft het kabinet aangegeven dat het van groot belang is dat er een dialoog over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in de hedendaagse samenleving plaatsvindt gericht op een bredere erkenning en inbedding van dit onderdeel van ons gedeelde verleden. Deze dialoog richt zich op de Nederlandse samenleving in zijn geheel, inclusief de Caribische delen van het Koninkrijk. Ik heb onlangs een onafhankelijk Adviescollege dialooggroep slavernijverleden ingesteld. Het adviescollege heeft tot taak deze dialoog te organiseren. Uit de dialoog zouden voorstellen voor activiteiten die bijdragen aan een goede inbedding van het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het heden, kunnen voortkomen.

Op 2 juli 2020 heeft de Tweede Kamer een motie aangenomen waarin de regering wordt verzocht van het jaar 2023 een herdenkingsjaar te maken waarin de afschaffing van de slavernij breed wordt herdacht.

Het kabinet kan de tijd niet terugdraaien, maar betreurt het ten zeerste dat slavernij onderdeel uitmaakt van onze geschiedenis. Evenals voorgaande kabinetten, heeft het kabinet diepe spijt en berouw over hoe Nederland is omgegaan met de menselijke waardigheid ten tijde van het slavernijverleden.

Met de voorgenomen dialoog, het herdenkingsjaar 2023 en de jaarlijkse herdenking wil het kabinet herdenken wat in het verleden is gebeurd, met elkaar de verhalen hierover levend houden en niet vergeten. Het verhaal van Tula is een belangrijk onderdeel van deze herdenking.

Hoogachtend,

De minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties,

drs. K.H. Ollongren

Aan het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden
dtk van voorzitter mr. Frits Goedgedrag
[redacted]

Curaçao 27 september 2020

Geachte leden van het Adviescollege dialooggroep slavernijverleden,
Op 3 oktober 2019 heeft de "Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut" (Platform Slavernij en Slavernijerfenis **(PSHS)**[1] uit Curaçao een volkstribunaal gehouden in verband met de executie van Tula en zijn medestrijders op 3 oktober 1795. Als resultaat hiervan heeft het **PSHS** een formeel verzoek d.d. 7 november 2019 gedaan via de gouverneur van Curaçao aan de Rijksministerraad om Tula officieel te rehabiliteren, opdat Tula als onbesmette nationale held kan fungeren als inspiratiebron en vooral als kompas voor de emancipatorische ontwikkeling van de Curaçaose bevolking..

De Rijksministerraad reageerde op dit verzoek op 17 augustus 2020 via de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties mevrouw drs. K.H. Olongren. In een haar brief verwees zij naar de instelling van het onafhankelijk Adviescollege dialooggroep slavernijverleden. Uit de brief valt te lezen dat zij ons naar uw Adviescollege verwijst om tot een oordeel te komen over het eerherstel en de rehabilitatie van Tula. Bij deze doen we dat.(zie bijlage voor een copie van ons zeer uitgebreid onderbouwd officieel verzoek)

Wij doen dan ook op uw college een beroep om, gezien het belang van de rehabilitatie en eerherstel van Tula voor de emancipatorische ontwikkeling van de hedendaagse en toekomstige Curaçaose samenleving, het daarheen te doen leiden dat ons verzoek door door de Nederlandse Staat gehonoreerd wordt. Het koninkrijk der Nederlanden is immers de rechtsopvolger van het bewind dat in 1795 aan de macht was en verantwoordelijk was voor de overheidsdaad om Tula op gruwelijke wijze te martelen en afte slachten.

De Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut begrijpt dat de Rijksministerraad de tijd niet terug kan draaien. Maar we vinden dat het kabinet hierdoor niet na moet laten wat het wél kan doen: posthume rehabilitatie en posthuum eerherstel van onze officiele nationiale held Tula voor zijn strijd voor vrijheid, gelijkheid en broederschap oftewel voor zijn inzet voor fundamentele mensenrechten zodat wij en anderen geïnspireerd kunnen worden zich zodanig in te zetten dat de legitieme strijd van Tula zich kan voortzetten, uitbreiden en verder ontwikkelen.

[1] De "Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut" (Platform of Slavery and Legacy of Slavery) is het officiele orgaan dat in 2009 door het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curacao is inge steld om de herdenking van het slavernijverleden te coordineren en vorm te geven. Als leden van dit Platform heeft het Bestuurscollege benoemd een vertegenwoordiging van Nationale Unesco Commissie(NUC) Antillen; de Dienst Openbare scholen, de Asosiashon Promoshon Konsenshi Isto riko;Unesco Curacao;Fundash on Parke Nashonal;Plataforma Berdat Historiko; Archivo Nashonal; Fundashon Biblioteka Publiko Korsou;Universi teit van de Nederlandse Antillen; Fundashon Kas di Kultura Korsou; Unidat di Bario.

Als onafhankelijk adviescollege belast met doen van voorstellen met betrekking tot onder andere dedoorwerking van het Nederlands slavernijverleden op de ontwikkelingen van de Curacaose samenleving doen wij bij deze een serieus en dringend beroep op U om mogelijk te maken dat ons verzoek aan de Rijksministerraad tot eerherstel van Tula gehonoreerd wordt.

Wij hopen spoedig bericht van u te ontvangen op ons verzoek.

Hoogachtend,

Dr Quirindongo
orzitter Plataforma Sklabitut i Herensha di

Bijlage:

1. verzoek van **PSHS** aan Rijksministerraadula
2. Reactie d.d. 17 augustus 2020 van minister Ollongren

Cc: - Raad van Ministers van Curacao
Minister Ollongren

BIOGRAFIEËN WETENSCHAPPERS

Dr. Uladzislau Belavusau

Dr. Uladzislau Belavusau is senior onderzoeker Europees recht aan het T.M.C. Asser Instituut in Den Haag, gedetacheerd vanuit de Universiteit van Amsterdam (Nederland). Het T.M.C. Asser Instituut is een interuniversitair instituut en kennis- en onderzoekscentrum verbonden aan de Universiteit van Amsterdam. Het instituut is een internationaal gerenommeerd expertisecentrum op het gebied van internationaal publiekrecht, internationaal privaatrecht en Europees recht. In de periode 2016-2019 was hij hoofdonderzoeker voor het Nederlandse team in het MELA-consortium ('Memory Laws in European and Comparative Perspectives').

Mr. dr. Bastiaan Rijpkema

Mr. dr. Bastiaan Rijpkema is rechtsfilosoof en jurist met specialisaties op het gebied van democratische vrijheden, vrijheid van meningsuiting en kiesrecht. Hij combineert in zijn onderzoek (rechts)filosofische, juridische, politicologische en historische perspectieven. Rijpkema is als universitair hoofddocent verbonden aan de Faculteit der Rechtsgeleerdheid van Universiteit Leiden.

Prof. dr. Arjen van Rijn

Prof. dr. Arjen van Rijn is advocaat-partner en buitengewoon hoogleraar Staatsrecht en staatkundige vernieuwing aan de University of Curaçao. Van Rijn is gespecialiseerd in het staatsrecht van Curaçao, Aruba, Sint Maarten en Caribisch Nederland (Bonaire, Sint Eustatius en Saba), het Statuut en de staatkundige en bestuurlijke verhoudingen tussen Nederland en de Caribische koninkrijkspartners.

Mr. dr. Glenn Thodé

Mr. dr. Glenn Thodé is jurist en in 2006 promoveerde hij aan de Rijksuniversiteit Groningen tot doctor in de Rechtsgeleerdheid. In 2008-2011 was Thodé de eerste gezaghebber van Bonaire als bijzondere gemeente van Nederland. Met ingang van 1 juli 2020 werd Thodé door de Rijksministerraad benoemd tot lid van het College financieel toezicht Bonaire, Sint Eustatius en Saba (Cft BES) op voordracht van Bonaire, Sint Eustatius en Saba.

Prof. dr. Philomena Essed

Studies aan de Antioch University in de Verenigde Staten. Zij promoveerde cum laude in de sociale wetenschappen (UvA, 1990) en ontving eredoctoraten van de University of Pretoria (2011) en van de Umeå University (2015). In 1984 introduceerde zij nationaal en internationaal het begrip Alledaags racisme in een gelijknamig boek. Haar meest recente boek in het Nederlands is Racismekennis (2020).

Dr. Francio Guadeloupe

Dr. Francio Guadeloupe is een sociaal en cultureel antropoloog en sinds 2014 waarnemend voorzitter en decaan van de University van St. Martin. De belangrijkste onderzoeksgebieden van Guadeloupe zijn nationale verbondenheid, culturele diversiteit, religieuze identiteit en de doorwerking van koloniaal racisme.

Dr. Rose-Mary Allen

Dr. Rose Mary Allen is cultureel antropoloog en parttime docent aan de Universiteit van Curaçao dr. Moises da Costa Gomez. In haar onderzoekswerk richt ze zich op de orale geschiedenis van voormalige totslaafgemaakte mensen op de Nederlands-Caribische eilanden.

Prof. dr. Alex van Stipriaan

Prof. Dr. Alex van Stipriaan is hoogleraar Caribische geschiedenis aan de afdeling Geschiedenis van de School of History, Culture and Communication (ESHCC) Rotterdam van de Erasmus Universiteit. In 1991 promoveerde Van Stripriaan cum laude aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Daarnaast is Van Stripriaan conservator bij het Tropenmuseum in Amsterdam.

Drs. Disraël Orphelin

Drs. Disraël Orphelin is woonachtig op Curaçao en afgestudeerd als communicatiewetenschapper en politicoloog aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Naast zijn werk op de luchthaven van Curaçao houdt hij zich bezig met politiek en is hij medeoprichter van de Fundashon Kòrsou Na Kaminda Pa Libertat dat ernaar streeft om Curaçao tot een soevereine staat te maken.

Prof. dr. ir. Gilbert J. Cijntje

Prof. dr. ir. Gilbert J. Cijntje is na zijn studie Wiskunde en Computersystemen van de Technische Universiteit te Delft het onderwijs ingegaan – eerste in het secundaire onderwijs, later aan de Universiteit van de Nederlandse Antillen. Zijn huidige posities zijn hoogleraar onderzoeksmethodologie, director Inter Continental University of the Caribbean (CURISES) en Centre Director Management & Leadership. Vanuit Curaçao heeft hij in de afgelopen 25 jaren aandacht besteed aan verschillende onderzoeken op sociaal-maatschappelijke gebied.

Erkenning, excuses en herstel

Een verkenning van de betekenis van het Nederlands recht en het recht van het Koninkrijk der Nederlanden bij de verwerking van het slavernijverleden

Arjen van Rijn, University of Curaçao[1]

Bastiaan Rijpkema, Universiteit Leiden[2]

Glenn Thodé, University of Aruba[3]

In opdracht van het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden

6 juni 2021

[1] Prof. dr. Arjen van Rijn is buitengewoon hoogleraar Staatsrecht en staatkundige vernieuwing aan de University of Curaçao Dr. Moises Da Costa Gomez.
[2] Mr. dr. Bastiaan Rijpkema is als universitair hoofddocent verbonden aan de Universiteit Leiden.
[3] Mr. dr. Glenn Thodé is rector van de University of Aruba.

Inhoud

Hoofdstuk 1: Inleiding

1.1 Algemeen

De koloniale slavernij vormt een dieptepunt in de wereldgeschiedenis. Nederland, dat wil zeggen: de staat Nederland binnen het Koninkrijk der Nederlanden, mede als rechtsopvolger van eerdere Nederlanden,[4] speelde in die tragedie een prominente rol.[5] Sinds een aantal jaren neemt de aandacht voor deze duistere bladzijde uit de Nederlandse geschiedenis toe. Zoals de schrijvers van het recente onderzoek naar de slavernijgeschiedenis van de stad Amsterdam opmerken:

> 'De plaats die slavernij intussen heeft in de publieke herdenkings- en herinneringscultuur, museale tentoonstellingspraktijken en publieke debatten, films en documentaires is onvergelijkbaar met die van tien jaar geleden.'[6]

Daar hebben, zo schrijven zij, uiteenlopende factoren aan bijgedragen, van de oprichting van een 'Reparations Committee' van het samenwerkingsverband van Caribische staten (CARICOM) in 2013 tot de NTR-televisieserie *De Slavernij* (in 2011 en 2013).[7] Vanuit de wetenschap is dit een prestatie van vooral historici en een aantal interdisciplinaire onderzoekers geweest, middels boeken en publieke optredens over het slavernijverleden en de doorwerking daarvan in het heden. Daarbij valt te denken aan recent werk van onder anderen: Karwan Fatah-Black (over slavernij in Suriname), Alex van Stipriaan (het Rotterdamse slavernijverleden), Francio Guadeloupe, Paul van der Laar en Liane van der Linden (doorwerking van het Rotterdamse slavernijverleden), Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum (het Amsterdamse slavernijverleden), Eveline Sint Nicolaas en Valika Smeulders (Het Rijksmuseum en slavernij) – waarmee we nog velen te kort doen.[8]

Ook de Dialooggroep Slavernijverleden kan in de sleutel van deze toegenomen aandacht worden begrepen. Zij heeft tot doel om een Koninkrijksbrede dialoog over het slavernijverleden te starten en begeleiden. In dat kader heeft de Dialooggroep ook een aantal wetenschappers gevraagd om in vrije vorm een bijdrage te leveren op een aantal deelonderwerpen.

---

[4] Aan de kwestie of de huidige Staat der Nederlanden dezelfde is als ten tijde van de slavernij wordt in het onderhavige stuk aandacht besteed (zie §3.3).

[5] Eveline Sint Nicolaas, 'Nederlandse koloniale slavernij', p. 23-57 (26), in: Eveline Sint Nicolaas en Valika Smeulders (red.), *Slavernij*, Rijksmuseum/Atlas Contact 2021.

[6] Pepijn Brandon e.a., 'Inleiding: Amsterdam en de slavernij in Oost en West', p. 9-51 (16), in: Pepijn Brandon e.a. (red.), *De Slavernij in Oost en West: Het Amsterdam Onderzoek*, Amsterdam: Spectrum 2020.

[7] Brandon e.a. 2020, p. 15. Op NPO.nl voor de series uit 2011 en 2013 nog beschreven als: 'Na de succesvolle geschiedenisreeks De Oorlog nu aandacht voor het meest verzwegen onderdeel van de vaderlandse geschiedenis: het Nederlandse aandeel in de internationale slavernij', zie: https://www.npostart.nl/de-slavernij/POMS_S_NTR_125089/episode

[8] Zie Karwan Fatah-Black, *Eigendomsstrijd: de geschiedenis van slavernij en emancipatie in Suriname*, Amsterdam: Ambo|Anthos 2018; Karwan Fatah-Black, *Sociëteit van Suriname: het bestuur van de kolonie in de achttiende eeuw*, Zutphen: Walburg Pers 2019; Alex van Stipriaan, *Rotterdam in slavernij*, Amsterdam: Boom 2020; Francio Guadoloupe, Paul van der Laar en Liane van der Linden, *Rotterdam: Een post-koloniale stad in beweging*, Amsterdam: Boom 2000; Brandon e.a. 2020; Sint Nicolaas en Smeulders 2021.

1.2 Vraagstelling

In deze studie wordt de volgende, met de Dialooggroep afgestemde vraag verkend:

> **Welke betekenis kunnen het Nederlandse recht en het recht van het Koninkrijk der Nederlanden hebben bij de verwerking van het Nederlandse slavernijverleden?**

Bij die verkenning staan twee deelvragen centraal:

> 1) op welke manier kunnen, indien daarvoor gekozen wordt, erkenning, excuses en herstel juridisch vormgegeven worden en welke eventuele obstakels kunnen daarbij worden geïdentificeerd?
>
> 2) wat zijn de eventuele juridische gevolgen van erkenning, excuses en herstel?

Het uitgangspunt daarbij is de gedachte, geformuleerd door rechtsfilosoof Wouter Veraart, dat de 'alledaagse rechtsorde' een belangrijke rol heeft te spelen bij de verwerking van historisch onrecht:

> 'Een menselijke alledaagse rechtsorde zal de voorwaarden moeten bewaken waaronder herinneren, vergeten en vergeven betekenisvolle praktijken kunnen blijven, die op hun beurt de samenhang in een door individuele vrijheid en pluriformiteit gekenmerkte samenleving vergroten. Door beperkte, eindige antwoorden te produceren op oneindig onrecht uit het verleden, biedt de alledaagse rechtsorde niet alleen ruimte voor tal van buitenjuridische benaderingen van wat er in het verleden is gebeurd, maar ook voor zicht op de toekomst voor allen die zich in zijn invloedssfeer bevinden.'[9]

Deze studie vormt een eerste, globale verkenning van de bijdrage die onze 'alledaagse rechtsorde' concreet zou kunnen leveren aan de verwerking van het slavernijverleden. Daarbij is gekeken naar de juridische vormgeving van 'erkenning, excuses en herstel', vanuit de overtuiging dat daarmee drie verschillende, deels complementaire vormen van verwerking gemoeid zijn – analoog aan een reeds anderhalf eeuw lange strijd voor verwerking langs die lijnen.[10] Als contrastvloeistof voor de vormgeving van een mogelijke Nederlandse erkenning, excuses en herstel zal regelmatig gerefereerd worden aan de Franse wet *Taubira*.[11] Een wet waarin de Franse Republiek slavernij als misdrijf tegen de

---

[9] Wouter Veraart, *De passie voor een alledaagse rechtsorde: Over vergeten, herinneren en vergeven als reacties op historisch onrecht* (oratie Amsterdam VU), Den Haag: Boom Juridische Uitgevers 2010, p. 45.

[10] Specifiek voor Amsterdam beschreven in Brandon e.a. 2020, p. 11: 'Amsterdammers, vooral Amsterdammers van Afro-Caribische afkomst, vochten na de afschaffing van de slavernij meer dan 150 jaar lang voor erkenning, excuses en herstel', zie over het onderscheid tussen erkenning en excuses ('(…) although apologies include acknowledgment, the reverse does not necessarily hold'), en onderscheidingen tussen 'erkenning, excuses en herstel', als het gaat om herstelbetalingen aan Afrika, mede gebaseerd op gesprekken met burgers van Afrikaanse staten: Rhoda E. Howard-Hassmann, *Reparations to Africa*, University of Pennsylvania Press 2008, p. 145-148, zie voor de gevolgde methode (o.a. de selectie van de geïnterviewden via 'purposeful sampling') en de bijbehorende beperkingen: p. 19-25.

[11] Loi n° 2001-434 du 21 mai 2001 tendant à la reconnaissance de la traite et de l'esclavage en tant que crime contre l'humanité, https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000005630984/2021-01-04/

menselijkheid erkent en die door de Dialooggroep als voorbeeld is meegegeven in de aanvankelijke opdrachtformulering.

Het gaat in deze studie steeds om de slavernij in het gehele voormalige Nederlandse koloniale rijk (de 'Oost' en de 'West'), waarvan de gemene deler is 'dat het gehanteerde systeem mensen tot object maakt, hun verwantschapsbanden verbreekt en hen reduceert tot verhandelbaar eigendom, tot een economisch eenheid.'[12] Voor de juridische afschaffing van de slavernij wordt in deze studie 1 juli 1863 als jaartal aangehouden (de inwerkingtreding van de in 1862 in het Staatsblad gepubliceerde wet tot afschaffing), toen in de laatste delen van het Nederlandse koloniale rijk de slavernij afgeschaft werd (Suriname en de Nederlandse Antillen);[13] *de facto* liep de slavernij in Suriname nog door tot 1873 onder het systeem van 'Staatstoezicht'.[14]

1.3 Beperkingen

Deze studie is aan een drietal beperkingen onderworpen.

Een eerste belangrijke beperking is gelegen in de afbakening ten opzichte van het wel of niet kiezen voor erkenning, excuses en herstel van/voor het slavernijverleden. Dat is een politieke en maatschappelijke vraag. Deze studie beantwoordt die vraag niet, het beoogt de vraag te beantwoorden wat het Nederlands en Koninkrijksrecht betekent (in mogelijk-makende en belemmerende zin), *als* gekozen wordt voor (een vorm van) erkenning, excuses en herstel van/voor het slavernijverleden. De navolgende overwegingen dienen ook in dat licht gelezen te worden.

Ten tweede gaat het hier om een *juridische* verkenning. Het historische onderzoek is voor de verwerking van het slavernijverleden van primair belang en dient voorop te staan. Aan dit steeds beter geworden begrip van dit deel van het Nederlandse verleden, zoals mogelijk gemaakt door onder meer de bovengenoemde (historische) onderzoekers, pretenderen de auteurs van dit stuk niets toe te voegen. Dat zónder dat onderzoek, en dat steeds beter wordende begrip, excuses en rechtsherstel het risico in zich dragen te vervallen tot een communicatiestrategie, tot een 'moreel design', onderstreept het primaire belang van de geschiedwetenschap in deze discussie nog eens.[15]

Ten derde is sprake van een *verkenning*. De voor- en nadelen en mogelijke implicaties van verschillende juridische constructies zijn op hoofdlijnen in kaart gebracht. De auteurs

---

[12] Sint Nicolaas 2021, p. 28, zie ook Brandon e.a. 2020, p. 402-403, over de internationaal gangbare term 'chattel slavery' waar de nadruk op commercialisering van de slavernij ligt. Over de overeenkomsten en verschillen tussen de (Nederlandse) slavernij in de West en de Oost, zie Matthias van Rossum, *Kleurrijke tragiek: de geschiedenis van slavernij in Azie onder de VOC*, Hilversum: Uitgeverij Verloren (Zeven Provinciën Reeks) 2015, m.n. p. 20-24 en 81-82.
[13] J.Th. J. van den Berg en J.J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar: parlementaire geschiedenis van Nederland*, Amsterdam: Bert Bakker 2013, p. 393; Sint Nicolaas 2021, p. 56.
[14] Sint Nicolaas 2021, p. 56.
[15] Zie daarover Wouter Veraart, *Rechtsherstel als moreel design: de uitkeringsregeling NS voor vervolgingsslachtoffers*, Hilversum: Uitgeverij Verbum 2020, p. 46, eerder verschenen als 'Rechtsherstel als moreel design. Enkele kritische opmerkingen bij de Uitkeringsregeling NS voor vervolgingsslachtoffers', *Overheid en Aansprakelijkheid* 2020, p. 49-62.

hebben daarmee de grondtrekken van de ‘juridische routekaart’ als het gaat om de verwerking van het slavernijverleden willen schetsen. Er wordt geen volledigheid gepretendeerd. Ook de vermelding van literatuur en jurisprudentie is in deze studie tot het noodzakelijke beperkt. Deze studie is bedoeld als basis voor verder onderzoek en dialoog over (juridische) vormen van erkenning, excuus en herstel.

1.4 Leeswijzer

In het navolgende zullen de juridische aspecten van erkenning, excuses en herstel als volgt behandeld worden.

Hoofdstuk 2 behandelt het aanbieden van excuses voor het slavernijverleden (in een verklaring) door de regering en de eventuele staatsrechtelijke en andersoortige belemmeringen daarbij. Het aangrijpingspunt daarbij is het meest recente kabinetsstandpunt over dergelijke excuses.

Hoofdstuk 3 verlegt de aandacht naar de wet als instrument, en daarmee ook naar de betrokkenheid van het parlement. Aan bod komen de wijze waarop erkenning, excuses en herstel vormgegeven kunnen worden in een wet met betrekking tot het slavernijverleden. Ook is er aandacht voor mogelijke strafrechtelijke en civielrechtelijke gevolgen. Tot slot wordt de aandacht gericht op een hoger niveau van wetgeving: de consensusrijkswet als instrument, met de betrokkenheid van alle Koninkrijkspartners (Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten).

Hoofdstuk 4 geeft een overzicht van de belangrijkste conclusies uit beide voorgaande hoofdstukken.

Hoofdstuk 2: Excuses door de regering

2.1 Inleiding

Erkenning, excuus en herstel kunnen in de eerste plaats vormgegeven worden door middel van een excuus aangeboden door de regering.[16] In recente gevallen van excuses voor historisch onrecht is steeds voor deze vorm gekozen: bij de Nederlandse geweldsontsporingen in Indonesië na de onafhankelijkheidsverklaring (excuses aangeboden in 2020),[17] de executies in het Indonesische Rawagede (in 2011) en Zuid-Celebes (thans: Zuid-Sulawesi) (2013),[18] de rol van de Nederlandse overheid in de Holocaust (2020),[19] en de dood van drie weggestuurde moslimmannen bij de Dutchbat-compound in Srebrenica (2015).[20] Het is ook deze vorm die nadrukkelijk voorwerp is van recente oproepen en debatten. Deze manier van het vormgeven van excuses wordt hier als eerste variant besproken; in hoofdstuk 3 wordt de mogelijke inzet van de wet besproken.

In het navolgende wordt eerst het standpunt van het kabinet in het debat over excuus-aanbieding door de regering in kaart gebracht (§2.2), daarna wordt, na enkele algemene overwegingen (§2.3), besproken welke mogelijke staatsrechtelijke bezwaren in de weg zouden kunnen staan aan dergelijke excuses (§2.4), afgesloten wordt met een conclusie (§2.5), waarin ook, onder vooruitwijzing naar hoofdstuk 3, een enkel woord gewijd wordt aan mogelijke civielrechtelijke consequenties.

2.2 Het huidige kabinetsstandpunt

De reactie van de Nederlandse overheid ten aanzien van het slavernijverleden is tot op heden beperkt gebleven tot ‘diepe spijt, neigend naar berouw’ (minister Rogier van Boxtel in 2001) en het meest recent: ‘diepe spijt en berouw’ (minister Asscher in 2013, herhaald door minister Ollongren in 2019).[21]

---

[16] Een zelfstandige erkenning van slavernij als misdrijf tegen de menselijkheid maar *zonder* excuses wordt hier buiten beschouwing gelaten daar met recht gesteld kan worden dat de Nederlandse overheid een dergelijke erkenning al geuit heeft, zoals bijvoorbeeld door minister Rogier van Boxtel op een VN-conferentie tegen racisme in Zuid-Afrika, zie het overzicht van de ‘nationale, maar fragiele aandacht voor het slavernijverleden’ bij Miguel Heilbron, ‘Naar een meerstemmig perspectief op het Nederlandse slavernijverleden’, *Beleid en Maatschappij* 2019, vol. 46 nr. 2, p. 276-285 (279). Een in een *wet* vervatte erkenning zou wel significant anders zijn, daarom wordt in hoofdstuk 3 ten aanzien van de wet, naast excuses, ook eerst de mogelijkheid van wettelijke erkenning besproken. Daar wordt bovendien nog de mogelijkheid van herstel aan toegevoegd (daarmee de drie in deze studie besproken vormen completerend, zie §1.2 hierboven); een wet kan maatregelen tot herstel bevatten, enkel een verklaring niet.

[17] Zie uitgebreid in onderstaand schema (figuur 1).

[18] Zie voor Rawagede en Zuid-Celebes: Bart Luttikhuis, ‘Juridisch afgedwongen excuses: Rawagedeh, Zuid-Celebes en de Nederlandse terughoudendheid’, *BMGN – Low Countries Historical Review* 2014, vol. 129 nr. 4, p. 92-105.

[19] Zie uitgebreid in onderstaand schema (figuur 1).

[20] ‘Vergoeding en excuses voor nabestaanden weggestuurde Srebrenica-slachtoffers’, *NOS* (online), 25 juni 2015.

[21] Michiel Couzy, ‘Stad neigt naar excuus om slavernij’, *Het Parool*, 20 december 2019; Wendelmoet Boersema ‘Premier Rutte vindt excuses voor het slavernijverleden “niet verstandig”’, *Trouw*, 1 juli 2020.

Regelmatig klinkt de roep om de regering een stap verder te laten gaan: een expliciete excuus-aanbieding.[22] Een terugkerend argument tegen die stap is dat je geen excuses kunt aanbieden voor iets wat je niet zelf hebt gedaan.[23] Over de voorgenomen excuses van de gemeente Amsterdam stelde historicus Piet Emmer: 'Ik wil dolgraag excuses aanbieden, maar ben zelf nooit slavenhouder geweest en degene die de excuses krijgen, zijn nooit slaaf geweest.'[24] Of, gemengd met een afwijzing van morele oordelen over een (verder) verleden, in de woorden van de Haagse VVD over een mogelijk excuus van de gemeente Den Haag: 'Het is wel erg gemakkelijk, om niet te zeggen goedkoop, om zo lang na deze verwerpelijke feiten aan de goede kant van de geschiedenis te gaan staan. De maatschappelijke groepen die om excuses vragen zijn gelukkig geen slaven en de instituties en verdedigers daarvan aan wie excuses worden gevraagd zijn geen slavenhouders of daders.'[25]

Een meer verfijnde variant luidt dat je met een excuus voor een historische misstand niet enkel een morele veroordeling uitspreekt, maar jezelf ook moreel *boven* je historische voorgangers plaatst. Bij de in 2020 aangeboden excuses voor de rol van de Nederlandse overheid in de Holocaust zouden enkele VVD'ers in de ministerraad dit bezwaar aangedragen hebben: 'Was het wel eerlijk om excuses te maken voor het optreden van politieke voorgangers, als je niet weet of je het zelf beter had gedaan in dezelfde situatie?'[26]

Een weer verder uitgewerkte versie probeert daar dan vervolgens een begrenzing in de tijd in aan te brengen: vanaf een *bepaald* punt ligt een gebeurtenis te ver in het verleden, een oordeel zou je in die gevallen *moreel* boven je historische voorgangers plaatsen. Deze opvatting is al geruime tijd de opvatting van demissionair premier Mark Rutte. Toen hij in 2016 te gast was in *Zomergasten* zei hij over excuses voor het slavernijverleden:

> 'Ik heb het altijd gratuit gevonden om te zeggen over iets wat 150 jaar geleden is gebeurd, in die context in een totaal andere situatie, om daarvoor excuses te maken, om dan te zeggen de mensen van toen hebben het fout gedaan. Dat vind ik vanwege dat grote tijdsverschil en het feit dat je de context van 150 jaar geleden nooit kunt wegen onjuist.'[27]

Deze opvatting is op dit moment ook het standpunt van het demissionaire kabinet inzake excuses voor het slavernijverleden. Op een persconferentie in februari 2021 meldde Rutte

---

[22] Zie alleen al de oproep door de burgemeester van Rotterdam Ahmed Aboutaleb: 'Aboutaleb: kabinet moet excuses aanbieden voor slavernijverleden', *NOS* (online), 30 juni 2018.

[23] Zie bijvoorbeeld: Johan van de Beek, 'Sorry', *De Limburger*, 4 juni 2019: 'Een van de bekendste argumenten tégen het aanbieden van excuses door naties is dat de bevolking van een land geen schuld draagt aan misdaden begaan door verre voorouders' (overigens wordt hier gesproken over 'naties', terwijl de auteur zijn verhandeling begon met het voorbeeld van Mexico dat excuses eist van de *regering* van de vroegere kolonisator Spanje – dat zijn twee verschillende dingen; het eerste is een excuus namens een bevolking, het tweede namens een staat); in een peiling van I&O Research gaf 61% aan het eens te zijn met de stelling 'Je kunt geen excuses maken voor iets wat vorige generaties hebben gedaan' ('Nederlanders voelen weinig voor excuses slavernijverleden', *I&O Research,* 12 februari 2021), het bezwaar werd vervolgens ook uitgebreid besproken (en bekritiseerd) in een uitzending van *Zondag met Lubach* (NPO3, 28 februari 2021).

[24] Daniel van Dam, 'Excuuslobby grijpt podium: Debat slavernijverleden laait op', *De Telegraaf*, 19 juni 2020.

[25] 'GL: maak excuus voor ons slavernijverleden', *Haagsche Courant*, 20 juli 2019.

[26] Lamyae Aharouay en Petra de Koning, 'Rutte hield excuses tot op het laatst geheim', *NRC.next*, 28 januari 2020.

[27] Coen Simon, 'Spijt van de moord op een eend', *Trouw*, 3 december 2016.

dat er geen excuses vanuit dit kabinet zouden komen voor het slavernijverleden. *Trouw* noteerde daarover:

> 'Het kabinet heeft hierover gesproken, zei Rutte, en verwerpt slavernij volledig. Toch is besloten nu geen excuses aan te bieden, mede vanwege "het risico dat een debat hierover juist de tegenstellingen in Nederland aanjaagt".
>
> Ook heeft hij er "als historicus" moeite mee excuses te maken voor iets wat 150 jaar geleden is gebeurd. "Wie ben ik om nu de morele vinger te heffen naar voorgangers als Schimmelpenninck of Thorbecke?" In Nederland was toen ook geen democratie, maar een autocratisch bestuurd land. Rutte: "Het gros van de Nederlanders had niets te zeggen."'[28]

Over de vergelijking met het excuus voor de rol van de Nederlands overheid bij de Jodenvervolging, een excuus dat er in 2020 kwam, antwoordde Rutte, namens het kabinet: '75 jaar is toch minder lang geleden dan de slavernij.'[29]

Kortom, de grens die het huidige kabinetsstandpunt trekt: 75 jaar, wel excuses mogelijk; 150 jaar, geen excuses mogelijk.

2.3 Algemene overwegingen naar aanleiding van het kabinetsstandpunt

Het standpunt van het demissionaire kabinet bevat een aantal elementen die nadere bespreking verdienen. Eerst wordt een tweetal algemene overwegingen besproken.

Geschiedsopvatting

De eerste heeft betrekking op de geschiedsopvatting die eruit spreekt. Zo merkte filosoof Coen Simon in 2016 reeds op dat een dergelijke visie lijkt te wortelen in een bepaald idee over het omgaan met geschiedenis als 'vrij van oordelen'; het zou voorkómen dat de geschiedenis voor politieke doeleinden wordt ingezet.[30] Volkskrant-columnist en historicus Martin Sommer hield een dergelijk pleidooi bij de Maand van de Geschiedenis in datzelfde jaar. Simon stelt daarvan terecht dat dit een onhoudbaar standpunt is: geschiedenis wordt voortdurend expliciet politiek ingezet. Denk alleen al aan standbeelden van historische figuren, die vaak met een ideologisch of politiek doel zijn neergezet.[31] Tel daarbij op dat ook

[28] Esther Lammers. 'Rutte: Dit kabinet maakt geen excuses voor de slavenhandel', *Trouw*, 12 februari 2021. Zie ook bij *Zondag met Lubach* (NPO3, 28 februari 2021) de kritiek op 'het was toen normaal'-element dat doorklinkt in de redenering van Rutte. Op 1 juli 2020 verwoorde Rutte een vergelijkbaar standpunt in een Tweede Kamerdebat, maar was minder precies, en vermengde op eenzelfde wijze als in noot 21 hierboven besproken is staat en bevolking: 'Kun je mensen die vandaag leven verantwoordelijk houden voor het verre verleden?' Dat is een *andere* vraag dan de vraag of je als staat daar verantwoordelijkheid voor kunt dragen. Naast een vrees voor 'polarisering' (in andere bewoorderingen herhaald in februari 2021), voegde Rutte er nog aan toe dat het ertoe zou kunnen leiden dat je 'iets afsluit door het omslaan van een bladzijde'. Zie over deze formulering van Rutte's standpunt ook Karwan Fatah-Black in 'Geen excuses voor slavernij', *OVT* (NPO Radio 1), 5 juli 2020, https://www.vpro.nl/programmas/ovt/speel~PREPR_RA1_16232176~geen-excuses-voor-slavernij~.html.

[29] Lammers 2021.

[30] Simon 2016.

[31] Historici Karwan Fatah-Black en Jan Rock in: 'Discussie over standbeelden: "Ze zijn neergezet met een ideologisch doel"', *NOS* (online), 11 juni 2020.

de *onthouding* van een dergelijk oordeel, langs de lijnen van Sommers betoog, *in zichzelf* een vorm van politiek bedrijven kan zijn, zo betoogt Simon, onder verwijzing naar de hierboven genoemde excuus-weigering van Rutte in Zomergasten van 2016.[32]

Domeinvermenging

De tweede overweging is dat uit het huidige kabinetsstandpunt, althans in de formulering van minister-president Rutte, ook een vermenging van domeinen spreekt. Rutte zegt dat hij er 'als historicus' moeite mee heeft. Hier wordt een historische *benadering* die een bepaalde distantie voorschrijft bij de bestudering van het verleden (ter voorkoming van 'presentisme'),[33] vermengd met het als bewindspersoon moreel (kunnen en mogen) *oordelen* over het verleden. Rutte zegt: 'Wie ben ik om nu de morele vinger te heffen naar voorgangers als Schimmelpenninck of Thorbecke?'[34] Het antwoord daarop is dat je nu, als minister-president (en Nederlandse overheid), heel wel kunt stellen dat Thorbecke met zijn werk aan de Grondwet(sherziening) van 1848 de basis heeft gelegd voor onze Nederlandse democratie en vrijheidsrechten,[35] maar dat diezelfde Thorbecke tegelijkertijd niet direct genegen was die vrijheden *ook* te verlenen aan tot slaaf gemaakten en 'weinig interesse voor de emancipatie van de slaven in de Caribische koloniën' had – hoewel zijn tweede kabinet de slavernij uiteindelijk wel afschafte in 1862 (met ingang van 1863).[36]

Dat die twee zaken naast elkaar kunnen bestaan laat bijvoorbeeld rechtsfilosoof Ronald Dworkin zien ten aanzien van de Amerikaanse constitutie – een document met een haast sacrale status, die afstraalt op de 'Thorbeckes' ervan, de 'framers'. De 'framers' hebben in het veertiende amendement bij die constitutie een belangrijk funderend principe voor de

---

[32] Zo ook, ten aanzien van wetgeving over geschiedenis: Eric Heinze, 'Epilogue: Beyond 'Memory Laws': Towards a General Theory of Law and Historical Discourse', p. 413-434 (420), in: Uladzislau Belavusau en Aleksandra Gliszczyńska-Grabias (red.), *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*, Cambridge: Cambridge University Press 2017: 'We would err if, failing to see prescription and proscription, we saw no law at all. Not to legislate is also to legislate. Legal power acts through law's proceedings but also through law's abstentions.'

[33] Zie bijvoorbeeld, in een onderzoek naar historische contextualisering in het geschiedenisonderwijs, waarin 'presentisme' beschreven wordt als 'the bias by which people assume that the same goals, intentions, attitudes, and beliefs existed in the past as they exist today' (Timothy Huijgen, *Balancing between the present and the past: Promoting students ability to perform historical contextualization* (diss. Universiteit Groningen), 2018, p. 30), zie voor de verwante discussie over de Amerikaanse 'presentistische' school binnen de geschiedwetenschap: Frank Ankersmit, *Denken over geschiedenis: Een overzicht van moderne geschiedfilosofische opvattingen*, Groningen: Wolters-Noordhoff 1984, p. 274.

[34] Overigens gaat het niet eens *enkel* om een oordeel vanuit het *nu*, want ook ten tijde van de slavernij is er altijd verzet en kritiek geweest, ook ten aanzien van de Nederlandse slavernijpraktijk, zie Van Stipriaan 2020, p. 376 over 'het veelgehoorde argument dat slavernij toen niet met de maten van nu moet worden gemeten'; daarnaast zijn er serieuze kanttekeningen te plaatsen bij het verwante argument dat het *ten tijde van de slavernij* legaal (d.w.z. juridisch in orde) was, zie Richard Croucher & Didier Michel, '"Legal at the Time"?: Companies, Governments and Reparations for Mauritian Slavery', *Journal of African Law* 2014 vol. 58 nr. 1, p. 89-108 (met specifieke aandacht voor Nederland, weliswaar niet in de tijd van Thorbecke en Schimmelpenninck, maar van de VOC op p. 95-96 en 106).

[35] Voor een genuanceerd oordeel over de bijdrage van Thorbecke: J.Th. J. van den Berg en J.J. Vis, *De eerste honderdvijftig jaar: parlementaire geschiedenis van Nederland*, Amsterdam: Bert Bakker 2013, p. 333-346; Wim Voermans, *Het verhaal van de Grondwet: Zoeken naar wij*, Amsterdam: Prometheus 2019, p. 179-180: 'Het zijn met name deze rechten [(politieke) vrijheidsrechten] waardoor de Nederlandse Grondwet van 1848 zeker als een voorbeeld van de liberale grondwetten van die tijd kan worden gerekend.'

[36] Gert Oostindie en Karwan Fatah-Black, *Sporen van de slavernij in Leiden*, Leiden: Leiden University Press 2017, p. 61; over de afschaffing, zie ook: Van den Berg en Vis 2013, p. 393.

Amerikaanse democratie vastgelegd: 'equal protection of the laws' – vlak na de Amerikaanse Burgeroorlog met als inzet precies de strijd tegen het gebrek aan die *equal protection*, in de slavernij in de Zuidelijke staten. Dat kunnen we erkennen, terwijl we tegelijkertijd óók kunnen constateren dat diezelfde 'framers' in hun *toepassing* van datzelfde principe faalden, zoals bij het in standhouden van 'racial segregation' op scholen. Aan de principes die de 'framers' in de constitutie vastlegden, zoals 'equal protection' zijn we gebonden (en die kunnen we prijzen); we zitten niet vast aan hun (foutieve) *toepassingen* van die principes, betoogt Dworkin.[37]

2.4 Mogelijke staatsrechtelijke bezwaren: ministeriële verantwoordelijkheid

Een aanpassing van het kabinetsstandpunt in de richting van excuses voor het slavernijverleden zou echter wellicht nog wel kunnen afstuiten op staatsrechtelijke bezwaren. Het staat de regering uiteraard vrij om – in abstracte zin – excuses aan te bieden voor *alle* zaken waar zij excuses voor wil aanbieden (zeg, de kap van regenwouden in Brazilië onder het regime van Bolsonaro),[38] uiteindelijk gesanctioneerd door het parlement via de vertrouwensregel. Maar de staatsrechtelijke vraag rijst of zij als huidig kabinet op een *betekenisvolle* manier verantwoordelijkheid voor onrecht uit een (verder) verleden kan nemen – dat wil zeggen: als de formele (late) vertegenwoordiger van *de destijds handelende* entiteit/staat. Een vereiste voor een volwaardig officieel excuus lijkt te zijn dat 'the apologiser must have standing to make the apology: (…), in official apologies the apologiser must be the legitimate representative *of the entity responsible for the wrongdoing*.'[39] Of staat de ministeriële verantwoordelijkheid daaraan in de weg?

Op basis van de ministeriële verantwoordelijkheid zijn ministers (art. 42 lid 2 Gw) en staatsecretarissen (art. 46 lid 2 Gw) verantwoordelijk voor hun handelen en nalaten in brede zin. Daar vallen bijvoorbeeld ook zaken onder die, buiten enig verwijt aan hun adres om, plaatsvinden op hun ministerie.[40] De bewerkte Van der Pot vergelijkt het met de positie van

---

[37] Ronald Dworkin, 'The Moral Reading of the Constitution', *The New York Review of Books*, 21 maart 1996.

[38] Hoewel zelfs dat ook weer niet *zo* vergezocht is, zie 'Nederland in top 5 EU-landen gelinkt aan ontbossing', *Zembla* (online), 14 april 2021, via https://www.bnnvara.nl/zembla/artikelen/nederland-in-top-5-eu-landen-gelinkt-aan-ontbossing

[39] Rhoda E. Howard-Hassmann, 'Official Apologies', *Transitional Justice Journal* 2013, vol. 1, nr. 1, p. 246-264 (252, cursivering toegevoegd), voor andere voorwaarden, die buiten dit onderzoek vallen, zoals het publieke karakter en de juiste rituele inkleding, zie p. 253. Het belang van (het aantonen van) de keten van verantwoordelijkheid blijkt ook uit Charles de Gaulle's naoorlogse stilte over de rol van de Franse staat bij de Jodenvervolging in de Tweede Wereldoorlog gebaseerd op een expliciete ontkenning van de 'legal existence' van het collaborerende Vichy-Frankrijk; Jacques Chirac erkende in 1995 de continuïteit tussen Vichy-Frankrijk en het huidige Frankrijk wel in een excuus-aanbieding, zie Wouter Veraart, ' Two Rounds of Postwar Restitution and Dignity Restoration in the Netherlands and France', *Law & Social Inquiry* 2016, p. 956-972 (963 en 966-967), ook François Mitterand en andere politici volgden de lijn van De Gaulle, zie Nikolay Koposov, *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the Past in Europe and Russia*, Cambridge: Cambridge University Press 2017, p. 113-114.

[40] Visser acht ook het uitblijven van een respons op relevante ontwikkelingen op het beleidsterrein van de minister onderdeel van de ministeriële verantwoordelijkheid, zelfs als de minister ter zake niet over relevante formele bevoegdheden beschikte (de minister 'moet op dat gebied [het beleidsterrein] alle mogelijkheden gebruiken die hem ten dienste staan'), zie Robert Visser, *In dienst van het algemeen belang: Ministeriële verantwoordelijkheid en parlementair vertrouwen* (diss. Leiden), Amsterdam: Boom 2018, p. 93-94. Tegengesteld daaraan is de opvatting van Bovend'Eert: de ministeriële verantwoordelijkheid dient te worden

een voetbaltrainer: die wordt doorgaans ook zonder mitsen en maren verantwoordelijk gehouden voor de prestaties van zijn ploeg, met een eventueel vertrek tot gevolg (de spelers, de medische staf, de assistenten enzovoort blijven meestal buiten schot).[41]

Een volgende vraag is dan of die verantwoordelijkheid zich ook uitstrekt tot het beleid van voorgangers. Zo trad in 2002 het kabinet-Kok II af vanwege het Srebrenica-rapport, waarmee premier Kok stelde 'integraal verantwoordelijkheid' te nemen voor de fouten die gemaakt zijn in opeenvolgende kabinetsperiodes (Lubbers-III en Kok-I, met dus wel betrokkenheid van Kok).[42] Kok kwam destijds niet verder dan de uitdrukking 'spijtig'.[43] Over de precieze 'temporele' reikwijdte van de ministeriële verantwoordelijkheid bestaat discussie.

De staatsrechtsgeleerden Dölle en Elzinga menen dat ministers en staatssecretarissen 'formeel geheel en bij uitsluiting verantwoordelijk zijn voor wat ambtsvoorgangers deden',[44] zo ook Visser: 'Er is continuïteit van bestuur. Dat betekent dat er ook te allen tijde verantwoording moet kunnen worden afgelegd over het handelen van het bestuur. Dit staat los van de vraag in welke periode dat handelen heeft plaatsgevonden of is begonnen.'[45] Bovend'Eert en Kummeling wijzen een dergelijke volledige verantwoordelijkheid af: ministers moeten deelhebben aan het beleid waar ze verantwoording voor afleggen.[46] Dölle en Elzinga merken wel op dat de temporeel ruim geformuleerde verantwoordelijkheid die zij voorstaan, als ware het een 'aanvaarding van de erfenis zonder de voorwaarde van boedelbeschrijving',[47] zich vooral (onverkort) doet gelden in de 'inlichtingenfase', de kern van de ministeriële verantwoordelijkheid,[48] waarin op basis van 68 Gw de bewindspersoon onverkort alle inlichtingen aan de Kamer dient te verstrekken over het handelen van zijn ambtsvoorgangers (voor zover het 'belang van de staat' niet in het geding is).[49] In de 'debatfase' en de 'sanctioneringsfase' kunnen echter factoren als het verstrijken van de tijd een relativerende rol spelen zodat bijvoorbeeld aftreden, de ultieme sanctie op basis van de

---

afgeleid van de bevoegdheden van de minister, zie P.P.T. Bovend'Eert, *Ministeriële verantwoordelijkheid*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2002, p. 35-36.

41 Van der Pot (bewerkt door D.J. Elzinga, R. De Lange en H.G. Hoogers), *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht*, Deventer: Kluwer 2006, p. 516-517. Binnen de ministeriële verantwoordelijkheid kunnen de strafrechtelijke en politieke ministeriële verantwoordelijkheid worden onderscheiden. Wanneer in deze tekst gesproken wordt over ministeriële verantwoordelijkheid wordt daarmee de politieke ministeriële verantwoordelijkheid bedoeld; de strafrechtelijke ministeriële verantwoordelijkheid ziet op handelen dat de Grondwet of wet schendt, zie hierover (en over de verder nog te onderscheiden civiele en financiële ministeriële verantwoordelijkheid die geen 'zelfstandige betekenis hebben in het constitutionele recht'), zie Bovend'Eert 2002, p. 21-22.

42 P.P.T. Bovend'Eert en H.R.B.M. Kummeling, *Het Nederlandse* Parlement, Deventer: Kluwer 2017, p. 294-295, met meer voorbeelden.

43 'Niet meer excuses aan Srebrenica', *Trouw* (online), 18 juni 2003. Recentelijk riep PAX de regering op om een formeel excuses te maken: '"Maak excuses aan nabestaanden Srebrenica", roept vredesorganisatie PAX de Nederlandse regering op', *EenVandaag* (online), 11 juli 2020.

44 A.H.M Dölle en D.J. Elzinga, 'Ministeriële verantwoordelijkheid voor niet-functioneel gedrag', p. 117-128 (126), in: D.J. Elzinga, *Ministeriële verantwoordelijkheid in Nederland*, Zwolle: W.E.J. Tjeenk Willink 1994.

45 Visser 2018, p. 195.

46 Bovend'Eert en Kummeling 2017, p. 295-296, en eerder al in Bovend'Eert 2002, p. 37-38.

47 Dölle en Elzinga 1994, p. 124.

48 Bovend'Eert 2002, p. 27.

49 Dölle en Elzinga 1994, p. 125.

vertrouwensregel, niet aan de orde komt.[50] Bovend'Eert en Kummeling werpen Dölle en Elzinga tegen dat een dergelijke temporeel ruime, maar onder meer aan de verstreken tijd, relatieve invulling van ministeriële verantwoordelijkheid 'een vaag en subjectief criterium' oplevert.[51] Maar zij stellen met name (en dit ziet ook op de opvatting van Visser) dat een temporeel zo ruim genomen ministeriële verantwoordelijkheid een 'continuïteit van staatsbestuur veronderstelt die in de Nederlandse staatsrechtelijke en staatkundige verhoudingen ontbreekt'.[52]

Binnen de staatsrechtelijke doctrine is een temporeel ruim genomen ministeriële verantwoordelijkheid aldus op z'n minst verdedigbaar. Die indruk wordt versterkt, en dit pleit tegen de opvatting van Bovend'Eert en Kummeling, als we kijken naar de staatsrechtelijke praktijk op het gebied van excuus-aanbieding door bewindspersonen.

Ten eerste is er de categorie van recente 'grote excuses' voor historisch onrecht. We noemden ze hierboven al (§2.1): de excuses voor de ontsporingen in Indonesië na de onafhankelijkheidsverklaring (bij monde van Koning Willem-Alexander in 2020),[53] de standrechtelijke executies in het Indonesische Rawagede (de ambassadeur namens de regering in 2011) en Zuid-Celebes (de ambassadeur namens de regering in 2013),[54] voor de rol van de Nederlandse overheid bij de Holocaust (minister-president Rutte in 2020),[55] en voor het wegsturen van drie moslimmannen bij de Dutchbat-compound in het belegerde Srebrenica die daarna de dood vonden (Minister van Defensie Hennis in 2015).[56] In al deze gevallen aanvaardt de Nederlandse regering verantwoordelijk te zijn (het zijn geen 'abstracte' excuses), en lijkt zij te handelen in de veronderstelling van een 'continuïteit van staatsbestuur' met regeringen die, in het geval van de oorlogsmisdaden in Indonesië en als het gaat om de Holocaust, tot zo'n 75 jaar teruggaan.[57]

---

[50] Dölle en Elzinga 1994, p. 125-126. Het is belangrijk om op te merken dat de ministeriële verantwoordelijkheid en de vertrouwensregel los van elkaar functioneren. De vertrouwensregel (een minister kan niet aanblijven zonder het vertrouwen van het parlement) kan als sanctie gelden bij de ministeriële verantwoordelijkheid, maar heeft ook een zelfstandige werking (een minister kan naar huis gestuurd worden voor privézaken, zoals financiële malversaties, of voor handelen in de rol van (in)formateur of partijleider), zie Bovend'Eert en Kummeling 2017, p. 292-293; het gaat, in de woorden van Dölle en Elzinga 1994 (p. 126), bij de vertrouwensregel enkel om *vertrouwen*: een 'emotionele aggregaatstoestand in hoofden van (de meerderheid van de) volksvertegenwoordiging' – het vertrouwen kan opgezegd worden om *welke* reden dan ook.

[51] Hier kan overigens tegenin gebracht worden dat Dölle en Elzinga betogen dat *formeel* de ministeriële verantwoordelijkheid onverkort ('geheel en bij uitsluiting') geldt voor handelen van ambtsvoorgangers, en dat dat dus ook geldt voor de kern van die verantwoordelijkheid (het verstrekken van inlichtingen) (Dölle en Elzinga 1994, respectievelijk p. 125 en 126) – dat is geen subjectief criterium; dat doet pas zijn intrede als, op basis van in laatste instantie de vertrouwensregel (een te onderscheiden leerstuk), de 'debatfase' en de 'sanctioneringsfase' aan de orde zijn (p. 126).

[52] Bovend'Eert en Kummeling 2017, p. 296-297.

[53] Zie uitgebreid in onderstaand schema (figuur 1)

[54] Luttikhuis 2014.

[55] Zie uitgebreid in onderstaand schema (figuur 1).

[56] 'Vergoeding en excuses voor nabestaanden weggestuurde Srebrenica-slachtoffers', *NOS* (online), 25 juni 2015.

[57] Aan het overzicht zou nog toegevoegd kunnen worden: de (minder recente) excuses van de regering, aangeboden in 2000, voor de gebreken in het restitutieproces ten aanzien van de roof en plundering van de bezittingen van Joodse Nederlanders in de Tweede Wereldoorlog, zie Veraart 2016, p. 966.

Op een andere manier zijn deze excuses redelijkerwijze niet overtuigend uit te leggen: want namens wie biedt de regering (bij monde van een minister, ambassadeur of het staatshoofd) dan excuses aan? Het antwoord moet zijn: namens de Nederlandse staat, dezelfde als die er was ten tijde van de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd en de Holocaust. Het aanbieden van excuses veronderstelt een band met *eigen* handelen of een *eigen* verantwoordelijkheid (van de staat, in dezen) – en heeft ook alleen op die manier betekenis. Bij deze excuses voor historisch onrecht lijken Dölle en Elzinga's opvatting van ministeriële verantwoordelijkheid als 'aanvaarding van de erfenis zonder de voorwaarde van boedelbeschrijving' dan ook beter te passen – de vertrouwensvraag is een andere kwestie en zal gezien de verstreken tijd niet snel spelen.[58] Wel is het uiteraard voorstelbaar dat de vertrouwensvraag aan de orde is bij de beoordeling van de wijze waarop de huidige minister omgaat met of reageert op de gebeurtenissen van destijds.

Ten tweede lijkt de temporeel ruime opvatting van ministeriële verantwoordelijkheid te meer aan kracht te winnen wanneer we kijken naar de staatsrechtelijke praktijk van bewindspersonen-excuses in de laatste vijf jaar. In het onderstaande schema (figuur 1) zijn de excuses van bewindspersonen uit de periode 1 april 2016 tot 1 april 2021 zo goed mogelijk in kaart gebracht.[59] Er is gestreefd naar een zo volledig mogelijk overzicht. Daartoe zijn 5343 Nederlandstalige nieuwsberichten[60] doorgenomen in de nieuws-database Nexis Uni,[61] bij twijfel over de interpretatie van een bericht zijn in sommige gevallen additionele bronnen gezocht. Dat levert een totaal van **45** gemaakte excuses op. Steeds wordt aangegeven wat het onderwerp was, welke bewindspersonen het betrof, en of het gaat om excuses voor eigen handelen en/of dat van voorgangers, plus de bronnen waar de informatie aan ontleend wordt; onder 'opmerkingen' worden eventuele andere relevante elementen vermeld.

Geprobeerd is zo goed mogelijk onderscheid te maken tussen (actieve) excuses (wel meegenomen in de telling, ook als de term 'sorry' wordt gebruikt) en vormen van 'diepe spijt', 'het spijt me', 'berouw' of 'door het stof gaan' (niet meegenomen in de telling), waarin het actieve 'aanbiedende element' ontbreekt – op dit onderscheid hangt immers ook een deel van het debat over excuses-aanbieding (zie §2.1). Een belangrijke beperking is gelegen in de interpretatie van excuses als daadwerkelijke *excuses*: daarbij is steeds in principe de interpretatie door de genoemde bronnen gevolgd, tenzij er aanleiding was om te denken dat

[58] Zie Dölle en Elzinga 1994, p. 126, zie ook noot 23 hierboven.
[59] Gezien het bestek van deze studie was het niet mogelijk een grotere periode in kaart te brengen; voor het doel van het onderhavige onderzoek (bestaat er een enigszins ontwikkelde praktijk van excuses voor het handelen van (verre) voorgangers?) was vijf jaar voldoende.
[60] Ruim opgevat als: verschenen in een nieuwsmedium/publicatie, ook andersoortige stukken zoals commentaren en achtergrondstukken worden door Nexis Uni meegenomen.
[61] Daaronder vielen ook Vlaamse media; deze berichten vielen uiteraard af. Er is eerst gezocht naar berichten waar de woorden 'excuus' of 'excuses' binnen 25 woorden in het bericht stonden van het woord 'minister' (4509 nieuwsberichten); daarna is dezelfde opdracht uitgevoerd maar dan met 'staatssecretaris' in plaats van 'minister' (834 nieuwsberichten). Omdat de Nexis Uni database een omvangrijke hoeveelheid landelijke (zoals *NRC Handelsblad* en *De Volkskrant*), regionale (zoals de *Provinciale Zeeuwse Courant* en *Noordhollands Dagblad*) en vak- (zoals *Pluimveeweb* en de *Accountant*) publicaties bevat, is geacht te kunnen volstaan met het zoeken op 'excuus' en 'excuses' en niet op ook op bijvoorbeeld 'sorry'; de eerste twee varianten lijken vaker te worden gebruikt vanwege hun formelere karakter en gezien de hoeveelheid bronnen is de kans klein te achten dat een excuus-geval door *alle* in Nexis Uni aanwezig bronnen louter in termen van 'sorry' beschreven wordt. Dat geldt *mutatis mutandis* ook voor de term 'verontschuldigingen'.

de formulering anders of dubbelzinnig was. Gevallen die deze schifting niet hebben overleefd, zijn niet meegenomen in de telling, maar wel in de tabel in lichtgrijs weergegeven, met vermelding van de reden onder 'opmerkingen'. Voor het doel hier (een eerste inventarisatie) was dat voldoende; de dataset zou aan verdere scherpte kunnen winnen door te proberen voor *elk* geïnventariseerd geval de oorspronkelijke citaten van de bewindspersonen te achterhalen (zodat niet gevaren hoeft te worden op de interpretatie van de bron). De auteurs erkennen dus nadrukkelijk dat er nog aanvullingen mogelijk zijn, en dat ook de hier geïnventariseerde gevallen aanleiding kunnen geven tot verschillende interpretaties.

Een paar zaken vallen direct op. Het aantal excuses lijkt in de onderzochte periode elk jaar toe te nemen.[62] In (de laatste 9 maanden van) 2016 waren het er nog **2**, daarna **5** (2017), **8** (2018), **9** (2019), **18** (2020) en **3** (in de eerste drie maanden van 2021). Ook zijn sommige regeringspartijen sterker vertegenwoordigd dan andere: **31** excuus-aanbiedende bewindspersonen waren van VVD-huize, **10** (CDA), **5** (D66), **1** (PvdA), **0** (CU); dat zijn er nog **24** (VVD), **9** (CDA), **3** (D66), **1** (PvdA) en **0** (CU), wanneer gekeken wordt naar uitsluitend het aanbieden van excuses voor eigen handelen (en niet (mede) voor dat van voorganger(s)). Ook moet uiteraard opgemerkt moet worden dat de VVD als enige partij in de volle onderzochte vijf jaar regeringsverantwoordelijkheid droeg (in de kabinetten Rutte-II en Rutte-III), het CDA, D66 en CU iets meer dan drie jaar (in Rutte-III), en de PvdA slechts iets meer dan een jaar (in Rutte-II). Daarbij leverde ook niet elke partij evenveel bewindspersonen. De excuses zien in de regel op ernstig falen, van de informatievoorziening over het Hawija-bombardement en de Toeslagenaffaire, tot de gaswinning en de slachtoffers van Chroom-5 bij Defensie. De uitzondering op die regel is minister Grapperhaus (CDA) die erop stond excuses aan te bieden voor het gebruiken van een stemverheffing tijdens een debat met de Kamer.

Wat ook opvalt, en belangrijker is voor de onze kwestie hier, is dat in **18** van de **45** geïnventariseerde gevallen excuses werd aangeboden voor (of mede voor) handelen van voorgangers. Daaronder vallen relatief recente zaken (de Toeslagenaffaire), zaken die tot enkele decennia teruggaan (Q-koorts, de oude Transgenderwet, Chroom-6, misstanden bij 'interlandelijke' adopties, en de gaswinning in Groningen), en zelfs tot vlak na en in de Tweede Wereldoorlog (berisping verzetsheld Zwartendijk, misstanden jeugdzorg en De Goede Herder, stilte overheid over bombardement Nijmegen, de Nederlandse 'geweldsontsporing' in Indonesië, en de rol van de Nederlandse overheid in de Holocaust).

Net als op basis van de eerder besproken excuses voor groot historisch onrecht, kan dus ook op grond van de inventarisatie van excuses van de afgelopen vijf jaar gesteld worden dat de

[62] Hier geldt immers uiteraard de beperking dat *in strikte zin* op basis van de dataset alleen een uitspraak gedaan kan worden over de toename van de termen 'excuus' en excuses' in berichtgeving over ministers en staatssecretarissen. Het fenomeen staat bovendien al langer op het netvlies. In 1998 publiceerde Ed van Thijn met zijn studenten reeds de bundel *Sorry*-democratie, door Van Thijn met name begrepen als het ontlopen van (ultieme) verantwoordelijkheid en consequenties, zoals aftreden; SP-fractieleider Jan Marijnissen lijkt de term gemunt te hebben in een Kamerdebat in 1997, zie Ed van Thijn e.a., *De sorry-democratie: recente politieke affaires en de ministeriele verantwoordelijkheid*, Amsterdam: Van Gennep 1998 (en p. 15 in het bijzonder voor Marijnissen). Een soortgelijke opvatting verkondigt historicus Herman Pleij, die het ontstaan van een 'sorrycultuur' rond ongeveer 2000 legt, zie Thereze Langeler, '28 augustusrede over gaswinning en sorrycultuur', *Dagblad van het Noorden*, 28 augustus 2019.

ministers zelf hun verantwoordelijkheid ‘temporeel’ in ieder geval ruim opvatten. De staatsrechtelijke praktijk laat zien dat er zelfs met enige regelmaat excuses worden aangeboden, en daarmee verantwoordelijkheid aanvaardt wordt, vaak door de direct relevante bewindspersoon, voor misstanden en onrecht van decennia terug, zelfs tot *in* de Tweede Wereldoorlog. Wederom: tenzij al die excuses als abstracte, niet vanwege de hoedanigheid van vertegenwoordiger van dezelfde entiteit (de Nederlandse staat) uit het verleden gedane, excuses worden geïnterpreteerd (wat des te meer zou bevreemden daar ze regelmatig gedaan worden door de specifiek relevante bewindspersoon), [63] schraagt deze praktijk de opvatting van Dölle en Elzinga dat de ministeriële verantwoordelijkheid gezien moet worden als een ‘aanvaarding van de erfenis zonder de voorwaarde van boedelbeschrijving’. Staatsrechtelijk lijkt er geen relevant criterium te zijn dat een verder teruggaande ministeriële verantwoordelijkheid, tot aan de vestiging van de huidige Nederlandse staat (met de Grondwet van 1814) uitsluit.[64]

Dat maakt dat de ministeriële verantwoordelijkheid niet in de weg hoeft te staan aan het aanbieden van betekenisvolle(re) excuses voor het aandeel van de huidige Staat der Nederlanden in de slavernij van 1814 tot aan de Nederlandse afschaffing van de slavernij, voor de periode daarvoor kan in een excuus de verantwoordelijkheid worden *genomen* (ter onderscheiding van: het aanvaarden) als rechtsopvolger van de eerdere Nederlanden.[65]

Figuur 1. Excuses van bewindspersonen tussen 1 april 2016 en 1 april 2021

Datum, op/rond[66]	**Onderwerp**	**Bewindsperso(o)n/en**[67]	**Eigen handelen of voorgange r(s)?**[68]	**Opmerkingen**	**Bron(nen)**
26 mei 2016	ICT’ers ministerie V&J zouden niet voldoende kundig zijn (dat bleek wel het geval)	Van der Steur, Veiligheid en Justitie (VVD)	Eigen handelen	Niet meegnomen: formulering van het excuus is dubbelzinnig.	‘Minister door het stof’, *Algemeen Dagblad*, 26 mei 2016; ‘Van de Steur erkent falen ambtelijke top Justitie’, *Het Parool*, 26 mei 2016; Christiaan

[63] Een ander tegenargument zou kunnen zijn: het niet zien van excuses als het nemen van verantwoordelijkheid; een dergelijke vorm van excuses zou echter nog moeilijk als zodanig uit te leggen zijn.
[64] Zie over wat als begin van de Nederlandse staat aangemerkt kan worden uitgebreider §3.3 hieronder. Over de vraag of er in 1815 een nieuwe Grondwet werd aangenomen, dan wel een herziening plaatsvond van de Grondwet van 1814 bestaat discussie, zie voor de verschillende posities in dit debat: Nick Efthymiou, ‘De grondwet van 1814 en de grondwet van 1815’, *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht* 2019, vol. 1, p. 24-50 (34-41); voor de argumentatie in deze studie maakt deze kwestie (is ons bestel gevestigd met de Grondwet van 1814 of 1815?) geen verschil, waar 1814 staat, mag dus ook 1815 gelezen worden.
[65] Zie hierover eveneens §3.3 hieronder.
[66] Zoveel mogelijk is de datum van de feitelijke excuses aangehouden, wanneer die niet direct inzichtelijk was, is gekozen voor de datum van het nieuwsbericht.
[67] Steeds wordt het relevante deel van het ministerie genoemd.
[68] ‘Handelen’ wordt hier opgevat als alles waar de bewindspersoon of zijn of haar voorganger(s) verantwoordelijkheid voor draagt/dragen.

					Pelgrim, 'Even een verademing, maar hij maakte te veel fouten', 27 januari 2017.
13 juni 2016	Etnisch profileren rapper/zanger Typhoon	Van der Steur, Veiligheid en Justitie (VVD)	Eigen handelen	Excuses samen met de politie.	'Hoe oprecht zijn die politie-excuses?', *NRC Handelsblad*, 13 juni 2016.
19 oktober 2016	Doordrukken gouverneur Aruba tegen wil premier Aruba	Plasterk, Koninkrijksrelaties (PvdA)	Eigen handelen		'Plasterk biedt Mike Eman excuses aan', *Trouw*, 19 oktober 2016.
11 maart 2017	Omgang overheid met Q-koorts	Rutte, Algemene Zaken (VVD)	Eigen handelen en voorgange r(s)	Gedaan tijdens een verkiezingsdebat in Eindhoven. Gebruikt de term 'sorry'.	'Ook na excuses Rutte toch hoger beroep Q-koorts', *Brabants Dagblad*, 14 maart 2017; 'Sorry van Rutte komt te laat: "Hij heeft nooit iets gedaan of geluisterd", *Omroep Brabant* (online), 12 maart 2017.
30 maart 2017	'Drank en vrouwen'-uitspraak over zuidelijke eurolanden.	Dijsselbloem, Financiën (PvdA)	Eigen handelen	Niet meegenomen: Dijsselbloem gaat niet verder dan het 'zeer te betreuren'; SP interpreteert het als excuus.	'SP hoort "ruiterlijk excuus" Dijsselbloem over drank- en vrouwenuitspraken', *Financieel Dagblad,* 30 maart 2017.
17 mei 2017	Niet op tijd informeren nabestaanden over vervroegde vrijlating dader doodrijden opa, oma en kleinkind	Dijkhoff, (Stas) Veiligheid en Justitie (VVD)	Eigen handelen		'Excuus Dijkhoff voor nabestaanden', *Trouw*, 17 mei 2017.
1 oktober 2017	Mortierongeluk Mali	Hennis, Defensie (VVD)	Eigen handelen	Aangeboden in een persoonlijk gesprek, door nabestaande geïnterpreteerd als excuses.	'Hennis belt nabestaanden gesneuvelden', *Algemeen Dagblad*, 2 oktober 2017; 'Excuses Hennis aan nabestaanden mortierongeluk Mali', *NOS.nl*, 1 oktober 2017.

11 november 2017	Geluidsoverlast niet actief gemeld aan omwonenden vliegveld Lelystad; fouten milieueffectrapportage	Van Nieuwenhuizen, Infrastructuur en Waterstaat (VVD)	Eigen handelen	Voor zover wij konden nagaan maakt alleen het hoofdredactioneel van de *Tubantia* melding van expliciet aangeboden 'excuses'.	'Eerlijk over vliegveld Lelystad', *Tubantia*, 11 november 2017.
1 december 2017	Stemverheffing door minister nadat een volgens de minister onware voorstelling van zaken gegeven werd	Grapperhaus, Justitie & Veiligheid (CDA)	Eigen handelen		Sjoerd Mouissie, 'Een tam debat, met vijf minuten vrij worstelen', *Nederlands Dagblad*, 1 december 2017.
14 januari 2018	Geen aandacht gehad voor veiligheid gaswinning Groningen	Rutte, Algemene Zaken; Kamp, Economische Zaken (beiden VVD)	Eigen handelen	Gedaan in Buitenhof, Rutte zegt dat Kamp en hij ('namens het kabinet'): 'diep spijt hebben van het feit, excuses maken voor het feit, dat zo lang in onze geschiedenis de veiligheid in Groningen geen hoofdrol heeft gespeeld in de discussie.'	'Rutte: Groningen, het spijt ons diep', *Dagblad van het Noorden*, 15 januari 2018; *Buitenhof*, 14 januari 2018 (minuut 12:48 e.v.), https://www.vpro.nl/buitenhof/speel~VPWON_1283462~mark-rutte-buitenhof~.html
13 februari 2018	Onwaarheid over bijwonen bijeenkomst in Poetins 'datsja' (buitenhuis)	Zijlstra, Buitenlandse Zaken (VVD)	Eigen handelen		Ontmoeting in Poetins 'datsja', *Metro*, 13 februari 2018; Tobias den Hartog, '"Dom is de slotsom en weg is Zijlstra', *Het Parool*, 14 februari 2018.
10 maart 2018	Boeren onterecht als fraudeur aangemerkt	Schouten, Landbouw (CU)	Eigen handelen	Niet meegenomen: minister heeft 'spijt', maar biedt geen excuses aan.	'Aangeven geboorte kalf moet beter', *Utrechts Nieuwsblad*, 25 augustus 2018; 'Wel spijt, maar geen excuses voor boeren na harde woorden van minister Schouten over kalverfraude', 10 maart 2018,

					Omroep Brabant (online).
25 april 2018	Gevallen slachtoffers en gebrekkige veiligheid werken bij Defensie	Bijleveld, Defensie (CDA)	Eigen handelen		'Excuses voor slachtoffers Defensie', *Dagblad van het Noorden*, 26 april 2018.
4 juni 2018	Slachtoffers Defensie werken met Chroom-6 tussen 1984 en 2006; mogelijk gevaar sinds 1973 bekend bij het leger.	Visser, (Stas) Defensie (VVD)	Voorgange r(s)		Jasper Kars, '"Dit Los je niet op met een beetje erkenning"', *De Volkskrant*, 5 juni 2018; Hanneke Keultjes, 'Defensie maakt excuses om giftige chroom-6-verf'. *Leeuwarder Courant,* 5 juni 2018.
19 juli 2018	Uitspraken over Suriname, Oost-Europa, de multiculturele samenleving, integratie en de rol van 'genen' op besloten bijeenkomst	Blok, Buitenlandse Zaken (VVD)	Eigen handelen	In september werden de excuses herhaald (zie bron hiernaast): 'Hij biedt "opnieuw excuses aan" (…).	'Mark Kranenburg, Blok onder vuur – ook na excuses', *NRC Handelsblad*, 19 juli 2018; Tobias den Hartog en Hanneke Keultjes, 'Nederige Stef Blok "meende het niet"', *Algemeen Dagblad/Groene Hart*, 6 september 2018.
25 juli 2018	'Failed state'-uitspraak over Suriname, specifiek excuus aan Suriname	Blok, Buitenlandse Zaken (VVD)	Eigen handelen		'"Failed state" Suriname vindt excuses minister Blok onvoldoende', *NRC Handelsblad*, 25 juli 2018.
11 oktober 2018	Toeslagenaffaire, behandeling ouders door belastingdienst, informatievoorziening aan de Kamer	Snel, (Stas) Financiën (D66)	Eigen handelen en voorgange r(s)		'Jan Kleinnijenhuis, 'Belastingdienst krijgt tik op de vingers vanwege fouten met kinderopvang-toeslagen', *Trouw*, 29 april 2019; 'Jan Kleinnijenhuis, 'Staatssecretaris Snel zegt sorry voor het gedrag

					van de afdeling Toeslagen', *Trouw*, 11 oktober 2018.
17 oktober 2018	Excuus nabestaanden berispte verzetsheld Zwartendijk	Blok, Buitenlandse Zaken (VVD)	Voorgange r(s)		'Excuses voor nabestaanden verzetsheld Zwartendijk', Financieel Dagblad, 17 oktober 2018.
3 april 2019	Fouten behandeling Michael P. (moordenaar Anne Faber)	Dekker, Rechtsbescherming (VVD)	Eigen handelen	Excuses persoonlijk aangeboden aan de familie.	'Minister blijft na excuses', *Noordhollands Dagblad*, 4 april 2019; 'Minister Dekker erkent: we zaten fout met Michael P.', *RTL Nieuws*, 3 april 2019.
23 mei 2019	'Bevinkje'-uitspraak	Wiebes, Economische Zaken (VVD)	Eigen handelen		'Excuses Rutte en Wiebes', *De Volkskrant*, 5 juni 2019; 'Wiebes biedt excuses aan voor uitspraak "bevinkje"', *RTL Nieuws*, 23 mei 2019.
4 juni 2019	Drie excuses Groningen: de gaswinning, onderschatting opgave schadeherstel, focus op juridische zekerheid	Rutte, Algemene Zaken (VVD)	Eigen handelen en voorgange r(s)	Eerste excuses in Tweede Kamer; daarvoor alleen op televisie (Buitenhof), zie 15 januari 2018.	'Excuses Rutte en Wiebes', *De Volkskrant*, 5 juni 2019; 'Rutte biedt driemaal excuses aan 'voor wat Groningen is aangedaan', *NOS.nl*, 4 juni 2019.
7 juni 2019	Brief gestuurd aan vermoorde Humeyra alsof ze nog in leven was	Grapperhaus, Justitie & Veiligheid (CDA)	Eigen handelen		Victor Schildkamp, 'Minister stuurt handgeschreven excuusbrief aan familie vermoorde Humeyra', *Tubantia*, 7 juni 2019.
13 juni 2019	Grove schendingen kinderrechten in jeugdzorg sinds 1945	De Jonge, Volksgezondheid, Welzijn en Sport (CDA); Dekker, Rechtsbescherming (VVD)	Eigen handelen en voorgange r(s)	Eerste excuus, zie ook 22 februari 2020	'Excuses over falen jeugdzorg', *Noordhollands Dagblad*, 13 juni 2019.

13 september 2019	Jongeren met depressieve klachten	Bruins, Medische Zorg (VVD)	Eigen handelen	Gebruikt de uitdrukking: 'Daar wil ik sorry voor zeggen.'	Edwin van der Aa, 'Minister Bruins diep door het stof na onhandige uitspraak over depressieve kinderen', *De Gelderlander*, 13 september 2019.
31 oktober 2019	Fouten toelating openbare weg 'Stint' (voertuig)	Van Nieuwenhuizen, Infrastructuur (VVD)	Eigen handelen en voorgange r(s)		'Minister vecht tegen tranen bij Stint-excuus', *De Telegraaf*, 31 oktober 2019
5 november 2019	Informatievoorziening Kamer over burgerdoden Nederlands bombardement Hawija	Bijleveld, Buitenlandse Zaken (CDA)	Voorgange r(s)		Aernout Brouwers, 'Minister van Defensie Bijleveld behoudt net voldoende steun na "oprechte excuses" over burgerdoden bij bombardement Irak', *De Volkskrant*, 6 november 2019.
5 december 2019	Toeslagenaffaire, voor 'institutionele vooringenomenheid', en voor informatievoorziening Kamer	Snel, (Stas) Financiën (D66)	Eigen handelen en voorgange r(s)	Bij de conclusies rapport-Donner	Jelle Brandsma, 'Snel overleeft debat met een schram', *Trouw*, 5 december 2019.
19 januari 2020	Toeslagenaffaire, in algemene zin	Rutte, Algemene Zaken (VVD); Hoekstra, Financiën (CDA)	Eigen handelen en voorgange r(s)	Excuses op een bijeenkomst met tweehonderd gedupeerde ouders	Loudi Langelaan, 'Gesprek Rutte en gedupeerden toeslagenaffaire: ouders voorzichtig positief', *De Stentor*, 20 januari 2020.
27 januari 2020	Rol Nederlandse overheid in de Holocaust	Rutte, Algemene Zaken (VVD)	Voorgange r(s)		Dion Mebius, 'Ruttes Holocaust-excuses moesten van ver komen', *De Volkskrant*, 27 januari 2020.
28 januari 2020	Gebrekkige communicatie bij twijfels over verhuizing marinierskazerne naar Vlissingen	Visser, (Stas) Defensie (VVD)	Eigen handelen		'Kazernezaak schaadt vertrouwen in Visser', *Noordhollands Dagblad*, 28 januari 2020.

5 februari 2020	Gebrekkige communicatie rondom laagvliegroute luchtmacht Friesland	Visser, (Stas) Defensie (VVD)	Eigen handelen		Saskia van Westhreenen, ‘Kans op laagvliegen “zeer klein”’, *Leeuwarder Courant*, 5 februari 2020.
19 februari 2020	Gevolgen strenge PFAS-norm voor ondernemers in bouw en grond	Van Veldhoven, (Stas) Infrastructuur en Waterstaat (D66)	Eigen handelen		Alexander Bakker, ‘PFAS-malaise: gevolgen voor bouwsector onderschat’, *De Telegraaf*, 5 november 2020; ‘Van Veldhoven tegen Kamer: excuses voor PFAS-problemen’, *NOS.nl*, 19 februari 2020.
20 februari 2020	Niet-informeren Zeeland over gesprekken alternatieve locatie marinierskazerne	Visser, (Stas) Defensie (VVD)	Eigen handelen		Niek Megens, ‘Staatssecretaris Visser diep door het stof voor negeren Zeeland bij keuze voor kazerne in Nieuw Milligen’, *Tubantia*, 20 februari 2020.
22 februari 2020	Grove schendingen kinderrechten in jeugdzorg sinds 1945	Dekker, Rechtsbescherming (VVD)	Voorgange r(s)	Tweede excuus, zie ook 13 juni 2019	Wilma Kieskamp, ‘Compensatie voor misbruik in jeugdzorg’, *Trouw*, 22 februari 2020.
24 februari 2020	Zwijgen overheid over geallieerd bombardement Nijmegen	Grapperhaus, Justitie & Veiligheid (CDA)	Eigen handelen en voorgange r(s)		Henk van Gelder en Geert Willems, ‘Na 76 jaar excuses over zwijgen “fout bombardement”’, 24 februari 2020.
5 maart 2020	Niet-informeren Zeeland over gesprekken alternatieve locatie marinierskazerne	Rutte, Algemene Zaken (VVD)	Eigen handelen	Sluit zich aan bij Visser: ‘Haar excuses zijn mijn excuses’.	‘Rutte geeft één fout toe’, De Gelderlander, 6 maart 2020.
10 maart 2020	Nederlandse ‘Geweldsontsporing’ 1945-1949 na ‘Proklamasi’ Indonesië	Koning Willem-Alexander	Voorgange r(s)		Tonny van der Mee, ‘Excuses van koning in Indonesië’, *Het Parool*, 10 maart 2020.

25 maart 2020	Nieuwe fout in informatievoorziening Kamer burgerdoden Hawija	Bijleveld, Defensie (CDA)	Eigen handelen	Zie ook 5 november 2019; verschil in taxatie of het excuses waren ('betreuren').	'Minister Bijleveld zal zich opnieuw moeten verantwoorden; Commentaar', *NRC Handelsblad*, 3 april 2020; 'Bijleveld door het stof om burgerslachtoffer s', *Dagblad van het Noorden*, 25 maart 2020.
31 maart 2020	Opstelling Nederland in onderhandelingen over Europese corona-aanpak ('Eurobonds'-discussie)	Hoekstra, Financiën (CDA)	Eigen handelen	Niet meegenomen: berichtgeving dubbelzinnig; NOS stelt expliciet dat Hoekstra geen excuses heeft aangeboden.	Hanneke Keultjes en Hans van Soest, 'Nederland zegt snel sorry tegen Zuid-Europa', *Provinciale Zeeuwse Courant*, 1 april 2020; 'Hoekstra: te weinig empathisch geweest, schouder aan schouder met Zuid-Europa', *NOS.nl*, 31 maart 2020.
2 juli 2020	Fouten omtrent meldpunt adoptie onder druk of dwang	Dekker, Rechtsbescherming (VVD)	Eigen handelen	Niet meegenomen: geen expliciete 'excuses', wel 'betreur ik ten zeerste' en 'dat spijt me'.	'Minister biedt excuses aan voor fouten meldpunt gedwongen adoptie', *Trouw*, 2 juli 2020; 'Dekker maakt excuses voor fouten meldpunt gedwongen adoptie', *NOS.nl*, 2 juli 2020.
18 juli 2020	Toeslagenaffaire, Discriminatie door de Belastingdienst	Van Huffelen, (Stas) Financiën (D66)	Voorgange r(s)		'Excuses staatssecretaris voor discriminatie door de Belastingdienst', *De Limburger*, 18 juli 2020.
25 augustus 2020	Vrouwen opgesloten in gestichten van De Goede Herder (1860-1978), excuses aangeboden aan de nog in leven zijnde	Dekker, Rechtsbescherming (VVD)	Voorgange r(s)		'Proces tegen de staat na "hel op aarde" bij nonnen", *Rotterdams Dagblad*, 29

	slachtoffers op een lotgenoten-dag, op basis van een rapport dat de periode 1945-1975 onderzocht.				augustus 2020; Joep Dohmen, ‘Betrokkenen hebben vooral ruzie over het lot van de meisjes van de Goede Herder’, *NRC Handelsblad*, 25 augustus 2020, zie ook de Kamerbrief van Minister Dekker (19 december 2019) waarin de Kamer het rapport over De Goede Herder tussen 1945-1975 werd aangeboden, beschikbaar via rijksoverheid.nl
27 augustus 2020	Coronamaatregelen niet in acht genomen op bruiloft Grapperhaus	Grapperhaus, Justitie & Veiligheid (VVD)	Eigen handelen		‘Grapperhaus biedt alsnog excuses aan: tijdens bruiloft niet hele tijd 1,5 meter afstand gehouden’, *Eindhovens* Dagblad, 27 augustus 2020.
28 augustus 2020	Coronamaatregelen niet in acht genomen op bruiloft Grapperhaus	Broekers-Knol, (Stas) Justitie & Veiligheid (VVD)	Eigen handelen	Niet meegenomen: geen excuses, maar ‘dan spijt me dat’.	‘Amsterdam en Rotterdam beëindigen mondkapjes-experiment’, *NRC* (coronablog), 28 augustus 2020; ‘Ook Broekers-Knol heeft spijt van gang van zaken bij huwelijk Grapperhaus’, *NOS* (online), 28 augustus 2020.
21 oktober 2020	Vliegvakantie koning in coronatijd	Koning Willem-Alexander	Eigen handelen		‘Hoogleraar staatsrecht: Koning moest wel met iets komen’, *De Stentor*, 21 oktober 2020.
24 november 2020	Delen inloggegevens digitale vergadering Europese ministers	Bijleveld, Defensie (CDA)	Eigen handelen	Excuses specifiek aangeboden aan	‘Minister Bijleveld door het stof in de Tweede Kamer

				EU-buitenlandchef Borrell	na blunder', *Noordhollands Dagblad*, 24 november 2020.
27 november 2020	Toeslagenaffaire, in algemene zin	Rutte, Algemene Zaken (VVD)	Eigen handelen	Tijdens ondervraging door Commissie-Van Dam	"Rutte: 'Een verschrikkelijk ongeluk', *NRC Handelsblad*, 27 november 2020.
1 december 2020	Eis oude Transgenderwet (1985-2014) fysieke transitie en onomkeerbare sterilisatie voor aanpassing geboortecertificaat	Van Engelshoven, Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (hier: Emancipatie) (D66); Dekker, Rechtsbescherming (VVD)	Voorganger(s)		'Kabinet biedt excuses aan voor oude Transgenderwet', *Noordhollands* Dagblad, 1 december 2020.
19 januari 2021	Informatievoorziening aan Kamer in Toeslagenaffaire (en in het algemeen), in het bijzonder excuus aan Kamerlid Omtzigt	Rutte, Algemene Zaken (VVD), demissionair	Eigen handelen		'Rutte maakt ook excuses aan CDA'er Omtzigt om toeslagendossier', *Noordhollands Dagblad*, 19 januari 2021.
4 februari 2021	Datalek GGD gegevens geteste personen	De Jonge, Volksgezondheid (CDA), demissionair	Eigen handelen		'Deemoedige De Jonge doorstaat debat over datalek', *Het Financiële Dagblad*, 4 februari 2021.
8 februari 2021	Misstanden bij 'interlandelijke' adopties tussen 1967 en 1998	Dekker, Rechtsbescherming (VVD), demissionair	Voorganger(s)		'Excuses kabinet voor misstanden adoptie', 8 februari 2021.
20 februari 2021	Coronamaatregelen niet in acht genomen bij schaats-moment in verkiezingscampagne	Hoekstra, Financiën (CDA), demissionair	Eigen handelen	Niet meegenomen: erkent fout en dat wordt gelezen als 'excuses', maar biedt voor zover wij konden achterhalen nergens expliciet 'excuses' aan.	'Hoekstra vergat coronaregels bij CDA-campagnestuntje op de schaats', *Trouw*, 20 februari 2021; 'Campagneteam CDA al dagen bezig met uitje Hoekstra: "Insteek was even schaatsen"', *RTL Nieuws* (online), 19 februari 2021.
29 maart 2021	Vermelding Omtzigt in notulen formatiegesprekken	Ollongren, Binnenlandse Zaken (D66), demissionair	Eigen handelen	Niet meegnomen: niet gedaan in hoedanigheid als minister. Samen met Jorritsma.	'Oppositie laakt oud-verkenners', *Leeuwarder Courant*, 30 maart 2021.

2.5 Conclusie

Naast enkele algemene overwegingen ten aanzien van de geschiedsopvatting en domeinvermenging in het huidige kabinetsstandpunt, is geconcludeerd dat er geen staatsrechtelijke bezwaren bestaan tegen *betekenisvolle* excuses voor het slavernijverleden. Op basis van een in de staatsrechtdoctrine verdedigde, en door de staatsrechtspraktijk geschraagde, opvatting kan namelijk gesteld worden dat de ministeriële verantwoordelijkheid zich niet per se verzet tegen dergelijke excuses. Een huidig kabinet kan daarom als opvolger middels excuses de verantwoordelijkheid nemen voor het handelen van de Staat der Nederlanden vanaf haar vestiging in 1814.

De mogelijke strafrechtelijke of civielrechtelijke gevolgen van excuses door de regering zijn hier niet afzonderlijk behandeld. De gedachte daarachter is dat er geen reden is om te veronderstellen dat die gevolgen zouden verschillen van de gevolgen van erkenning, excuses of herstel als vervat in een wet, zoals besproken in het hiernavolgende hoofdstuk. De bespreking aldaar mag dus ook gelden als antwoord op die vraag hier.

Hoofdstuk 3: Erkenning, excuses en herstel in de wet

3.1 Inleiding; regeling bij (rijks)wet geoorloofd?

Een alternatief voor excuses aangeboden door de regering is het vervatten van erkenning, en mogelijk excuses en herstel in een wettelijke regeling. Met betrekking tot een mogelijke wettelijke erkenning van de Nederlandse rol ten aanzien van het slavernijverleden is dan allereerst de vraag aan de orde of het is toegestaan om die erkenning bij formele wet (Nederlandse wet of rijkswet) te doen plaatsvinden.

De wetgever (regering en parlement samen) is soeverein. Het staat hem in beginsel vrij bij formele wet elk onderwerp te regelen dat hem goeddunkt en te bepalen of en zo ja welke rechten en verplichtingen hij in het leven roept.

Wel behoort een formele wet qua totstandkoming en inhoud in overeenstemming te zijn met het hogere geschreven recht en met de algemene (ongeschreven) rechtsbeginselen. Voor een Nederlandse wet betekent de eis van overeenstemming met het hogere geschreven recht dat een wet niet strijdig mag zijn met de Grondwet, met het Statuut en met internationale overeenkomsten en besluiten van volkenrechtelijke organisaties waaraan het Koninkrijk gebonden is. Veelal gaat het dan om de conformiteit met de EU-Verdragen en met mensenrechtenbepalingen uit bijvoorbeeld het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden (EVRM).

Voor wat betreft de algemene rechtsbeginselen betekent de eis van overeenstemming dat de wet niet strijdig mag zijn met het willekeurverbod (oftewel het redelijkheidsbeginsel), het evenredigheidsbeginsel, het rechtszekerheidsbeginsel, het gelijkheidsbeginsel, het vertrouwensbeginsel en het motiveringsbeginsel.

Voor een rijkswet geldt hetzelfde als voor de wet, met dien verstande dat het verbod van strijdigheid met de Grondwet zich beperkt tot bepalingen die via het Statuut deel uitmaken van het recht van het Koninkrijk.[69]

Overigens is de rechter slechts in zeer beperkte mate bevoegd een (rijks)wet te toetsen aan het hiervoor beschreven kader. Hij mag per saldo bepalingen uit een (rijks)wet alleen toetsen aan rechtstreeks werkende bepalingen van verdragen en besluiten van volkenrechtelijke organisaties, zoals mensenrechten. Dit wil zeggen dat vooral op de (rijks)wetgever zelf de verplichting rust om de conformiteit met het hogere geschreven recht en de algemene rechtsbeginselen te bewaken.

Gegeven het bovenstaande kader zien wij niet bij voorbaat redenen om te veronderstellen dat de (rijks)wetgever niet de vrijheid zou hebben om bij (rijks)wet tot erkenning, excuses en herstel van/voor de Nederlandse rol ten aanzien van de slavernij over te gaan. Het Statuut en de Grondwet bevatten voor een dergelijke erkenning geen obstakels, evenmin als – voor zover te overzien – de EU-Verdragen. De (rijks)wetgever moet ervoor zorgen dat conformiteit bestaat met de voor het Koninkrijk geldende verdragen die slavenhandel en

[69] Arjen van Rijn, *Handboek Caribisch Staatsrecht*, Boom juridisch: Den Haag 2019, #19, #26, #27 en #28.

slavernij tot misdrijf tegen de menselijkheid bestempelen.[70] Verder is met name van belang dat de (rijks)wet geen strijd oplevert met het eveneens in de internationale verdragen gegarandeerde discriminatieverbod. In het kader van de erkenning moeten gelijke gevallen dus gelijk behandeld worden, tenzij er een objectieve en redelijke rechtvaardigingsgrond bestaat voor ongelijke behandeling.

Op de vraag of bij wettelijke vormen van erkenning, excuses en herstel sprake zou moeten zijn van een Nederlandse wet of van een rijkswet wordt in §3.5 van dit hoofdstuk apart ingegaan.

Wanneer er inderdaad voor wordt gekozen aan de verwerking van het slavernijverleden een wettelijke grondslag te verlenen, is vervolgens aan de orde wat de inhoud van de regeling zou moeten zijn.[71]

3.2 Stap 1: erkenning

Formulering

Als voorbeeld van een zelfstandige wettelijke erkenning zonder expliciete excuses zou de wet *Taubira* kunnen gelden, die in 2001 in Frankrijk werd aangenomen en deel uitmaakt van een reeks van zogeheten herinneringswetten.[72] In het eerste artikel van die wet erkent de Franse Republiek:

> 'que la traite négrière transatlantique ainsi que la traite dans l'océan Indien d'une part, et l'esclavage d'autre part, perpétrés à partir du xve siècle, aux Amériques et aux Caraïbes, dans l'océan Indien et en Europe contre les populations africaines, amérindiennes, malgaches et indiennes constituent un crime contre l'humanité.'[73]

---

[70] Verdrag inzake de Slavernij van 25 september 1926, *Trb*. 1995, 270; Aanvullend Verdrag inzake de afschaffing van de slavernij, de slavenhandel en met slavernij gelijk te stellen instellingen en praktijken van 7 september 1956, *Trb*. 1995, 272; art. 8 van het Internationaal Verdrag inzake burgerlijke en politieke rechten; art. 4 van het EVRM; artikelen 6 en 7 van het Statuut van Rome van het Internationaal Strafhof. Zie voorts: P.B.C.D.F. van Sasse van Ysselt, 'Slavernij en slavenhandel: afgeschaft, verboden, maar niet voorbij', *NJB* 2013/1542.

[71] Zie voor het als logisch-sequentieel begrijpen van 'erkenning, excuses en herstel', zoals deze hierna ook gepresenteerd worden, een van de burgers van Afrikaanse staten geïnterviewd door Howard-Hassmann: 'So, I think the first stage should be acknowledging. From acknowledging then there should be apology and then the last area is how to start to resolve that, how to reconcile the problem' (Howard-Hassmann 2008, p. 146).

[72] Zie uitgebreid: M. Bán, *The legal governance of historical memory and the rule of law* (diss. Amsterdam), Amsterdam: University of Amsterdam 2020, met name p. 47, 119-120 en 128-131, Báns rechtsstatelijke analyse van Franse wetten rondom 'historical memory' laat zien dat rechtsstatelijke vragen vooral in beeld komen (m.n. qua legaliteit, gelijkheid voor de wet en de onafhankelijkheid van de rechter) wanneer 'memory laws' in de sfeer van het strafrecht worden getrokken (de strafbaarstelling van de ontkenning van misdaden tegen de menselijkheid dan wel genocide, in met name algemene wetten) of wanneer ze gekoppeld worden aan voorwaarden voor het verkrijgen van burgerschap, zie p. 148. De in deze studie besproken variant van een mogelijke erkenningswet blijft buiten die sferen. Op basis van de (erkennings)wet *Taubira* is wel door een belangengroep gepoogd te procederen (civielrechtelijk, maar vooral strafrechtelijk) tegen een historicus en diens uitlatingen over de slavernij (erop neerkomend dat slavernij niet is te karakteriseren als genocide); de procedures werden gestaakt, maar hadden weinig kans van slagen gehad omdat in ieder geval de wet *Taubira* zelf ontkenning niet criminaliseert, zie voor die taxatie: Stiina Löytömäki, *Law and the Politics of Memory: Confronting the Past*, Abingdon: Routledge 2014, p. 97 (zie verder ook op dit punt Bán 2020, p. 128)

[73] Loi n° 2001-434 du 21 mai 2001 tendant à la reconnaissance de la traite et de l'esclavage en tant que crime contre l'humanité, https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000005630984/2021-01-04/

De wet bevat daarnaast artikelen over aandacht voor het slavernijverleden in het onderwijs (art. 2), de inzet van Frankrijk in internationale fora voor een internationale herdenkingsdag van slavernij (art. 3), onderzoek naar de vorm van herdenken in Frankrijk (art. 4), het openen van de mogelijkheid voor verenigingen die zich met de nagedachtenis van de slavernij bezighouden om te procederen bij uitingsdelicten (art. 5).

Artikel 1 van de wet *Taubira* bevat aldus primair een omschrijving van de daden die kwalificeren als misdrijven tegen de menselijkheid, van de gebieden waar de daden zijn begaan en van de volkeren waartegen de daden zijn begaan. De omschrijving zegt niet expliciet om de daden van wie het gaat. Er is alleen sprake van een meer abstracte erkenning dat bepaalde daden (slavenhandel en slavernij) als misdrijven tegen de menselijkheid moeten worden gekwalificeerd. De Franse Republiek aanvaardt of neemt daarmee dus geen duidelijke eigen verantwoordelijkheid voor de begane daden.

Dit laatste heeft tot kritiek geleid omdat de erkenning daardoor een zekere vrijblijvendheid suggereert. In een eerdere versie van de wet *Taubira* werden de 'Europese mogendheden' nog wel aangeduid als daders, maar dit haalde de finale versie niet; ook een bepaling over onderzoek naar mogelijke herstelbetalingen sneuvelde.[74] Zo resteerde een wet die volledig ziet op 'herinnering' als vorm van herstel en die de schuld van de Franse Republiek slechts suggereert. Het is de vraag of een zo abstracte erkenning daadwerkelijk een rol kan spelen in een proces van 'herstel' door 'herinnering': '(…), memory can only accomplish so much when the criminal remains unnamed and will not confess.'[75]

De vrijblijvendheid van de Franse wet *Taubira* zou in een Nederlandse versie kunnen worden tegengegaan door in de definitie aan te geven op de daden van wie de erkenning betrekking heeft.

Tegen de achtergrond van het voorgaande zou een erkenning aldus kunnen luiden:

> *Erkend wordt dat de slavenhandel en slavernij die tussen het begin van de 17^e^ eeuw en 1 juli 1863 direct of indirect onder Nederlands gezag hebben plaatsgevonden misdrijven tegen de menselijkheid waren.*

[74] Doris Garraway, 'Memory as reparation? The politics of remembering slavery in France from abolition to the Loi Taubira (2001)', *International Journal of Francophone Studies* 2008, vol. 11 nr. 3, p. 365-386 (382) (hierna: Garraway 2008). Zie ook: Nicola Firth, 'Saving the Republic: State Nostalgia and Slavery Reparations in Media and Political Discourses', *Modern & Contemporary France* 2015, vol 23 nr.2 , p. 213-232 (218); Charles Forsdick, 'Compensating for the past: debating reparations for slavery in contemporary France', *Contemporary French and Francophone Studies* 2015, vol. 19 nr. 4, 420-429 (423).

[75] Garraway 2008, p. 383. Een andere kritiek in Frankrijk kwam van historici die zich verzetten tegen 'alle pogingen tot wetgeving over het verleden' (dus zowel het criminaliseren van ontkenning, als een loutere erkenningswet, zoals in dit stuk aan de orde), omdat dit de vrijheid van historisch onderzoek zou beperken, zie Koposov 2017, p. 120-122; voor een kritiek van die visie, zie Heinze 2018, p. 419-420, o.a. stellende dat 'within the contexts of strong democracies, however, I have elsewhere supported declaratory (and indeed other non-punitive) laws. I do so by challenging any background assumption that the state can retreat to neutrality on controversial ethical disputes, including those involving historical interpretation. States perforce take positions on history, and can scarcely do otherwise. Every authorised grade-school history curriculum stamps an official imprimatur upon particular readings of history. Few modern democracies are prepared to abandon historical education on the grounds that it cannot be done with perfect ethical or political neutrality.'

In deze formulering komt tot uiting dat het gaat om alle daden van slavenhandel en slavernij die in het verleden onder Nederlandse soevereiniteit zijn begaan, hetzij door de overheidsautoriteiten zelf, hetzij door anderen die onder de paraplu van die soevereiniteit werkzaam waren, dus alle organisaties, bedrijven en particulieren die zich destijds aan slavenhandel en slavernij hebben schuldig gemaakt en aan Nederlands overheidsgezag waren onderworpen en daardoor (bijvoorbeeld dankzij de wetgeving)[76] in staat waren om slavenhandel en slavernij te bedrijven. Tevens komt in deze formulering tot uiting dat geen uitspraak wordt gedaan over het handelen van landen, entiteiten of personen die destijds niet onder de Nederlandse soevereiniteit vielen; terwijl expliciet wel de eigen rol erkend wordt. Het oordeel dat aldus wordt uitgesproken blijft enerzijds niet abstract (zoals in de wet *Taubira*) en strekt zich anderzijds niet (mede) tot anderen uit (zoals in de gesneuvelde tekst van de wet *Taubira*) maar enkel tot het handelen van Nederland zelf.

De meerwaarde van erkenning in een wet, en daarmee door de formele wetgever (regering en parlement samen) is voorts dat de erkenning door de staat via de betrokkenheid van het parlement met meer overtuiging aanspraak kan maken op een breed maatschappelijk draagvlak te berusten.

Strafrechtelijke aspecten

Een erkenning dat slavernij en slavenhandel misdrijven tegen de menselijkheid zijn, is in overeenstemming met hetgeen in de loop van de twintigste eeuw in een groot aantal verdragen inclusief het EVRM is vastgelegd, en ook in lijn met het feit dat slavernij inclusief slavenhandel in artikel 4, eerste lid, sub c van de Wet internationale misdrijven strafbaar is gesteld. Met die strafbaarstelling heeft Nederland in 2003 uitvoering gegeven aan internationale verdragsverplichtingen.[77] Daarnaast bevatten de Wetboeken van Strafrecht in alle Koninkrijksdelen bepalingen die slavernij en met slavernij te vergelijken praktijken strafbaar stellen. In de Wetboeken van Strafrecht van Aruba, Curaçao en Sint-Maarten is dat steeds artikel 2:239 en verder, in het Wetboek van Strafrecht BES is de strafbaarstelling van slavernij in artikel 286f en verder opgenomen, in het Wetboek van Strafrecht van Nederland is de strafbaarstelling in artikel 273f en verder te vinden. De tekst betreffende slavernij en met slavernij te vergelijken praktijken is in al deze bepalingen grotendeels identiek. Alleen de strafmaat varieert, van acht tot twaalf jaren. In het licht van dit alles is een erkenningswet dus een *no brainer*.

Een toegevoegde waarde zou alleen zijn gelegen in de erkenning dat slavenhandel en slavernij niet slechts in de hierboven weergegeven vormen strafbaar zijn gesteld, maar dat de kwalificatie ‘misdrijf tegen de menselijkheid’ met terugwerkende kracht geldt voor

---

[76] Zie o.a. Arend H. Huussen, ‘The Dutch Constitution of 1798 and the Problem of Slavery’, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Legal History Review* 1999, vol. 67 nr. 1/2, p. 99-114 (p. 104: ‘The moral tension between personal freedom and owning slaves, which the Dutch citizen must have felt if he thought about the problem at all, is reflected in legal culture. (…) The colonial statute books bear witness to the intensive legislative involvement of the authorities with their slave-owning societies. Looking into the judical textbooks published in the Republic, however, one seldom finds any trace of slavery at all’); het themanummer van *Acta Historica*, gemaakt door Matthias van Rossum en Karwan Fatah-Black samen met Leidse geschiedenisstudenten waarin juridische bronnen centraal staan: ‘Amok in Batavia: Over Amok in Nederlands-Indische Rechtszaken’ (2014, vol. 3, nr. 4); Valika Smeulders, ‘Lohkay: kralen versus wetten’, p. 264-289, in Sint Nicolaas en Smeulders 2021.
[77] *Stb*. 2003, 270; inwtr. *Stb*. 2003, 340.

slavernij en slavenhandel die in het verleden hebben plaatsgevonden, dat wil zeggen voor daden die zijn begaan ver voordat het concept van misdrijven tegen de menselijkheid algemene ingang vond.[78] Een dergelijke erkenning naar het verleden toe heeft echter in zoverre geen effect, omdat zij voor de strafbaarheid geen enkel verschil maakt. Het *nulla poena*-beginsel (art. 16 Grondwet) staat aan het met terugwerkende kracht strafbaar stellen van misdrijven tegen de menselijkheid in de weg. Ook in de memorie van toelichting bij de Wet internationale misdrijven is hierop ingegaan en is het verbod van terugwerkende kracht nog eens uitdrukkelijk bevestigd.[79]

Behalve het verbod van terugwerkende kracht zijn er ook andere factoren die maken dat het erkennen van slavenhandel en slavernij als misdrijven tegen de menselijkheid per saldo vooral een statement is dat strafrechtelijk en strafvorderlijk bezien geen consequenties kan hebben voor het heden. Weliswaar verjaren misdrijven tegen de menselijkheid naar Nederlands recht niet, maar als het al mogelijk zou zijn om naar huidige strafvorderlijke maatstaven nog op verantwoorde wijze daderschap in een ver verleden vast te stellen, geldt hoe dan ook dat de mogelijkheid om het strafrecht toe te passen voor wat betreft de strafvordering ophoudt op het moment dat de dader is komen te overlijden.[80] Schuld, voor zover die nog zou kunnen worden vastgesteld, is per definitie persoonsgebonden en kan niet worden overgedragen.[81]

De kwalificatie nu van de praktijken inzake slavenhandel en slavernij die vroeger hebben plaatsgevonden als misdrijven tegen de menselijkheid sluit dus wel aan bij de huidige opvattingen hierover en is vanuit dit perspectief volledig correct en vanzelfsprekend, maar het strafrechtelijke effect van de erkenning is non-existent.

De zin van de kwalificatie ligt dan ook niet in het aanwijzen van individuele schuldigen, maar in het vinden van een grondslag voor het nemen van collectieve verantwoordelijkheid voor de geschiedenis. Zonder in strafvorderlijke bewijsvraagstukken te hoeven duiken kan worden gesteld dat, met de kennis van vandaag, de conclusie gerechtvaardigd is dat zich in de huidige landen die samen het Koninkrijk der Nederlanden vormen gedurende enkele

---

[78] Er waren vroeg in de negentiende eeuw al wel publicisten die de slavernij als een 'misdrijf tegen de menselijkheid' kwalificeerden, daarnaast werd de, te onderscheiden, maar *semantisch* gerelateerde, juridische categorie *hostis generis humani* (vijanden van de gehele mensheid), oorspronkelijk enkel ingezet voor piraterij, maar door de Verenigde Staten en Groot-Brittannië gebruikt in de strijd tegen slavenhandel, door slavenhandel als piraterij aan te merken, zie David Luban, 'The Enemy of All Humanity', *Netherlands Journal of Legal Philosophy* 2018, vol. 2, p. 112-137 (113 en 122).

[79] *Kamerstukken II* 2001-2002, 28337, nr. 3, p. 24-25.

[80] Zie de artikelen 69 Wetboek van Strafrecht van Nederland, 71 Wetboek van Strafrecht BES, 1:144 Wetboek van Strafrecht van Aruba, Wetboek van Strafrecht van Sint-Maarten en Wetboek van Strafrecht van Curaçao.

[81] Naast natuurlijke personen, zijn er nog bestaande (rechtsopvolgers van) rechtspersonen uit de tijd van de slavernij die bij deze misdrijven tegen de menselijkheid betrokken waren en waar dit specifieke obstakel niet speelt (zie o.a. de geschiedenis van de huidige firma Hudig & Veder (een rederij): Van Stipriaan 2020, p. 256-268, en voor een aantal bij slavernij betrokken Nederlandse banken: Karin Lurvink, 'Hoe Nederlandse banken verdienden aan slavernij', *OneWorld*, 30 juni 2020). Daderschap door een rechtspersoon is echter pas ruim na het slavernijverleden geïntroduceerd, in 1951 voor economische delicten, vanaf 1976 voor het algemene strafrecht (zie Daan Doorenbos, 'Daderschap en aansprakelijkheid van leidinggevenden', in: Daan Doorenbos en M.J.C. Somsen (red.), *Onderneming en sanctierecht. Handhaving van financieel toezichtrecht, in het bijzonder onder de Wft en Pw*, Deventer: Kluwer 2013, p. 157–172 (162, noot 20)). Ook hier zal het *nulla poena*-beginsel aan toepassing van de strafwet in de weg staan.

honderden jaren specifieke misdrijven tegen de menselijkheid hebben voorgedaan, te weten slavenhandel en slavernij. De participatie aan deze misdrijven was maatschappijbreed.[82] Dit heeft diepe en pijnlijke sporen getrokken door alle maatschappelijke lagen heen, die vandaag de dag nog voelbaar en herkenbaar zijn. Het gegeven dat in het strafrecht dit gedrag is verheven tot internationale misdrijven en dat nationale regelgeving slavenhandel en slavernij strafbaar stelt, duidt aan hoe wederrechtelijk slavenhandel en slavernij en de gevolgen hiervan zijn. Deze wederrechtelijkheid roept om een respons, zij het niet in strafrechtelijke zin. De heldere tegenwoordige strafrechtelijke kwalificatie kan aan die respons (in de vormen erkenning, excuses en herstel) extra diepgang verlenen.

Civielrechtelijke aspecten
Wanneer gebeurtenissen in het verleden als misdrijven tegen de menselijkheid worden erkend, is met die erkenning in beginsel ook het onrechtmatige karakter van deze gebeurtenissen aannemelijk.

Het is echter niet gegeven dat de erkenning dan ook leidt tot civielrechtelijke aansprakelijkheid van degene die tot erkenning is overgegaan. Daarvoor zouden verschillende juridische hordes moeten worden overwonnen: de verjaringsregels, de vaststelling aan wie thans een daad van destijds kan worden toegerekend, de vaststelling wie de benadeelde is, de vaststelling van de feiten waarop de vordering gebaseerd is en de vaststelling van het causale verband tussen de handeling van de dader van destijds en de gestelde schade.[83]

Een essentiële horde is de verjaringstermijn. Deze termijn bedraagt voor claims op grond van onrechtmatig handelen in beginsel vijf jaar, te rekenen vanaf het moment waarop de vordering is ontstaan, dat wil zeggen: het tijdstip waarop de benadeelde daadwerkelijk in staat is geweest zijn vordering in te stellen doordat hij zowel met de schade als met de aansprakelijke persoon bekend is geworden. De rechter wijkt daar alleen van af als een beroep op verjaring naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid onaanvaardbaar zou zijn. Dat gebeurt niet snel maar is ook niet helemaal uitgesloten.

Relevant is in dat verband de zaak van de weduwen van Rawagede. De Rechtbank Den Haag heeft in 2011 de verjaringstermijn opzijgezet ten aanzien van de weduwen van de mannen die in 1947 door Nederlandse militairen waren geëxecuteerd en ten aanzien van de mannen die bij de executies gewond waren geraakt. Voor de rechtbank was medebepalend dat de ernstige verwijtbaarheid van het Nederlandse handelen ook naar toenmalig recht al vaststond en dat de Staat er van meet af aan rekening mee had moeten houden dat hij tot vergoeding van de schade zou worden aangesproken. Van belang was ook dat de Staat zelf nog geen streep had willen zetten onder dat deel van de geschiedenis en bovendien zelf de

[82] Zie bijvoorbeeld, ten aanzien van Rotterdam: Van Stipriaan 2020, p. 173 en 373.
[83] In deze zin ook: Marilyn Haimé, 'Het slavernijverleden: compensatie voor historische discriminatie als genoegdoening', *Nederlands Tijdschrift voor Mensenrechten* 2018, p. 445-451, p. 447-449. Zie verder: L. Zegveld, *Civielrechtelijke verjaring van internationale misdrijven*, (oratie Amsterdam UvA) Amsterdam: Universiteit van Amsterdam 2015, met name p. 17.

executies en de onrechtmatigheid ervan had erkend. Ten aanzien van andere nabestaanden dan de weduwen zelf werd het beroep op verjaring wel gehonoreerd.[84]

Het Gerechtshof Den Haag heeft aan dit oordeel van de rechtbank in 2019 als appelrechter in de zaak van de weduwen van Zuid-Sulawesi toegevoegd dat voor de beoordeling van de vraag of sprake is van verjaring ook gekeken moet worden naar de mate waarin een rechtzoekende daadwerkelijk toegang heeft tot het recht. Bewoners van afgelegen gebieden in verre landen mogen niet langs dezelfde lat gelegd worden als mensen die in Nederland wonen, waar deze alle gelegenheid hebben om zich tijdig te informeren. Verder vond het hof dat de verjaringstermijn van vijf jaar niet alleen niet aan de weduwen maar ook niet aan de kinderen van de vermoorde mannen mocht worden tegengeworpen.[85]

Op grond van de geciteerde uitspraken mag worden verwacht dat een doorbreking van de verjaringstermijn van vijf jaar voor ver terug liggende gebeurtenissen alleen kans van slagen zou kunnen hebben als voldaan is aan een combinatie van factoren en er bovendien nog een nabestaande in leven is. In dit licht zou een claim van de huidige afstammelingen van slachtoffers van slavenhandel en slavernij reeds op grond van het verjaringscriterium geen kans maken.

Naar aanleiding van de wet *Taubira* zijn er zowel in Frankrijk zelf als in de landen en gebieden overzee van Frankrijk verschillende pogingen ondernomen om de Franse staat aansprakelijk te stellen voor het vroegere onrecht van slavenhandel en slavernij.[86] Deze pogingen zijn voor de rechter steeds gestrand op formele belemmeringen, waaronder ook de verjaring.[87] Het Franse *Cour de cassation* oordeelde in 2019 dat de wet *Taubira* geen rechtstreekse verantwoordelijkheid van de Franse staat voor het handelen van destijds in het leven riep en dat bovendien uit de totstandkomingsgeschiedenis van de wet *Taubira* duidelijk bleek dat die wet geen recht op schadevergoeding schiep.[88]

Voor een succesvolle civielrechtelijke claim vanwege een erkenning hoeft dus realiter nauwelijks te worden gevreesd.

---

[84] Rechtbank Den Haag 14 september 2011, ECLI:NL:RBSGR:2011:BS8793, *NJ* 2012/578, rov. 4.7-4.21, zie daarover uitgebreid: Wouter Veraart, ‘Uitzondering of precedent? De historische dubbelzinnigheid van de Rawagede-uitspraak’, *Ars Aequi* 2012, p. 251-259.
[85] Gerechtshof Den Haag 1 oktober 2019, ECLI:NL:GHDHA:2019:2524, rov. 15.4 en 16.
[86] ‘Procès pour les réparations: les associations décidées à actionner tous les leviers juridiques’, *Franceinfo (online)*, 9 november 2020, zie https://la1ere.francetvinfo.fr/guadeloupe/proces-pour-les-reparations-les-associations-decidees-a-actionner-tous-les-leviers-juridiques-891064.html; Grégoire Sauvage, ‘How Black Lives Matter put slave reparations back on the agenda’, *France24* (online), 18 april 2021.
[87] Cour d'appel de Basse-Terre, 18 janvier 2021, 18/007981, zie https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000043087539?isAdvancedResult=&page=2&pageSize=10&query=Loi+n%C2%B0+2001-434+du+21+mai+2001+tendant+%C3%A0+la+reconnaissance+de+la+traite+et+de+l%27esclavage+en+tant+que+crime+contre+l%27humanit%C3%A9&searchField=ALL&searchProximity=&searchType=ALL&tab_selection=all&typePagination=DEFAULT.
[88] Cour de cassation, civile, Chambre civile 1, 17 avril 2019, 18-13.894, zie https://www.legifrance.gouv.fr/juri/id/JURITEXT000038440329; zie over de totstandkoming ook Croucher en Michel 2014, p. 101.

Los daarvan is principieel de vraag, of een zo belangrijke beslissing als het verstrekken van schadevergoeding vanwege het slavernijverleden aan de rechter zou moeten worden overgelaten. Als uit de uitspraken inzake de weduwen van Rawagede en Zuid-Sulawesi iets blijkt, dan is dat het ontbreken van een heldere lijn over hoe moet worden omgegaan met de ontvankelijkheid van claims vanwege vroeger onrecht. De rechter benaderde de kwestie volstrekt casuïstisch. De bovenstaande conclusie ten aanzien van civielrechtelijke aansprakelijkheid blijft daarmee een taxatie. Er is geen harde garantie dat in het geval van een claim vanwege het slavernijverleden een rechter het criterium van een nog in leven zijnde nabestaande niet zou doorbreken. De kwestie is wat betreft het slavernijverleden naar onze mening te groot om de uitkomsten van een casuïstische benadering met zoveel onzekere factoren te laten afhangen. De wetgever zelf zou een duidelijke keuze moeten maken.[89] Wanneer de wetgever elke verwachting wil uitsluiten, verdient het daarom aanbeveling om in de wet over de afwezigheid van aansprakelijkheid geen enkel misverstand te laten bestaan. Wanneer de wetgever van opvatting is dat voor het slavernijverleden juist alsnog civielrechtelijke aansprakelijkheid moet worden aanvaard, dan moet dit evenzeer duidelijk in de wet worden uitgesproken.

Het afwijzen van civielrechtelijke aansprakelijkheid betekent overigens niet dat geen financiële c.q. materiële verantwoordelijkheid (middels herstel) kan worden aanvaard. Daarop wordt in § 3.4 ingegaan.

3.3 Stap 2: excuses

Noodzaak

Voorgaande eerste inventarisatie leidt al snel tot de vraag of een enkele erkenning van de slavenhandel en slavernij tussen begin 17^{e} eeuw en 1863 als misdrijven tegen de menselijkheid iets toevoegt of oplost. Een erkenning die zich beperkt tot het plakken van een algemeen etiket van strafbaarheid op slavenhandel en slavernij die zich meer dan 150 jaar geleden hebben afgespeeld, is in de kern een abstracte en vrijblijvende uitspraak. Dit doet de vraag rijzen welk doel met een erkenningswet moet worden beoogd.

Wanneer het doel is om morele verantwoordelijkheid te nemen, zou naar onze mening aan de objectieve erkenning een subjectieve dimensie moeten worden toegevoegd. Dit kan door niet uitsluitend een objectieve strafrechtelijke kwalificatie aan slavenhandel en slavernij te geven maar tevens het subjectieve leed te erkennen dat als gevolg van de als zodanig geïdentificeerde misdrijven tegen de menselijkheid is ontstaan en daarvoor excuses aan te bieden.

Eerder hebben wij opgemerkt dat het maken van excuses in Nederland geen onbekend fenomeen is, integendeel. Gezien het gemak waarmee in de Nederlandse politiek excuses worden gemaakt is er geen overtuigende reden om uitgerekend het slavernijverleden van excuses uit te zonderen. Het Nederlandse slavernijverleden legt een grote druk op onze samenleving. Er is sprake geweest van een ruim 250-jarige periode waarin zeer grote aantallen mensen onder meer vanwege enkel hun herkomst, etniciteit en huidskleur uitzonderlijk onrecht werd aangedaan. Vele achtereenvolgende generaties werden hun

[89] Zie ook: Marc Loth, 'How does Tort Law deal with Historical Injustice? On Slavery Reparations, Post-Colonial Redress, and the Legitimations of Tort Law', *Journal of European Tort Law* 2020, p. 181-207 (206).

leven lang van al hun rechten en vrijheden, van menselijke waardigheid en lichamelijke integriteit beroofd en als objecten behandeld.[90] Dit extreem zware en langdurige onrecht maakt dat excuses voor de slavenhandel en de slavernij en het daardoor veroorzaakte leed een vanzelfsprekende aanvulling behoren te vormen op de erkenning van slavenhandel en slavernij als misdrijven tegen de menselijkheid. Zonder excuses blijft die erkenning vaal. De precieze formulering van de excuses is een politiek-maatschappelijke kwestie. Van belang voor het draagvlak is dat de groep van afstammelingen van de tot slaaf gemaakten zich daarin kan vinden.[91] Daarbij moet de formulering zodanig zijn dat de excuses een eigen en welgemeende overtuiging reflecteren.

De erkenning van slavenhandel en slavernij als misdrijven tegen de menselijkheid zou bijvoorbeeld als volgt kunnen worden aangevuld:

> *Erkend wordt tevens het leed van alle mensen die slachtoffer van deze misdrijven zijn geworden, alsmede het leed van hun afstammelingen. De Staat der Nederlanden, mede als rechtsopvolger van eerdere Nederlandse gezagen, die slavenhandel en slavernij direct of indirect heeft toegestaan, mogelijk gemaakt, bevorderd of bedreven, biedt hiervoor zijn excuses aan.*

Met de formulering van de tweede zin wordt ook duidelijk dat de huidige entiteit Nederland niet rechtstreeks verantwoordelijk is voor het veroorzaakte leed in de periode tot aan haar vestiging met de Grondwet van 1814,[92] maar als rechtsopvolger van eerdere Nederlanden die verantwoordelijkheid tot en met de allereerste aanvang van de Nederlandse betrokkenheid bij slavenhandel en slavernij wel ten volle neemt. Het nemen van die laatste verantwoordelijkheid is tevens een kwestie van morele en herinneringsconsistentie: het is moeilijk vol te houden om enerzijds het Plakkaat van Verlatinge uit 1581 expliciet als begin van het *huidige* Nederland te presenteren, maar anderzijds de slavenhandel en slavernij van de 17e en de 18e eeuw niet als iets van Nederland te zien.[93] Voor de slavernij die juridisch toegestaan was tussen 1814 en 1863 ligt het nog eenvoudiger: weinigen zullen willen ontkennen dat er een sterke continuïteit bestaat tussen de Nederlandse staat van de Grondwet van 1814 en de huidige Staat der Nederlanden.

Civielrechtelijke aspecten

Uit recent juridisch-empirisch onderzoek van Wijntjens blijkt dat excuses vanwege aangedaan onrecht, net zomin als erkenning van dat onrecht, als misdrijf leidt tot civielrechtelijke aansprakelijkheid. De rechter kan in het kader van de beoordeling van een

---

[90] Zie o.a. Sint Nicolaas 2021, p. m.n. 28-30 en 32-34; Brandon 2020, m.n. p. 23-24. Als startpunt van, en opstap naar, de grotere slavernij waar Nederland bij betrokken was kan 1619 aangehouden worden: Leendert van der Valk, ‘De eerste Afrikaanse Amerikanen werden verhandeld onder de Nederlandse vlag’, *NRC Handelsblad*, 1 januari 2021.

[91] Zie voor de verhouding tussen excuus-aanbieding en acceptatie bij verschillende vormen van officiële excuses: Howard-Hassmann 2013, p. 257-259.

[92] Uiteraard kan over het precieze beginpunt van de huidige Nederlandse staat een legitieme discussie worden gevoerd, het punt ligt in ieder geval in de meeste opvattingen voor het einde van de slavernij in 1863. Zie over de verwante vraag ‘Waar moet een geschiedenis van Nederland beginnen?’: Remieg Aerts e.a., *Land van kleine gebaren: een politieke geschiedenis van Nederland 1780-2012*, Amsterdam: Boom Uitgevers 2016.

[93] ‘“Geboortepapieren van Nederland worden tentoongesteld’, *Nationaal Archief*, 13 december 2019, zie: https://www.nationaalarchief.nl/beleven/nieuws/geboortepapieren-van-nederland-worden-tentoongesteld.

voorliggende schadeclaim excuses die zijn gemaakt wel relevant achten. Die excuses blijken echter geen zelfstandige reden te zijn om een schadeclaim toe te wijzen. Hoogstens hebben ze in een kleine minderheid van de onderzochte gevallen enige bijkomende betekenis gehad voor de vaststelling van aansprakelijkheid.[94]

Er mag dan ook van worden uitgegaan dat het aanbieden van excuses niet leidt tot een civielrechtelijke aansprakelijkheid die verder gaat dan de aansprakelijkheid in het kader van de hierboven beschreven erkenning van slavenhandel en slavernij als misdrijven tegen de menselijkheid.

3.4 Stap 3: herstel

In het voorgaande is aangegeven dat zowel erkenning als excuses in verband met het slavernijverleden niet leiden tot civielrechtelijke herstelverplichtingen. Wel kan het voor een succesvol proces van erkenning en excuses opportuun zijn om vanuit een morele verplichting aan (eer)herstel te werken.[95] Wanneer de keuze voor een erkennings- en excuseswet gemaakt wordt, ligt dit zelfs voor de hand: een wet is uiteindelijk vooral een instrument om (rechts)gevolgen in het leven roepen; dit in aanvulling op de meerwaarde van een wet als zodanig zoals in §3.2 beschreven.

Herstel kan vele gezichten en motieven hebben: van het zichtbaar maken en stimuleren van het proces van leed en verzoening tot het verbeteren van maatschappelijke startposities en het verlenen van financiële ondersteuning aan afstammelingen van tot slaaf gemaakten waar dat nog altijd nodig is. Het ligt voor de hand dat de wetgever de basiskeuzes maakt en deze keuzes in het kader van het proces van erkenning, excuses en herstel in de wet vastlegt, zodat er een juridische verplichting ontstaat. Welke keuzes gemaakt moeten worden is een politiek-maatschappelijke vraag, maar er zijn mogelijkheden te over.[96]

Een prominente poging tot herstel wordt gevormd door de CARICOM Reparations Committtee (CRC), in 2013 opgezet door de samenwerkingsorganisatie van Caribische staten CARICOM.[97] De CRC werkt met een 10-stappenplan om te komen tot vereffening van de effecten van de langdurige situatie van wederrechtelijkheid die heeft bestaan en tot herstel van rechtvaardigheid. De CARICOM-aanpak, of delen daarvan, kunnen ook als inspiratie dienen voor de dialoog over herstel dat binnen het Koninkrijk der Nederlanden dient plaats te vinden.[98]

---

[94] Lianne Wijntjens, *Als ik nu sorry zeg, beken ik dan schuld?* (diss. Tilburg) Den Haag: Boom juridisch 2019. Lianne Wijntjens, 'De rol van excuses in de civiele rechtspraak', *Nederlands Juristenblad* 2020, p. 2894-2902.

[95] Zie over discussie ten aanzien van het belang van (materieel) herstel als onderdeel van excuses in uiteenlopende contexten: Howard-Hassmann 2008, p. 145-153; Howard-Hassmann 2013, p. 253-254.

[96] Zie, ten aanzien van de bredere categorie kolonialisme: Daniel Butt, 'Historical Justice in Postcolonial Contexts: Repairing Historical Wrongs and the End of Empire, p. 166-183 (183), in: Klaus Neumann en Janna Thompson (red.), *Historical Justice and Memory*, Wisconsin: University of Wisconsin Press 2015, als vertrekpunt daarbij kan steeds gelden: 'The mechanisms outlined here should generally be pursued only when its genuinely believed that they represent the best and most effective way of fulfilling reparative obligations: the test to be employed is that of which approach best aids those to whom reparations are owed.'

[97] Brandon e.a. 2020, p. 15; Forsdick 2015, p. 423, zie verder de website van de CRC: https://caricomreparations.org/about-us/

[98] '10-point reparation plan', via https://caricomreparations.org/caricom/caricoms-10-point-reparation-plan/

Wij noemen als voorbeelden van 'herstel met wettelijke verankering' de volgende mogelijke en niet als uitputtend bedoelde opties, gebaseerd op reeds gedane voorstellen:

1. Uitroepen van één nationale vrije dag ter herinnering aan het slavernijverleden, de strijd tegen de slavernij en de afschaffing van de slavernij, bijvoorbeeld 1 juli (het van oorsprong Surinaamse Keti Koti) of 17 augustus (de dag van de Tula-opstand, aansluitend bij de viering op Curaçao tijdens de *Dia di Lucha pa Libertat* en reeds bestaande initiatieven in Nederland).[99]
2. Rehabilitatie van Tula en oprichting van een monument voor hem in Nederland, bij voorkeur in de regeringszetel Den Haag of de hoofdstad Amsterdam.[100]
3. Opstellen van een canon van de strijd tegen de Nederlandse koloniale slavernij.[101]
4. Opstellen van een monumentenroute 'herinneringen aan de slavernij'.[102]
5. Oprichten van een fonds dat educatieve beurzen verstrekt, of andersoortige steun, aan nakomelingen van tot slaaf gemaakten.[103]
6. Ontwikkelen van, en steun voor onderwijsprogramma's waar nood aan is in Nederland en elders.[104]

Verder mag een wettelijke verankering van erkenning, excuses en herstel er niet toe leiden dat er conflict en splijting ontstaat over de vraag of de erkenning en de excuses civielrechtelijke aanspraken op schadevergoeding creëren, zoals het geval was naar aanleiding van de wet *Taubira*. Hoewel wij de kansen op succesvolle claims niet groot achten, adviseren wij op dit punt duidelijkheid te scheppen, zoals in §3.2 al toegelicht. Dit kan door hetzij civielrechtelijke aansprakelijkheid met zoveel woorden te erkennen, hetzij door deze aansprakelijkheid met zoveel woorden uit te sluiten, c.q. het niet-bestaan van aansprakelijkheid te bevestigen. Een dergelijke keuze kan alleen bij formele wet worden gemaakt en geldt dan als bijzondere regeling ten opzichte van het Burgerlijk Wetboek.

In het laatste geval zou de formulering als volgt kunnen luiden:

---

[99] Over de Curaçaose viering: Nina Jurna, '"Nederland, erken fouten rond Tula"', *NRC Handelsblad*, 16 augustus 2020, zie in Nederland: https://www.diaditula.nl/; 'Antillianen vieren Tula-dag op het Afrikaanderplein in Rotterdam-Zuid', *RTV Rijnmond* (online), 17 augustus 2018, Van Stipriaan 2020, p. 185; zie ook de oproep in *Zondag met Lubach* (NPO 3, 28 februari 2021) en de voorstellen, en onderstreping van het belang van het publieke domein, bij Markha Valenta, 'Onze wreedheden, onze opstanden. Slavernijgeschiedenis als vaderlandse geschiedenis', *Beleid en Maatschappij* 2019, vol. 46 nr. 2, 286-293 (292).
[100] Dominique Boulan, 'Deze zwarte verzetshelden verdienen een standbeeld', *OneWorld* (online), 17 augustus 2020; Jurna 2020.
[101] Als tegenwicht tegen de neiging het perspectief *vanuit Nederland* centraal te stellen, zie over die neiging o.a.: G.J. Oostindie, *Slavernij, canon en trauma* (oratie Leiden), p. 11; Alex van Stipriaan, *Rotterdam in Slavernij*, Amsterdam: Boom Uitgevers, p. 22-24, 376-378.
[102] Er bestaan reeds gidsen voor dergelijke routes in o.a. Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Leiden, zie Esther Captain, 'Tours langs pijnlijk slavernijverleden', *Geschiedenis Magazine* (online), 2 juli 2018.
[103] Zie Karwan Fatah-Black over het systeem van 'legacy admissions' ingezet voor nakomelingen van tot slaaf gemaakten aan Amerikaanse universiteiten en de duurzame samenwerking van de Universiteit van Glasgow met The University of The West Indies als vorm van 'reparations', in *OVT* (NPO Radio 1), 5 juli 2020, https://www.vpro.nl/programmas/ovt/speel~PREPR_RA1_16232176~geen-excuses-voor-slavernij~.html.
[104] Zie o.a. punt 6 van CARICOM's '10-point reparation plan' voor onderwijsprogramma's in de getroffen gebieden.

De in deze wet uitgesproken erkenning en excuses leiden niet tot enige aansprakelijkheid voor het onrecht dat erkend is en waarvoor excuses zijn gemaakt.

Een uitsluiting van aansprakelijkheid neemt niet weg dat de wetgever bevoegd is om op vrijwillige basis een stelsel van financiële tegemoetkomingen in het leven te roepen. Dit zou dan optie 7 in het bovengenoemde rijtje zijn.

Wanneer besloten wordt tot het verstrekken van financiële tegemoetkomingen, educatieve beurzen of tegemoetkomingen anderszins, moeten de regeling en uitvoering daarvan steeds plaatsvinden met inachtneming van de algemene beginselen van behoorlijk bestuur.

3.5 Nederlandse wet of rijkswet

Een erkennings- en een excuseswet ziet op de erkenning van slavenhandel en slavernij als misdrijven tegen de menselijkheid. Het gaat dan om slavenhandel en slavernij die direct of indirect onder Nederlands gezag en vanaf het begin van de 17e eeuw tot aan de definitieve afschaffing van de slavernij per 1 juli 1863, en *de facto* tot 1873, heeft plaatsgevonden.

Het Nederlandse gezag werd uitgeoefend door de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden en haar rechtsopvolgers (Bataafse Republiek, Koninkrijk Holland en Koninkrijk der Nederlanden), de beide compagnieën VOC en de WIC, alsmede de organen en ambtsdragers van al deze entiteiten. Als koloniale macht bestuurden de Republiek en haar rechtsopvolgers de overzeese gebieden waarover zij het gezag uitoefenden. Met andere woorden: slavenhandel en slavernij waren een Nederlandse aangelegenheid.[105]

Wanneer tot erkenning, excuses en herstel wordt overgegaan in reactie op het slavernijverleden, is dit dus de exclusieve verantwoordelijkheid van het land Nederland (de Staat der Nederlanden). Erkenning, excuses en herstel zijn een aangelegenheid die niet op het bordje van de Caribische delen van het Koninkrijk ligt. In dat perspectief ligt het voor de hand om erkenning, excuses en herstel in een Nederlandse wet te regelen.

Er zijn echter legitieme redenen om niet voor een Nederlandse wet maar voor een onderlinge regeling in de vorm van een rijkswet te kiezen, dat wil zeggen kiezen voor een wet die op het niveau van het Koninkrijk door alle koninkrijkspartners samen wordt vastgesteld. Aangezien erkenning, excuses en herstel een aangelegenheid is die tot de autonomie van Nederland behoort, kan alleen voor regeling op koninkrijksniveau worden gekozen als alle landen (Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten) hiermee instemmen. Er moet consensus zijn, zowel over de vorm als over de inhoud. Komt die consensus niet tot stand, dan kan er geen sprake zijn van een rijkswet en is Nederland op een Nederlandse wet aangewezen.[106] Uiteraard moet in de consensusrijkswet nadrukkelijk tot uitdrukking gebracht worden dat de verantwoordelijkheid voor het slavernijverleden ligt bij, en genomen wordt door het Europese deel van het Koninkrijk der Nederlanden.

Een consensusrijkswet laat zien dat het land Nederland niet met een solotoer bezig is, maar het belangrijk vindt in dit onderwerp samen op te trekken. Een consensusrijkswet geeft de

105 Zie o.a. Sint Nicolaas 2021, p. 26-28.
106 Zie over de consensusrijkswet: Van Rijn 2019, #107.

Caribische landen de gelegenheid mee te denken en te beslissen over de wijze waarop Nederland overgaat tot erkenning, excuses en herstel. Dat kan helpen voorkomen dat ook de excuus-aanbieding eenrichtingsverkeer vanuit het Europese Nederland is en daarmee koloniale schema's reproduceert. Een consensusrijkswet brengt bij een welslagen van de discussie tot uitdrukking dat voor de uitkomsten een solide draagvlak bestaat onder de landen van het Koninkrijk die in de tijden van slavenhandel en slavernij door Nederland koloniaal werden overheerst.[107] Een consensusrijkswet is een brug in de waarste zin van het woord.

Er is nog een voordeel. Waar erkenning, excuses en herstel leiden tot internationaal handelen zal dit steeds moeten plaatsvinden door het Koninkrijk der Nederlanden als de entiteit die aan het internationaal rechtsverkeer deelneemt. De grondslag van een rijkswet brengt tot uitdrukking dat het Koninkrijk in deze kwestie niet alleen namens Nederland maar eensgezind namens alle landen naar buiten treedt. Dat geeft aan de oprechtheid van de exercitie extra overtuigingskracht.

3.6 Conclusie

In dit hoofdstuk zijn de overwegingen die spelen bij het vervatten van erkenning, excuses en herstel in een (rijks)wet onder de loep genomen.

Er blijken in principe geen juridische obstakels te bestaan voor erkenning, excuses en herstel in een (rijks)wet, als alternatief voor het aanbieden van excuses door de regering. Dit terwijl er wel een meerwaarde besloten ligt in de keuze voor de wettelijke variant: het brengt, door de samenwerking met het parlement, in potentie een breder draagvlak tot uitdrukking.

Voor de inhoud van de (rijks)wet kunnen twee primaire varianten onderscheiden worden: de **erkenningswet** (behandeld als mogelijke stap 1, in §3.2) en de **excuseswet** (behandeld als mogelijke stap 2, in §3.3), die beide aangevuld kunnen worden met maatregelen tot **herstel** (behandeld als mogelijke stap 3, in §3.4) – daarmee dus het volledige spectrum van erkenning, excuus en herstel rechtdoend.

Ten aanzien van de erkenningswet-variant is opgemerkt dat daar de vrijblijvendheid van de Franse wet *Taubira* idealiter voorkomen zou moeten worden. De (juridische) toegevoegde waarde van het in retroperspectief *in abstracto* verklaren van slavernij als misdrijf tegen de menselijkheid is gering, daar dit misdrijf in het heden al in allerhande regelingen als zodanig wordt beschreven.

Een excuseswet ontbeert per definitie die vrijblijvendheid omdat met het aanbieden van excuses de *eigen* rol en verantwoordelijkheid erkend worden. De formulering van het aanvaarden en nemen van die verantwoordelijkheid vergt nauwkeurige aandacht en zou moeten onderscheiden tussen verschillende perioden (die van de huidige Staat der Nederlanden, vanaf 1814, en de periode daarvoor).

---

[107] En daarmee een verdere versterking van het draagvlak waarover in §3.4 reeds gesproken werd.

Voor zowel de erkenningswet- als de excuseswet-variant geldt dat er geen strafrechtelijke gevolgen zijn en dat voor civielrechtelijke gevolgen in alle redelijkheid niet hoeft te worden gevreesd. Wel verdient het aanbeveling om in de wet zelf zoveel mogelijk duidelijkheid te scheppen omtrent de (bedoelde dan wel uit te sluiten) civielrechtelijke gevolgen.

Als ook aan het element van herstel (expliciet) recht gedaan wil worden middels additionele herstelmaatregelen, pleit dat in de richting van de (rijks)wet als te kiezen vorm (boven excuses aangeboden door de regering): de wet is immers het aangewezen instrument voor het creëren van rechtsgevolgen.

Tot slot is overwogen dat er goede argumenten zijn om voor een consensusrijkswet te kiezen en niet voor een Nederlandse wet. Een consensusrijkswet includeert *alle* Koninkrijkspartners in het proces van excuus-aanbieding en geeft daarbij inspraak aan Aruba, Curaçao en Sint Maarten in de vorm die deze excuses krijgen. Dat kan helpen voorkomen dat ook de excuus-aanbieding eenrichtingsverkeer vanuit het Europese Nederland is en daarmee koloniale schema's reproduceert. De consensusrijkswet zou wel tot uitdrukking moeten brengen dat de verantwoordelijkheid voor het koloniale slavernijverleden bij het Europese Nederland ligt.

Hoofdstuk 4: Conclusies

4.1 Inleiding

In deze studie is getracht de hoofdlijnen van de 'juridische routekaart' bij de verwerking van het slavernijverleden in beeld te brengen. Daarbij is zo concreet mogelijk bezien hoe de 'alledaagse rechtsorde'[108] van betekenis kan zijn bij de erkenning, excuses en herstel van/voor het slavernijverleden. Centraal stond de vraag wat de juridische *vormgeving* en de juridische *consequenties* van erkenning, excuses en herstel zouden kunnen zijn naar Nederlands en Koninkrijksrecht.

De studie kende als beperkingen dat 1) de keuze voor erkenning, excuses en herstel een politieke en maatschappelijke vraag is die buiten de onderhavige studie valt, 2) de studie *juridisch* van aard is (zich daarbij richtend op Nederlands en Koninkrijksrecht) en 3) zij *verkennend* van opzet is, waarmee nadrukkelijk de mogelijkheid van aanvullingen wordt opengehouden.

Een aantal vragen dat wel nader aandacht verdient kon daardoor noodzakelijkerwijs niet binnen deze studie beantwoord worden. Daarbij valt vooral te denken aan de vraag of erkenning, excuses en herstel niet ook het Nederlandse kolonialisme (naast de slavernij als onderdeel daarvan) zouden moeten omvatten,[109] de vraag of aan de erkenning van het Nederlandse slavernijverleden niet gevolg zou moeten worden gegeven met het verankeren van de 'menselijke waardigheid' (datgene dat zo precies getroffen werd door de slavernij) op enigerlei wijze in onze Grondwet (zoals in artikel 1 van de Duitse Grondwet),[110] en de vraag naar de aanvullende betekenis van Europees en Internationaal recht voor erkenning, excuses en herstel.[111]

De belangrijkste conclusies uit de studie worden hieronder ter afronding puntsgewijs weergegeven, steeds onder verwijzing naar de relevante hoofdstukken en paragrafen.

---

[108] Veraart 2010.

[109] De Franse wet *Mekachera* ziet op de koloniale overheersing van Algerije; hoewel de wet juist ingezet lijkt te zijn 'to protect the memory of French colonialism' en een (nu ingetrokken) artikel bevatte waarin scholen de opdracht werd gegeven aandacht te besteden aan 'the positive role of the French presence overseas', zie Koposov 2017, p. 113-114; Forsdick 2015, p. 423-424, zie verder o.a. Butt 2015, p. 176.

[110] Zie bijvoorbeeld Eva Brems en Jogchum Vrielink, *Menselijke waardigheid in de Nederlandse Grondwet?* (Voorstudie ten behoeve van de Staatscommissie Grondwet 2009), Alphen aan de Rijn: Kluwer 2010, met op p. 29-35 een overzicht van de voors en tegens van verschillende varianten. Artikel 1, lid 1 van de Duitse Grondwet luidt: 'Die Würde des Menschen ist unantastbar. Sie zu achten und zu schützen ist Verpflichtung aller staatlichen Gewalt.'

[111] Zie bijvoorbeeld Uladzislau Belavusau en Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, 'Memory Laws: Mapping a New Subject in Comparative Law and Transistional Justice', p. 1-26 (11 en 19), in: Uladzislau Belavusau en Aleksandra Gliszczyńska-Grabias (red.), *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*, Cambridge: Cambridge University Press 2017.

4.2 Belangrijkste conclusies

Excuses vanuit de regering

1. De ministeriële verantwoordelijkheid staat niet in de weg aan het aanbieden van betekenisvolle excuses voor het Nederlandse slavernijverleden door de huidige Nederlandse regering (§2.4).

2. Er is, onder verwijzing naar de taxatie van de gevolgen bij wettelijke regeling (punt 6 en 8 hieronder), geen reden om aan te nemen dat er strafrechtelijke of civielrechtelijke gevolgen zijn bij de excuus-aanbieding door de regering (§2.5).

Erkenning, excuses en herstel in een wet (het niveau van de staat Nederland binnen het Koninkrijk)

3. Er bestaan in beginsel geen juridische belemmeringen om de erkenning, excuses en herstel van/voor het slavernijverleden, als alternatief voor een verklaring van de regering, neer te leggen in een formele (rijks)wet. Een meerwaarde van de vorm van een wet is dat deze vorm van erkenning, excuses en herstel, door de betrokkenheid van het parlement, met meer overtuiging aanspraak kan maken op een breed maatschappelijk draagvlak te berusten (§3.1 en 3.2).

4. De Franse wet *Taubira* is een voorbeeld van zo'n wet. De wet *Taubira* is een **erkenningswet**. De belangrijkste kritiek die deze wet heeft gekregen is haar vrijblijvendheid: de Franse Republiek erkent nergens expliciet de dader te zijn van de slavernij die zij erkent als een misdrijf tegen de menselijkheid (§3.2).

5. Een Nederlandse **erkenningswet** zou de vrijblijvendheid van de Franse wet *Taubira* moeten voorkomen; een variant die dat voorkomt wordt voorgesteld in de onderhavige studie (§3.2).

6. De strafrechtelijke gevolgen van een **erkenningswet** zijn non-existent. Voor civielrechtelijke gevolgen hoeft nauwelijks gevreesd te worden. Niettemin verdient het, om elke onzekerheid uit te sluiten, aanbeveling om op het gebied van civielrechtelijke aansprakelijkheid een duidelijke keuze in de wet zelf op te nemen (zowel in positieve als negatieve zin) (§3.2).

7. Een **excuseswet** heeft als toegevoegde waarde dat daarmee ook nadrukkelijk de verantwoordelijkheid voor dat verleden wordt aanvaard en genomen. Daarbij zou nauwkeurig onderscheiden moeten worden tussen verschillende perioden: de laatste fase van de Nederlandse slavernij waarin er al van de huidige Staat der Nederlanden gesproken kan worden (vanaf de Grondwet van 1814), en de periode daarvoor. Een variant wordt voorgesteld waarin de verantwoordelijkheid van de Staat der Nederlanden voor de periode vanaf 1814 als vanzelfsprekend verondersteld wordt en waarin de Staat der Nederlanden als rechtsopvolger de verantwoordelijkheid voor de periode ervoor op zich neemt (§3.3).

8. De strafrechtelijke gevolgen van een **excuseswet** verschillen niet van die van een erkenningswet (punt 7). Dat geldt ook voor de civielrechtelijke gevolgen. Een recent omvangrijk juridisch-empirisch onderzoek laat zien dat excuses in zichzelf niet tot aansprakelijkheid kunnen leiden (§3.3).

9. Erkenning of excuses leiden niet uit zichzelf tot civielrechtelijke herstelverplichtingen. De Nederlandse overheid kan zelf wel vrijwillig kiezen voor een vorm van materiële tegemoetkoming of van immaterieel herstel. Vanuit juridisch perspectief zou dit een extra belangrijk argument zijn (bovenop hetgeen genoemd in punt 3) om te kiezen voor een wet als vorm: voor het creëren van rechtsgevolgen is de wet het aangewezen instrument (§3.4).

Erkenning, excuses en herstel in een rijkswet (het niveau van het Koninkrijk)

10. Er zijn goede argumenten om voor een *consensusrijkswet* te kiezen in plaats van voor een Nederlandse wet. Een consensusrijkswet wordt op het niveau van het Koninkrijk door alle koninkrijkspartners (Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten) samen vastgesteld, er moet consensus zijn, zowel over de vorm als over de inhoud. Een consensusrijkswet geeft de Caribische landen de gelegenheid mee te denken en te beslissen over de wijze waarop Nederland overgaat tot erkenning, excuses en herstel. Die vorm van medezeggenschap kan helpen voorkomen dat in de excuses-aanbieding koloniale schema's gereproduceerd worden. Een consensusrijkswet is een brug binnen het Koninkrijk in de waarste zin van het woord. Uiteraard moet in de consensusrijkswet nadrukkelijk tot uitdrukking gebracht worden dat de verantwoordelijkheid voor het slavernijverleden ligt bij, en genomen wordt door het Europese deel van het Koninkrijk der Nederlanden (§3.5).

Dankwoord en verantwoording

De auteurs bedanken de *Dialooggroep Slavernijverleden* voor de vrijheid waarin ze dit onderzoek hebben kunnen verrichten en de nuttige uitwisselingen over de thematiek van deze studie. Een groot woord van dank gaat uit naar onze kritische meelezers Giovanni Delany, Niels Graaf, Gelijn Molier, Geert Pesselse, Wim Voermans en Joke de Wit. Zij lazen eerdere versies van deze studie. Niels Graaf en Bastienne Meijer verrichtten onmisbare hulp bij het nalopen van het overzicht van excuses in §2.4.

ASSER INSTITUTE

Centre for International & European Law

Adopting a Memory Law on the Dutch Slavery Past?

Dr. Uladzislau Belavusau, T.M.C. Asser Instituut*

May 2021

Table of Contents

1. Introduction

1.1 Context of study

In 2021, the Advisory Board Dialogue Group on the Slavery Past (*Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden*) and the Dutch Ministry of the Interior and Kingdom Relations jointly approached the T.M.C. Asser Instituut to deliberate on whether the Netherlands should introduce a law recognising Dutch slavery and the Dutch slave trade as a crime against humanity.[1] As proposed by Senator Peter Nicolaï in March 2020,[2] the French Taubira law (2001)[3] can be utilised as a comparative model for such a memory law on Dutch slavery. Moreover, there was a request to investigate whether this same memory law should guarantee the establishment of a national monument, knowledge centre, and museum.[4] The Asser Institute was requested to provide a framework that examines various parts of the *Motie* within an international and European legal context. The present study highlights the results of this investigation.

The study, therefore, looks into the *Motie Nicolaï* foremost from the perspective of memory laws and policies. In this respect, 'memory laws' should be understood as encompassing various forms of legal memory governance that enshrine state-approved interpretations of crucial historical events.[5] The domain of 'law and historical memory' could be conceived more broadly, comprising a variety of ways in which governing entities use legal norms or procedures – prescribed or discretionary, written or unwritten, formal or informal – to influence the public understanding of past events. The terminology of memory laws (as laws and specific provisions in statutes formally adopted by states)[6] emerged only in the 2000s, even though legal means have long been used to influence public knowledge or opinion about the past, extending, for example, to government control over media, education, culture and other civil spheres.[7] Social

---

*Dr. Ulad Belavusau is a Senior Researcher at the T.M.C. Asser Instituut. The author has delivered the report in cooperation with Prof. Janne Nijman, Chairperson of the Executive Board and Academic Director of the T.M.C. Asser Instituut, and Dr. Christophe Paulussen, Senior Researcher at the T.M.C. Asser Instituut. He would also like to thank Prof. Ernst Hirsch Ballin (University of Tilburg) for his valuable comments on the scope of the *Rijkswet* and Chianna Shah BSc, intern at the T.M.C. Asser Instituut, for her valuable research assistance.

[1] Following the wording of the *Motie Nicolaï* (*infra* note 2): "[…] verzoekt de regering om na te gaan of er reden bestaat om – net zoals in Frankrijk – bij wet de slavernij en de slavenhandel die in het verleden heeft plaatsgevonden als een misdaad tegen de menselijkheid aan te merken".

[2] 35 300 VI, *Motie van het lid Nicolaï c.s.* (10 maart 2020), Vaststelling van de begrotingsstaten van het Ministerie van Justitie en Veiligheid (VI) voor het jaar 2020, available at: https://www.eerstekamer.nl/behandeling/20200310/motie_van_het_lid_nicolai_c_s_over_3/document3/f=/vl7tgb4w7azy_opgemaakt.pdf.

[3] *Loi n° 2001-434 du 21 mai 2001 tendant à la reconnaissance de la traité et de l'esclavage en tant que crime contre l'humanité.*

[4] In this regard, the *Motie* (*supra* note 2) itself inquires whether in the same law (should it be adopted), it may be possible to guarantee "de oprichting en instandhouding van een Nationaal Monument Slavernijverleden, een Kenniscentrum Slavernijverleden en een Slavernijmuseum".

[5] Sévane Garibian, Pour une lecture juridique des quatre lois "mémorielles", *Esprit*, 322, 2, 2006. 158-173. Emanuela Fronza, *Memory and Punishment: Historical Denialism, Free Speech and the Limits of Criminal Law*, Springer, 2018; Uladzislau Belavusau and Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, The Remarkable Rise of 'Law and Historical Memory' in Europe: Theorizing Trends and Prospects in Recent Literature, *Journal of Law and Society*, 47, 2, 2020.

[6] Originally *lois mémorielles* in the French terminology, sometimes translated as *herinneringswetten* in Dutch by analogy with German *Erinnerungsgesetze*.

[7] Nikolay Koposov, *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the Past in Europe and Russia*, Cambridge University Press, 2017; Uladzislau Belavusau and Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, "Memory Laws: Mapping a New Subject in Comparative Law and Transitional Justice", in U. Belavusau & A. Gliszczyńska-Grabias, *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*, Cambridge University Press, 2017. 1-26.

scientists often scrutinise memory laws as central to the politics of memory, that is, political means by which events are classified, commemorated or discarded to influence community values and attitudes.[8] However, controversies persist among jurists and scholars concerning the legal restrictions placed upon individuals or organisations seeking to deny, to defend, to excuse, or to glorify past atrocities. Familiar examples include disagreements, both within and among Western democracies, about bans on genocide denial (*négationnisme*).[9] In some cases, although not all, governments thereby adopt self-inculpatory readings of predecessor regimes through laws that punish individuals or organisations that deny, defend, excuse, or glorify past atrocities. The *Motie Nicolaï* seemingly offers to consider the adoption of a self-inculpatory[10] memory law for the Netherlands, yet without prescribing punitive effects therein for denialism or glorification. By virture of this law, the Netherlands is expected to acknowledge responsibility for what happened in its past, namely through a possible qualification of the Dutch slavery and slave trade as a crime against humanity.[11]

1.2 Structure and methodology of the study

To allow the Advisory Board Dialogue Group on the Slavery Past to answer the questions posed by the *Motie Nicolaï*, this study will investigate the issue, developing an analytical framework comprising of rule of law standards and human rights criteria. Following this introduction (the first part), the study will offer a brief outlook on the socio-legal background for the *Motie Nicolaï* in the Netherlands and terminological clarifications regarding various aspects of memory laws and slavery. This second part will also comprise a short analysis on whether the memory law, if adopted, should be enacted as a law of the Kingdom of the Netherlands (*Rijkswet*) or rather belongs to the competence of the Netherlands as such.

The third part of the study will scrutinise international law emerging from the law of the United Nations, the law of the Council of Europe (in particular, summarising the most important decisions in this field by the European Court of Human Rights (ECtHR), including legislation on genocide denial) and relevant aspects of EU law (such as the Council Decision 2008 on xenophobic speech, technically criminalising genocide denial through the EU) that provide a framework in adherence with European law. This part of the research will also concern the nature of enslavement and how it is framed and defined in international law.

The fourth part will delve into two country studies – France and Poland. The French country study is particularly relevant as the aforementioned Taubira law[12] is often referenced as a model of state engagement with the injustices of slavery. Adopted in 2001, the law recognizes the transatlantic slave trade and slavery as constituting a crime against humanity and ensures that educational curricula and research programs give this topic substantial focus. However, the Taubira law, as part of a broader set of *lois mémorielles*, has also been criticised by historians for producing a single historical narrative and has instigated an increasing number of proposals aiming to control the legal governance of history in France. This case study therefore offers a

---

[8] Eg Stiina Löytömäki, *Law and the Politics of Memory: Confronting the Past*, Routledge 2014; Maria Mälksoo, Militant Memocracy in International Relations: Mnemonical Status Anxiety and Memory Laws in Eastern Europe (2021) *Review of International Studies;* George Soroka and Félix Krawatzek*,* Nationalism, Democracy, and Memory Laws*, Journal of Democracy,* 30, 2, 2019. 157–71.

[9] See Robert A Kahn, *Holocaust Denial and the Law: A Comparative Study* (Palgrave-Macmillan 2004); Emanuela Fronza, *Memory and Punishment: Historical Denialism, Free Speech and the Limits of Criminal Law*, Springer, 2018.

[10] For the terminological clarifications, see section 1.3. below.

[11] See the *Motie* (cited *supra* note 2).

[12] *Supra* note 3.

scrutiny of the oldest similar legislation in force, thereby revealing insights into the pros and cons of adopting a similar legislation in the Dutch context. The second country study, Poland, is a particularly significant example as the state currently leads in the number of various memory laws enacted therein. Under the guise of protecting historical truth, Poland has developed an impressive number of laws and policies covering both Polish communist and Nazi past, as well as the memory of the inter-war period of the 20th century. The Polish governance of memory has also involved the establishment of a national institute of remembrance. This prolific but contentious example of memory governance offers many lessons that should be seriously considered before delivering legislation in the field of memory regulation in the Netherlands.

Finally, based on the international and European legal frameworks, as well as the country examinations, the fifth part – the conclusions – will provide concrete recommendations which the Advisory Board can take into account in its decision-making process 1) whether or not a memory law should be introduced in the Netherlands and 2) if so, how such a law should look like.

1.3 Terminological clarifications

It should be noted that several classifications of memory laws have been advanced in the literature in recent years.[13] Memory laws can foremost be viewed as *punitive* and *non-punitive*, depending on whether they have provisions prescribing a criminal effect for the violation of their material core.[14] While the absolute majority of memory laws are non-punitive, or *declarative*, as they are sometimes called, the most eminent example of punitive memory laws pertains to the group of legal provisions and statutes criminalizing Holocaust denial. Punitive memory laws often cover also a disguised group of defamation laws, prescribing criminal punishment for the offence of the State, the Nation or the Monarch, when applied in the context of speech regarding the past. Some states have also extended (or attempted to extend) the provisions on Holocaust denial to cover the negation and trivialisation of other atrocities, such as the Armenian and Rwandese genocide. Declaratory memory laws, in contrast, often cover various legal acts proclaiming the acknowledgement of a historic fact, respect and particular forms of remembrance (especially through the establishment of remembrance days) of the victims. This form of memory laws has been popular at the EU and Council of Europe levels, as will be demonstrated further in this study, by virtue of various resolutions with a declaratory effect. Memory laws can therefore be considered as a variety of legal provisions that cover constitutional law (constitutional preambles and articles that address historic past), criminal law and civil law. Some citizenship laws also effectively function as memory laws, for example, those that simplify access to naturalization for foreigners whose ancestors were expelled from citizenship or from the land due to historical injustices of the past towards certain groups, e.g., Sephardic Jews in Spain and Portugal. A vast group of memory laws cover *soft law* regulations, administered by municipalities, city and province administrations (usually regarding street (re-)naming and monuments), as well as regulations of the education ministries prescribing teaching curricula regarding history education. Likewise, various statutory regulations regarding controversial symbols of the past associated with atrocities (e.g., prohibition of Nazi

[13] For an extensive overview of this literature, see Uladzislau Belavusau and Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, The Remarkable Rise of 'Law and Historical Memory' in Europe: Theorizing Trends and Prospects in Recent Literature, *Journal of Law and Society*, 47, 2, 2020.

[14] Klaus Bachman, Igor Lyubashenko, Christian Garuka, Grażyna Baranowska, Vjeran Pavlakoc, The Puzzle of Punitive Memory Laws: New Insights into the Origins and Scope of Punitive Memory Laws, *East European Politics and Society*, 20, 10, 2021. 1-17.

or communist symbols and memorabilia) are also regarded within the realm of memory laws. Finally, scholars have been viewing memory laws as *self-inculpatory*, i.e. by virtue of which states voluntarily acknowledge the guilt for past atrocities on their majority nations[15] and governments, and *self-exculpatory*,[16] by virtue of which states annihilate themselves and their majority nations from past atrocities by attributing them to foreign states and externally-imposed powers.[17]

Slavery has been defined as the 'status or condition of a person over whom any or all of the powers attaching to the right of ownership are exercised' in Article 1(a) of the 1926 Convention to Suppress the Slave Trade and Slavery.[18] This formulation, often criticised for its vague and supposedly limited nature, places the emphasis on the *power* attached to the right of ownership and therefore can include conditions such as domestic slavery, debt slavery, and sham adoption as long as the powers are manifested.[19] This emphasis on the powers attached to the right of ownership also precludes the argument that slavery requires *legal* ownership. Indeed, slavery is recognised by the *power* of ownership rights rather than ownership itself. While the substance of the right to ownership is not defined, the Secretary-General of the UN in 1953 stated that it can be reasonably assumed to parallel the authority of the master over the slave in Roman law and includes the right to acquire, use, and dispose of a thing in its power.[20] Moreover, this definition of slavery includes slavery *de jure* (status) and slavery *de facto* (condition) to encompass the situations in which slavery is accepted through written legislation and/or the custom of the country. The already expansive formulation was widened by the 1956 Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery as it stated that 'Each of the States Parties to this Convention shall take all practicable and necessary legislative and other measures to bring about progressively and as soon as possible the complete abolition or abandonment of the following institutions and practices, where they still exist and whether or not they are covered by the definition of slavery contained in Article 1 of the Slavery Convention.'[21]

---

[15] E.g., Germans for the crimes of the Third Reich, the French for slave trade, etc. By analogy, it will mean that the majority nation for historic Netherlands is the Dutchmen. The idea of a minority-majority nation invokes notions of a country that is politically and socially accountable to its diverse population. For those who hold power, it invokes fear that their power and their privilege will be lost. For those who are disenfranchised, it gives hope that their voices will soon be heard. See Joan A. Powell, A Majority-Minority Nation: Racing the Population in the Twenty-First Century, *Fordham Urban Law Journal*, 29, 2002. 1395-1415 (at p. 1408).

[16] For an academic debate about self-inculpatory and self-exculpatory laws, see the exchange between Eric Heinze (the major proponent of this terminology) and Antoon de Baets: Eric Heinze, Should Governments Butt out of History, *Free Speech Debate*, 12 March 2019, available at:
https://freespeechdebate.com/discuss/should-governments-butt-out-of-history/;
Antoon de Baets, Self-inculpatory Laws do not Exist, 12 December 2019, *Free Speech Debate*, available at:
https://freespeechdebate.com/2019/12/self-inculpatory-laws-do-not-exist/.

[17] See also George Soroka & Félix Krawatzek, *Nationalis*m, Democracy and Memory Laws, *Journal of Democracy*, 2019. 157-160 (who refer to self-inculpatory and self-exculpatory memory laws as, respectively, *prescriptive* and *proscriptive*, similarly focusing on the intentions and motivations of the States introducing such regulations).

[18] Slavery Convention (1926), available at:
https://ec.europa.eu/anti-trafficking/sites/default/files/ilo_1926_slavery_convention_en_1.pdf

[19] Jean Allain, *The Definition of 'Slavery' in General International Law and the Crime of Enslavement within the Rome Statute*, Guest Lecture Series of the Office of the Prosecutor, 2007.

[20] *Ibid*.

[21] Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and Practices Similar to Slavery (1956). Available at:
https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/slaverytrade.pdf.

The crime of *enslavement*, as defined by the Rome Statute of the permanent International Criminal Court (ICC), closely follows the 1926 definition of slavery with the explicit addition of trafficking: 'Enslavement means the exercise of any or all of the powers attaching to the right of ownership over a person and includes the exercise of such power in the course of trafficking in persons, in particular women and children.'[22] This definition is expanded upon in the Elements of Crimes as drafted by the Preparatory Commission and itemises the powers attached to the right of ownership (purchasing, selling, lending or bartering) that a perpetrator may exercise and includes the phrase 'imposing on them a similar deprivation of liberty.' In detailing the actions of the perpetrators as a segment of enslavement, the Rome Statute and the definition of enslavement truly reflect and adhere to the fundamental elements of slavery in general international law, the exercise of 'any or all of the powers attaching to the right of ownership.'[23] This adherence was also visible in the *Kunarac* case (2001) before the earlier-established International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) wherein the Trial Chamber considered 'the control of someone's movement, control of physical environment, psychological control, measures taken to prevent or deter escape, force, threat of force or coercion, duration, assertion of exclusivity, subjection to cruel treatment and abuse, control of sexuality and forced labour' as factors in determining whether enslavement was committed.[24]

2. Socio-legal Framework in the Netherlands

2.1 Dutch context

Historically, the Dutch colonial empire comprised of overseas territories, outposts and enclaves that were controlled and administered by Dutch chartered companies (the *Geoctrooieerde Westindische Compagnie* (GWC) and the *Vereenigde Nederlandsche Oost Indische Compagnie* (VOC)) and eventually by the Dutch Republic and the Kingdom of the Netherlands. As the Dutch controlled a significant portion of international maritime shipping routes, they were able to control territories through their strategically placed outposts and trade-based merchant enterprises.[25] Other smaller European trading companies lacked the ability to rival the EIC and WIC and the companies consequently dominated global commerce and initiated the Dutch Golden Age in the seventeenth century.

The colonial empire included territories in North America, South America, Africa, South and Southeast Asia such as Bengal (1627-1825), the Cape colony (1652-1806) and Guianas (1616-1975).[26] In the eighteenth century, after a series of Anglo-Dutch wars and losses of the latter, the Dutch colonial empire began to decline and lost a number of colonial possessions. However, the Netherlands retained control over the Dutch East Indies and the Dutch Guianas until decolonisation unfolded in the second half of the twentieth century.[27] Three former colonial territories in the West Indies (Aruba, Curaçao and Sint Maarten) remain as constituent countries (*landen*) within the confines of the Kingdom of the Netherlands.

---

[22] Rome Statute of the International Criminal Court (1998), available at: https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf.

[23] *Ibid*.

[24] *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Trial Judgment)*, IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 22 February 2001, available at: https://www.refworld.org/cases,ICTY,3ae6b7560.html [accessed 26 May 2021].

[25] Jonathan Israel, *Empires and Entrepots: The Dutch, the Spanish Monarchy and the Jews*, 1585-1713, Hambledon Press, 1990.

[26] *Ibid.*

[27] *Ibid.*

During its period of colonisation, the Netherlands was an active participant in the global slave trade and its involvement spanned the seventeenth-nineteenth centuries. Initially, the Dutch shipped slaves to Northern Brazil and later had a controlling interest in the trade to the Spanish colonies.[28] The Netherlands held various fortresses along the Gold Coast of Africa and particularly utilised Suriname and Guyana as markets. Due to the profitability of this enterprise, the Netherlands was one of the last European countries to abolish slavery in 1863 and the law stipulated a mandatory ten-year transition period and paid compensation to ex-slave owners. Enslavement continued until 1910 through indirect rule and the total Dutch part in the slave trade is estimated at 550,000-600,000 Africans.[29]

While the legacy of slavery has resulted in some practices of national remembrance, there is no specific legislation condemning slavery in the Netherlands. On 1 July 1863, the Kingdom of the Netherlands abolished slavery in Suriname and the Netherlands Antilles with the Emancipation Act. *Ketikoti* (or *Keti Koti*)[30] a holiday marking the abolition of slavery, is therefore widely celebrated on 1 July in Suriname and the Netherlands Antilles and there has been a growing call for its recognition as a national holiday in the Netherlands.[31] Less widely known, on 30 June, some primarily Afro-Surinamese groups have been commemorating the so-called *Dag van Besef*.[32] Hundreds of people come together for a national ceremony of consciousness which includes speeches, the playing of multiple national anthems, and discussions on the linked history and future between the Netherlands and Suriname and the Antillean islands. The Netherlands also has a few monuments dedicated to the remembrance of slavery that are located around the country, in particular, the *Nationaal monument slavernijverleden* (Amsterdam), *Levensboom, Monument van Besef* (Amsterdam), *Slavernijmonument* (Rotterdam), and *Zeeuws Slavernijmonument* (Middelburg).

The history of enslavement has been also researched and commemorated by virtue of the establishment of the *Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis* (NiNsee) (National Institute for the Study of Dutch Slavery and its Legacy). This publicly funded organisation aspired to collect, manage and develop knowledge about the history of the transatlantic slavery past and the Dutch colonial past.[33] NiNsee additionally organises numerous commemoration activities, such as an annual *Ketikoti* lecture, and emphasises how the legacy of enslavement is still affecting the Afro-Caribbean communities, both in social positions in society and in the image in the Dutch media. However, the cabinet discontinued

---

[28] Available at: https://www.ascleiden.nl/content/webdossiers/dutch-involvement-transatlantic-slave-trade-and-abolition.

[29] *Ibid.* See also Paul Bijl, *Emerging Memory: Photographs of Colonial Atrocity in Dutch Cultural Remembrance*, Amsterdam University Press, 2015; Stephen Snelders, *Leprosy and Colonialism: Suriname under Dutch Rule: 1750-1950*, Manchester University Press, 2017.

[30] In Stranantongo (an English-based Creole language spoken in Suriname), this means "the chain is cut" or "the chain is broken". In Suriname it coincides with the Emancipation, as it marks the day when slavery was abolished in Suriname in 1863. As of 2009 several cities in the Netherlands hosted various activities, making 30 June a day of national celebration and remembrance throughout the country.

[31] *Waarom is Keti Koti geen vrije dag?*, 16 Juni 2020, available at: https://www.at5.nl/artikelen/202683/waarom-is-keti-koti-geen-vrije-dag.

[32] It can be roughly translated as a "day of consciousness" from Dutch. See *Nationale Ceremonie van Besef vanavond op Surinameplein in Amsterdam*, 30 Juni 2019, available at: https://www.waterkant.net/suriname/2019/06/30/nationale-ceremonie-van-besef-vanavond-op-surinameplein-in-amsterdam/. *Al 28 jaar Ceremonie van Besef: 'Ik vergelijk het met de betekenis van 4 mei'*, 18 juni 2020, available at: https://www.at5.nl/artikelen/202736/al-28-jaar-ceremonie-van-besef-ik-vergelijk-het-met-de-betekenis-van-4mei#:~:text=Al%2028%20jaar%20lang%20is,hun%20voorouders%20op%20het%20Surinameplein..

[33] NiNsee, https://www.ninsee.nl/over-ons. Accessed 17 May 2021.

national subsidies to the institute in 2012 and the organisation is now operating on 10% of its previous budget via support from the municipality of Amsterdam.

In many countries, including the United States and UK, museums and restitution of artwork play a significant role in highlighting the experiences of enslavement. However, this discourse has been largely moderate in law and in practice in the Netherlands. Many museums possess objects, artefacts and art acquired during the period of slavery and the Golden Age but arguably fail to acknowledge the significance of enslavement. The few museums that have engaged with this area have done so with temporary exhibitions: for example, the Tropical Museum (KIT) in Amsterdam organized a small photography exhibition in 2003 called *Sporen van Slavenhandel* ('Traces of the Slave Trade') which referenced the 140th anniversary of the abolition of Dutch slavery.[34] In May 2021, the major Dutch museum, *Rijksmuseum* in Amsterdam, organized an exhibition on Dutch slavery, exposing its brutality.[35]

Similarly, the Netherlands has also withheld from issuing public and formal apologies as other states have done. Such statements typically involve a formal acknowledgement of slave trade and its abolition and include a 'call for redemption' or a future path forward. In 1999, the City Council of Liverpool formally apologised for its involvement in slavery and promised to work with Black communities on racial inequality.[36] There have been no such formal apologies from officials or government in the Netherlands, despite black organisations calling for them.[37] The biggest involvement from government officials has been their presence in the July 1 ceremonies in Amsterdam and brief expressions of sorrow with no mention of responsibility. For example, on 1 July 2008, at the Emancipation Day Activities in Oosterpark, the Dutch prime minister, Jan Peter Balkenende, referred to slavery as 'a shameful episode in our history, a stain on the country's character'.[38]

Beyond the theme of colonialism, the most eminent example of Dutch memory law pertains to Article 137 (c and d) of the Criminal Code of the Netherlands (*Wetboek van Strafrecht*). This provision is essentially about incitement of hatred (including on racial and sexual grounds). While Holocaust denial is not explicitly illegal in the Netherlands, the courts consider it a form of spreading hatred and therefore an offence. According to the Dutch public prosecution office,

---

[34] Kwame Nimako and Glenn Willemsen, *The Dutch Atlantic: Slavery, Abolition and Emancipation*. London: Pluto Press, 2011. Accessed May 17, 2021. doi:10.2307/j.ctt183p3kr.

[35] *Dutch Slavery Exhibition Confronts Brutal Past*, available at: https://www.google.com/amp/s/news.yahoo.com/amphtml/dutch-slavery-exhibition-confronts-brutal-174641161.html. The Rijksmuseum has also embarked on a research program called 'Provenance Research on Objects of the Colonial Era' from 2019-2021 currently focusing on Indonesia and Sri Lanka: https://www.rijksmuseum.nl/en/research/our-research/overarching/provenance-research-colonial-collections.

[36] Paul Coslett, Liverpool's Slavery Apology, *BBC*, 1999, available at: http://www.bbc.co.uk/liverpool/content/articles/2007/02/15/abolition_liverpool_apology_feature.shtml. Likewise, the Mexican president has recently apologized in 2021 for historical atrocities against the Mayan indigenous communities amounting to wage slavery in the hands of the Mexican state and its colonial predecessors: https://www.aljazeera.com/news/2021/5/4/terrible-abuse-mexico-apologises-to-indigenous-maya.

[37] See Eline Schaart, Dutch PM Rejects Coalition Parties' Call for Formal Apology for Slave Trade History, *Politico*, 31 May 2020, available at: https://www.politico.eu/article/dutch-coalition-parties-call-for-formal-apology-for-slave-trade-history/.

[38] See Nimako & Willemsen, *supra* note 34, at 182. However, two years earlier before this statement, the Dutch Prime Minister was widely criticised for seemingly praising the East-Indian Company (*Vereenigde Nederlandsche Oost Indische Compagnie*). This trading company was the first public limited agency with freely tradable shares in the world hosting offices in several countries. It was admired by Balkenende supposedly for its commercial spirit and decisiveness.

offensive remarks are only punishable by Dutch law if they equate to discrimination against a particular group.[39]

2.2 Competences of the Kingdom of the Netherlands (scope of the *rijkswet*)

In case the *Motie Nicolaï* leads to a legislative response from parliament, the question emerges on whether such a regulation recognising slavery and slave trade as a crime against humanity is to be adopted as a *rijkswet* applicable to the Kingdom of the Netherlands as a whole or rather as a regular law only applicable to the Netherlands.

The *Koninkrijk der Nederlanden* currently consists of four autonomous countries (*landen*), namely the Netherlands, Aruba, Curaçao and Sint Maarten, with the latter three located in the Caribbean. The country of the Netherlands, in contrast, consists of a territory in Europe and the islands of Bonaire, Saba and St. Eustatius, also located in the Caribbean. Both the Kingdom of the Netherlands and the Netherlands as such, therefore, comprise a European and a Caribbean part.

From the analysis of the Charter of the Kingdom of the Netherlands (*Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden,* 1954), regulating the status of the Kingdom, the Kingdom of the Netherlands can be considered a State (*staat*). Only the Kingdom – not its individual autonomous countries (*landen*) or the public bodies – possesses international legal personality. The Constitution of the Kingdom of the Netherlands (*Grondwet voor het Koninkrijk der Nederlanden*) along with the Basic Laws of the three other countries are legally subordinate to the Charter. The 1954 Charter of the Kingdom of the Netherlands is the overarching legal instrument for the Kingdom as a whole, prescribing the division of competencies and specifying the areas of internal competences for each of the autonomous countries. In this regard, all areas are considered to be internal competences of each of the autonomous countries unless the Charter explicitly states otherwise. Each of the autonomous countries has the obligation to promote the realisation of fundamental rights and freedoms, legal certainty and good governance; this is primarily their own, autonomous responsibility. However, the safeguarding of such rights and freedoms, legal certainty and good governance is deemed a 'Kingdom affair'. As a consequence, the Kingdom can respond if an autonomous country fails to fulfil its duty adequately in this field. Whether this is the case is primarily to be assessed by the Council of Ministers of the Kingdom.

Article 3 (1) of the Charter envisages that without prejudice to what is stipulated elsewhere in the Charter, matters of the Kingdom comprise:

a. maintaining the independence and defence of the Kingdom;
b. foreign relations;
c. Dutch citizenship;
d. the regulation of the orders of chivalry, as well as of the flag and coat of arms of the Kingdom;
e. the regulation of the nationality of ships and the setting of requirements with regard to the safety and navigation of sea-going vessels flying the flag of the Kingdom, with the exception of sailing ships;
f. supervising the general rules regarding the admission and expulsion of Dutch nationals;
g. setting general conditions for the admission and expulsion of aliens;

[39] For a broader analysis of this specific issue, see Marloes van Noorloos, *Hate Speech Revisited: A Comparative and Historical Perspective on Hate Speech in the Netherlands and in England & Wales*, Intersentia, 2011.

h. the extradition.[40]

As explained above, one additional Kingdom Affair is the safeguarding of fundamental human rights and freedoms, legal certainty and good governance (Article 43(2) of the Charter). From this enumeration in the *Statuut voor het Koninkrijk* (points *a* to *h* in Article 3(1) and Article 43), it appears unlikely that the type of legislation advanced in the *Motie Nicolaï* should be regulated as a Kingdom Act (*Rijkswet*). However, point 2 in Article 3 stipulates that "[o]ther subjects can be declared to be Kingdom affairs by mutual agreement" (*[a]ndere onderwerpen kunnen in gemeen overleg tot aangelegenheden van het Koninkrijk worden verklaard*).[41] Article 38 further confirms that the countries of the Kingdom can decide to adopt a Kingdom Act outside of the scope of the aforementioned areas.[42] Such acts are referred to as Consensus Kingdom Acts (*Consensusrijkswetten*), in contrast with obligatory laws (sometimes referred to as *obligatoire rijkswetten*) within the competences of the aforementioned Articles 3(1) and 43 of the Statute, as they require the consent of the parliaments of the Netherlands, Aruba, Curaçao and Sint Maarten.[43] Hence, the countries of the Kingdom can agree to consider the slave past a subject of concern not just for the Netherlands but for the entire Kingdom, and thus a Kingdom affair to be regulated via a *Rijkswet*. *Prima facie*, the *trans-Atlantic* slave trade (also in the Caribbean) seems a topic *par excellence* that would fit that description. Yet it is up to the Advisory Board and the Parliament itself to assess whether there is a socio-political benefit in terms of adopting this legislation as a *Rijkswet*. This option seems to be viable only as a political choice, wherein the four autonomous countries discuss the matter and agree to advance this legislation in the form of a *Consensusrijkswet*.

Should this option be exercised, the second sub-question in the *Motie Nicolaï* also becomes relevant, namely whether this same law [*consensusrijkswet*] should guarantee the establishment of a national monument, knowledge centre, and museum. It has not been entirely uncommon to prescribe historical representation in the public sphere (through street and building naming and re-naming, establishment of monuments, knowledge centers on the matters of history etc.) via state legislation, starting with post-revolutionary decrees in France that authorized the creation of the Louvre in Paris.[44] Furthermore, in the subsequent section of this study, it will be demonstrated how Poland has been administering such regulations through a quasi-parliamentary institution, the Institute of National Remembrance.[45] However, most regulations pertaining to the soft governance of historical memory by virtue of administrative acts are

[40] Translated into English from Statuut voor het Koninkrijk der Nederlanden, available in Dutch at: https://wetten.overheid.nl/BWBR0002154/2017-11-17.
[41] *Ibid*.
[42] Article 38 of the Charter of the Kingdom of the Netherlands provides as follows [in the original Dutch version]: *1. Nederland, Aruba, Curaçao en Sint Maarten kunnen onderling regelingen treffen. 2 In onderling overleg kan worden bepaald, dat zodanige regeling en de wijziging daarvan bij rijkswet of algemene maatregel van rijksbestuur wordt vastgesteld. 3. Omtrent privaatrechtelijke en strafrechtelijke onderwerpen van interregionale of internationale aard kunnen bij rijkswet regelen worden gesteld, indien omtrent deze regelen overeenstemming tussen de regeringen der betrokken landen bestaat* (see *supra* note 38).
[43] See Naima Qoubbane, Over de totstandkoming van consensusrijkswetten: overeenstemming tussen wie en waarover?, *Tijdschrift voor Constitutioneel Recht*, 2010. 146-164; Gregory Aubrich Haëzer Bakhuis, *Autonomie, toezicht en interventie in de Caribische landen van het Koninkrijk der Nederlanden*, PhD dissertation Erasmus Universiteit Rotterdam, 2020. 191-199.
[44] Uladzislau Belavusau, Memory Laws and Freedom of Speech: Governance of History in European Law in András Koltay (ed.), *Comparative Perspectives on the Fundamental Freedom of Expression,* Wolters Kluwer, 2015. 537-558.
[45] See also Anna Wójcik & Uladzislau Belavusau, Renaming Streets: A Key Element of Identity Politics, *New Eastern Europe* (26 April 2018); Uladzislau Belavusau and Anna Wójcik, "Posponer los cambios de nombre de las calles tras la transición a la democracia: lecciones legales de Polonia", in Jordi Guixé et al. (eds,), *Diez años de leyes y políticas de memoria (2007-2017)*, Ediciones La Catarata. 27-39.

commonly conducted at the level of city governance and municipalities, rather than at state level.[46] Should there be a political will to adopt a *consensusrijkswet* in this area, the law can assign the Kingdom designation to such institutions (e.g., *Koninkrijksmuseum voor koloniale geschiedenis*), unless the attribution of the *Kingdom* status itself is to be viewed by the Advisory Board as bearing colonial connotations. Furthermore, some of these institutions may even be established beyond the Netherlands, in three other autonomous countries. The positive aspect of this choice pertains to involving the constituent countries of the Kingdom (three of which are former colonies too) into the legislative dialogue about the colonial past, shaping a consolidated narrative for the descendants of the culprits of colonialism and descendants of their victims. The downside of this choice is possibly slowing down the legislative process and reinforcing difficulties in finding consensus on the formulation of the material and temporal scope of this legislation. Considering the recent political tensions between the Netherlands and some of the autonomous countries in the Caribbean (e.g. Curaçao),[47] it is possible that adoption of such law may interfere with other issues, e.g. regarding the budget.

3. Legal governance of historical memory in international and European law

3.1 International law (including analysis of slavery as a crime against humanity)

The duty to remember achieved its legal embodiment primarily in the aftermath of World War II, with subsequent criminal proceedings, most notably during the international military tribunal in Nuremberg (1945–1946),[48] the Israeli trials of Adolf Eichmann (1961)[49] and Ivan Demjanjuk (1986–1988),[50] and the French trial of Klaus Barbie (1987).[51] These trials gave sense to the new crime entering international law under the heading of *genocide*.[52] The United Nations General Assembly adopted the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide on 9 December 1948 as General Assembly Resolution 260.[53] Not only was it the first crime with a retroactive effect, the subsequent prohibition on Holocaust denial in various countries set the most widespread example of legal regulation of memory. However, it should be noted taking the example of Nuremberg, that the crime of genocide did not even feature in the Nuremberg Charter, nor in the final judgement.[54] Denial, minimisation, and gross trivialisation

---

[46] Anna Wójcik & Uladzislau Belavusau, "Street Renaming after the Change of Political Regime: Legal and Policy Recommendations from Human Rights Perspectives", *T.M.C. Asser Institute Policy Brief*, 1, 2018.

[47] See e.g., Curaçao kiest nieu parlement, geld en corona hoofdthema's, NOS Nieuws, 19 March 2021, available at: https://nos.nl/artikel/2373231-curacao-kiest-nieuw-parlement-geld-en-corona-hoofdthema-s;

[48] See Michael J Bazyler, 'The Holocaust, Nuremberg, and the Birth of Modern International Law' in David Bankier and Dan Michman (eds), *Holocaust and Justice: Representation and Historiography of the Holocaust in Post-War Trials* (Yad Vashem & Berghahn Books 2010) 45–58. See also Antoon de Baets, *The Impact of the Universal Declaration of Human Rights on the Study of History*. History and Theory no 48 (2009) 20–43.

[49] The trial has been particularly renowned due to the journalism and philosophical account of Hannah Arendt, *Eichmann in Jerusalem: A Report on the Banality of Evil* (first published in 1963, Penguine 1994). See also Costas Douzinas, History Trials: Can Law Decide History? *Annual Review of Law and Social Science no 8* (2012) 273–89.

[50] Tom Teicholz, *The Trial of Ivan the Terrible: State of Israel vs. John Demjanjuk* (2nd edn, St Martins 1990).

[51] Ted Morgan, 'Voices from the Barbie Trial' *The New York Times Magazine*, 2 August 1987 <http://www.nytimes.com/1987/08/02/magazine/voices-from-the-barbie-trial.html>.

[52] Gabriele Della Morte, 'International Law between the Duty of Memory and the Right to Oblivion' (2014) 14 *International Criminal Law Review.* 427–40.

[53] For Raphael Lemkin's essay, 'The Crime of Barbarity', see James T Fussell, *Comprehensive Bibliography: Writings of Raphael Lemkin* <www.preventgenocide.org/lemkin/bibliography.htm>; see also Ana Filipa Vrdoljak, 'Human Rights and Genocide: The Work of Lauterpacht and Lemkin in Modern International Law' (2009) 20(4) *European Journal of International Law.* 1163–94.

[54] Genocide only received a minor mention in the Nuremberg Indictment thanks to Lemkin, but the Tribunal did not deal with it because of the retroactivity problem. The same goes to a large extent for crimes against humanity.

of the annihilation of six million Jews by the Nazis has been criminalised by an impressive number of states either as hate speech (incitement to hatred, *Volksverhetzung*) or as a self-standing crime of genocide denial.[55] The list of subsequent show trials, beyond Germany, most famously includes the proceedings against James Keegstra (1984)[56], Ernst Zündel in Canada (1985)[57], and the lengthy libel case against American historian Deborah Lipstadt, brought by Holocaust denier David Irving.[58] In this regard, the most eminent precedent in international law is the 1996 decision of the UN Human Rights Committee, which upheld the conviction of the French scholar Robert Faurisson.[59]

Apart from demonstrating respect by acknowledging the suffering of millions of Jewish victims, the criminalisation of Holocaust denial after World War II has transformed social reality and led to a global spread of memory laws in two ways:

(a) Alongside the prohibition on Nazi memorabilia, symbols and literature (bringing other major restrictions on freedom of speech),[60] Holocaust denial laws have shaped a monumental dichotomist vision of World War II: the absolutised guilt of Nazi Germans and their collaborators stands in contrast to the praise of the winning allies.

(b) These memory laws have become instrumental to the politics of *Vergangenheitsbewältigung* (coming to terms with past) in Germany and other countries.[61]

While the Netherlands agreed to abolish slavery by royal decree in 1814,[62] international law only began regulating enslavement from the early 20th century with the Slavery Convention of 1926 (ratified by the Netherlands in 1955).[63] This instrument was succeeded by the Supplementary Convention on the Abolition of Slavery, the Slave Trade, and Institutions and

---

The Nuremberg trial was mainly about punishing war crimes and so-called crimes against peace (aggressive war) that had been robustly codified in the Hague Regulations of the early 1900s and in the Briand Kellogg Pact of 1928. But protection of civilians anywhere was underdeveloped in 1945, which came later with the introduction of the 1951 Geneva Conventions and the Genocide Convention (1948—in force 1951). Hence, it is worth emphasising the lack of accountability for genocide at Nuremberg. Today academic literature mentions the Armenian, Herero, American Indian and other genocides, but never in the context of judicial settlement that would involve retroactive application of the legal category of genocide to these facts.

[55] *Volksverhetzung* is a criminal offence under Section 130 of the Criminal Code (*Strafgesetzbuch*) in Germany. Similar provisions about incitement of group hatred have been enshrined in most of the continental European criminal codes. In Germany, it can lead to up to five years imprisonment. For many years that criminal clause was interpreted as covering Holocaust denial, while in the 1990s special provisions on Holocaust denial as well as, most recently, on justifying or glorifying the Nazi government were added. Similar self-standing (i.e. separate from 'hate speech') provisions on Holocaust denial exist these days in various countries, from Israel to France.

[56] Steve Mertl and John Ward, *Keegstra: The Trial, the Issues, the Consequences* (Western Producer Prairie Books 1985).

[57] Robert Lenski, *The Holocaust on Trial: the Case of Ernst Zündel* (Reporter Press 1990).

[58] Later on, Irving was convicted in Austria (2006). Dr Lipstadt chronicled her 5-year legal battle in *History on Trial: My Day in Court with David Irving* (Ecco 2005).

[59] Case *Robert Faurisson v France*, Communication no 550/1993, UN Doc CCPR/C/58/D/550/1993(1996).

[60] To give just one, out of many European examples, s 86a (use of symbols of the unconstitutional organizations) of the German Criminal Code outlaws Nazi symbols and insignia.

[61] See Theodor W. Adorno, 'What Does Coming to Terms with the Past Mean?' in Geoffrey Hartman (ed), *Bitburg in Moral and Political Perspective*, Indiana University Press, 1986. 114–29.

[62] Pepijn Brandon, 'Shrewd Sirens of Humanity': the Changing Shape of Pro-Slavery Arguments in the Netherlands (1789-1814), *Almanack,* 14, 2016.

[63] The Convention to Suppress the Slave Trade and Slavery (1926) was an international treaty. Created under the auspices of the League of nations. The Convention was amended by the protocol entering into force on 7 July 1955, available at: https://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/SlaveryConvention.aspx.

Practices Similar to Slavery in 1956 which elaborated upon the 1926 laws through additional guidelines.[64] Notably, Article 3 of the Supplementary Convention criminalised slave trafficking and Article 6 criminalised enslavement and selling individuals into slavery. This international agreement is still operative today and has 124 parties as of 2021, including the Netherlands which ratified the Convention in 1957.

These historical conventions highlight the increasing international intolerance of and the movement of the international community towards the criminalisation of enslavement.[65] Culminating in the Rome Statute (1998, entering into force in 2002), this instrument established the International Criminal Court (ICC) in The Hague (the Netherlands) and provided for the ICC to have jurisdiction over war crimes, genocide and crimes against humanity.[66] Most relevantly, Article 7 of the Rome Statute categorises acts that constitute a crime against humanity with the explicit addition of enslavement in 7 (1) (c). While enslavement is specifically mentioned, numerous acts categorised as crimes against humanity have also been committed by perpetrators of the slave trade.[67] European individuals, including ones from the Netherlands, participating in the slave trade forcibly deported and transported African people to Western lands (that would have been considered these days in violation of 7 (1) (d) of the Rome Statute), forcibly imprisoned Africans on the coasts of Africa and severely deprived them of their physical liberty (in violation of 7 (1) (e) of the Rome Statute).[68] Moreover, it can be argued that slavery and the slave trade constituted persecution against an identifiable group on racial and ethnic grounds (violation of 7 (1) (h)) as 17th century Europeans no longer deemed it morally acceptable to enslave fellow Europeans but intensively participated in the slave trade for people of African and Asian descent.[69]

Moreover, while slavery has not been adjudicated upon in court proceedings, trafficking as part of enslavement has been tried in the already-mentioned *Kunarac* case before the ICTY.[70] The Trial Chamber in that case considered the exercise of ownership of the persons and the duration of the suspected exercise of powers, both of which are extensively present in enslavement due to the long-term ownership of persons.

---

[64] Patricia M. Muhammad Esq, The Trans-Atlantic Slave Trade: A Forgotten Crime Against Humanity as Defined by International Law*, American University International Law Review 19*, 2003. 883-947.

[65] For the explanation of the terminological difference between slave trade and enslavement, see section 1.3. in the present study.

[66] The Rome Statute of the International Criminal Court (1998), available at: https://legal.un.org/icc/statute/99_corr/cstatute.htm.

[67] See also an academic debate within the American Society of International Law (*Reparations under International Law for Enslavement of African Persons in the Americas and the Caribbean*) – its materials are available at: https://www.asil.org/events/2021Reparations

[68] Yet the non-applicability of the statute of limitations operates within the limits of the court's jurisdiction, which is qualified by the non-retroactivity rule *ratione personae* (Art. 24 ICC St: no one can be held criminally responsible for the crimes committed before the statute's entry into force).

[69] Rik Van Weilie, Slave Trading and Slavery in the Dutch Colonial Empire: A Global Comparison, *New West Indian Guide / Nieuwe West-Indische Gids*, 82,1/2, 2008. 47-96. Retrieved May 13, 2021, from http://www.jstor.org/stable/43390702. Gross, A. J., & Thomas, C. (2017). The New Abolitionism, International Law, and the Memory of Slavery. Law and History Review, 35(1), 99–118. https://doi.org/10.1017/S0738248016000651

[70] *Prosecutor v. Dragoljub Kunarac, Radomir Kovac and Zoran Vukovic (Trial Judgment)*, IT-96-23-T & IT-96-23/1-T, International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), 22 February 2001, available at: https://www.refworld.org/cases,ICTY,3ae6b7560.html [accessed 26 May 2021]. See Tomoya Obokata, Trafficking of Human Beings as a Crime against Humanity: Some Implications for the International Legal System. *The International and Comparative Law Quarterly,* 54(2), 2005. 445–457. https://doi.org/10.1093/iclq/lei006.

Overall, it can be concluded that a law specifically recognizing slavery as a crime against humanity is in adherence with the national and international legal approach to enslavement. However, the prescription of slavery in the Rome Statute as a crime against humanity is aimed at the future, to enable the prosecution of individuals. The possible law in the Netherlands, and it seems that would also be the case for the Taubira law (discussed in detailed in the subsequent section 4.1.), in contrast, is not about criminalizing future behaviour, but about recognising a past practice, not for accountability of individuals purposes, but for taking responsibility as a state.

3.2 The law of the Council of Europe (with an emphasis on the case law of the ECtHR)

In the field of the legal governance of history, the Council of Europe has primarily dealt with matters of genocide denial rather than colonial history. While the *Motie Nicolaï* does not suggest adopting a provision criminalising the denial of the colonial slave trade, the Netherlands is directly bound to the law of the Council of Europe and it is therefore imperative to consider its compatibility with the legislation at stake in the *Motie Nicolaï*. A potential memory law labelling slavery and the slave trade as a crime against humanity could be the basis for a subsequent law criminalizing its denial. Seemingly (as will be demonstrated in the country study on France in section 4.1), there have been attempts to interpret the Taubira law as empowering the prohibition of colonialism denial or trivialization in France. Similarly, Nicolaï's *Motie* could lay down the basis for a law that goes further and criminalises denial, as a seemingly declaratory law may be argued to be 'toothless' by those who advocate a stronger version of memory justice, based on punitive measures against the apologists of colonisation. Hence, it is good for the Advisory Board to realise that the suggested law may not be the end of a certain chapter in Dutch legislative history, but in fact the *beginning or the basis* of more (and further-going) laws, including ones criminalising denial. And of course, in that case, it is crucial to understand what international and European law say about these latter laws. It should be noted that the 'denialist' paradigm in the law of the Council of Europe, with its powerful European Court of Human Rights (ECtHR), has mainly dealt with Holocaust denial.

In this respect, the legal core of the position on Holocaust denial in the Council of Europe (CoE) stems from the Declaration of the Stockholm International Forum on the Holocaust (2000)[71] where states agreed to institute educational programmes and national commemorative initiatives. This Declaration was followed by the European Parliament Resolution on Remembrance of the Holocaust, Anti-Semitism and Racism (2005).[72]

In March 2007, the European Monitoring Centre on Racism and Xenophobia was reconstituted into the newly formed EU Agency for Fundamental Rights. This organization came up with the Working Definition of Anti-Semitism which was intended as a road map for criminal justice tribunals.[73] The Working Definition, in particular, identifies anti-Semitic acts of denying the

---

[71] See Declaration of the Stockholm International Forum on the Holocaust (2000), available at: https://www.holocaustremembrance.com/sites/default/files/stockholm_4csilver.pdf.

[72] European Parliament Resolution on Remembrance of the Holocaust, Anti-Semitism and Racism (2005), P6_TA(2005)0018, available at: https://www.europarl.europa.eu/sides/getDoc.do?pubRef=-//EP//TEXT+TA+P6-TA-2005-0018+0+DOC+XML+V0//EN.

[73] The document states as follows: 'Antisemitism is a certain perception of Jews, which may be expressed as hatred toward Jews. Rhetorical and physical manifestations of antisemitism are directed toward Jewish or non-Jewish individuals and / or their property, toward Jewish community institutions and religious facilities.' This 'working definition' was adopted in 2005 by the EUMC, now called the European Union Agency for Fundamental Rights

fact, scope, mechanisms (for example, gas chambers), or intentionality of the genocide of the Jewish people at the hands of National Socialist Germany and its supporters and accomplices during World War II ('Holocaust').

The case law of the ECtHR reveals that the Court has traditionally tackled the issue of Holocaust denial on the basis of Article 17 of the European Convention of Human Rights (ECHR) (finding the violation at stake incompatible with the Convention's values as such) instead of engaging in detailed proportionality assessments (as in hate speech cases) based on Article 10 of the ECHR (freedom of speech).[74] Two German cases in Strasbourg are particularly emblematic of this approach: *Hoffer and Annen v Germany* (2011)[75] and *PETA v Germany* (2012).[76] In *Hoffer & Annen*, applicants were prosecuted for anti-abortion leaflets comparing the 'Babycaust' to the Holocaust. In *PETA v Germany*, PETA, an animals rights association, was defending its artistic campaign ('the Holocaust on your plate'), where pictures of animals in stocks were contrasted with images of inmates in concentration camps. The ECtHR upheld the decision of the domestic courts in both cases, maintaining that the leaflets and the advertisement trivialized the sufferings of the Holocaust victims and, therefore, the prohibitive measure was found proportional to freedom of speech (protected under Article 10 of the ECHR). Most interestingly from a comparative perspective, the analogous campaign had been carried out in the USA in the same manner, without serious legal challenges.

At the end of 2013, the ECtHR delivered an impressively extensive judgment in the case *Perinçek v Switzerland*.[77]; it declared that the condemnation of a Turkish politician by Swiss courts for the denial of the Armenian genocide was a violation of freedom of expression. During his 2005 visit to Switzerland, Turkish politician Dr Doğu Perinçek gave several public speeches alleging the existence of conspiracies against Turks and an 'international lie' about the Armenian genocide. According to Perinçek, the scope and nature of atrocities against Armenians in the Ottoman Empire cannot be deemed genocide. Swiss courts found Perinçek guilty of the criminal offence of genocide denial. On 15 October 2015, the Grand Chamber of the ECtHR delivered its final judgment in the case.[78] The outcome in the Grand Chamber is similar to the previous decision of the Chamber on this case in 2013.[79] The Swiss criminal provision applied in the context of the denial of the Armenian genocide was again found irreconcilable with freedom of expression under Article 10 of the ECHR. While the 2013 decision focused mainly on Article 10 ECHR, striking a balance between freedom of speech (paragraph 1 of Article 10 ECHR) and its legitimate limitations (paragraph 2 of Article 10 ECHR), in its 2015 judgment, the Grand Chamber assessed the conflict between the protection of dignity for the Armenian community (Article 8 ECHR) and the freedom of speech for Perinçek (Article 10 ECHR). The Grand Chamber withdrew from determining whether "massacres and mass deportations" suffered by the Armenian people at the hands of the Ottoman Empire could be referred to as genocide. In contrast, the Grand Chamber focused on the dignity of both the victims and the present-day Armenian community as a possible legitimate aim in justifying the Swiss criminal provision. To support its argument, the Court

---

(FRA) and disseminated on its website and to its national monitors. Units of the Organization for Security and Co-operation in Europe (OSCE) concerned with combating anti-Semitism also employ the definition.

[74] Most of the cases reaching the ECtHR on the issue had been found inadmissible, including *T v Belgium* (App no 9777/82); *FP v Germany* (App no 19459/92); *Honsik v Austria* (App no 25062/94); *Remer v Germany* (App no 25096/94); *Nachtmann v Austria* (App no 36773/97); *Witzsch v Germany* (App no 41448/98).

[75] *Hoffer and Annen v Germany* (App nos 397/07 and 2322/07, 13 January 2011).

[76] *PETA v Germany* (App no 43481/09, 8 November 2012).

[77] *Perinçek v. Switzerland*, (App no 27510/08, 17 December 2013)

[78] Perinçek v. Switzerland, Eur. Ct. H.R. (2015).

[79] Perinçek v. Switzerland, Eur. Ct. H.R. (2013) [hereinafter Second Section Judgment].

assessed four divergent legal modes existing within the CoE with regard to genocide denials: 1) some states do not have a criminalizing clause; 2) others penalize just Holocaust denials; 3) there are those who punish the denial of both Nazi and communist crimes; and 4) there are states that punish the Armenian genocide denial and denials of similar historical injustices.[80]

Five central arguments guided considerations of the Grand Chamber on Perinçek's denial of the Armenian genocide. First, the applicant's statements, according to the Court, bore on an issue of public interest and did not amount to a call for hatred or intolerance.[81] Second, the context in which they were made had not been marked by heightened tension or special historical overtones in Switzerland.[82] Third, the statements could not be regarded as affecting the dignity of the members of the Armenian community to the point of requiring a criminal law response in Switzerland.[83] Fourth, there was no international law obligation on Switzerland to criminalize such statements.[84] Fifth, the Swiss courts appeared to have censured Perinçek simply for voicing an opinion that diverged from the established ones in Switzerland, and the interference with his right to freedom of expression had taken the serious form of a criminal conviction.[85] Finally, the Court considered the lapse of time between the applicant's statements and the events of 1915, specifying that an enhanced degree of regulation of such statements is bound to recede with the passage of time.[86] The Grand Chamber, thus, found that Switzerland had used the legitimate aim of dignity-protection to disproportionally limit freedom of speech, and therefore, sustained a violation of Article 10 ECHR. Nonetheless, the Court refused to grant Perinçek any of the financial compensation he requested.[87]

The ECtHR is not a criminal tribunal and, therefore, it was not obliged to answer – and, in fact, it has not answered – the question of whether mass massacres of Armenians in Ottoman Turkey amounted to genocide. Despite a substantial number of concurring opinions by judges of the ECtHR clearly recognizing the Armenian genocide, the question remains as to whether states can legitimately criminalize only the denial of the Holocaust in contrast to the negation of other historical atrocities, including the denial of colonial atrocities. From the judgment, it appears that the Court is unwilling to grant a wide margin of appreciation to states criminalizing genocide denial further than Holocaust denial. Almost thirty countries, as well as several international organizations like the CoE itself and the European Union, have recognized the Armenian genocide through various forms of soft law.[88] While recognizing and prohibiting the denial of a recognized fact are clearly two different legal modes, the judgment exposes a divergent governance of memory in European law and its contradictory relationship with freedom of speech.[89]

---

[80] Perinçek v. Switzerland, *supra* note 79.
[81] *Id.* ¶¶ 229-241.
[82] *Id.* ¶¶ 242-248.
[83] *Id.* ¶¶ 272-273.
[84] *Id.* ¶¶ 258-268.
[85] *Id.* ¶¶ 274-282.
[86] *Id.* ¶ 250.
[87] *Id.* ¶¶ 291-300.
[88] *E.g.*, Council of Europe Parliamentary Assembly, Written Declaration of 24 April 2001 No. 320 – Recognition of the Armenian Genocide, Doc. 9056 (2001), available at http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/X2H-Xref-ViewHTML.asp?FileID=9280&lang=en; Resolution on a Political Solution to the Armenian Question, EUR. PARL. DOC. A2-33/87 (1987); European Parliament Resolution of 15 April 2015 on the Centenary of the Armenian genocide, EUR. PARL. DOC. 2015/2590(RSP) (2015).
[89] *See* Uladzislau Belavusau, "Memory Laws and Freedom of Speech: Governance of History in European Law", in András Koltay (ed.), *Comparative Perspectives on the Fundamentals of the Freedom of Expression*, Kluwer, 2015.

From the analysis of the jurisprudence of the ECtHR, it appears, therefore, that a memory law prescribing a criminal punishment for the denial or trivialization of colonial atrocities, such as slave trade, will be considered as disproportionately violating freedom of speech. However, a non-punitive memory law with a declaratory core about slavery qualified as a crime against humanity, such as seemingly suggested in the *Motie Nicolaï*, should not be problematic from the standpoint of the ECHR.

3.3 The law of the European Union

The Maastricht Treaty (1992) reinforced the discourse of peace and post-World-War-II trauma as a foundational basis for EU competences in fundamental rights and the project of EU citizenship, both since formalised as primary law.[90] Likewise, the soft law of the Union has shaped a strong legal invitation to remember via various resolutions of the Parliament and Commission.[91] Those legal initiatives often build on the narrative of the Holocaust as foundational for the politics of memory in the EU. They address episteme of the common memory of EU citizens as a new specific element of pan-European identity, whose symbolical core is founded on the ethical lessons of World War II. In fostering a European *demos*, EU institutions have been capitalising on the moral commitment to the past as a promise of a better future. Central to this vision of EU citizenship and its core values has been the Europe for Citizens Programme launched in December 2006 by Decision 1904/2006/EC of the European Parliament and of the Council.[92] The Programme, initially established for the period from 2007 to 2013, was in itself an extensive transnational memory law supporting a series of activities and organisations that promoted 'Active European Citizenship'. The programme has made a significant contribution in fostering European integration and in 'developing a sense of common identity among European citizens based on recognised common values, history and culture'. Furthermore, one of the Programme's four action lines is explicitly devoted to 'Active European Remembrance'.[93] In the subsequent Europe for Citizens Programme 2014–2020, the 'European remembrance' of totalitarianism was further reinforced with increased funds going towards action in this area, available for various research institutes, associations of survivors, museums, and organisations active in the promotion of human rights, as well as in the creation of additional channels of communication across the EU by networking organisations which were formerly only active at the domestic level.[94]

However, recent developments in EU law indicate a substantial evolution of the activist citizenship discourse on historic memory, from an *invitation to remember* (which resembles the wording of the Motie Nicolaï) towards a *duty to remember*.[95] This paradigm of memory-

[90] See Christian Joerges and Navraj Singh Ghaleigh (eds), *Darker Legacies of Law in Europe: The Shadow of National Socialism and Fascism over Europe and its Legal Traditions*, Hart, 2003. See also Stijn Smismans, The European Union's Fundamental Rights Myth, *Journal of Common Market Studies*, 48, 1 2010. 45–66.
[91] E.g. European Parliament Resolution of 23 October 2008 on the Commemoration of the *Holodomor*, the Ukraine artificial Famine (1932–1933), *Official Journal of the European Union*, 21 January 2010, C 15 E/78; European Parliament Resolution of 2 April 2009 on European Conscience and Totalitarianism; Resolution on the Remembrance of the Holocaust, Anti-Semitism and Racism 2005; Resolution on a Political Solution of the Armenian Question, Doc A2-33/87.
[92] A detailed description of the programme is available on the webpage of the EU Commission: http://eacea.ec.europa.eu/citizenship/index_en.php.
[93] Action 4 'Active European Remembrance',
see <http://eacea.ec.europa.eu/citizenship/programme/action4_en.php>.
[94] Annabelle Littoz-Monnet, 'The EU Politics of Remembrance: Can Europeans Remember Together?', 35,5 *West European Politics,* 2012. 1182–202.
[95] Emanuela Fronza, 'The Punishment of Negationism: The Difficult Dialogue between Law and Memory' 30 *Vermont Law Review* 2006. 609–26.

building straightforwardly outlaws denial, trivialisation, and minimisation of certain atrocities by virtue of the adoption of Framework Decision 2008/913/JHA in 2008.[96] One of the underlining ideas for the harmonisation of the EU approach to hate speech (and historical revisionism) is similar to that of the harmonisation of the internal market: the goal to prevent (racist) groups from moving to countries with less restrictive legislation.[97]

The proposal for this harmonised EU ban on hate speech appeared in 2001.[98] It took seven years until it was adopted under the German presidency in November 2008.[99] The deliberations of Member States perfectly echo the fundamental controversy of excluding certain types of expression. In 2001, only ten of the current EU countries had criminal provisions on Holocaust denial (Austria, Belgium, the Czech Republic, France, Germany, Lithuania, Poland, Romania, Slovakia and Spain). Several other countries regarded the problem within the realm of hate speech, conjoining Holocaust denial with discrimination against Jews or incitement of violence. In other countries 'revisionist ideologies' could be punished under general criminal provisions dealing with the maintenance of public peace or those addressing statements and behaviour motivated by racist intent.[100] Moreover, at least in one EU country (Spain), the constitutional court held the clause penalising genocide denial in the Criminal Code incompatible with the constitutional right to freedom of speech.[101]

The EU Framework Decision is worded as an open norm which leaves room for interpretation. Yet the broadness in formulation poses the risk of inducing a chilling effect[102] in the

---

[96] EU Council Framework Decision on Combating Certain Forms and Expressions of Racism and Xenophobia by Means of Criminal Law, 2008/913/JHA. For a detailed account of the controversial history of the Decision's adoption, see Mark Bell, *Racism and Equality in the European Union*, OUP, 2008. 164–68. In addition to these developments on hate speech and historical revisionism, EU secondary law also contains the so-called EU Race Equality Directive (2000), prohibiting discrimination of racial and ethnical minorities at the labour market. On 26 March 2019, the European Parliament adopted for the first time a resolution on the Fundamental Rights of People of African Descent. The Parliament calls on Member States and EU institutions to recognise that people of African descent are subjected to racism, discrimination and xenophobia, and that they are entitled to protection from this unequal treatment, both as individuals and as a group. The resolution further calls for positive measures so that people of African descent in Europe can fully and equally enjoy their rights.

[97] Point 5 in the preamble to the Council Framework Decision on Combating Certain Forms and Expression of Racism and Xenophobia by Means of Criminal Law, 2008/913/JHA, suggests that 'it is necessary to define a common criminal-law approach in the European Union to this phenomenon in order to ensure that the same behaviour constitutes an offence in all Member States and that effective, proportionate and dissuasive penalties are provided for natural and legal persons having committed or being liable for such offences.'

[98] COM (2001) 664 final, [2002] OJ C 75E, submitted by the Commission on 29 November 2001. The seminal idea for criminalisation stems from the earlier Council Joint Action 96/443/JHA of 15 July 1996 concerning action to combat racism and xenophobia (OJ L 185, 24 July 1996). The latter instrument is now obsolete.

[99] Council Framework Decision on Combating Certain Forms and Expression of Racism and Xenophobia by Means of Criminal Law, 2008/913/JHA. For a detailed account of the controversial history of the Decision's adoption, see Mark Bell, *Racism and Equality in the European Union*, OUP, 2008. 164–68.

[100] Laurent Pech, The Law of the Holocaust Denial in Europe: Towards a (Qualified) EU-Wide Criminal Prohibition, *Jean Monnet Working Paper*, 3, 200.

[101] Tribunal Constitucional de España 235/2007. For a commentary, see María Lidia Suárez Espino, Comentario a la sentencia 235/2007 por la que se declara la inconstitucionalidad del delito de negación de genocidio, *Revista para el análisis del derecho*, 2, 2008. 1–12.

[102] A chilling effect may be caused by legal actions such as the passing of a law, the decision of a court, or the threat of a lawsuit; any legal action that would cause people to hesitate to exercise a legitimate right (freedom of speech or otherwise) for fear of legal repercussions. When that fear is brought about by the threat of a libel lawsuit, it is called libel chill. In the context of American law, a lawsuit initiated specifically for the purpose of creating a chilling effect may be called a Strategic Lawsuit Against Public Participation ("SLAPP").

interpretations of the concrete clauses, leading to the poor transposition of the instrument into the legislation of the EU Member States.[103]

The formulation of the Framework Decision covers not only incitement to violence but also the very expression of hatred.[104] Other grounds for criminalisation are the expression of historical revisionism, since the punishable conduct includes:

> (1) Publicly condoning, denying or grossly trivialising crimes of genocide, crimes against humanity and war crimes as defined in Articles 6, 7 and 8 of the Statute of the International Criminal Court, directed against a group of persons or a member of such a group defined by reference to race, colour, religion, descent or national or ethnic origin when the conduct is carried out in a manner likely to incite to violence or hatred against such a group or a member of such a group;
> (2) Publicly condoning, denying or grossly trivialising the crimes defined in Article 6 of the Charter of the International Military Tribunal appended to the London Agreement of 8 August 1945, directed against a group of persons or a member of such a group defined by reference to race, colour, religion, descent or national or ethnic origin when the conduct is carried out in a manner likely to incite to violence or hatred against such a group or a member of such a group.

In the absence of specification by the Court of Justice of the European Union of what constitutes 'the conduct carried out in a manner likely to incite to violence or hatred against such a group', it remains difficult to assess the potential of the severe and unequivocal criminalisation of historical revisionism in the EU. What is striking on the surface is the extremely broad scope of the criminalised offence. Although the Directive clearly maintains that it does not require States to take measures that contravene the fundamental right to freedom of expression,[105] the yardstick of the compatibility with freedom of expression is unclear. The only reasonable assessment solution in the situation of a potential clash seems to be the analysis of the case law of the ECtHR on Article 10 of the ECHR (freedom of expression).

4. Relevant country studies

4.1 Memory laws in France

The current popular terminology of memory laws amongst scholars originates from the French *lois mémorielles* (literally 'memorial laws') and was devised by French historians who were protesting the increasing number of measures that forced them to consider the past through a specific lens. Memory laws were, thus, first publicly discussed in a December *Le Monde* magazine in 2005.[106]

At the time of their inception, four provisions were labelled as *lois mémorielles*. Firstly, the 1990 '*loi Gayssot'* introduced a prohibition on the contestation of crimes against humanity.[107] It should be mentioned that laws similar to this one – targeting essentially Holocaust denial in the epoch – mushroomed in the 1980s and 1990s in Europe, spreading beyond Germany and

[103] For similar conclusions on the over-broadness of the Decision, see John C Knechtle, 'Holocaust Denial and the Concept of Dignity in the European Union' *Florida State University Law Review*, 2008, 36.41–65.
[104] Article 1(a) Framework Decision (2008): '[Each Member State shall take the measures necessary to ensure that the following conduct is punishable:] publicly inciting to violence or hatred directed against a group of persons or a member of such a group defined by reference to race, colour, religion, descent or national or ethnic origin.'
[105] Article 7 Framework Decision (2008).
[106] Chandernagor, 'L'enfer des bonnes intentions' *Le Monde* (Paris, 16 December 2005).
[107] Loi n° 90-615 du 13 juillet 1990 tendant à réprimer tout acte raciste, antisémite ou xenophobe.

across the continent by the end of the millennium.[108] Essentially the paradigm of such laws has been confirmed via the prohibition on genocide denialism in the secondary law of the European Union by virtue of the Framework Decision on xenophobic speech, addressed in the previous section of this study.

The second and third French laws established as *lois mémorielles* were declaratory rather than criminal in nature. The 2001 '*loi Arménie'* recognized the Armenian genocide.[109] The '*loi Taubira'* (adopted in 2001 as well and mentioned as the major relevant protagonist in the Dutch *Motie Nicolai*), recognised slavery and the transatlantic slave trade as constituting a crime against humanity.[110] Finally, the French set of *lois mémorielles* concluded with the '*loi Rapatrié',* a now defunct law that required schools to teach about the positive aspects of French colonialism (especially in North Africa).[111]

The initial academic examination of French *lois mémorielles* focused on their impact on the freedom of historical research, and was carried out mainly by historians who considered themselves affected by these measures. Local historian organizations have also had significant influence on the French public opinion on memory laws. Through tenacious lobbying, they have managed to convince the French parliament that the lack of clarity with which the four *lois mémorielles* had been introduced represents a serious threat to academic freedom of expression. As a result, in 2008, the French parliament ordered a comprehensive review of French memory laws, leading to the term becoming mired in controversy. Nowadays, when French legislators attempt to adopt similar laws, they tend to make specific efforts to prove that they are not, in fact, enacting memory laws *per se* – even if the content of the prospective measure aligns perfectly with previous *lois mémorielles*. As the French debate on memory laws evolved, it was reoriented towards the potential impact of criminalizing the denial of the Armenian genocide (and potentially other genocides), and the issue of equal treatment between that tragedy and the Holocaust.[112]

The 2008 French bill on the criminalisation of the Armenian genocide denial was drafted as an initiative 'transposing EU anti-racist law in national legislation', i.e. the Council Framework Decision, detailed in the previous section of this study.[113] Completely ignoring the issue of EU harmonisation in criminal law, the French *Conseil Constitutionnel* struck the law as *per se* contradictory to the constitutional protection of freedom of expression.[114]

---

[108] Emanuela Fronza, *Memory and Punishment: Historical Denialism, Free Speech and the Limits of Criminal Law*, Springer, 2018.
[109] Loi du 29 janvier 2001 relative à la reconnaissance du génocide arménien de 1915.
[110] Loi du 21 mai 2001 tendant à la reconnaissance de la traite et de l'esclavage en tant que crime contre l'humanité.
[111] Loi du 23 février 2005 portant reconnaissance de la nation et contribution nationale en faveur des Français rapatriés [also known as 2005 Mekachera Act that "acknowledges the sufferings and sacrifices" of the "civil and military victims" of the Algerian war on the French side]. These four statutes are viewed as canonical memory laws. See, in particular, Nikolay Koposov, *Memory Law and Memory Wars*, CUP, 2017. 3.
[112] Vincent Duclert, Faut-il une loi contre le négationnisme du génocide des Arméniens? Un raisonnement historien sur le tournant de 2012, *Histoire & Politique* vol 2. n° 2 (2013).
[113] La Proposition de loi portant transposition du droit communautaire sur la lutte contre le racisme et réprimant la contestation de l'existence du génocide arménien, 18 October 2011, no 3842.
[114] 'Considering that a legislative provision having the objective of "recognising" a crime of genocide would not itself have the normative scope which is characteristic of the law; that nonetheless, Article 1 of the law referred to punishes the denial or minimisation of the existence of one or more crimes of "genocide recognised as such under French law"; that in thereby punishing the denial of the existence and the legal classification of crimes which Parliament itself has recognised and classified as such, Parliament has imposed an unconstitutional limitation on the exercise of freedom of expression and communication; that accordingly, without any requirement to examine the other grounds for challenge, Article 1 of the law referred to must be ruled unconstitutional' (Décision du Conseil Constitutionnel, no 2012-647 DC du 28 février 2012, para 6).

The aforementioned Taubira law, referred to in the *Motie Nicolaï*, was adopted by the French Parliament in May 2001.[115] It is commonly named after the socialist MP Christiane Taubira. This act recognized 'both the transatlantic and Indian Ocean slave trade [*traite négrière transatlantique ainsi que la traite dans l'océan Indien*], on the one hand, and slavery itself, on the other, that were practiced from the 15th century […] as constituting crimes against humanity' (its Article 1).[116] The law also instituted the commemoration of slavery's victims and stipulated that 'school curricula and research projects in the fields of history and humanities will accord to the subjects of the Negro slave trade and slavery the important place they deserve' (Article 2). Furthermore, the Taubira law encouraged the establishment of an institute dedicated to the preservation of memory of colonialism in France. In 2009, the *Comité pour la mémoire et l'histoire de l'esclavage* (Committee for the Memory and History of Slavery) was founded. The committee's role is essentially supporting the government in the regulation of research, dissemination and teaching regarding colonial past, advancing recommendations on the dedication of remembrance days and commemorative events, identifying places of memory and connecting them to an international cooperative network, along with raising awareness about colonial history in French schools. The government can also require the committee to provide professional advice related to the legal governance of slavery's remembrance.[117] The reading of the *travaux préparatoires* for the Taubira law reveal that in its initial proposal it also contained Article 5, repealed by the French Senate. The Senators deleted this draft provision, which enabled the associations defending the memory of slaves and the honor of their descendants to exercise the rights recognized to the civil party in the event of insult or racist discrimination. The Senate considered that the then-current provisions of Article 48-1 of the French Press Law, which gave this possibility to associations proposing to combat racism or to assist victims of racial discrimination, were sufficient.[118] This element may also be of interest to the Advisory Board, as proceedings based on group defamation in the Netherlands are regulated by virtue of Article 137 (d) in the Dutch Criminal Code.[119] Hence, technically there is no need in further legislation on this specific aspect.

---

[115] For *travaux préparatoires* leading to the adoption of this legislation, see https://www.assemblee-nationale.fr/11/dossiers/esclavage.asp.

[116] For the full current version, see https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000005630984/.

[117] See the webpage of the Comité: www.cnmhe.fr. The full version of the law is rather short, comprising three major provisions as follows: « ***[Article 1]*** *La République française reconnaît que la traite négrière transatlantique ainsi que la traite dans l'océan Indien d'une part, et l'esclavage d'autre part, perpétrés à partir du xve siècle, aux Amériques et aux Caraïbes, dans l'océan Indien et en Europe contre les populations africaines, amérindiennes, malgaches et indiennes constituent un crime contre l'humanité.* ***[Article 2]*** *Les programmes scolaires et les programmes de recherche en histoire et en sciences humaines accorderont à la traite négrière et à l'esclavage la place conséquente qu'ils méritent. La coopération qui permettra de mettre en articulation les archives écrites disponibles en Europe avec les sources orales et les connaissances archéologiques accumulées en Afrique, dans les Amériques, aux Caraïbes et dans tous les autres territoires ayant connu l'esclavage sera encouragée et favorisée.* ***[Article 3]*** *Une requête en reconnaissance de la traite négrière transatlantique ainsi que de la traite dans l'océan Indien et de l'esclavage comme crime contre l'humanité sera introduite auprès du Conseil de l'Europe, des organisations internationales et de l'Organisation des Nations unies. Cette requête visera également la recherche d'une date commune au plan international pour commémorer l'abolition de la traite négrière et de l'esclavage, sans préjudice des dates commémoratives propres à chacun des départements d'outre-mer".*

[118] See *travaux préparatoires*, available at : https://www.assemblee-nationale.fr/11/dossiers/esclavage.asp, in particular, the Report of Christiane Taubira-Delannon, number 2320 (6 April 2000), available at : https://www.assemblee-nationale.fr/11/rapports/r2320.asp.

[119] For more about this aspect, see Tom Herrenberg, Group Defamation and Incitement in the Netherlands: the Conviction of Geert Wilders, *Columbia Journal of European Law*, 6 February 2017, available at: http://blogs2.law.columbia.edu/cjel/preliminary-reference/2017/group-defamation-and-incitement-in-the-netherlands-the-conviction-of-geert-wilders/.

The Taubira law has inspired several subsequent unsuccessful attempts to criminalize the denial of the slave trade, along with the denial of the Armenian genocide. However, there has also been legislation at the opposite end of the colonial memory spectrum. The aforementioned '*loi Rapatrié'*/ Mekachera Act (2005) contrasts the Taubira law and its self-inculpatory character by expressing the opposite self-exculpatory narrative. It is intended to protect the memory of the *harkis*, i.e. French nationals living in Algeria who were repatriated to France along with auxiliaries of the French army. Unlike the Taubira law, the Mekachera Act does not mention any crimes committed by the French in Northern Africa before or during the Algerian war but instead makes several references to the crimes of Algerians and stops short of classifying them as crimes against humanity.

While few French historians resisted the Gayssot Act in 1990 (essentially establishing a ban on Holocaust denial), a wave of contestation emerged against the Mekachera Act 2005, in particular, against the clause stipulating the 'positive effects' of French colonialism. In May 2005, *Le Monde* published a petition signed by a thousand historians who called for the abrogation of this provision and against the trend on imposing the 'official history'.[120] This is a relevant point to take into account for the Advisory Board as well with regard to the *Motie*. How will the 'Nicolaï qualification' be possibly perceived by Dutch historians? In this regard, the Board may wish to reach Dutch historians to check whether they see pitfalls in qualifying slavery and the slave trade as crimes against humanity.[121]

Almost immediately, in June 2005, the author of a renowned study on slave trade, French historian Olivier Pétré-Grenouilleau, gave an interview where he noted, in particular, the following: 'The Negro slave trade [*la traite négrière*] was not a genocide. The goal of the slave trade was not to exterminate a people […] The genocide of the Jews and the Negro slave trade were two different processes'.[122] Although the historian denied neither the scale of the slave trade nor its inhumane character, a group of activists (the *Collectif des Antillais, Guyanais, Réunionnais*), supported by Christiane Taubira herself, accused Pétré-Grenouilleau of denying a crime against humanity (essentially confusing notions of genocide and crime against humanity as international legal categories),[123] citing the Gayssot Act and the Taubira Act in conjunction. Furthermore, the *Collectif* started criminal and civil lawsuits against the historian and even demanded his suspension from teaching as a 'revisionist'. These developments around the 2001 and 2005 memory laws have led to the remarkable mobilization of historians, under

[120] "Colonisation: Non à l'enseignement d'une histoire officielle," *Le Monde*, 24 March 2005.
[121] In this regard, one of the major authorities in the Dutch academia on the issues of memory laws amongst historians (also engaged in mobilisation against censorship of history) is Prof. Antoon de Baets, holding a chair in History, Ethics and Human Rights by Special Appointment of the Foundation Euroclio at the University of Groningen. Since 1995, he has also been the founder and coordinator of the Network for Concerned Historians (concernedhistorians.org).
[122] Quoted in Nikolay Koposov, *Memory Law and Memory Wars*, Cambridge University Press, 2017. 120.
[123] It should be noted that in Accordance with the UN Convention on the Prevention and Punishment of genocide, genocide means any of the following acts committed with intent to destroy, in whole or in part, a national, ethnical, racial or religious group, as such:

a. Killing members of the group;
b. Causing serious bodily or mental harm to members of the group;
c. Deliberately inflicting on the group conditions of life calculated to bring about its physical destruction in whole or in part;
d. Imposing measures intended to prevent births within the group;
e. Forcibly transferring children of the group to another group.

See e.g. here https://www.un.org/en/genocideprevention/genocide.shtml. In this sense, it is certainly different from the slave trade as another category of crime.

the framework of the *Liberté pour l'histoire* petition (2005).[124] Partially under their pressure, the undesirable clause of the Mekachera law was repealed, the *Collectif* withdrew its complaint against Pétré-Grenouilleau, which probably saved the Taubira act from being repealed by the constitutional tribunal. The historians from the *Liberté pour l'histoire* have further protested against the adoption of the EU Framework Decision, scrutinized in the previous part of this study. They have published a manifesto 'Blois Appeal', signed by a number of the world's leading historians such as Carlo Ginzburg, Eric Hobsbawm, and Jacques Le Goff.[125] Notably, the *Appel de Blois* protested not only criminalization of the public discourse about the past but equally a government's right to articulate its official assessment of historical events through declarative memory laws for their chilling effect. The document sought to present the halting of all attempts to legislate on the past.[126]

Apart from the reasons advanced in the context of the Pétré-Grenouilleau's affair, the wording of the Taubira Act was criticized for failing to acknowledge that trade of African slaves was not exclusively a European business, but substantially also a commerce perpetrated in the epoch by the Arabs and broader Muslim populations. By stigmatizing the slavery and trafficking practiced by all Europeans and them alone, the Taubira law essentially racialised the phenomenon and reduced it to an opposition between *whites* and *blacks* in Europe.[127] The Advisory Board may wish to take this aspect of the criticism addressed towards the Taubira law into account in the Dutch context too,. Furthermore, a famous French historian, Pierre Nora, emphasised in the context of the Taubira law the danger of anachronism, that is of applying the concept of a crime against humanity to past events according to contemporary criteria, since the perpetrators of those crimes have passed away long ago and, therefore, do not bear any risk of being prosecuted unlike the historians who refer to these events in terms that are not permitted by law.[128] Pierre Vidal-Naquet further questioned, "whether the Greeks of today should decree that their ancestors, the Hellenes, committed a crime against humanity because they had slaves? That does not make sense".[129]

While the *Motie Nicolaï* alludes to the assumingly positive outcome of the Taubira Act in France, the legacy of this legislative act – as has been demonstrated – remains extremely controversial. The law appears to bring a serious constraint on freedom of (in particular, academic) expression into the socio-political reality in France, manifested in the mobilization of historians against the censorship of their research and public standards. In terms of rule of law, the Act is still capable of compromising certainty on what is permissible in the realm of academic expression regarding colonial history.[130] While the French approach to the legal governance of historical memory may be characterized as both self-inculpatory and self-exculpatory, the legal governance of historical memory in France highlights the shortcomings of the self-inculpatory approach. The positive side of the French legislation is a serious

---

[124] "Liberté pour l'histoire: Une petition pour l'abrogation des articles de loi contraignant la recherche et l'enseignement de cette discipline", *Libération*, 13 December 2005.
[125] "Appel de Blois", *Le Monde*, 10 October 2008.
[126] Nikolay Koposov, *Memory Law and Memory Wars*, CUP, 2017. 120.
[127] André Larané, Mai 2011 – Juin 2020, *La traite, un crime contre l'humanité?*, 11 February 2020, available at: https://www.herodote.net/La_traite_un_crime_contre_l_humanite_-article-17.php.
[128] Cited from Patrick Weil, Politique de la mémoire : l'interdit et la commémoration, *Espirit*, 332, 2, 2007. 124-142.
[129] " *Est-ce que les Grecs d'aujourd'hui vont décréter que leurs ancêtres les Hellènes commettaient un crime contre l'humanité car ils avaient des esclaves ? Cela n'a pas de sens* " (Pierre Vidal-Naquet in *Le Monde*, 17 décembre 2005).
[130] For a detailed discussion, see Ioanna Tourkochoriti, "Challenging Historical Facts and National Truths: An Analysis of Cases from France and Greece", in Uladzislau Belavusau & Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*, Cambridge University Press, 2007. 151-174.

engagement with the victimhood argument, visible in the preparatory work for the Taubira law, in particular. The purpose of the law is entirely genuine from the standpoint of a culprit state voluntarily recognising its colonial atrocities of the past. Yet the French legislative efforts to frame its colonial legacy have been accused of carrying more symbolism and anachronistic selectivity of the past victimhood as well as for blaming everything exclusively on white Europeans, and thus, setting up a simplified dichotomic vision of the colonial past, in order to present a politically constructed idyllic image on the international stage.[131]

4.2 Memory laws in Poland

Beyond France, the protagonist of the terminology of memory laws, the adoption of memory regulations has risen tremendously in Europe in the 2010-2020s under the pretext of counteracting historical disinformation, specifically in Central and Eastern Europe (CEE).[132] Furthermore, their mushrooming in CEE, in particular in Poland, has been intertwined with a certain democratic decline in the region and the so-called "memory wars", whereas states have been attempting to challenge their divergent views on the matters of past atrocities, Soviet occupation and the division of borders by virtue of mutually contrasting legislation on historical memory.[133] While Polish memory laws, unlike in the French example, did not directly address the legacies of colonialism, this country study is particularly relevant for exposing the caveats of censorship embedded in both punitive and non-punitive memory laws, and for explaining how an expansive governance of historical memory by virtue of memory laws can spoil foreign relations and affect minorities.

After the fall of communism, Poland adopted a new Constitution[134] only in 1997 and a Criminal Code[135] in 1998. Both the Constitution and the Criminal Code outlawed the propagation of fascism and other totalitarian ideologies – a standard clause found in many Council of Europe Member States.[136] In line with other post-communist transitional democracies in CEE, Poland expanded the core of this ban to cover the propagation of ideas and methods of totalitarian Stalinist and communist regimes.[137] This ban included the display of relevant symbols.[138] In 2016, the Polish parliament adopted the Law that prohibited the propagation of communism

[131] Marina Bán, The Legal Governance of Historical Memory and the Rule of Law (doctoral dissertation, defended at the University of Amsterdam on 21 October 2020). 106-107.
[132] Uladzislau Belavusau, *Final Thoughts on Mnemonic Constitutionalism*, Verfassungsblog, available at: https://verfassungsblog.de/final-thoughts-on-mnemonic-constitutionalism/ (15 January 2018).
[133] Marta Bucholc, Commemorative Law-Making: Memory Frames of the Democratic Backsliding in Poland after 2015, *Hague Journal on the Rule of Law*, 11, 1, 2018. 85-110; Wojciech Sadurski, *Poland's Constitutional Breakdown*, Oxford University Press, 2019; Carlos Closa and Dimitry Kochenov, Reinforcing Rule of Law Oversight in the European Union, Cambridge University Press, 2016.
[134] The Constitution of the Republic of Poland adopted by the National Assembly of Poland on April 2, 1997, *Journal of Laws of the Republic of Poland*, No. 78 of 2 April 1997, item No. 483.
[135] Law of 6 June 1997 on The Penal Code of the Republic of Poland, *Journal of Laws of the Republic of Poland*, No. 81 of 2 August 1997, item No. 553.
[136] See Uladzislau Belavusau, *Freedom of Speech: Importing European and US Constitutional Models in Transitional Democracies*, London: Routledge, 2013.
[137] The right to ban the names and symbols of undemocratic regimes from public spaces is recognised by international and European human rights bodies, including the UN Human Right Committee, the Council of Europe's Venice Commission and the European Court of Human Rights. Such legislation, however, must pass an obligatory test of lawfulness, proportionality, and necessity in a democratic society. States are given a wide margin of appreciation to choose adequate policies, depending on country-specific circumstances and the historical experiences of their citizens.
[138] Agata Fijalkowski, 'The Criminalisation of Symbols of the Past: Expression, Law and Memory', *International Journal of Law in Context*, 10, 2014. 298-9; Uladzislau Belavusau, 'Hate Speech and Constitutional Democracy in Eastern Europe: Transitional and Militant?', *Israel Law Review* 47, 2016. 27.

and other totalitarian regimes through names of buildings, objects, and public service devices, dubbed the 'street de-communization law' (2016 Law).[139] The 2016 Law was adopted by the votes of the governing 'Law and Justice' party (*Prawo i Sprawiedliwość*, further PiS).[140] In 2017, the Law was amended to incorporate the removal of monuments.[141]

Under the 2016 Law, local authorities were obliged to rename locations that propagated communism as defined in the Law and according to a list prepared by the Institute of National Remembrance (*Instytut Pamięci Narodowej*, further IPN), a public history research institution with prosecutorial powers to investigate crimes against Polish citizens. The IPN was created in 1998 to specifically investigate the crimes of the Nazi and Soviet regimes. Since its creation, it has become a true 'Ministry of History' with quasi-legislative powers and a yearly budget that is five times higher than that of the Polish Academy of Sciences.[142] In accordance with the 2016 Law, the IPN drafted a list of 130 locations to be renamed within twelve months of the entry into force on 1 September 2016. If local authorities failed to comply with the requirement before this date, provincial governors (*wojewodowie*) who represent the central government in Polish provinces (*województwa*) were obliged to issue an administrative decision, a so-called replacement ordinance (*zarządzenie zastępcze*), and rename streets within three months after the expiry of the initial period prescribed by the Law. To limit the arbitrariness of the ordinance, provincial governors were required to consult with the IPN in relation to the renaming of locations. The 2016 Law permitted local councils to overrule provincial governors' administrative decisions in a regular vote within three months of the proposed name change.

Apart from the 2016 Law, the most prominent Polish memory law regarding World War II is a January 2018 amendment to the 1998 law that established the IPN (subsequently amended again in June 2018).[143] The Amendment criminalised statements contrary to established historical facts about the involvement of the Polish State in the atrocities of World War II. It introduced a new power for the IPN to investigate 'crimes of Ukrainian nationalists' committed between 1920 and 1950, and extended the temporal mandate of the IPN to the documentation and investigation of crimes and gross human rights violations against Polish nationals and citizens committed between 8 November 1917 and 31 July 1989. The 2018 Amendment had a practical impact on the IPN's responsibilities as well as a symbolic impact. Paradigmatic expressions of

---

[139] Law of 1 April 2016 on Prohibiting Propagation of Communism or Other Totalitarian Regime Through Names of Buildings, Objects, and Public Service Devices, amended on 22 June 2017 and 14 December 2017, *Journal of Laws of the Republic of Poland* 2016 item 744.

[140] Results of the parliamentary vote No. 15 on the 136th sitting of Sejm on 1 April 2016.

[141] Law of 14 December 2017 amending the Law on prohibiting propagation of communism or other totalitarian regimes through the names of organisational units, auxiliary units of local communes, and monuments and law; Law on prohibiting propagation of communism or other totalitarian regimes through the names of buildings, objects, and public service devices, *Journal of Laws of the Republic of Poland* 2017 item 2495.

[142] B. Kocejko, 'Przeliczamy budżet państwa na IPN-y', *Oko.press*, 12 January 2018, available at: https://oko.press/przeliczamy-budzet-panstwa-ipny-ilu-prawicowych-historykow-trzeba-by-ochronic-polska-przyrode/.

[143] Law from 26 January 2018 Amending the Law of 18 December 1998 on the Institute of National Remembrance – Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation. See Uladzislau Belavusau, *Polen verkondigt met herinneringswet de teloorgang van zijn liberale democratie*, Volkskrant, available at: https://www.volkskrant.nl/columns-opinie/polen-verkondigt-met-herinneringswet-de-teloorgang-van-zijn-liberale-democratie~b937a921/; Julian McAuley, *Poland's New "Holocaust Law" Comes Up Against Massacre of Jews in 1941*, Washington Post, 22 February 2018, available at: https://www.washingtonpost.com/world/europe/polands-new-holocaust-law-comes-up-against-massacre-of-jews-in-1941/2018/02/22/ee9f22d4-10e4-11e8-a68c-e9374188170e_story.html; *Le Sénat polonaise adopte une loi controversée sur la Shoah, Le Monde, 1 February 2018*, available at: https://www.lemonde.fr/europe/article/2018/02/01/le-senat-polonais-adopte-une-loi-controversee-sur-la-shoah_5250085_3214.html.

the historical policy of the current 'Law and Justice' government, this amendment also reflects the government's approach to democratic norms and political process, including the exercise of rights and civil liberties.[144]

This memory policies resulted in the domestic and international outcry briefly mentioned above. In particular, the Law caused a deterioration of Polish-Israeli relations on an unprecedented scale since Poland's transition to democracy in 1989. International media frequently referred to the 2018 Law as the 'Holocaust law', which may incorrectly insinuate that the Law introduced criminal prohibitions on the denial of the Holocaust in the Polish legal system, or new, related legislation with a parallel aim. However, the 2018 Law belongs to an entirely different category of criminal memory laws. It is an insult law which aims to protect the reputation of abstract entities such as the State and the nation. The Law introduced a new system of criminal and civil means, which were adopted to counter allegedly defamatory statements about the Polish State and the nation's involvement in World War II atrocities when such statements were considered to be contrary to established historical facts and disparage the reputation of Poles and their country.

The 2018 Law initially amended the 1998 law that established the IPN, adding, *inter alia*, Article 55a, Clause 1, which states:

> Whoever accuses, publicly and against the facts, the Polish nation, or the Polish state, of being responsible or complicit in the Nazi crimes committed by the Third German Reich or other crimes against peace and humanity, or war crimes, or otherwise grossly diminishes the actual perpetrators thereof, shall be subject to a fine or a penalty of imprisonment of up to three years.[145]

Clause 2 of the 2018 Law also stipulates that persons who 'act unintentionally' may be liable to punishment. Clause 3 introduced artistic and scientific exceptions: 'the perpetrator of the offence referred to in clauses 1 and 2 is not committing a crime if he or she commits such an act as part of artistic or scientific activities.'[146]

The 2018 Law is the Polish government's second attempt to introduce a specific criminal offence of defaming the State and nation. The first attempt was temporarily successful in 2006 when Article 132a was incorporated into the Criminal Code of the Republic of Poland. The Article provided: '[…] whoever publicly slanders the Polish Nation for participating, organizing or being responsible for communist or Nazi crimes, is subject to a restriction of liberty up to 3 years'. The Polish Human Rights Commissioner raised concerns about the compatibility of Article 132a with the Constitution and referred the provision to the Polish Constitutional Tribunal.[147] In a ruling handed down in 2008, the Constitutional Tribunal found the provision to be incompatible with the Polish Constitution on procedural grounds.[148] The

[144] Uladzislau Belavusau and Anna Wójcik, La criminalisation de l'expression historique en Pologne : la loi mémorielle de 2018, *Archives de politique criminelle*, 40, 2018. 175-188.
[145] Law from 26 January 2018 amending the Law of 18 December 1998 on the Institute of National Remembrance – Commission for the Prosecution of Crimes against the Polish Nation.
[146] *Ibidem*.
[147] Human Rights Commissioner Office notice from 15 January 2007 r., no. RPO-545868-II-06/ST.
[148] Judgement of the Constitutional Tribunal of 8 September 2008, Case no. K 5/07.

legal reasoning developed by the Polish Constitutional Tribunal was far from convincing and, regrettably, did not include a critique on substantive grounds.[149]

On 27 June 2018, unexpectedly for many and even before a decision of the Constitutional Tribunal was issued, the Polish parliament amended the 2018 Law by repealing Articles 55a and 55b which had been introduced in the January 2018 Amendment (June 2018 Amendment).[150] These Articles comprised a criminal offence for insulting the Polish State or nation through falsely alleging responsibility or co-responsibility for the atrocities of World War II committed by Nazi Germany. Thus, this crime existed in the Polish legal system only for four months from March up to and including June 2018. Other provisions introduced in January 2018, however, remain in force, including Article 1.1a, which relates to Polish-Ukrainian history, and Articles 53o, 53p and 53q, which introduce a civil liability system for the infringement of personal rights of the Republic of Poland and the Polish nation.

The argument of the Polish government that all Western European countries have been legally protecting the memory of the Holocaust in the same way is at best misleading. The closest relative of the 2018 Law is not a standard provision in continental Europe's criminal codes about punitive measures against Holocaust deniers. Rather, the closest sibling of the Law are parts of the Turkish and Russian penal codes. The way the Law frames the defence of collective Polish dignity in a historical context is foremost reminiscent of the notorious provision in the Turkish criminal code (Article 301), which criminalises denigration of the Turkish nation and is particularly used to silence people speaking out against the massacres of Armenians and other minorities by the Ottoman Empire in 1915. Likewise, the provision is similar to Putin's policy of rehabilitating Stalinism, namely Article 354.1, which was introduced into the Criminal Code in 2014 by the Russian Duma. The Article imposes a maximum of three years of imprisonment (a similar term as in the initial winter version of the 2018 Law) to people 'publicly spreading false information about USSR's activities during World War II'. By implementing the 2018 Law, Poland has confirmed the downslide of its liberal democracy. During the past three years, the Polish government has been at the epicentre of criticism from the EU and has had to face overwhelming external criticism regarding the dismantling of its independent Constitutional Tribunal and its increasing political control of the judiciary.[151]

The Polish memory laws, thus, include a variety of state acts regulating remembrance of historical events, persons (both proclaimed victims and heroes), social movements, national and foreign authorities and organizations. The country study is further characterized by an impressive quasi-parliamentary body, the already-mentioned Institute of National Remembrance that has been particularly active in drafting, promoting and implementing myriads of memory laws in the last 10 years. The scope of Polish memory laws covers the inter-war period, history of World War II, the Nazi and communist regimes, and the crimes committed by "Ukrainian nationalists". The nomenclature of such laws includes state and administrative provisions on the teaching of history, street (re-)naming, monuments, status of the veterans, commemoration of the Holocaust, etc., thus ranging also from declarative (non-punitive) to punitive laws (with a criminal aspect). While the criminal sanctions in the 2018 Memory Law were later repealed after the pressure from Israel and elsewhere amongst Western

[149] Aleksandra Gliszczyńska and Anna Śledzińska-Simon, 'Victimhood of the Nation as a Legally Protected Value in Transitional States – Poland as a Case Study', *Wrocław Review of Law, Administration & Economics*, 6, 2, 2018. 46-51.
[150] The Law of 27 June 2018 amending the Law on the Institute of National Remembrance. *Journal of Laws of the Republic of Poland* 2017 item 1277.
[151] Wojciech Sadurski, *Poland's Constitutional Breakdown*, Oxford: Oxford University Press, 2019.

democracies, the law itself remains enacted and has brought serious constraints on academic expression in Poland. Recently, Polish authorities have utilised the criminal provisions regarding defamation against Holocaust scholars. On 9 February 2021, the District Court in Warsaw ruled that two prominent Holocaust researchers must publicly apologize for statements published in a book about the extermination of Jews in Nazi Germany-occupied Poland during the Second World War. Professor Jan Grabowski of the University of Ottawa and Professor Barbara Engelking, the latter of whom heads the Polish Center for Holocaust Research of the Polish Academy of Sciences, were sued in a personal rights infringement case for stating within the book that mayor Edward Malinowski was partially responsible for the death of Jews in Malinowo in 1943 and that he robbed a Jewish woman of her possessions.[152]

The Polish example exposes the dangers of outsourcing legislation on historical memory to the specific non-parliamentary institution. Likewise, it reveals the censorship within memory laws, even when they carry a declaratory role, and highlights the particular dangers for fundamental rights and the rule of law (in terms of the protection of equality, legal certainty and national minorities) stemming from punitive memory laws. Unlike the French case, however, the Polish country study is largely characterized by self-*exculpatory* memory laws, that is legislative provisions that serve to exculpate (if not outright "white-wash") the state and the titular nation from atrocities towards its minorities, unequivocally and exclusively attributing them to the totalitarian regimes imposed by foreign powers. Therefore, the Polish country study informs the recommendations with regard to the possible adoption of the Dutch memory law in terms of (1) the advice to withdraw from any self-exculpatory rhetoric in the legislation regarding colonial past (e.g., avoiding any glorification of colonial past or attribution of guilt to foreign subject); (2) the advice not to endow the possible knowledge center with regard to the Dutch colonial past with any legislative prerogatives; (3) the advice not to include any criminal or administrative sanctions for the denial of colonial crimes, keeping it purely declaratory and meant to acknowledge the memory of the victims of colonialism.

5. Conclusions

5.1 Recommendations to be considered when deciding whether a memory law should be introduced in the (Kingdom of the) Netherlands

The country studies of France and Poland have demonstrated the contrasting *pro*'s and *con*'s of adopting a memory law in line with the *Motie Nicolaï* in the Netherlands. Beyond the Taubira law explicitly mentioned in the *Motie*, France has promulgated several other memory laws that have been both punitive and non-punitive, as well as self-inculpatory and self-exculpatory in their nature. The Taubira act itself is a non-punitive self-inculpatory memory law[153] that was designed to deliver a genuine recognition of the injustices of the colonial past on behalf of the French Republic by acknowledging the slavery and the slave trade by French colonists as crimes against humanity. The law also prescribed a more symbolic basis for commemoration of slavery through the establishment of the Committee for the Memory and History of Slavery. In this respect, it is certainly a valuable tool to consider by the Advisory Board as a possible example of a similar legislation in the Netherlands. Likewise, Poland has been extremely prolific with both punitive and non-punitive memory laws in the recent years. The Polish engagement with memory laws does not concern matters of colonialism directly, considering different historic paths between France (which is somewhat closer to the Dutch experience in

[152] Anna Wójcik, Historians on Trial, *Verfassungsblog*, 11 March 2021, available at: https://verfassungsblog.de/historians-on-trial/.
[153] For the explanation of the terminology, see section 1.3. in the present study.

this respect) and Poland. Yet the richness of the legislative base in this field and the institutionalised character of legal governance of history in Poland certainly deliver parallel valuable lessons for the Netherlands, should it pursue the adoption of a memory law. Based on these two country studies as well as building on the constraints and obligations placed on the Dutch law from the standpoint of international and European law, this study draws the attention of the Advisory Board to several practical observations.

5.1.1 Value and scope of the suggested legislation

While assessing the desirability of adopting Dutch legislation mimicking the Taubira Law in France, the study reveals that a value in additional legislation in this area may be attributed rather to its scope, as the law will acknowledge that *past* trade in slaves constitutes a crime against humanity. Before advising on adopting or withdrawing from adopting a memory law in line with the *Motie*, the Board may decide to question what purpose such a memory law should serve and then whether such a law is the best way to serve that purpose. Thus, a further specific legal act in this area can be regarded as declaratory in its nature, meant to serve as a self-inculpatory provision with a symbolic acknowledgement of the past injustice on behalf of the Dutch society for the historical wrongdoings of the colonialism. The significance of acknowledging past injustice is paramount to a scale of conflicts caused by repressed historical traumas that supposedly blossom through transgenerational transmission and cement a mutual misunderstanding amongst ethnic and racial groups. Therefore, whether such traumas should be addressed in a structural normative way via legal tools is not only a question regarding limits of free speech, but is also a vital dilemma in terms of paying respect to the dignity of certain groups of descendants of the victims of colonialism.

It is up to the Board to conclude, based on this report and parallel studies, on whether a law mimicking the Taubira Law in France best meets this purpose. Other legal means, e.g. solemn declarations on behalf of the Netherlands, acknowledging Dutch colonial slave trade as crimes against humanity, may be a valid alternative.

Furthermore, from the *Motie Nicolaï*, it remains unclear what colonial past of the Netherlands exactly is deemed to be viewed as crimes against humanity. The *Motie* does specify neither the concrete period of time, nor the exact geographic scope, for example, whether the colonial past should include the Dutch practice in both West and East Indies. Should such a legislation be given a green light from parliament, the bill must have a defined material (in particular, temporal and geographic) scope. In this respect, the Taubira law (2011) in France provides an example of a more specific provision. In its Article 1, it stipulates that the French Republic recognizes that the <u>transatlantic</u> slave trade as well as the slave trade in the <u>Indian Ocean</u> on the one hand, and slavery on the other hand, perpetrated from the <u>fifteenth century</u>, in the <u>Americas</u> and the <u>Caribbean</u>, in the <u>Indian Ocean</u> and in <u>Europe</u> against the <u>African, Amerindian, Malagasy and Indian populations</u> constitutes a crime against humanity. The original French wording of the law uses "*la traite négrière*", which in the Dutch context is better to reverse towards a more general terminology of *slavernij* (slave trade), to avoid the racist and offensive connotations of analogous Dutch words such as "*negroïde*" and "*neger*". Should this type of legislation be advisable, it is up to the Advisory Board to define the specifying elements of slave trade and broader colonial past in the Dutch context (e.g., exclusively in the Caribbean or also in the East Indies). The insufficiently clear scope of the legal provision risks delivering inadequate legal certainty, and clarity is one of the principal aspects in the rule of law assessment.

It is preferable that memory laws avoid historic narratives that nourish simplistic interpretations of events or persons, in particular those that depict historical processes in terms of collective guilt ('perpetrator nations') or untainted innocence ('victim nations'). Such narratives inevitably lead to polarization, stereotyping, and inter-state, inter-cultural tensions.[154]

Based on the aforementioned principle of legal certainty, it appears that a 'declaratory law' (i.e. without a punitive effect) guaranteeing the establishment of a national monument, knowledge center, and / or museum of slavery is less problematic than adoption of the law prescribing slavery as a crime against humanity in the Netherlands. In fact, it is not uncommon for state or local administrations to establish such institutions. However, the problem to be taken into account by the Advisory Board should consider what exactly should be established by the envisaged law, to be truly meaningful and delivering justice to the descendants of the victims of slavery.[155] For example, should such entity(ies) commemorate some specific or collective victims of slavery, in addition to clear provisions pertaining to their governance and budgetary sources? If the choice falls on the creation of a knowledge center, it is equally pertinent to prescribe its competences and withdraw from empowering it with any quasi-legislative or quasi-judicial powers, in line with those enjoyed by the Polish INP, demonstrated in section 4.2.

5.1.2 Risk pertaining to criminal sanctions

The EU Framework Decision 2008 imposes an obligation on EU Member States to bring criminal charges, *inter alia*, for publicly 'condoning, denying or grossly trivialising crimes of genocide, crimes against humanity and war crimes as defined in Articles 6, 7 and 8 of the Statute of the International Criminal Court, directed against a group of persons or a member of such a group defined by reference to race, colour, religion, descent or national or ethnic origin when the conduct is carried out in a manner likely to incite to violence or hatred against such a group or a member of such a group'. Yet based on the law of the Council of Europe, equally binding for the Netherlands as EU law, it is important to consider the practice of the ECtHR in this field. The present study of the jurisprudence of the Court concludes that adopting a memory law with a criminal effect regarding colonial past will be considered disproportionate with regard to protection of freedom of (in particular, academic) speech in terms of Article 10 ECHR. The principle of proportionality implies all legal actions and state decisions must be established by the law, necessary, relevant (suitable) and least restricting the right of the individual. However, a declaratory non-punitive memory law with a clearly self-inculpatory nature is unlikely to be found disproportionate, should an individual complaint emerge at the ECtHR against the Netherlands.

---

[154] For a rich account of numerous examples on this, see Nikolay Koposov, *Memory Laws, Memory Wars: The Politics of the Past in Europe and Russia*, Cambridge University Press, 2017; Uladzislau Belavusau & Aleksandra Gliszczyńska-Grabias, *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*, Cambridge University Press, 2017. 1-26. George Soroka and Félix Krawatzek, Nationalism, Democracy, and Memory Laws, *Journal of Democracy,* 30, 2, 2019. 157–71.

[155] Regarding the ethics of justice in the context of memory governance, see Christopher Piranio & Edward Kartenian, Memory, Justice and the Court: on the Dimensions of Memory-Justice under the Rome Statute, *Cambridge Review of International Affairs*, 24, 3, 2011. 425-447; Antoon de Baets, *Responsible History*, Berghahn, 2008.

5.1.3 Protection of freedom of speech, academic research and artistic freedoms

Should the envisaged law be adopted as a non-punitive law with a declaratory core on colonial past, it still bears risks of exposing freedom of expression to a considerable censorship and chilling effect,[156] as was unveiled by the Taubira law in France. Artistic narratives and imageries of the past, along with academic accounts of colonialism should enjoy particular liberty, as long as they do not contain explicit incitement of hatred towards specific ethnic or racial groups. Even in non-punitive form, the adoption of a memory law comparable to the Taubira law in France may instigate the rise of the 'cancel culture' (*cancelcultuur*) in Dutch universities, wherein any unconstrained discussion of the colonial past becomes limited and subjected to self-censorship by scholars who get inevitably ostracized for the non-mainstream assessments of the colonial past.

5.2 Recommendations to be considered when assessing how such a law should look like

5.2.1 Soft law versus punitive law

The adoption of a declaratory non-punitive memory law in this field bears a particular value for constructing the egalitarian space, where the dignity of the slave victims and their descendants is fully acknowledged. In this respect, the positive side of this legislation pertains to non-discrimination aspects in human rights and equality before the law in terms of the rule of law. Although not without caveats, as described in the previous subsection, the soft (declaratory) memory law appears to be less detrimental in terms of excessive constraints on the freedom of speech and more consistent with such elements of the rule of law, as equality before the law and legal certainty. The memory law should not be formulated as containing any criminal punishment of the defamation of the state or any abstract defamation of the memory of the victims of the colonial past. No individual or organisation should be subject to any criminal, civil, or administrative penalty or reprisal for accusing any past or present governing entity of having committed acts in violation of international human rights law, even if doubt exists as to whether such acts or policies would have constituted violations under international law at the time they were committed. Even a soft (non-punitive) law should be sufficiently concrete in terms of a definitional scope of slavery to satisfy the criteria of legal certainty. A symbolic core of such a law can indeed include a prescription to establish a national monument, knowledge center, and / or museum of slavery (see reservations addressed in the previous sub-section).

5.2.2 Drafting of the preamble in accordance with applicable international and European law

Along with the Rome Statute, the preamble to a potential Dutch memory law – depending on the final scope of this law – may include references to the UN Commission on Human Rights Resolution 2005/66 of 20 April 2005, UN Human Rights Council Decision 2/105 of 27 November 2006, and Human Rights Council Resolutions 9/11 of 18 September 2008, 12/12 of 1 October 2009, and Resolution 21/7 of 10 October 2012 on 'the importance of preserving historic memory'. The law may also reference the EU Framework Decision 2008/913/JHA. However, it is important to assure that it is not presented as a law implementing this EU secondary legislation in the Netherlands.

[156] For the explanation of chilling effect, see Section 3.3. (*supra* note 103).

5.2.3 Disclaimers for academic and artistic freedoms

The law should contain a disclaimer for the protection of academic and artistic freedoms, precluding the imposition of constrained positions about slavery on the artistic works (including works of literature) and guarantee safeguards for the free discussion of the colonial past within the scholarly environment. Educators and students within tertiary and adult educational environments must enjoy the freedom to discuss violations of internationally recognised human rights that may have been committed by any governing entity or official. While primary, secondary, and other pre-adult education may be bound, in whole or in part, to follow compulsory curricula, educators and students must retain freedoms outside formal educational contexts to challenge accounts of history prescribed by such curriculum. Curricular choices about historical education, however, must be made, which at times may not satisfy all parents or citizens. Nevertheless, beyond the competence of such establishments, general freedoms of speech and expression must fully protect individuals and organisations wishing to voice open and public dissent from the adopted curricular choices.

5.2.4 Form of the law: *Wet* or *Rijkswet*

The *Motie Nicolaï per se* does not suggest a specific explanatory value in adopting this memory law either as a standard law of the Netherlands or an act of the Kingdom. Nonetheless, the present study finds that there is a possibility of adopting such memory law as a *rijkswet.* However, this will require a special form of the *rijkswet* because the substance of a law suggested in *Motie Nicolaï* transcends legislative areas of the Kingdom (in accordance with its Statute, enumerating the areas that give rise to the *obligatoire rijkswetten*). Therefore, the adoption of this *consensusrijkswet* will imply the necessity to negotiate its content by virtue of consensus amongst the four autonomous countries (*landen*) within the Kingdom, namely the Netherlands, Aruba, Curaçao and Sint Maarten. The positive aspect of such a negotiation pertains to a multi-angle recognition of a victim perspective emerging via this legislative dialogue, since three autonomous countries are located in the Caribbean and their populations bear even a greater nexus to Dutch colonial past. The establishment of a joint institution in one of the autonomous countries involved in the study on colonial trade and / or a museum of slavery may be of an extra value, in this respect. However, involving four actors into the negotiation of a legal act may further complicate and slow down the agreement on its material and geographic scope, as was explained in section 2.2.

Levend slavernijverleden in Nederland en de Nederlandse Cariben

Rose Mary Allen en Alex van Stipriaan

In opdracht van de Dialooggroep Slavernijverleden schreven Prof. dr. Rose Mary Allen en Prof. dr. Alex van Stipriaan ieder een essay over de vraag hoe het slavernijverleden in de Nederlandse Cariben, respectievelijk Nederland levend wordt gehouden en hoe dat nog beter zou kunnen worden geborgd.

Rose Mary Allen (p. 2-14) geeft uitgebreid inzicht in wat er door Antillianen al is gedaan aan geschiedschrijving over de slavernij. Ook de orale geschiedenis en cultuur is daarbij belangrijk, onder meer vanwege de *insiders view*. Daarnaast behandelt zij de zichtbaarheid van de slavernij in de Caribische samenlevingen aan de hand van herdenkingsdagen en monumenten. Andere vormen van zichtbaarheid komen eveneens aan bod, zoals film, theater en tentoonstellingen. Zij pleit voor substantiële steun om veel meer onderzoek op en over de eilanden te kunnen doen en om tevens op basis daarvan het onderwijs van dienst te kunnen zijn.

Alex van Stipriaan (p. 15-32) bespreekt de situatie in Nederland en besteedt eveneens veel aandacht aan het onderwijs en meer in het algemeen aan het bestaande kennisniveau over het slavernijverleden. Hij koppelt de verschillende wijzen waarop Nederlanders zich al of niet met dit verleden identificeren aan de erfenissen en doorwerkingen van dat verleden zelf en aan de kwestie van Reparations. Op verzoek van de Dialooggroep maakt hij bovendien een korte tour door de wereld om te tonen hoe elders aandacht aan het slavernijverleden wordt gegeven en besluit met een groot aantal aanbevelingen voor de Nederlandse situatie, waaronder een substantieel museum met onderzoekscentrum en een andere, dekoloniale benadering van het onderwijs.

Essay voor de Dialooggroep Slavernijverleden

Slavernijverleden bezien vanuit de Nederlandse Cariben

Rose Mary Allen, 12 maart 2021

Introductie

Slavernij is op de eilanden voor velen een emotioneel beladen thema, waar men niet zo gauw aan wil terugdenken. Desalniettemin is ook op de eilanden aandacht voor het slavernijverleden aanwezig, die zich o.a. manifesteert in publicaties, herdenkingen, tentoonstellingen en kunst, al dan niet georganiseerd door activisten en *grassroots* organisaties.

De centrale vraag in dit stuk is: Hoe wordt de herinnering aan het slavernijverleden in de Nederlandse Cariben levend gehouden, wat zijn de hiaten hierbinnen en wat kan worden verbeterd? Deze vragen worden beantwoord door te kijken naar verschillende vormen en manieren waarop uiting wordt gegeven aan het denken over het slavernijverleden. Dit stuk heeft niet de pretentie uitputtend te zijn, maar beoogt een redelijke indruk te geven van de verscheidenheid van uitingen.[1]

Slavernijverleden in lokaal onderzoek

Curaçao

In vergelijking met de rest van de Nederlandse Caribische eilanden, zijn er op Curaçao meer studies verschenen over de slavernij. Als de zetel van de koloniale macht heeft dit eiland veel meer aandacht gekregen in de geschiedschrijving. Dit komt ook terug in de geschiedenisboeken over de eilanden als groep. Heel lang gingen deze studies meer over de politieke geschiedenis, waarbinnen de slavernijgeschiedenis heel summier werd behandeld.

In het begin van de twintigste eeuw hebben lokale mensen zoals Wein Hoyer en Nicolaas van Meeteren de geschiedenis van Curaçao beschreven. Wein Hoyer was een amateurhistoricus die zijn boeken in het Papiaments schreef. Hij werd heel vaak benaderd voor informatie over de geschiedenis van het eiland, vanwege zijn uitgebreide documentatie-kennis hiervan. Van Meeteren, ook een amateurhistoricus, wiens familie (oorspronkelijk uit Nederland) al drie generaties op het eiland woonde, werd ook gezien als een deskundige van de eilandelijke geschiedenis. De Arubaans-Antilliaanse historicus Johan Hartog, beroepshistoricus, beperkte zich niet tot politieke kwesties maar bestreek ook verschillende andere thema's aan de hand van veel feitenmateriaal uit de verschillende archieven in Nederland en op de eilanden. Zijn werken zijn zeer encyclopedisch van aard, en zijn niet altijd voldoende gecontextualiseerd.

In de jaren zeventig beschreef de Curaçaose socioloog René Römer het sociaal-hiërarchische patroon van de samenleving, waarin klas en kleur samengaan. [2]Dit patroon is zelfs na de

[1] Daarnaast is buiten de eilanden, met name in Nederland ook onderzoek naar aspecten van de slavernij gedaan, waaronder historici als W. Renkema, W. Klooster en H. Jordaan.

[2] Römer, René Antonio. 1979. *Un pueblo na kaminda. Een sociologisch historische studie van de Curaçaose samenleving*. Zutphen, Netherlands: De Walburg Pers. [PhD thesis, University of Leiden]

slavernij nog heel lang op subtiele wijze blijven voorbestaan en is door hem aangewezen als een van de voornaamste oorzaken van de arbeidersopstand van 30 mei 1969.[3] Deze voor die tijd nieuwe inzichten zijn deels ook aanwezig in het baanbrekende proefschrift (1958) van de Nederlandse socioloog Harmannus 'Harry' Hoetink. [4]Deze auteur bekeek de sociale structuur van Curaçao tijdens de slavernijperiode en hoe kleur, ras en etnische afkomst, de sociale positie van mensen in de slavenmaatschappij bepaalden. Hoetink maakte hiervoor gebruik van 19de eeuwse reisverslagen[5], alsook door derden verzameld, op schrift vastgelegd materiaal over folklore.[6]

Baanbrekend is ook de studie van Nolda C. Römer-Kenepa (1980), die als eerste aandacht besteedde aan vrouwen in slavernij. Zij verschaft op die manier inzicht in een verwaarloosde groep in de geschiedschrijving. Römer-Kenepa beschrijft de sociale positie van zowel witte als zwarte vrouwen in de slavenmaatschappij en ook hoe de stratificatie onder vrouwen was. Zij beschrijft de dubbele uitbuiting van de tot slaaf gemaakte vrouwen in termen van geslacht en kleur.[7] Een ander verwaarloosd thema is de geschiedenis van slavenkinderen. Kinderen die opgroeiden in de slavenperiode hebben aandacht gekregen in een artikel gepubliceerd in de bundel *Kind aan de ketting. Opgroeien in slavernij, toen en nu*, uitgegeven door het Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en Erfenis (NiNsee).[8]

Het boek *Antilliaans verhaal: Geschiedenis van Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, St. Eustatius en St. Maarten,* dat is uitgegeven door Luis H. Daal en Ted Schouten, heeft in 1988 als basis gediend voor een documentaire met dezelfde titel, waarin ook slavenverhalen van de verschillende eilanden zijn verwerkt.

Het artikel 'Social Repercussions of Slavery as Evident in African-Curaçaoan Houses' (1997), van de archeoloog Jay Haviser, publiceert de resultaten van opgravingen in het gebied rondom een plantage in het westelijk deel van Curaçao. Aan de hand van de bouwstijlen van de slavenhutten en gevonden voorwerpen, reconstrueerde hij de oude levensstijl op dat specifieke deel van het eiland. Zijn artikel 'Identifying a Post-Emancipation (1863-1940) African-Curaçaoan Material Culture Assemblage' is inventaris van artefacten van personen van voornamelijk Afrikaanse komaf op Curaçao (Haviser 1999: 221- 263).[9]

De Curaçaose slavenopstand van 1795 is een van de thema's die lokaal het meest beschreven is. Deze opstand voor vrijheid werd aangevoerd door Tula, Bazjan Karpata, Pedro Wacao en andere tot slaafgemaakten. Er zijn hierover verschillende boeken gepubliceerd. In 1961

---

[3] A.F. Paula; René Antonio Römer 30 Mei 1969. Rapport van de Commissie tot onderzoek van de achtergronden en oorzaken van de onlusten welke op 30 mei 1969 op Curaçao hebben plaatsgehad. [Voorz. A.F. Paula en René Antonio Römer] Willemstad, 1970.

[4] Hoetink, Harry. 1958.*Het patroon van de oude Curaçaose samenleving. Een sociologische studie*. Assen, Netherlands: Van Gorcum. [Reprinted in 1987, Amsterdam, Netherlands: Emmering.

[5] Zie Teenstra, M.D., *De Nederlandsche West-indische eilanden,* Amsterdam, 1836, Brusse A.T., *Curaçao en zijne bewoners*, Curaçao, 1882 en Bosch, G.B., *Reizen in West-Indien en door een gedeelte van Zuid- en Noord America*, Utrecht, 1829.

[6] Zie Van Meeteren, N., *Volkskunde van Curaçao*, Willemstad, 1947; De Pool y Danies, J., *Del Curaçao que se va,* Santiago de Chile, 1935.

[7] Römer-Kenepa, Nolda. 1980. Vrouwenleven op Curaçao. Laat achttiende eeuw en vroeg negentiende eeuw. Amsterdam, Netherlands: s.n. [Master's thesis, Free University of Amsterdam].

[8] Rose Mary Allen.2011 Geef het kind geen naam voordat het geboren, in: Aspha Bijnaar (red), *Opgroeien in slavernij, in heden en verleden*.

[9] Haviser, J. 1999.'Identifying a Post-Emancipation (1863-1940) African-Curaçaoan Material Culture Assemblage', in: Jay Haviser (ed.), *African Sites Archaeology in the Caribbean,* 221-263. Princeton (NJ), USA: Markus Wiener; Kingston, Jamaica: Ian Randle Publishers.

publiceerde de schrijver Antoine Maduro (1909-1997)[10] er over in een Papiamentstalig geschiedenisboek, met als doel het stigma dat er destijds omtrent deze opstand bestond, te verkleinen. Johan Hartog schreef een geschiedenisboek over Tula in opdracht van de overheid (1973).[11] In 1974 maakte A.F. Paula, toenmalig directeur van het Nationaal Archief, de officiële documenten over deze opstand openbaar.[12] Charles do Rego schreef in 1983 (herdruk: 1995) een op bronnen gebaseerd boek in het Papiaments over de opstand, teneinde dit deel van de geschiedenis toegankelijker te maken.[13] Dit boek is later herschreven in het Engels (2009).[14] Het boek van L. De Palm. *E lantamentu di 1795: datos oral: 200 aña lantamentu di katibu* [de opstand van 1795; orale data; 200 jaar slavenopstand], verschenen in 1995 probeert de persoonlijke kant van de slavenopstand naar voren te brengen.[15] Slavernij en slaven komen ook ter sprake in twee publicaties van Gibbes, Römer-Kenepa en Scriwanek: *De bewoners van Curaçao, vijf eeuwen lief en leed. 1499-1999* (2002) en *De Curaçaoënaar in de geschiedenis 1499-2010: dediká na e yu'i Kòrsou* (2015).[16]

Els Langenfeld (1958-2013), die vanaf 1991 tot haar overlijden met haar gezin op Curaçao woonde, heeft een enorme bijdrage geleverd aan de verbreding van de kennis over slavernij. Van haar hand zijn verschillende boeken verschenen over de slavernij.[17] Daarnaast heeft zij vele archiefstukken geïnventariseerd en gedigitaliseerd.[18]Mede dankzij haar inspanning om in de archieven een index op de slavenregisters te maken, is een databank tot stand gekomen en zijn de Curaçaose slavenregisters (1839-1863) en emancipatieregisters (1863) sinds 17 augustus 2020 digitaal beschikbaar via de websites van de Nationale Archieven van Curaçao en Nederland.[19]

Ook is in 2020 de website Canon van de Geschiedenis van Curaçao gelanceerd met 50 vensters, waaronder ook enkele vensters over slavernij. De canon is een initiatief van de Algemene Faculteit van de Universiteit van Curaçao (UoC) die dit in samenwerking met het Nationaal Archief, vertegenwoordigers uit het middelbaar onderwijs, Fundashon Material pa Skol (FMS) en andere deskundigen heeft gerealiseerd. Het is financieel mogelijk gemaakt door het Prins Bernhard Cultuur Fonds Caribisch gebied.

Aruba

In vergelijking met de andere eilanden leefden er minder Afrikaanse tot slaafgemaakten op Aruba.[20] Dit wordt als reden gegeven waarom het Afrikaanse slavernijverleden op Aruba

[10] E paginanan pretu di nos historia: Fragmentonan relacioná cu temp'i catibu emancipacion i 25 aña despues.
[11] Hartog, Johan (1973). *Tula; verlangen naar vrijheid. Curaçao:* Eilandsbestuur van Curaçao.
[12] 1795: de slavenopstand op Curacao: een bronnenuitgave van de originele overheidsdocumenten, Curacao, 1974.
[13] Do Rego, Charles (1983). *Sklabitut i rebellion 1795, Kòrsou.* Curaçao: Komishon di koordinashon 17 di ougùstùs [Herdrukt in 1995 op Curaçao door Asosiashon Promoshon Konsenshi Istóriko].
[14] Do Rego, Charles (2009). *Slavery and resistance in Curaçao: The rebellion of 1795*. Curaçao: Fundashon Parke Nashonal.
[15] Palm, de L. 1995. *E lantamentu di 1795: datos oral: 200 aña lantamentu di katibu*. Curaçao, Netherlands Antilles: s.n.
[16] Stichting Nationale Geschiedenis.
[17] Langenfeld, Els. 2007 *Verhalen uit het verleden*. Curaçao, Netherlands Antilles: De Curaçaosche Courant.
[18] http://www.indeknipscheer.com/wp-content/uploads/2013/06/Bibliografie-Els-Langenfeld.pdf
[19] https://www.nationaalarchief.nl/beleven/nieuws/curacaose-slavenregister-en-emancipatieregisters-online
[20] https://www.creativeeuropedesk.nl/sites/default/files/files/UNESCO%20Aruba%20Heritage%20report%20Luc%20Alofs%20okt08_0.pdf

veel minder leeft.[21] Arubanen identificeren zich niet zo sterk met de Afrikaanse slavernij en erfenis, maar meer met de Amerindiaanse erfenis.[22]

Er zijn verschillende studies verschenen over de slavernij op Aruba. Het boek uitgegeven door Luc Alofs en Leo Dalhuisen (1996), *Geschiedenis van de Antillen: Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, Sint Eustatius, Sint Maarten*, geeft een overzicht van de geschiedenis van de zes Nederlands-Antilliaanse eilanden, waarbij ook het thema slavernij aan bod komt. De studie uit 1996 van Alofs, *Slaven zonder plantage: slavernij en emancipatie op Aruba 1750-1963*, is een op archiefonderzoek gebaseerde publicatie over slavernij op Aruba, bedoeld voor leerlingen in het voortgezet onderwijs. In dit boek staat ook het verhaal van de tot slaaf gemaakte Virginia Dementricia die op 22 december 1842 op Aruba was geboren, die als een ongehoorzame slavin vermeld staat en die uiteindelijk werd verkocht aan een zekere J.A. Jesserun op Curaçao, zoals blijkt uit een notariële akte van 22 november 1860.[23] In 2009 verscheen hiervan een herdruk. In hetzelfde jaar verscheen onder redactie van Luc Alofs ook het boek *Publicacion herencia di sclavitud / The heritage of slavery on Aruba*. Van dezelfde auteur verscheen ook ‘Kind van de rekening, kinderen in slavernij op Aruba’ in de eerdergenoemde bundel van NiNsee over kinderen en slavernij.[24] In 2018 publiceerde Adi Martis *De geschiedenis van Aruba tot 1816; van zustereiland tot imperium in imperio*, waarin het begin van de slavernij op het eiland wordt behandeld. Over enige tijd verschijnt het tweede deel waarin de slavernij een veel prominentere plaats zal krijgen.

Op verzoek van de UNESCO heeft Luc Alofs in 2007 een inventarisatie gemaakt van de *Places of Memory van de Slave Trade Route*. Drie historische gebouwen en een archeologische vindplaats op Aruba zijn door de UNESCO officieel uitgeroepen tot plekken van herinnering van de Afrikaanse slavenhandelsroute.[25]

Verder is in 2015 het *Registro di Esclavo: Liberacion, Nacemento y Fayecimento Aruba 1840–1863* gepubliceerd door Rosa Arends, die werkzaam is bij het Nationaal Archief van Aruba.[26] Het bevat drie verschillende registers, namelijk van “Slaven die werden bevrijd op 1 juli 1863”, “Slaven die geboren zijn 1840-1863” en “Slaven die zijn gestorven 1840-1863”. Er zijn ook enkele opmerkingen genoteerd die gemaakt zijn na de bevrijding en de registratie van kinderen die door hun vader/echtgenoot als zijn kinderen zijn erkend.[27] De historicus Okke ten Hove heeft een belangrijk gedeelte van de informatie uit dit boek gebruikt om de 489 namen van tot slaaf gemaakte personen en hun eigenaren op Aruba te verzamelen en te

---

[21] https://dialooginactie.nl/wp-content/uploads/2016/11/Meerstemmig-Verleden-Kit-Publishers-2011.pdf

[22] Luc Alofs, The Peasant and the Rebel: Indian Aruba in the historical age, in: L. Alofs & R. Dijkhoff (Eds, 2003), *Proceedings of the XIXth International Congress for Caribbean Archaeology, International Association for Caribbean Archaeology, Aruba, July, 22-28, 2001.* Volume 2: 240-256. Publication of the Archaeological MuseumAruba, volume 9.

[23] http://resources.huygens.knaw.nl/vrouwenlexicon/lemmata/data/Virginia

[24] Luc Alofs, 2011.Kind van de Rekening, kinderen in slavernij op Aruba. in: Aspha Bijnaar (red), *Opgroeien in slavernij, in heden en verleden*.

[25] https://www.creativeeuropedesk.nl/sites/default/files/files/UNESCO%20Aruba%20Heritage%20report%20Luc%20Alofs%20okt08_0.pdf

[26] https://masnoticia1.rssing.com/chan-13934670/all_p367.html

[27] https://www.worldcat.org/title/registro-di-esclavo-liberacion-nacemento-y-fayecimento-the-slave-register-liberation-birth-and-death-aruba-1840-1863/oclc/928376688?referer=di&ht=edition

digitaliseren.[28] De Arubaanse slavenregisters zouden in 2017 online worden geplaatst, maar dit is uitgesteld. Wel staan de registers van de slavenhouders online.[29]

Bonaire

Johan Hartog geeft in zijn publicatie (1957) gedetailleerd inzicht in het slavernijverleden op Bonaire. F.D. 'Boi' Antoin beschreef in *Lantamentu di katibu na Boneiru* [De opstand van slaven op Bonaire] uit 1997, de slavenopstand die op Bonaire op 10 november 1834 plaatsvond onder leiding van Martis, zoon van Katalina Janga.[30] Met Cees Luckhardt publiceerde Antoin in 2012 *Bonaire, zout en koloniale geschiedenis*, waarin de slavernij een centrale plaats heeft. Boi Antoin en Jay Haviser bespreken in hun gezamelijke publicatie, *Observations Relating to Vernacular Architectural Diversity between Curaçao and Bonaire*, het verschil in structuur, materiaal, constructievorm en ruimtelijk gebruik tussen de *kas di pal'i maishi* op Curaçao en de *kas di bara* op Bonaire (Haviser en Antoin 2003: 17-33). Beide huissoorten werden gebruikt als woonruimtes voor slaven.

Adrie van de Ven, destijds docent mens en maatschappij, heeft in 2014 twee werkboeken gelanceerd die over slavernij gaan. Een is speciaal voor het VMBO-2. De andere is speciaal voor het VMBO-3 en wordt ondersteund met power pointpresentatie, lesinhouden, werkbladen, filmpjes via YouTube, en foto's uit de beeldbank slavernij. De taal van beide werkboeken is het Nederlands, waarbij moeilijke Nederlandse begrippen zijn vertaald in het Papiaments.[31]

De website van John Schermers http://www.bonairefamily.com, getiteld *Bonairiaanse families van 1700 tot 1900*, is ontwikkeld aan de hand van zijn genealogisch onderzoek en bevat informatie over families van inheemse, Europese en Afrikaanse afkomst.

Sint Maarten

In 1929 (herdruk: 1979) kwam een boek uit van de Nederlandse theoloog Laurentius Knappert dat geheel was gewijd aan de geschiedenis van de Bovenwinden.[32] Hierin behandelt Knappert mede bepaalde aspecten van de slavernij, zoals demografie, slavenarbeid en de marginale positie van de slaven op deze eilanden. Zijn werk werd gevolgd door dat van Johan Hartog (1964). [33]

De studie van A.F. Paula uit 1992, *'Vrije' slaven: een sociaal-historische studie over de dualistische slavenemancipatie op Nederlands Sint Maarten*, *1816-1863*, laat zien welke gevolgen de afschaffing van de slavernij in 1848 op het Franse Saint-Martin heeft gehad op de tot slaafgemaakten op het Nederlandse Sint Maarten.[34] Het groot aantal stakingen en ontsnappingen door tot slaafgemaakten op het Nederlandse deel van het eiland heeft geleid tot de afkondiging van verschillende maatregelen waarmee de slaven van Sint Maarten in wezen

[28] https://caribischnetwerk.ntr.nl/2018/05/16/online-publicatie-van-slavenregisters-aruba-uitgesteld-2/
[29] https://caribischnetwerk.ntr.nl/2017/05/01/arubaanse-slavenregisters-na-de-zomer-online/
[30] https://www.bonairegov.com/pa/content/entrega-di-chap%C3%AD-lucha-pa-konmemor%C3%A1-lantamentu-di-katibu-180-a%C3%B1-pas%C3%A1
[31] http://archivoboneiru.com/; zie ook http://www.iguanabonaireart.com/page1.html
[32] Zie Knappert, Geschiedenis van de Nederlandsche Bovenwindsche eilanden in de 18de eeuw.
[33] Hartog, J., Geschiedenis van de Bovenwinden.
[34] Paula, A.F. 1992a. *Van slaaf tot quasi-slaaf: een sociaal-historische studie over de dubbelzinnige slavenemancipatie op Nederlands Sint Maarten, 1816-1863*. [PhD thesis, University of Utrecht]. 1992b. '*Vrije' slaven. Een sociaal-historische studie over de dualistische slavenemancipatie op Nederlands Sint Maarten, 1816-1863*. Zutphen, Netherlands: De Walburg Pers.

behandeld werden als vrije arbeiders met arbeidscontracten. De auteur noemt de tot slaaf gemaakten op Sint Maarten tussen 1848 en 1863 dan ook "quasi-slaven". Jay Havisers verslag, *Vineyard Burial Ground, St. Maarten: Emergency Archaeological Observations Mission Report* (2004), is gebaseerd op een studie die is uitgevoerd op een plek waar in februari 2004 vier menselijke skeletten zijn gevonden tijdens de constructie van een gebouw. Deze voorstudie werpt licht op het begrafenissysteem en andere gebruiken van mensen van Afrikaanse afkomst in de slavernijperiode.

In 2016 is een lespakket over slavernij en mensenrechten samengesteld op Sint Maarten dat op basisscholen in alle landen van het Koninkrijk kan worden gebruikt. Daarin ligt de focus niet op het leed tijdens de trans-atlantische slavenhandel en slavernij, maar op de daden en de overleveringen van de tot slaafgemaakten. Dit lespakket is ontwikkeld door de Universiteit van Utrecht, de Universiteit van Amsterdam en de Universiteit van Sint Maarten, in samenwerking met PABO-studenten van de Iselinge Hogeschool in Doetinchem. In januari 2016 werd het pakket als proef onderwezen aan leerlingen uit groepen 4, 5 en 6 van de Martin Luther King School en de Asha Stevens Christian Hillside School op Sint Maarten.[35]

St. Eustatius

In de jaren tachtig van de vorige eeuw heeft de afdeling Antropologie van de College of William and Mary (USA), onder leiding van Norman F. Barka, een archeologisch veldonderzoek verricht op Sint Eustatius dat ging over de 18^{e} eeuw (Barka 1996: 223-238). Een van de resultaten van dit onderzoek is het proefschrift van Grant Gilmore (2004), *The Archaeology of New World Slave Societies: A Comparative Analysis with Particular Reference to St. Eustatius, Nederlandse Antillen.* In een andere publicatie, 'All the Documents Are Destroyed: Documenting Slavery for St. Eustatius, Netherlands Antilles' (2006), weerlegt dezelfde schrijver de heersende idee dat de historische documenten die inzicht kunnen geven in de slavernij en het sociale leven van tot slaaf gemaakten op Sint Eustatius zijn vernietigd door orkanen en verwaarlozing. Gilmore benoemt verschillende soorten documenten en de plaatsen waar deze te vinden zijn, zoals de British Library in Londen, de Library of the University of Michigan (USA) en het Nationaal Archief in Den Haag, Nederland.[36]

Wouter van den Bors studie uit 1979, *Eiland op drift:de sociale organisatie van een kleine Caribische samenleving: St. Eustatius* (in 1981 vertaald in het Engels door Saskia Murk Jansen als *Island Adrift: The Social Organization of a Small Caribbean Community: The Case of St. Eustatius),* gaat over de economische en sociale structuur van de slavernij in desbetreffende samenleving. In de eerder genoemde documentaire *Antilliaans verhaal: geschiedenis van Aruba, Bonaire, Curaçao, Saba, St. Eustatius en St. Maarten* (1988) komen slavenverhalen van Sint Eustatius voor.

Saba

Het proefschrift van Ryan Espersen, *"Better than we": Landscapes and materialities of race, class, and gender in preemancipation colonial Saba, Dutch Caribbean* (2017), verschaft nieuwe inzichten in de sociale relaties tussen mensen op Saba. Hij onderzocht hoe ras, klasse en gender zich manifesteren in de sociale, fysieke en materiële landschappen van Saba, vóór

---

[35] https://caribischnetwerk.ntr.nl/2016/05/18/les-over-slavernij-vanuit-caribisch-oogpunt

[36] Gilmore, Richard Grant III. 2006. 'All the Documents Are Destroyed: Documenting Slavery for St. Eustatius, Netherlands Antilles.' In*: African Re-Genesis: Confronting Social Issues in the Diaspora*, ed. Jay B. Haviser and Kevin C. MacDonald, 70-89. London, UK: University College of London.

de afschaffing van de slavernij in 1863. Espersen heeft gebruik gemaakt van historische documenten alsook archeologische onderzoeken.

De stemmen van de tot slaafgemaakten

Orale bronnen worden gebruikt om de slavernijgeschiedenis van binnenuit te bekijken. Deze mondelinge bronnen zijn bijvoorbeeld verhalen, mythes, liederen, spreekwoorden en andere informatie die mondeling van generatie op generatie worden doorgegeven. Op Curaçao hebben Paul Brenneker en Elis Juliana vanaf 1958 een grote hoeveelheid van dit soort mondelinge gegevens verzameld. Hun oudste informant werd geboren omstreeks 1853, tien jaar voor de afschaffing van de slavernij. De meeste van de door Juliana en Brenneker verzamelde informatie is opgeslagen in de *Zikinzá*-collectie, een databank bestaande uit 1.400 liederen, verhalen, en levensverhalen, welke ook terug te vinden zijn op de website https://dcdp.uoc.cw.

In de periode tussen 1980 en 1995 heeft het Instituut voor Archeologie en Antropologie van de Nederlandse Antillen (AAINA) *oral history* projecten uitgevoerd, met als doel informatie vast te leggen van het sociale leven en de orale tradities die van generatie op generatie zijn overgedragen. Gibi Bacilio verzamelde ook mondelinge informatie over slavernij voor zijn televisieprogramma *Kachu,* dat werd uitgezonden tussen 1985 en 1997.

Verschillende wetenschappers hebben gebruik gemaakt van de collectie van Brenneker en Juliana om nieuwe inzichten te verkrijgen in de slavernij. Een voorbeeld hiervan is de studie van Armando Lampe (1988) waarin hij kijkt naar de rol van de Rooms-Katholieke Kerk in het sociale leven van de tot slaafgemaakten. Aan de hand van Anansi-verhalen (*kuentanan di Nanzi*) analyseerde hij de mate van protest en verzet van deze groep tegen het bestaande systeem. Frank Martinus Arions studie *A Kiss of the Slave* (1997) gebruikte de gegevens van Juliana en Brenneker om de Guene taal te kunnen ontcijferen. De huidige kennis van de Guene taal is voornamelijk gebaseerd op de door Juliana en Brenneker verzamelde liederen waarin slaven en hun nakomelingen op een verborgen manier over hun sociale omstandigheden zongen.

Het proefschrift van René Rosalia uit 1997 over de muzikale expressie *tambú* gaat ook terug tot de slavernijperiode en is gebaseerd op interviews die hijzelf met mensen heeft gevoerd over dit onderwerp. Een en ander is verwerkt in zijn boek *Tambú. De legale en kerkelijke repressie van Afro-Curaçaose volksuitingen*. Rosalia verzamelde deze mondelinge overleveringen via zijn culturele groep, Grupo Trinchera. Dit werk is onder zijn leiding voortgezet door de Kas di Kultura, een cultureel instituut dat door het overheid werd gesubsidieerd en in 2020 is opgeheven. Ook Rose Mary Allens studie uit 2007, *Di Ki Manera. A Social History of Afro-Curaçaoans, 1863-1917*, heeft betrekking op het sociale leven van Afro-Curaçaoënaars in de periode na de afschaffing van de slavernij en legt verbanden met de orale geschiedenis betreffende het slavernijverleden.

Ook op de andere eilanden zijn orale bronnen vastgelegd. Op Bonaire zijn Frans Booi en Max Sint Jago de eersten geweest die verhalen en liedjes verzamelden die teruggaan tot de slavernijperiode. Hun werk is voortgezet door Boi Antoin, die ook uitgebreid onderzoek heeft gedaan naar de mondelinge geschiedenis en dieper kon ingaan op de geschiedenis van de slavernij op Bonaire. In 2013 is de website *Archivo Boneiru* gelanceerd: http://archivoboneiru.com. Dit is een digitaal platform met documenten, foto's, films en

geluidsopnamen, inclusief Bonairiaanse orale tradities. Dit project is een initiatief geweest van *Fundashon Históriko Kultural Boneriano* (FUHIKUBO), Fundashon Plataforma Kultural en Erfgoedcentrum DiEP met medewerking van het Nationaal Archief in Den Haag en het Instituut voor Beeld en Geluid in Hilversum.

In 1981 verzamelde Menno Sypkens Smit, een Nederlandse socioloog, verhalen, overtuigingen, liedjes, persoonlijke herinneringen, spreekwoorden en andere informatie die mondeling van generatie op generatie op Sint Maarten werden doorgegeven. Hij publiceerde deze in zijn *Rapport ter voorlopige afsluiting van het cultureel antropologisch onderzoek op Sint Maarten, NA*. Hij wist hierbij o.a. liederen uit de slaventijd vast te leggen, zoals 'Obbey ben'a here'm long time / Bukkra hide m'long time', waarin de tot slaafgemaakten zongen over hoe de Nederlanders de sinds 1848 bestaande vrijheid op het Franse deel van het eiland tevergeefs probeerden te verbergen.[37]

Op Sint Eustatius interviewde Vivian Graham, een Amerikaanse journaliste die zich na haar pensioen op het eiland had gevestigd, in de jaren zeventig van de vorige eeuw oudere burgers over hun leven en dat van hun voorouders. Enkele van deze verzamelde levensverhalen laten ook zien hoe mensen de herinneringen over slavernij levend hebben gehouden. Dit materiaal is nu het bezit van de Stichting Historisch Sint Eustatius. Het boek *Statia Silhouettes*, gepubliceerd in 1999, bevat een verzameling van 22 levensgeschiedenissen die gebaseerd zijn op de interviews die in de zomermaanden van 1985-1987 zijn afgenomen door Julia Crane, destijds antropoloog verbonden aan de Universiteit van North Carolina (USA).[38]

In zijn *Tales from My Grandmother's Pipe: Saban Lore* (1983) publiceerde Will Johnson verhalen van zijn grootmoeder zoals hij zich deze herinnerde. Het boek bevat tevens gegevens over de slavernij op Saba. Julia Crane, die levensverhalen op Sint Eustatius heeft verzameld, deed dat eerder ook al op Saba, wat resulteerde in *Saban Silhouettes* (1987).[39]

Op Aruba verzamelden de heren Hubert Lio Booi en Ito Tromp in de jaren zestig en zeventig van de vorige eeuw de mondelinge geschiedenis van de Arubaanse bevolking. Volgens Luc Alofs betreft dit voornamelijk van de Mestizo (inheemse) Arubaanse bevolking. Hun verzameling wordt bewaard in de Nationale Bibliotheek van Aruba onder de naam *Collectie G.F. 'Ito' Tromp*.[40] Mirto Laclé, werkzaam als literatuurdocent bij het Instituto Pedagogico Arubano (IPA), is initiator van het project 'Compa Nanzi op Aruba' en relateert deze orale traditie aan de West-Afrikaanse herkomst.[41]

Herdenkingsdagen

Op Curaçao wordt de slavenopstand van 1795 jaarlijks op 17 augustus herdacht. Vanaf 1984 staat deze dag officieel bekend als de *Dia di lucha pa libertat* [Dag van de vrijheidsstrijd], nadat de Komishon di kordinashon 17 di ougustus heel lang hiervoor heeft gepleit. Deze commissie werd opgevolgd door de Asosashon Promoshon Konsenshi Istóriko. Sinds 1998

[37] https://www.dbnl.org/tekst/rutg014bene01_01/rutg014bene01_01_0004.php
[38] Crane, Julia G. (ed.). 1999. *Statia Silhouettes*. New York (NY), USA [etc.]: Vantage Press.
[39] Crane, Julia G (ed.). 1987. *Saba Silhouettes: Life Stories from a Caribbean Island*. New York (NY), USA [etc.]: Vantage Press.
[40] https://www.creativeeuropedesk.nl/sites/default/files/files/UNESCO%20Aruba%20Heritage%20report%20Luc%20Alofs%20okt08_0.pdf
[41] Amigoe 18-02-12.

organiseert het Plataforma Bèrdat Históriko [Platform voor Historische Waarheid], eerst in samenwerking met het Nationaal Archief en later de Kas di Kultura, jaarlijks educatieve rondleidingen langs de belangrijkste bezienswaardigheden van de opstand (Ruta Tula).

Acties in de 21e eeuw zijn ondernomen, zijn onder meer de officiële rehabilitatie van Tula, van crimineel tot held, in 2010. Een van de belangrijkste activiteiten is de volkstribune van 3 oktober 2019, die resulteerde in een petitie aan de premier van Nederland om Tula door de Nederlandse staat te laten rehabiliteren en tot een nationale held te verklaren (Bacilio 2009).[42]

Sinds de constitutionele hervorming van 10 oktober 2010, waarbij Bonaire direct onder Nederland is komen te vallen als overzeese gemeente, groeit de belangstelling van de Bonairiaanse bevolking voor de eigen cultuur en geschiedenis, waaronder ook de slavernij-geschiedenis.[43] Sinds kort wordt er op Bonaire ook stilgestaan bij de afschaffing van de slavernij. In 2020 is voor deze gelegenheid een korte film geproduceerd in opdracht van het Openbaar Lichaam Bonaire (OLB) en het Nederlandse Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (OCW) en vertoond in het cultuurpark Mangazina di Rei.[44]

Op Sint Maarten en Sint Eustatius wordt op 1 juli het einde van de slavernij (1863) herdacht onder de naam *Emancipation Day.* Op Sint Eustatius werd door de oudere generatie heel lang op 1 juli het lied ‘Happy July Day’ gezongen, bekend sinds de afschaffing van de slavernij. Op Sint Maarten wordt 1 juli elk jaar herdacht met een *Run for freedom*, waarbij men de route van de slaven volgt en de *ponum dance* wordt gedanst. Dit was de dans die bij de afschaffing van de slavernij werd gedanst en nu de nationale dans van Sint Maarten is.[45] In 2012 heeft de overheid van Sint Maarten 1 juli officieel benoemd tot *Emancipation Day*. Sint Maarten is hiermee het eerste en enige land binnen het Nederlandse Koninkrijk dat van 1 juli een nationale vrije dag heeft gemaakt.[46] De dag wordt normaliter begonnen met een speciale kerkdienst. Later op de dag worden er kransen gelegd, zoals bij het *Salt Pickers Monument [Zoutwinners Monument]* in de hoofdstad Philipsburg.[47]

Monumenten

In 1998 onthulde de regering van Curaçao een nieuw monument bij Rif, genaamd Desenkadená [Breaking the chains]. Het is ontworpen door de beeldhouwer Nel Simon en getuigt over het lijden en de wanhoop, evenals het verzet en de triomf, van de tot slaaf gemaakte mensen.

Andere monumenten die aan de Curaçaose slavenopstand van 1795 zijn gewijd, zijn de kolommen die een vuist met een gebroken beugel voorstellen en die zijn gemaakt in opdracht van de National Park Foundation (opgericht op 20 januari 1998) door de kunstenaar Yubi Kirindongo. De kolommen zijn op zeven verschillende locaties geplaatst en markeren het zeven weken durende traject van de rebellerende slaven in 1795 (Francis 2018: 13) .[48]

[42] Bacilio, Gibi (2009). *Kommemorason I emansipashon*. Lecture for the course of Tourist guide, Curaçao: Curaçao Tourist Board.
[43] https://caribischnetwerk.ntr.nl/2013/06/28/meer-interesse-in-slavernijverleden-op-bonaire/
[44] 29 Juni 2020. Een *mangazina di rei* was vroeger een opslagplaats voor rantsoenen; tegenwoordig wordt het cultuurpark in het dorp Rincon, genaamd Mangazina di Rei, gebruikt om culturele activiteiten te organiseren.
[45] Video: DTTS 2021 Highlight - History of St Maarten's Ponum Dance Link: https://www.youtube.com/watch?v=luND48bL-_ENarrator: Clara Reyers
[46] https://caribischnetwerk.ntr.nl/2019/07/02/veel-jongeren-bij-traditionele-optocht-over-afschaffing-slavernij/
[47] https://vlagblog.nl/2020/07/01/sint-maarten-dag-van-de-emancipatie-van-de-slaven-2/
[48] Smit, Jennifer (1996). *Monumenten en standbeelden van de Nederlandse Antillen*. Curacao: [the author].

Op Sint Maarten is het beeld van Lohkay met overheidsgeld vervaardigd en in 2006 door de toenmalige gedeputeerde van Cultuur op Emancipation Day onthuld. Als jonge vrouw werkte Lohkay als tot slaaf gemaakte op een plantage aan de Nederlandse kant van het eiland; zij werd als opstandig beschouwd, daar zij herhaaldelijk probeerde te ontsnappen. Tijdens een van Lohkays pogingen om te ontsnappen uit de plantage van haar ontvoerders, werd ze gepakt en teruggebracht naar de plantage, waar een van haar borsten werd afgesneden als straf voor haar rebellie en als waarschuwing voor de andere slaven. Lohkay werd heel lang One-Tete Lohkay genoemd, maar de benaming One-Tete is geschrapt vanwege de associatie met de straf die haar is opgelegd. Na orkaan Irma in september 2017 is het standbeeld van zijn oorspronkelijke locatie verwijderd en niet meer teruggeplaatst.

Het slavernijverleden in expressievormen

De belangstelling voor de Curaçaose slavenopstand is ook terug te zien in culturele expressievormen, waarin voornamelijk Tula als held wordt verheerlijkt. Zo verscheen in 1969 het boek *E rais ku no ke muri* van Guillermo A. Rosario, die in 1974 de Fundashon Tula stichtte. Dit boek is later door zijn dochter Liberta Rosario in het Nederlands vertaald en gepubliceerd in 2017 onder de titel *Onsterfelijk.* In 1971 schreef Pacheco Domacasse het toneelstuk *Tula* over de grote slavenopstand van 1795. Eric La Croes schreef hiervoor enkele liederen, zoals door slaven gezongen werkliederen, de *tambú* en de *kantika di rebelion*, omdat er nog geen liederen bekend waren van deze opstand. [49] In 1971 verscheen in de Amigoe het gedicht *Lanta Tula lanta!*"[Sta op Tula, sta op] van Elis Juliana, dat later gepubliceerd werd in zijn gedichtenbundel *Kolokolo di mi wea*. [50]In 1977 bracht de bekende Curaçaose band Doble R Special Stars, het lied *Tula warda* [Tula wacht] van Orlando Rosario, ten gehore.[51] Dit lied is uiteindelijk het thema-lied geworden bij de jaarlijks 17 augustus herdenking. "Su Lucha"[zijn strijd] van Roy Evers (2015) heeft de zelfdesstrekking als het eerdergenoemde gedicht van Elis Juliana.[52]

In 1988 verscheen in het Papiaments de novelle *Katibu di Shon* van Carel de Haseth, welke in 2013 in het Nederlands werd vertaald onder de titel *Slaaf en meester*. Carel de Haseth schreef op verzoek van operazangeres Tania Kross het libretto voor *Katibu di Shon*, een opera die op 1 juli 2013 (herdenking van 150 jaar afschaffing van de slavernij) in Nederland in première ging en daarmee de eerste Papiamentstalige opera ooit was.[53]

Archiefmateriaal is inspiratiebron geweest voor de historische romannen van de historicus Cornelis Goslinga(1910-2000) die jarenlang op Curaçao heeft gewoond. Voorbeeld hiervan is zijn boek *Sjons en slaven*, verschenen in 1992, herdrukt in 2014.

In 2010 is de documentaire *Tula su kosecha* [Tula's oogst] vertoond. Deze serie bestond uit acht afleveringen, gemaakt door Selwyn de Wind, waarin vooraanstaande Nederlanders langs

---

Ravizza, Eleonora Natalia (2019). *Exile and return as poetics of identity in contemporary Anglo-Caribbean literature*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing.Tenekyah, Francis (2018). *Monuments of rebellion against Caribbean enslavement: an appraisal*. Bachelor's thesis, University of West Indies, Sint Augustine.

[49] https://www.dbnl.org/tekst/rutg014bene01_01/rutg014bene01_01_0004.php

[50] Amigoe, 21-08-1971. Nadat dit gedicht in de Amigoe verscheen, werd het gepubliceerd in de gedichtenbundel *Kolokolo di mi wea* (1977).

[51] Amigoe, 19 August 1977.

[52] AD, 18 augustus 2005

[53] https://libris.nl/boek/?authortitle=carel-de-haseth%2Fslaaf-en-meester-katibu-di-shon--9789062658350

de route van de Curaçaose slavenopstand liepen en de werkzaamheden die de tot slaaf gemaakten moesten uitvoeren zelf uitprobeerden.[54]

De speelfilm *Tula: The Revolt* van Dolph van Stapele is in 2014 op Curaçao vertoond. Het is gebaseerd op het boek van Jeroen Leinders getiteld *Tula: verloren vrijheid* (2012).
Op de andere eilanden hebben dichters zoals o.a. Nydia Ecury(1926-2012) in haar gedicht Destino aandacht besteed aan het slavernij verleden,[55] verder ook Lasana Sekou (Sint Maarten) en Rosabel Blake van Sint Eustatius in haar Freedom Song.[56]

Het slavernijverleden in tentoonstellingen

Het Kura Hulanda Museum in Willemstad, Curaçao, is heel lang het eerste museum geweest dat op permanente wijze de sociale geschiedenis van de trans-atlantische slavenhandel en slavernij heeft tentoongesteld. Het is geopend in 1998 als privé-initiatief van een Nederlandse ondernemer. Gekoppeld aan een hotel, dat nu een nieuwe eigenaar heeft, is de aandacht voor dit museum achteruit gegaan. Verder was het *Museo Tula* in Landhuis Knip heel lang een museum dat de lokale geschiedenis van verzet tentoonstelde, maar ook dit ligt stil. Het *Kas di Palu di Maishi*, een museum dat de Afro-Curaçaose erfenis tentoonstelt, functioneert nog.

Op Aruba is in de loop der jaren meer onderzoek gedaan naar het culturele erfgoed van de tot slaaf gemaakten op dit eiland, zoals dit zich manifesteert in taal, muzikale uitdrukkingen en familiegeschiedenis. De *Exposicion herencia di sclavitud* [Expositie slavernij-erfgoed], gehouden in maart-juli 2008, is een van de resultaten van deze toegenomen aandacht voor een lang verwaarloosd deel van de Arubaanse geschiedenis.

Op Curaçao is in 2013 ter gelegenheid van de 150^{e} verjaardag van de afschaffing van slavernij, de tentoonstelling *Libertat riba papel* [Vrijheid op papier] gehouden in het Nationaal Archief.

Ter reflectie

Er is in dit stuk een kort overzicht gegeven van hoe men met het slavernijverleden omgaat op de Nederlandse Caribische eilanden. Op bepaalde eilanden leeft dit verleden meer dan op andere en dit manifesteert zich in de bovengenoemde vormen, zoals publicaties, herdenkingsdagen, monumenten, expressievormen etcetera.

De aandacht voor het slavernijverleden groeit op de Caribische eilanden. Hierbij speelt de invloed van de Antilliaanse diaspora in Nederland ook een belangrijke rol . Denk aan de discussies rondom zwarte piet, alsook aan de tentoonstellingen rondom slavernij en slavernijverleden die in de Nederlandse musea gehouden worden, waar ook de eilanden bij betrokken worden.

Voor wat betreft de studies, ziet men dat slavernij en verwante thema's op de Nederlandse Caribische eilanden voor een groot deel nog steeds het onderzoeksdomein zijn van wetenschappers die buiten de eilanden wonen en werken en die de slavernijgeschiedenis dus

[54] https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/tag/wind-selwyn-de/
[55] https://www.dbnl.org/tekst/claa003nave01_01/claa003nave01_01_0010.php
[56] https://werkgroepcaraibischeletteren.nl/tag/roethof-hein/ ;V*aar naar de vuurtoren – Gedichten over eilanden*. Samenstelling en redactie: Klaas de Groot. Uitgeverij In de Knipscheer.

van buitenaf beschrijven — het zogenaamde *outsiders* perspectief. Dit verschijnsel is reeds jaren terug vermeld door de historici Oostindie en Hoefte (1999)[57] en de sociaal-historicus A.F. Paula (1987).[58] Meer onderzoek vanuit een *insiders* perspectief zou de meerstemmigheid met betrekking tot het thema slavernij ten goede komen.

De relatief beperkte lokale betrokkenheid bij historische studies over de slavernij kan niet alleen worden verklaard door gebrek aan interesse. Voor talrijke mensen van de Nederlandse Caribische eilanden is het slavernijverleden inderdaad een soort ongewenst erfgoed, zoals Van Stipriaan dit vermeldt voor de Europese-Nederlandse samenleving.[59] Op de eilanden wordt dit ongewenst zijn vertaald als dat men in het heden moet leven en het slaven-verleden moet laten voor wat het is. Er dient over deze gevoelens meer diepgaand onderzoek gedaan te worden.

Het is ook een feit dat degenen die geïnteresseerd zijn om dit onderzoek te doen, niet lokaal worden gefinancierd en afhankelijk zijn van externe fondsen die hun eigen doeleinden hebben. Een voorbeeld is dat de organisaties die ieder jaar de herdenking van de Curaçaose slavenopstand organiseren, een studie willen doen naar de identiteit van Tula, omdat hieromtrent verschillende verhalen of mythes rondgaan. Er wordt lokaal echter weinig geld besteed aan diepgaand onderzoek waarbij de onderzoeker ook bronnen kan raadplegen die zich niet op Nederlands grondgebied bevinden.

Het is een feit dat degenen die geïnteresseerd zijn om dit onderzoek te doen, niet lokaal worden gefinancierd en afhankelijk zijn van externe fondsen die hun eigen doeleinden hebben. Een voorbeeld is dat de organisaties die ieder jaar de herdenking van de Curaçaose slavenopstand organiseren, een studie willen doen naar de identiteit van Tula, omdat hieromtrent verschillende verhalen of mythes rondgaan. Er wordt lokaal echter weinig geld besteed aan diepgaand onderzoek waarbij de onderzoeker ook bronnen kan raadplegen die zich niet op Nederlands grondgebied bevinden.

Er doet zich het gemis voelen van een instituut dat diepgaand onderzoek doet naar het slavernijverleden en dat eilandoverstijgend is. Het gaat dan, behalve om historisch onderzoek naar aspecten van de slavernij die nog steeds onderbelicht zijn, zoals o.a. duurzame relaties tussen mannen en vrouwen in de slavenmaatschappijen, spiritualiteit, het leven van de slavenkinderen, ook om onderzoek naar hoe men met het slavernijverleden in het onderwijs kan omgaan, zoals bijvoorbeeld de beste wijze om een gevoelig onderwerp als slavernij te behandelen en om te gaan met de spanningen en (soms extreme) standpunten die zich hierbij kunnen voordoen. Een dergelijk instituut zou moeten afstemmen en samenwerken met relevante experts en stakeholders in het onderwijs en de wetenschap, teneinde kwaliteitsverbetering van het geschiedenisonderwijs te bewerkstelligen. De kennis die jongeren hebben van de geschiedenis in het algemeen[60] en van de slavernij geschiedenis in

---

[57] Oostindie, Gert J. and Rosemarijn Hoefte. 1999. 'Historiography of Suriname and the Netherlands Antilles.' In: B.W. Higman (ed.), *General History of the Caribbean. Methodology and Historiography of the Caribbean*, 604-630. London, UK [etc]: UNESCO.

[58] Paula, A.F.1987. *Slavery in a Nutshell*. Curaçao. Netherlands Antiles: Central Historical Archives.

[59] Stipriaan Luïscius, A.A. van, 2014 Slavernij, daar willen we meer van weten. Onderzoeksrapport voor de Gemeente Amsterdam. Amsterdam: Gemeente Amsterdam.

[60] Huendert, Suzanne (1993). *Un spil di presente/un porta pa futuro. Geschiedbeleving en nationale identiteit op Curacao.* Master's thesis, Radboud Universiteit Nijmegen. Zie ook het artikel van Charles Do Rego, History in the educational curriculum of Curaçao: should the teaching of history be part of the process of political emancipation? In Nicholas Faraclas et al. (Eds.)*: studies of transcultural language, literature, learning and life on the ABC Islands and beyond.* (pp. 93-110) Curacao/Puerto Rico.

het bijzonder is zeer beperkt. In haar 2017 master thesis: T*he Reproduction of Coloniality in Learning and Teaching Practices in Primary Education* on Curaçao vermeldt van Heydoorn dat in het geschiedenisonderwijs op de Curaçaose basisscholen heel weinig over slavernij wordt gegeven en dat het materiaal dat onderwezen wordt, ook zeer vertekend is.[61] In hoeverre het eerder genoemde lesprogramma over slavernij en mensenrechten dat in 2016 ontwikkeld is op Sint Maarten, ook is overgenomen door scholen op de andere eilanden is niet duidelijk.[62]

De COVID-19 pandemie heeft ernstige financiële gevolgen voor de culturele sector, zoals ook voor de musea die zich reeds vóór deze periode vanwege afnemende subsidies in financiële moeilijkheden bevonden. Ook dit probleem verdient de nodige aandacht in relatie tot de omgang met het slavernijverleden.

[61] https://dspace.library.uu.nl/handle/1874/354901
[62] https://caribischnetwerk.ntr.nl/2016/05/18/les-over-slavernij-vanuit-caribisch-oogpunt

Essay voor de Dialooggroep Slavernijverleden

Een plaats voor het slavernijverleden in Nederland

Alex van Stipriaan, 12 maart 2021

De ons voorgelegde vraag van de Dialooggroep Slavernijverleden luidt: "*Hoe kan de herinnering aan het slavernijverleden levend gehouden worden, c.q. welke zijn de middelen om het slavernijverleden in het heden betekenisvol te borgen?"*
"De kwestie betreft de instandhouding van het Nationaal Monument Slavernijverleden, oprichting van een Kenniscentrum Slavernijverleden en de vestiging van een Slavernijmuseum. Zijn dit voor de samenleving als geheel middelen om het slavernijverleden in het heden betekenisvol te borgen? En aan welke (aanvullende) randvoorwaarden moet voldaan worden om dit op een succesvolle wijze bij te laten dragen aan de dialoog in de samenleving? Zijn hier (internationale) succesvolle voorbeelden van? En dragen andere opties, zoals 1 juli als nationale feestdag, of een viering dan wel herdenking van 1 juli 1873 (in 2023 150 jaar geleden) of 17 augustus 1795 hier in sterkere of juist minder sterke wijze aan bij? "

Vooraf

Het werkveld en daarmee ook de vraagstelling van de Dialooggroep Slavernijverleden beperkt zich impliciet tot het trans-Atlantisch slavernijverleden. In de samenleving klinken echter steeds vaker geluiden ook de Nederlandse slavernij in Azië onder het Nederlands slavernijverleden te scharen. Dat is terecht. In beide gebieden zijn onder Nederlandse verantwoordelijkheid ver over een miljoen mensen in slavernij gebracht. Als niet wordt geëxpliciteerd wie het betreft, dan zou het dus moeten gaan over de geschiedenis van alle onder Nederlandse verantwoordelijkheid slaafgemaakte mensen. De dialoogggroep zal daarover dus duidelijk moeten zijn, wil het niet aan een nieuw soort buitensluiting meewerken.

Tegelijkertijd is er heel veel voor te zeggen om wél onderscheid te maken, maar dan expliciet. Het belangrijkste onderscheid met de Nederlandse slavernij in het gebied van de Indische Oceaan, is de racialiteit van de trans-Atlantische slavernij en de doorwerking daarvan in de huidige samenlevingen. De vragen die nu aan het verleden worden gesteld komen uit een samenleving, die ontdekt dat er zoiets als structureel racisme bestaat en dat Black Lives Matter ook in Nederland urgent en relevant is. Alle historische richtingaanwijzers gaan hierbij in de richting van wat wel de *Black Atlantic* wordt genoemd, nauwelijks richting het Aziatisch slavernijverleden.

Door de Atlantische vorm van slavernij zijn compleet nieuwe samenlevingen ontstaan, met vrijwel compleet nieuwe culturen. Samenlevingen waarin de meerderheid van de bevolking slaafgemaakt was en waarvan rigide segregatie de basis vormde. De trans-Atlantische slavernij heeft een juridisch-wetenschappelijk en religieus onderbouwd systeem geproduceerd, gebaseerd op de fundamentele ongelijkheid van een vermeend superieur Europees/wit "ras" en een vermeend inferieur Afrikaans/zwart "ras". Tot de dag van vandaag werkt dit systeem door in alle betrokken samenlevingen en is de oorzaak van sociale,

economische, culturele en politieke ongelijkheid. De historische impact van de Aziatische slavernij was van een geheel andere aard. Laat staan de hedendaagse impact daarvan op de Nederlandse samenleving. De achtergrond en positie van Aziatische Nederlanders is dan ook een heel andere dan die van Afro-Nederlanders met slaafgemaakte voorouders. Voor een goed begrip gaat het hierna volgende dus over het trans-Atlantisch slavernijverleden van Nederland en zijn hedendaagse erfenissen en doorwerkingen. Het Aziatisch slavernijverleden van Nederland verdient een eigen podium en dialoog. Niet als obstakel, maar als stimulans voor onderzoek naar- en discussie over de complexiteit van het Nederlands slavernijverleden, de erfenissen en doorwerkingen daarvan en hoe te komen tot een dékoloniale samenleving.

Zichtbaarheid van de trans-Atlantische slavernij in Nederland

Er is een vreemde paradox werkzaam als het gaat over de zichtbaarheid van het slavernijverleden in Nederland. Enerzijds is er de laatste dertig jaar ongelofelijk veel onderzoek gepubliceerd, toneelstukken, films, dans en poëzie voor het voetlicht gebracht en tentoonstellingen georganiseerd gerelateerd aan het slavernijverleden; het onderwerp maakt deel uit van de nationale canon en heeft sinds halverwege de jaren 1990 een plek in de kerndoelen en eindtermen van het primair- en voortgezet onderwijs; drie steden hebben een slavernijmonument, waarvan een zelfs het nationale, waar de Keti Koti herdenking jaarlijks met een vertegenwoordiger van de regering plaatsvindt en dat inmiddels al enkele jaren live door de publieke omroep wordt uitgezonden. Bovendien zijn er stadsgidsen gepubliceerd met slavernijgerelateerde plekken in Amsterdam, Groningen, Leiden, Haarlem, Utrecht en één van heel Nederland, de meeste als initiatief van het project *Mapping Slavery*.[63] Van Amsterdam en Rotterdam zijn recentelijk zelfs in opdracht van de respectieve lokale overheden twee diepgravende studies verschenen, die de intense verwevenheid van beide steden met de slavernij voor een groter publiek zichtbaar maken[64] en wie had ooit kunnen vermoeden dat bijna een eeuw na dato Anton de Koms ‘Wij slaven van Suriname’ in de Nederlandse bestsellerlijsten zou verschijnen?!

Anderzijds is de onbekendheid met het slavernijthema nog steeds heel groot, zijn er groepen die daarover klagen, of in ieder geval verbaasd constateren dat ze “er op school niets over te horen krijgen, c.q. hebben gekregen” –kennelijk ondanks canon, kerndoelen en eindtermen– en heerst bij veel nazaten van slaafgemaakten het idee dat de slavernijgeschiedenis in Nederland wordt ontkend en weggestopt en dat er niets op dit terrein gebeurt. Er loopt dus iets heel erg scheef. Dat lijkt ook te worden bevestigd door de volgens velen vastgelopen Zwarte Piet-discussie (ook al gaan de veranderingen mijns inziens eigenlijk best snel) waar grote groepen er niet aan willen dat er een relatie zou kunnen bestaan tussen de figuur van Zwarte Piet en slavernijverleden en racisme. Waarschijnlijk nog veel meer

---

[63] [https://mappingslavery.nl/]

[64] Pepijn Brandon, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum (red.), *De slavernij in Oost en West, het Amsterdam onderzoek* (Amsterdam: Spectrum, 2020); Alex van Stipriaan, *Rotterdam in Slavernij* (Amsterdam: Boom, 2020); Gert Oostindie (red.), *Het koloniale verleden van Rotterdam* (Amsterdam: Boom, 2020). Het project waartoe de twee laatst genoemde boeken behoorden heeft ook nog een derde boek opgeleverd ver de hedendaagse beleving van dat koloniale verleden in Rotterdam, namelijk van Francio Guadeloupe, Paul van de Laar en Liane van der Linden (red.), *Rotterdam, een post-koloniale stad in beweging* (Amsterdam: Boom, 2020).

debet aan het gevoel dat het slavernijverleden wordt weggestopt is de massale opkomst van enkele sterk nationalistische politieke partijen, die er geen woord aan willen vuilmaken, die aandacht voor het koloniale en slavernijverleden van Nederland linkse onderwerpen vinden en uitingen van een in hun ogen verwerpelijk soort weg-met-ons denken.[65]
De vraag is dus hoe die paradox kan worden verklaard tussen enerzijds veel ontwikkelingen en activiteiten en anderzijds het gevoel dat er niets verandert en het slavernijverleden wordt weggestopt.

Kennisniveau van het slavernijverleden

Bovenstaande paradox geeft in ieder geval aan –en meerdere onderzoeken bevestigen dat[66]– dat er een grote kloof is tussen het onderzoek en het grote publiek, dus dat er nog een hele grote slag gemaakt moet worden in de 'vertaling' en verspreiding van alle onderzoek naar de rest van de samenleving. Ook is duidelijk dat de inhoud, kwaliteit en kwantiteit van datgene dat op dit gebied wel al gebeurt, zoals in de geschiedenismethoden en de lessen op school, nog enorm kan worden verbeterd. En dat geldt ook voor bijvoorbeeld de pabo's. In een van de onderzoeken vertelde een pabo docent dat de aandacht voor het slavernijverleden marginaal was, niet meer dan één les. Maar daarbij moet wel worden bedacht dat die pabo-studenten in totaal maar veertien lessen geschiedenis krijgen. Dan kun je wel heel erg weinig en is geschiedenis in zijn totaliteit een bedroevend ondergeschoven kindje. Bij de hbo lerarenopleiding is dat wel wat positiever, maar niet gekwantificeerd. Wel wordt in het meest recente onderzoek (Van der Wel et al 2019) omschreven wat ze daar in ieder geval moeten weten:

- Wat is de trans-Atlantische slavenhandel;
- Wat is de oorsprong daarvan;
- Wat is de omvang ervan;
- Wat zijn de gevolgen, onder meer voor de mensen die tot slaaf zijn gemaakt;
- De economische context;
- De humanitaire gevolgen;
- Het protest tegen slavernij;
- De afschaffing;

[65] Dat beeld is ook niet geheel ten onrechte, want in het recente onderzoek naar steun voor excuses voor het slavernijverleden blijkt dat op de vraag naar de ernst van dat verleden 86 % van de Groen Links-stemmers dit ernstig of heel ernstig vindt en maar 22 % van de PVV stemmers en bij het belang van excuses ligt dat op 70 % en respectievelijk 8 %. (Rapport. Excuses voor het Nederlandse slavernijverleden? Een representatief onderzoek onder de Nederlandse bevolking (18+) naar hoe men aankijkt tegen de het aanbieden van excuses voor de slavernij. In opdracht van Trouw) [https://www.ioresearch.nl/actueel/nederlanders-voelen-weinig-voor-excuses-slavernijverleden/].
[66] Ineke Mok, 'Juf, was dat écht zo?' Lessen over slavernij in het Amsterdamse voortgezet onderwijs (2011)[http://www.cultuursporen.nl/webcontent/wp-content/uploads/2016/06/DMO-Educatie-Slavernij-Mok-Cultuursporen-290411.pdf]; SLO, Het slavernijverleden in onderwijs en museum; aanbevelingen voor de actualisering van het educatieve aanbod (2018) [https://www.google.com/search?q=SLO%2C+Het+slavernijverleden+in+onderwijs&oq=SLO%2C+Het+slavernijverleden+in+onderwijs+&aqs=chrome..69i57j33i160l2.1190j0j15&sourceid=chrome&ie=UTF-8]; Jaco van der Wel, Annemieke Mack, Kees van Bergen, Lessen over slavernijverleden in het Amsterdamse onderwijs. Amsterdam, Regioplan (2019) [https://www.regioplan.nl/wp-content/uploads/2019/07/18083-LesprogrammaSlavernijverleden-Regioplan.pdf] .

- Betekenis voor de actualiteit.

Aan de universiteiten is het zeer verschillend wat er over slavernij wordt geleerd door (geschiedenis)studenten, afhankelijk van de specialismen van docent-onderzoekers en van het programma dat studenten kiezen. Jaarlijks verschijnt een heel aantal BA en MA theses over slavernij-gerelateerde onderwerpen, maar er zijn veel grotere aantallen studenten die nooit met dit verleden in aanraking komen. Universitaire opleidingen zijn vrij hun eigen programma's in te vullen.

Het onderzoek van Van der Wel et al. (2019) toont ook, dat alleen wat Amsterdam betreft, vijf procent van de basisschool docenten en elf procent van de docenten in het voortgezet onderwijs slavernij-gerelateerde onderwerpen (en seksualiteit, en Midden-Oosten politiek en religie) niet meer bespreekt in de klas als gevolg van segregatie binnen het onderwijs. Over deze problematiek wordt inmiddels wel veel onderzoek gedaan. Als het geschiedenisonderwijs betreft, zoals de slavernij, wordt vaak gesproken van "gevoelige geschiedenis" en "handelingsverlegenheid" van de docent.[67]

Het lijkt dus niet de goede kant op te gaan. Maar dat wordt tegen gesproken door verschillende onderzoeken gedaan in opdracht van het *Historisch Nieuwsblad*. In het meest recente van deze onderzoeken (2020) werd geconcludeerd dat in de zeven meest gebruikte geschiedenismethoden de "zwarte bladzijden" kolonialisme (9 %) en slavernij (4 %) veel meer aandacht kregen dan de traditionele zwarte bladzijde, de holocaust (2%). In die methodes staan bovendien "opdrachten aan leerlingen om na te denken of te discussiëren over actuele kwesties, zoals racisme en compensatie voor historisch leed. Deze opdrachten zijn soms gekoppeld aan de Holocaust, maar vaker aan slavernij en kolonialisme".[68] Twee jaar eerder had hetzelfde populaire geschiedenistijdschrift ook een enquête gehouden waarin onder meer gevraagd werd naar datgene in de geschiedenis waar Nederlanders zich het meest voor schaamden. Daaruit bleek dat ruim 29 % zich het meest schaamde voor het slavernijverleden, gevolgd door de koloniale overheersing van met name Indonesië (ruim 19 %), op grote afstand gevolgd door "zwarte bladzijden uit de Tweede Wereldoorlog" (8 %). Maar in het algemeen bleek ook 60 % "trots tot zeer trots" te zijn op het Nederlandse verleden in zijn totaliteit.

Daar moet echter wel bij aangetekend worden dat een andere conclusie uit de enquête was dat de kennis van dat verleden in het algemeen slecht is: "Nederlanders scoren een onvoldoende voor hun geschiedenistoets".[69] Dit betekent dat Nederlanders, waarschijnlijk meer dan vroeger, door de aandacht die er op alle mogelijke manieren gekomen is voor de slavernij, weten dat het heeft bestaan, maar daarna houdt de kennis ook al gauw op. Het

---

[67] Zie o.a. G.M. Savenije, & T. Goldberg (2019). Silences in a climate of voicing: Teachers' perceptions of societal and self-silencing regarding sensitive historical issues. In *Pedagogy, Culture and Society*, 27(1), 39-64, Carla van Boxtel, Maria Grever & Stephan Klein (eds.) (2016) , Sensitive pasts; questioning heritage education(New York/Oxford: Berghahn); Margalith Kleiwegt, 2werelden \ 2werkelijkheden; hoe ga je daar als docent mee om? Rapport i.o.v. het Ministerie van OC&W (2016) [https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2016/02/01/twee-werelden-twee-werkelijkheden-een-verslag-over-gevoelige-maatschappelijke-kwesties-in-de-school]

[68] [https://www.historischnieuwsblad.nl/slavernij-en-kolonialisme-prominent-in-schoolboeken/].Kritiek op het onderzoek kwam onder meer van de Black Archives [https://www.theblackarchives.nl/blog/slavernij-en-kolonialisme-prominent-in-schoolboeken-nee-focus-op-inclusie-en-verder-onderzoek-nodig].

[69] [https://www.historischnieuwsblad.nl/veel-trots-weinig-kennis/]

verontrustende daarbij is dat er op basis van die geringe kennis wel stevige meningen worden gevormd. Het leidt enerzijds tot schaamte, maar met die schaamte wordt verder (nog) niet zo heel veel gedaan. Dat hedendaags racisme en de vreemde Zwarte Piet traditie iets met dat schaamtevol verleden te maken zouden kunnen hebben en daarmee tot een maatschappelijk actieve houding is kennelijk voor velen dan weer een te grote stap. Dat blijkt ook uit de recente enquête van Dagblad Trouw, d.d. 12 febr. 2021, die uitwees dat een meerderheid van de Nederlanders (56%) de rol van Nederland in het slavernijverleden "ernstig tot heel ernstig" vindt, maar bijna de helft vindt onderzoek daarnaar niet belangrijk en meer dan de helft vindt dat excuses voor dat verleden niet nodig zijn.[70] Kortom, duidelijke meningen, maar waarop zijn ze gebaseerd?

Daarnaast zijn alle onderwijs-gerichte onderzoeken over de slavernijgeschiedenis voornamelijk op Amsterdamse scholen gericht, en soms de andere grote steden in de Randstad. Hoe het in de rest van Nederland zit met slavernij in het onderwijs is niet bekend, maar doet het ergste vrezen. En dat raakt aan een deel van de kern van het probleem: het slavernijverleden wordt door velen weliswaar als iets ergs beschouwd, maar het wordt waarschijnlijk niet als deel van de eigen nationale geschiedenis en daarmee als deel van de eigen identiteit ervaren. Het is hooguit een duister stukje, of een zwarte bladzijde, wat suggereert dat de rest van het verhaal lelieblank is, of dat dit verhaal toch vooral van belang is voor Afro-Nederlanders en voor 'zwarte' scholen. De Keti Koti uitzending van de NPO op 1 juli 2020 trok bijvoorbeeld 181.000 kijkers, wat in het niet valt bij de uitzending van de Dodenherdenking (8, 1 miljoen), de Sinterklaasintocht (3 miljoen), of het Bevrijdingsjournaal mei 1945 (2,9 miljoen).[71]

De kennis, belangstelling, laat staan betrokkenheid bij dit thema zijn klein. En daar waar het er wel is, beperkt het zich hoofdzakelijk tot Suriname. De kennis over dit Nederlands verleden met betrekking tot de Caribische delen van het Koninkrijk, de betrokken Afrikaanse landen, laat staan Azië is zeer gering. Daar is ook nog opmerkelijk weinig onderzoek naar gedaan. In wezen staat het onderzoek naar de Nederlandse slavernij in de Nederlandse Cariben, in het huidige Indonesië, in de betrokken West- en Centraal-Afrikaanse landen en de Kaapkolonie (Zuid-Afrika) nog in de kinderschoenen.

Wat zeker nog genoemd mag worden is dat ook bij de nazaten van slaafgemaakten de kennis over het slavernijverleden niet heel groot is. Dat wordt niet altijd onderkend, maar is wel realiteit. Helaas is daar nog geen systematisch onderzoek naar gedaan, maar de ervaringen in het veld zijn tamelijk ondubbelzinnig.[72] Heel vaak blijft de kennis en de interesse beperkt

---

[70] [https://www.ioresearch.nl/wp-content/uploads/2021/02/ieno-research-peiling-januari-ii-slavernij-iov-trouw.pdf]

[71] [https://www.nu.nl/media/6061827/herdenking-slavernijverleden-nederland-trekt-181000-televisiekijkers.html#:~:text=Herdenking%20slavernijverleden%20Nederland%20trekt%20181.000%20televisiekijkers,-02%20juli%202020&text=De%20herdenking%20van%20het%20slavernijverleden,Nederland%20stilstaat%20bij%20de%20slavernij]; [https://kijkonderzoek.nl/component/kijkcijfers/file,n1-0-1-p]

[72] Op de vraag aan Afro-Surinamers welke marronleiders hij/zij kent, die ik al enkele honderden malen heb gesteld wordt steevast geantwoord: Boni, Baron en Joli Coeur. Nog afgezien van de vraag hoe belangrijk de twee laatst genoemden waren, komt niemand met Ayako, Abini, Labi Dikan, Basiton of Pamu, grote marronleiders die de vrede hebben afgedwongen. Ook de grote opstand o.l.v. Kofi en Ata in Berbice in 1763 is vrijwel altijd onbekend, of dat er ook honderden slaafgemaakten van Curaçao zijn weggevlucht. Een in opdracht van NiNsee uitgegeven handleiding voor onderwijs over het slavernijverleden in het basisonderwijs (2006) eindigt met een 13 bladzijden tellende 'Literatuurlijst relatie Nederland – Suriname – Slavernij' , geen woord over de

tot het eigen land van herkomst. En dan nog is die kennis tamelijk oppervlakkig en vermengd met allerlei populaire, maar historisch niet altijd even correcte verhalen plus heel veel beelden en verhalen uit Amerikaanse films, van de serie Roots tot Amistad en Twelve years a slave. Maar de Noord-Amerikaanse slavernij was echt heel anders dan die van Suriname en die van Suriname was echt heel anders dan die van Curaçao, die op zijn beurt weer verschilde van Sint Maarten etc. Bovendien gaan in het algemeen Afro-Antillianen hun slavernijverleden veel meer uit de weg dan Afro-Surinamers[73] en hebben Afro-Surinaamse marrons een heel andere beleving van het slavernijverleden en zijn erfenissen dan de traditionele Afro-Surinaamse stadsbewoners. En eenmaal in Nederland verandert die kijk op het verleden opnieuw. Het zou daarom een valkuil zijn om te veronderstellen dat Afro-Nederlandse nazaten geen kennis over het verleden zouden kunnen gebruiken.

Bijeen genomen lijkt de –opnieuw paradoxale– conclusie gerechtvaardigd dat, ondanks alles wat er de laatste decennia is gedaan op het gebied van kennisproductie en verspreiding met betrekking tot het Nederlands slavernijverleden, er in feite nog te weinig (collectieve) herinnering aan dit verleden is om levend te houden of te borgen. Er zal dus eerst nog veel meer kennis en collectief bewustzijn moeten worden geproduceerd over dat verleden. Tegelijk moet dat op een dusdanige manier worden gepresenteerd dat Nederland zich daarmee ook gaat identificeren in de zin van: dit is onze gezamenlijke, nationale geschiedenis. Als de opstand tegen Spanje nationale geschiedenis is, dan is de opstand van Tula dat ook; als de Franse bezetting nationale geschiedenis is, dan is de bezetting van de koloniën dat ook; als soldaat van Oranje nationale geschiedenis is, dan is die van de marrons dat ook; als vrouwenemancipatie tot de nationale geschiedenis behoort, dan geldt dat ook voor Zwarte emancipatie. De borging van die historische bewustwording en identificatie met dat verleden moeten parallel verlopen. Voor er verder op in te gaan hoe dat zou kunnen, eerst nog even iets over die identificatie.

Identificatie met het slavernijverleden

Een van de eerste dingen waarmee veel witte Nederlanders komen in discussies over het slavernijverleden is: ‘mijn voorouders werden ook uitgebuit, ik kan me over de slavernij niet schuldig voelen’; of: ‘ik kan me niet schuldig voelen over iets dat zo lang geleden heeft plaatsgevonden”. Mijn antwoord daarop is: je schuldig voelen is niet erg productief –en misschien zelfs een beetje ego-centrisch, want dan draait het om jou en de last van jouw schuld. Noch is het erg toekomstgericht. Dat geldt ook voor excuses. Als die niet toekomstgericht zijn, namelijk een spijtbetuiging voor wat toen is gebeurd en tegelijk verantwoordelijkheid nemen voor de hedendaagse consequenties van dat verleden, dan

---

Nederlandse Cariben. In de NiNsee website Slavernijenjij wordt in de afdeling ’Leven in Slavernij’ viervijfde van de tekst besteed aan Suriname, en maar een vijfde aan Curaçao, de andere vijf Caribische eilanden komen al helemaal niet voor. De Black Archives collectie is gebaseerd op vijf sub-collecties, allemaal met een Surinaamse achtergrond. Door het onderzoek van Leo Balai is het drama van het schip de Leusden bij een groter Afro-Nederlands publiek bekend, maar de grote opstand op het slavenschip Neptunus waarbij ruim vierhonderd mensen het leven verloren nadat de slaafgemaakten zelf het schip lieten ontploffen, kent vrijwel niemand. De opstand op de Amistad kent iedereen. Het zijn slechts enkele voorbeelden van vele.

[73] Zie bijvoorbeeld Alex van Stipriaan, Waldo Heilbrion, Aspha Bijnaar en Valika Smeulders, *Op zoek naar de stilte,; sporen van het slavernijverleden in Nederland* (Amsterdam 2007).

hebben schuldgevoelens en/of excuses geen zin. Want dat is wat een samenleving, een collectief of een individu kan doen: bewust dat verleden opzoeken om het te leren kennen en te erkennen als deel van de nationale geschiedenis. Daar hoort bij te onderzoeken wat dat systeem teweeg heeft gebracht en hoe het wellicht ook nu nog doorwerkt. Daarvoor verantwoordelijkheid nemen bestaat uit luisteren naar verhalen die nog niet algemeen bekend waren (en écht luisteren betekent mond dicht, oren open en niet direct een oordeel of antwoord hebben klaar staan), durven aanvaarden dat een geschiedenis als die van de slavernij lange erfenissen en doorwerkingen kan hebben en vervolgens die in het hier en nu te gaan opzoeken en confronteren. Verantwoordelijkheid nemen voor zo'n verleden is in ieder geval nooit meer zwijgen.

Maar dan is de vraag hoe de Nederlander die geen nazaat is van slaafgemaakten zich met dat verleden kan identificeren. En dat zijn niet alleen de witte, Oude Nederlanders, maar ook Nieuwe Nederlanders die tussen 1863 en nu hier zijn komen wonen en Nederlander geworden zijn. Hoe kun je je als niet-slavennazaat-Nederlander identificeren met een geschiedenis waarin jij aan de verkeerde kant stond? Dat kan, omdat jij niet diegene bent die dat heeft gedaan, net zo goed als dat jij niet tot de zeventiende-eeuwse schilders behoort, of tot de opstellers van de eerste grondwet, of tot het Nederlands elftal in 1988. Het is allemaal samen onderdeel van het verhaal dat dit land heeft gemaakt tot wat het nu is en waar iedereen, hoe gebrekkig soms ook nu deel aan heeft of zelfs profijt van heeft. Dus wat kun je en moet je leren van slavernij en slavendrijvers: dat slavernij en racisme in wat voor vorm dan ook nooit meer mag voorkomen. Maar waar iedereen zich mee kan identificeren is met geschiedenissen van kracht en wijsheid, strijd en verzet: dat er altijd mensen zijn geweest die hebben geprotesteerd en die in actie zijn gekomen. Dat er in de slavernij, ondanks alles, nieuwe culturen zijn gevormd die het systeem hebben overleefd en die anno nu een bron vormen voor Nederlandse populaire cultuur (jongerentaal, muziek & dans, eten). Dat er in de slavernij mensen op alle mogelijke manieren in verzet zijn geweest tegen dat systeem en daar met hun leven voor hebben betaald. Dat er ook in de samenleving van de slavenhouders altijd mensen zijn geweest die tegen de stroom inroeiden en hun stem verhieven tegen mensenhandel en slavernij. Dat is een geschiedenis waarmee het gemakkelijker identificeren is, want dat zijn helden in verzet tegen het onrecht. En tegelijk maakt het de relevantie en urgentie van deze geschiedenis in het hier en nu kristalhelder: wat doen Nederlanders van welke achtergrond dan ook, nú tegen racisme, tegen ongelijkheid en buitensluiting, tegen moderne slavernij , tegen onrecht in het algemeen?! Daar begint dus het verantwoordelijkheid nemen. Dan gaat het in ieder geval over de doorwerkingen en erfenissen van dat verleden in het hier en nu.

Erfenissen en doorwerkingen van de trans-Atlantische slavernij

Het is onmogelijk om de geschiedenis achter je te laten en alleen in het nu en de nabije toekomst te (willen) leven. Iedereen is een uitkomst van een historische ontwikkeling, op individueel/biologisch/familiaal niveau, samenlevingsniveau en mondiaal niveau. En iedereen geeft daar ook weer van alles van door naar de volgende generatie. Niets komt zo maar *out of the blue* aangewaaid, niets is totaal nieuw. Alles heeft een (voor)geschiedenis, alles is gebouwd op erfenissen. Dit wordt mooi verwoord door het hoofd van het wetenschappelijk

onderzoeksproject 'Legacies of slavery'[74], David Blight, die stelde dat erfenissen gaan over het gevecht wie het juiste gebruik maakt van de geschiedenis: de geestelijk leider, de politicus, de journalist, de leraar, de tentoonstellingsmaker, de ouder? Uiteindelijk gaat dat over controle en macht en tegelijk "[w]e breathe in and breathe out legacies from the past in our public and private lives every day."[75]

En ook al is het mogelijk het historisch verhaal politiek-juridisch te beëindigen, zoals dat het geval was bij de slavernij in de negentiende eeuw, dat betekent helemaal niet dat daarmee het verhaal stopt, want de erfenissen en doorwerkingen zijn helemaal niet beëindigdgestopt. De Caribische psychiater en denker Frantz Fanon schreef namens de zogenaamd gedekoloniseerde wereld in zijn beroemde 'Verworpenen der aarde' (1961) dat de schulden niet vereffend zijn, want, zei hij, de rijkdom van de ex-kolonisator is ook onze rijkdom, het rijke Westen is ónze creatie. Wat een generatie na hem nog indringender werd geanalyseerd door de Afro-Britse historicus Paul Gilroy die toonde hoe de moderniteit van het Westen is voortgekomen uit de ontwikkelingen in wat sinds hem de Black Atlantic (1993) is gaan heten, maar dat de zwarte mens daar het minst van profiteert.

Vandaar dat er een roep om schuldvereffening, herstel (reparations) is ontstaan met betrekking tot het onrecht van de slavernij. De Britse antropoloog Jason Hickel zei daarover dat als je alles gaat optellen aan vergoedingen voor niet betaalde arbeid, voor tientallen, honderden miljoenen dodelijke slachtoffers, voor het vernietigen van lokale productie, voor het roven van schatten enz. enz., dat dan duidelijk zal worden dat een eerlijke en volledige financiële compensatie voor slavernij en kolonialisme het totale einde van West-Europa zou betekenen. Het zou gewoon ophouden te bestaan. Zover zal het Westen het nooit laten komen en bovendien lost het niets op. En dus, zegt Hickel, gaat niet om het geld[76], het gaat om het verhaal, de mentale gesteldheid.

> The real reparations we need are *narrative* reparations. So this is what I ask […] that we demand, at minimum, repair of the broken story we tell ourselves: an end to the denial that has festered among us for too long. Let us demand the truth be told in our schools and in our town halls. Let us demand [in het geval van het Verenigd Koninkrijk] that alongside every statue celebrating Victoria and Churchill there be memorials to their victims. Let us demand that the real story of Britain's rise be worn like poppies upon our breasts."[77]

---

[74] Dit is een recent gestart onderzoeksproject van het Amerikaanse Council of Independent Colleges (CIC) samen met het Gilder Lehrman Center for the Study of Slavery, Resistance, and Abolition at the MacMillan Center, Yale University.

[75] En tegelijk "ademen we iedere dag erfenissen van het verleden in en uit, in ons publieke én in ons privéleven". [https://www.radcliffe.harvard.edu/about-radcliffe/our-work/harvard-and-the-legacy-of-slavery]

[76] Hij wijst oprechte vergoedingen en investeringen gerelateerd aan het slavernijverleden en zijn doorwerkingen zeker niet af, maar gelooft niet dat totale compensatie ooit gerealiseerd zal worden en evenmin gelooft hij in compensatie in de vorm van zogenaamde ontwikkelingssamenwerking, waar voor iedere dollar aan steun er weer 25 terugvloeien naar Europa of Noord-Amerika.

[77]"De echte herstelbetalingen die we nodig hebben, zijn verhalende herstelbetalingen. Dus dit is wat ik vraag [...] dat we minimaal het herstel eisen van het gebroken verhaal dat we onszelf vertellen: een einde aan de ontkenning die te lang onder ons heeft gewoed. Laten we eisen dat de waarheid wordt verteld op onze scholen en in onze gemeentehuizen. Laten we eisen [AvS: in zijn geval in het Verenigd Koninkrijk] dat naast elk standbeeld ter ere van Victoria en Churchill er gedenktekens zijn voor hun slachtoffers. Laten we eisen dat het echte verhaal over de opkomst van Groot-Brittannië als opiumbloemen op onze borsten wordt gedragen." [https://www.jasonhickel.org/blog/2018/10/13/the-case-for-reparations]

Het is ten enenmale onmogelijk dat er geen relatie zou kunnen zijn tussen vier eeuwen slavernij & vijf eeuwen kolonialisme en de (nu nog) dominante positie van West-Europa en Noord-Amerika binnen de wereldeconomie. En het is daarom volstrekt onmogelijk dat er van de slavernij en het kolonialisme geen erfenissen en doorwerkingen in het heden zouden bestaan. Ook in Nederland niet. Dus als die niet worden herkend en aangepakt, dan zullen ook toekomstige generaties daarmee moeten worstelen. Een complete financiële compensatie voor alle schade uit het verleden lijkt me niet realistisch, maar financiële ondersteuning voor het aanpakken van de schadelijke hedendaagse doorwerking van dat verleden lijkt me toch wel het minste. Daar kan een begin mee worden gemaakt door de twaalf miljoen toenmalige guldens compensatie die in 1863 aan de slavenhouders is uitbetaald in plaats van aan de vrijgemaakten –en die grotendeels terugvloeiden in de Nederlandse economie– te investeren in een substantieel (inter)nationaal slavernijmuseum & onderzoekscentrum, met vertakkingen in de Nederlandse Cariben en Suriname.[78] Voor zo'n instelling wordt nu in opdracht van de overheid een verkenning gemaakt, waaraan, voor alle duidelijkheid, ook de auteur van dit essay meewerkt. Nogmaals, dat zou een mooi symbolisch begin zijn. Daarnaast zijn er nog heel veel meer middelen nodig zijn om nationaal en internationaal de materiële, immateriële en mentale schade die door het slavernijverleden zijn ontstaan, te compenseren. Hiervoor zij verwezen naar de samenvatting hiervan van het internationaal wetenschappelijk comité van UNESCO.[79]

Doorwerkingen en erfenissen van het slavernijverleden worden apart benoemd, omdat er wel enig verschil is tussen die twee. Het is geen hard onderscheid, ze lopen in elkaar over en kunnen soms door elkaar worden gebruikt, maar niet altijd. Daarbij gaat het niet over het individu, maar over collectieve erfenissen en doorwerkingen.

Collectieve erfenissen zijn datgene wat van generatie op generatie wordt doorgegeven en in de kern min of meer zijn oorspronkelijke vorm behoudt, zij het vaak wel steeds in een nieuw jasje. Erfenissen kunnen positief zijn (bijvoorbeeld culturele eigenheid op allerlei gebied), maar ook negatief (bijvoorbeeld de als natuurlijk veronderstelde ongelijkheid op het gebied van klasse, gender, etniciteit, cultuur).

---

[78] De waarde van die twaalf miljoen bedraagt nu rond 130 miljoen euro (berekend op [https://iisg.amsterdam/nl/onderzoek/projecten/hpw/calculate.php]).

[79] We therefore call upon governments and institutions responsible for historical patterns of enslavement to take immediate and comprehensive measures to repair these crimes, which are reflected in global patterns of poverty, inequality, and racism. This comprehensive action should include, at a minimum, the following measures:
• Ethical reparations: adopting additional legal measures that formally recognise enslavement and the slave trade as crimes against humanity at the national level.
• Historical reparations: investing resources and expertise into systematically documenting and publicising the local and international dimensions and various effects of these crimes against humanity.
• Educational reparations: taking effective steps to ensure that the history of enslavement and related practices be incorporated into teaching and pedagogy, so that future generations can both learn about and learn from these crimes against humanity and their continuing contemporary legacies.
• Socio-economic reparations: implementing a long-term programme of collective action to redress global patterns of discrimination, racism, unjust enrichment, vulnerability and marginalisation which continue to mark the contemporary experiences of Africans and peoples of African descent.
Finally, we commit ourselves to promote scientific and legal research into enslavement and its legacies, to contribute to ongoing global efforts and debates, to examine the theory and practice of reparations, to marshal and apply the best available evidence, and to contribute to proposals for political, socio-economic and legal action.[https://www.opendemocracy.net/en/beyond-trafficking-and-slavery/reparations-for-ensla/]

Collectieve doorwerking is een langdurig effect van iets dat in het verleden is gebeurd en daarna in allerlei vormen kan opduiken, voornamelijk negatief. Bijvoorbeeld vroeger bestonden er geen chemische huidbleekmiddelen, pas veel later zijn die in gebruik gekomen. Maar zij hangen wel samen met de hedendaagse doorwerking en materialisering van het koloniale idee dat de witte mens superieur is en dat dus ook een lichtkleurige huid als beter of kansrijker kan worden ervaren dan een donkere huidskleur. Het is een effect van eeuwenlang anti-zwart racisme. Een andere doorwerking is ook het credo 'wij zijn hier omdat jullie daar waren'. Dat wil zeggen na eeuwen slavernij en kolonialisme hadden we geen andere keus dan onze toekomst zoeken in het land van de kolonisator. Al wordt het ook vertaald als: wij komen terughalen wat jullie bij ons geroofd hebben. En in ieder geval betekent het: wij hebben alle recht om hier te zijn.

Er zijn erfenissen en doorwerkingen van eeuwen slavernij- en koloniale geschiedenis aan de kant van nazaten van slaafgemaakten én aan de kant van nazaten van slavenmakers. In tegenstelling tot landen waar de slavernij zelf plaatsvond, kwamen in slavernij-organisatielanden als Nederland, de diverse erfenissen en doorwerkingen pas met elkaar in aanraking na de substantiële immigratie van nazaten van slaafgemaakten. Tot dan toe hadden Nederlanders aan de Noordzee nauwelijks een spiegel voorgehouden gekregen die meer liet zien dan ze zelf wilden zien. De erfenissen waarmee zij wel waren opgegroeid waren die van een eeuwenlange traditie van tolerantie, ondernemingszin en strijd tegen het water, niet (ook) die van onderdrukking, handel in mensen en superioriteitswaan.

Erfenissen zijn overigens ook al die dingen die Afro-Nederlanders bijdragen aan de hedendaagse Nederlandse samenleving op het gebied van o.a. cultuur (van PC Hooft laureaten tot rappers en straattaal) en sport (de Nederlandse natie wordt op internationaal niveau door relatief veel zwarte sporters vertegenwoordigd). Dat is mooi, maar ze zijn ook gekoppeld aan doorwerkingen die er oorzaak van zijn dat er op een heleboel andere podia in de samenleving nauwelijks zwarte gezichten te zien zijn (regering, ceo's, wetenschap etc.).

Erfenissen en doorwerkingen kunnen worden aangetroffen op economisch, politiek, medisch, psychisch, sociaal, cultureel, institutioneel, juridisch, religieus terrein. Samengevat liggen in al deze sectoren in Nederland de belangrijkste in ieder op het vlak van

1. geïnternaliseerd (dus veelal onbewust) inferioriteits/superioriteits-denken op basis van fenotype, d.w.z. ideeën van 'de ander' op basis van diens uiterlijke kenmerken, waarover niet wordt nagedacht omdat ze als natuurlijk worden ervaren
2. structurele ongelijkheid (op basis van fenotype)
3. structurele uitsluiting (idem)

Op deelgebieden is al veel onderzoek gedaan, op de meeste nog niet. En bij wat er is onderzocht wordt de link met het slavernijverleden heel weinig gelegd, al wordt in het algemeen soms wel het traumatisch verleden aangestipt, maar slavernij als psychisch-traumatische erfenis is nog nooit echt onderzocht in Nederland. Bovendien betreft het beetje onderzoek dat er is vrijwel zonder uitzondering de Afro-Nederlander, die heeft een probleem. Maar erfenissen en doorwerkingen betreffen minstens zo zeer alle andere Nederlanders. Van hen moet eerst nog erkend dat ze ook (onbewust) een probleem zouden kunnen hebben samenhangend met dat verleden. Pas dan kan er onderzoek worden gestart en van daaruit kan daarna pas aan herstel worden gewerkt.

Er zijn Afro-Nederlanders die stellen dat ze nooit te maken hebben met racisme of buitensluiting. Hoe dat ook zij, zij zijn zich in ieder geval wel structureel bewust van dat ze anders zijn en passen hun handelen daar iedere dag op aan. Dus de doorwerkingen van het verleden zijn wel degelijk in hun leven aanwezig. Anderzijds zijn er ook al lang niet-zwarte Nederlanders die zoals dat nu heet 'woke' zijn, maar dat dan wel op soms zeer paternalistische (=superieure) wijze vorm geven of beleven. Ook zij zijn niet los van het verleden. Kortom, iedereen heeft met de erfenissen en doorwerkingen van dat verleden te maken. Is dat verlammend? Helemaal niet. Erover zwijgen werkt verlammend, het hardop benoemen, intensief luisteren en onderzoeken werkt bevrijdend c.q. emanciperend en leidt uiteindelijk tot verandering.

Hoe wordt elders met het slavernijverleden omgegaan?

In de meeste landen die deel zijn geweest van het trans-Atlantisch slavernijverleden zijn er fysieke en immateriële elementen in het leven geroepen die bewust dat verleden helpen herdenken en daarmee direct of indirect ook vragen aan het nu stellen. De Verenigde Naties c.q. UNESCO hebben drie data in het kalenderjaar aangemerkt als herinneringsdagen: 23 augustus als 'Internationale Dag ter Herinnering aan de Slavenhandel en de Afschaffing ervan', 2 december als de 'Internationale Dag voor de Afschaffing van Slavernij', gericht op afschaffing van vormen van hedendaagse slavernij en 25 maart de Internationale Herdenkingsdag van de Slachtoffers van Slavernij en de trans-Atlantische Slavenhandel. Deze dagen zijn op verschillende momenten ingesteld vanaf 1999. Tegelijk startte UNESCO in 1994 met het "*Slave Route Project: Resistance, Liberty, Heritage*", dat nog steeds loopt en wordt geadviseerd door een International Scientific Committee.[80] Ook heeft de VN het Decennium voor Mensen van Afrikaanse Afkomst (2015-2015) uitgeroepen, waaraan onder meer Nederland zich heeft gecommitteerd.[81] Het doel van dit speciale decennium is de grondrechten en de vrijheden van mensen van Afrikaanse afkomst te beschermen. Hoe urgent en noodzakelijk dat is, blijkt nu middenin dit decennium Black Lives Matter een wereldwijde beweging is geworden.

Vrijwel alle landen die direct betrokken zijn geweest bij de trans-Atlantische slavernij als slavenmaker of als slavenkolonie hebben een datum waarop de slavernij –meestal de afschaffing ervan– wordt herdacht. De mate waarin verschilt echter enorm. Voor Nederland en zijn ex-koloniën is dat 1 juli en heeft het de Surinaamse naam Keti Koti (De ketenen zijn verbroken) gekregen. Alleen in Indonesië is er nooit zo'n dag geweest en op Curaçao heeft het nooit veel betekenis gehad en is 17 augustus, de dag dat de opstand onder leiding van Tula begon, de echte herdenkingsdag. In de VS is het 19 juni (Juneteenth), maar dat heeft nooit veel aandacht gehad, is ook nooit een nationale feestdag geworden. Verschillende staten van de VS hebben andere herdenkingsdagen en de Caribische delen van de VS, de Maagden Eilanden en Puerto Rico vieren het op respectievelijk 3 juli en 22 maart. Cuba heeft ieder jaar op 20 oktober zijn *Jornada de la Cultura Cubana* (nationale Dag van de Cultuur), de dag

[80] [https://en.unesco.org/themes/fostering-rights-inclusion/slave-route/isc]
[81] [https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/discriminatie/de-decade-in-nederland#:~:text=De%20Verenigde%20Naties%20(VN)%20riepen,van%20Afrikaanse%20afkomst%20te%20beschermen]. De auteur van dit essay heeft daar sinds 2015 zitting in.

waarop ooit voor het eerst het eigen volkslied werd gezongen, en de strijd aanving voor de onafhankelijkheid én de afschaffing van de slavernij. Groot-Brittannië en zijn voormalige koloniën herdenken op 1 augustus, behalve Kaapstad op 1 december. In het land dat de meeste slaafgemaakten importeerde en als laatste in de Amerika's de slavernij afschafte, Brazilië, is 13 mei de dag dat de afschaffing wordt herdacht, maar wordt nu meer en meer door Afro-Braziliaanse activisten de dag van de *Abolição inacabada* (de onafgemaakte afschaffing) genoemd.[82]

Het meest divers is het in Frankrijk en zijn voormalige slavenkoloniën. Zo vieren Frans Gyuana en Guadeloupe de afschaffing op 10 juni, Martinique op 27 mei en heeft Frankrijk besloten in 2006, nadat een commissie er anderhalf jaar over had nagedacht, om het op 10 mei te herdenken, de dag dat de zogenaamde Wet Taubira werd aangenomen in 2001. Dat was de wet, ingediend door het Guyanese parlementslid Christiane Taubira, later nog minister van Justitie, waarin Frankrijk erkende dat de slavernij een misdaad tegen de menselijkheid was geweest. Geen enkel andere voormalige slavenhoudende natie heeft ooit zo'n formele erkenning uitgesproken. Wel verontschuldigde ("apologies") in 2009 de Amerikaanse senaat zich voor de "fundamental injustice, cruelty, brutality and inhumanity of slavery".[83] In de meeste landen is de herdenkingsdag de afschaffingsdatum, in sommige landen wordt die nauwelijks gekend, in andere landen is het een populaire nationale (vrije) feestdag.

Is zo'n vaste herdenkingsdag belangrijk? Zeker! Mensen hebben vaste rituelen op vaste punten nodig om het herdenken vorm te kunnen geven, voor zichzelf en voor de omgeving. Hoe minder vast en hoe minder zichtbaar die herdenkingen zijn, des te minder dat hetgeen herdacht moet worden beklijft of geborgd is. Niet voor niets hangen alle vaste vrije dagen in Nederland samen met een religieuze (kerstmis) of historische (Bevrijdingsdag) herdenking en is er één voor het nationale symbool bij uitstek: de koning. Daarnaast zijn er vele gedenkdagen die geen vrije dag kennen, maar waarop wel veel wordt georganiseerd en die zowel herdenken als erkennen: Internationale Vrouwendag, Dag van de Arbeid, Anti-Racismedag, wellicht ook Gay Pride. Zou Keti Koti moeten toetreden tot de selecte groep van herdenkingsdagen met een vrije dag? Ik denk het niet. Het moet een heel specifieke herdenkingsdag blijven, maar wel altijd gesteund en bijgewoond door de overheid als erkenning dat dit het hele land aangaat. Daarnaast is er bijvoorbeeld ook nog Marrondag (10 oktober), Tulaherdenking (17 augustus), Pattimuradag (15 mei) of RMS-dag (25 april) en de onafhankelijkheidsdagen van Indonesië, Suriname en tot op zekere hoogte de Nederlandse Cariben (15 dec. en/of 10 okt.). Wat er mijns inziens wel moet komen is daarom een Nationale Dag van de Dékolonisatie, waar alle slachtoffers van het Nederlands koloniaal régime, wereldwijd, kunnen worden herdacht, maar die ook kan worden gebruikt om te na te denken over de vraag in hoeverre deze samenleving al gedékoloniseerd is en wat er nodig is om dat te bereiken. Dat mag dan zeker een nationale vrije dag zijn, met heel veel dékoloniale evenementen.

---

[82] [https://www.geledes.org.br/abolicao-inacabada/]
[83] [https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/barackobama/5580749/Barack-Obama-praises-Senate-slavery-apology.html]

Monumenten en musea

Om dezelfde reden als er herdenkingsdagen zijn, zijn er monumenten. Mensen die zich betrokken voelen bij een bepaalde geschiedenis of gebeurtenis hebben een plek nodig waar ze samen kunnen herdenken, waar ze samen een gebaar kunnen maken, waar ze samen emoties kunnen tonen. Monumenten zijn zo'n plek, met als nadeel dat ze vaak maar een enkele keer per jaar ook echt als zodanig zichtbaar zijn. Voor de rest van het jaar lopen de meeste mensen er gedachteloos aan voorbij. Ook musea kunnen echter zo'n plek zijn, misschien iets meer in educatieve zin, maar wel permanent toegankelijk en actief, waar je kunt zien en voelen en horen wat en hoe de geschiedenis was, maar ook als plek van dialoog & discussie, en van herdenking. Op dit moment is het museum voor African American Geschiedenis en Cultuur (NMAAHC) in Washington zo'n plek (zie verderop). De volgende moet, wat mij betreft, het Trans-Atlantisch Slavernijmuseum in Amsterdam gaan worden.

Spanje en Portugal, ooit de grootste slavenhoudende naties, hebben vrijwel niets op het vlak van hun slavernijverleden: geen afschaffings- of herdenkingsdag, geen monument en slechts één klein museum in een havenstadje.[84] Verder helemaal niets. En ook in het gebied van de Indische Oceaan is er weinig te vinden. Alleen op het eiland Mauritius is nu besloten tot een slavernijmuseum in een voormalig militair hospitaal, dat over enige tijd moet openen. Eerder was daar al een museum geopend, Aapravasi Ghat, dat de geschiedenis van de Aziatische contractarbeiders herdenkt in het voormalige depot, waarin zij werden gestopt toen zij daar aankwamen als vervangers van de vrijgemaakte slaven. In de Atlantische wereld is het een heel ander verhaal. Net als er herdenkingsdagen zijn worden er in alle betreffende landen musea, of in ieder geval museumafdelingen aangetroffen die gewijd zijn aan hun nationale of lokale slavernijverleden. Vaak zijn er ook monumenten te vinden. Maar de onderlinge verschillen zijn aanzienlijk.

Het belangrijkste onderscheid in slavernijmusea in de wereld is dat tussen musea in landen waar de slavernij zich ter plaatse heeft afgespeeld enerzijds en anderzijds in landen waar het werd georganiseerd, maar waar het ver daarvandaan werd uitgevoerd. In slavernijlanden kan vaak al heel lang de plaats delict worden bezocht in de vorm van oude plantages of landhuizen. Alleen is het verhaal dat daar werd en vaak nog wordt verteld vaak het verhaal van de levensstijl van de slavenmakers, niet van de slaafgemaakten. Nieuwere musea, vrijwel allemaal van na 1970 en de meeste zelfs pas van de 21e eeuw, van Brazilië tot de VS en van Nigeria tot Frankrijk op plaatsen delict (slavenfort of koopmanshuis) komt het verhaal van de slaafgemaakten wel aan bod, maar er zijn wel grote verschillen tussen de slavernijlocatie-landen en de slavernijorganisatie-landen. In de eerste, zijn de nazaten van de slaafgemaakten altijd aanwezig geweest en is het daarom meer vanzelfsprekend dat er een slavernijverleden was en dat dat op een of andere manier tot de nationale geschiedenis behoort. In de organisatielanden moet zelfs dat veelal eerst nog worden uitgelegd en als eigen geschiedenis wordt het veelal niet ervaren.

Pas door de diaspora van nazaten van slaafgemaakten, vanaf de jaren 1960 in de voormalige koloniale metropolen, is het thema in huis gekomen. Dat heeft in sommige landen

[84] Het Slavenmarkt Museum (*Mercado de Escravos*) in Lagos, Zuid-Portugal.

tamelijk recent geleid tot het museaal zichtbaar maken van dit verleden[85], andere moeten daar nog aan beginnen. Black Lives Matter heeft wel overal wat losgemaakt, om tenminste hierover na te denken. Een belangrijke impuls in Engeland vormde de 200-jarige herdenking van de afschaffing van de slavenhandel in 2007-2008. Musea in Afrikaanse locatie-landen nemen een soort tussenpositie in, want ook daar is er lang weggekeken van de locale slavernijgeschiedenis. Die wordt nu meer onder ogen gezien door de connectie met de diaspora die hen daar kritisch op aanspreekt en omgekeerd aan wie zij om ondersteuning vragen.

Zoals gezegd wordt in slavernij-locatielanden veel gebruik gemaakt van plaatsen waar de slavernij zich heeft afgespeeld, zoals plantages, havens en forten. Opmerkelijk is dat ook in Europa slavernijmusea eerder in havenplaatsen te vinden zijn (Liverpool, Bristol, Nantes, Bordeaux) waar de slavenschepen uitvoeren, dan in de nationale hoofdsteden, wat het daardoor ook weer minder onderdeel maakt van de nationale geschiedenis. Overigens geldt dat ook voor de VS waar pas recent (2016) een echt nationaal museum van Afro-Amerikaanse geschiedenis en cultuur in de hoofdstad Washington werd geopend. Londen, Parijs en Amsterdam zitten er nu ook aan te komen.

Overigens zijn al die slavernij-sites op wat ook wel “schuldige plekken” wordt genoemd, geen garantie voor een enigszins evenwichtige, laat staan kritische, of meerstemmige benadering van de slavernijgeschiedenis. Vaak gaat het om plantagehuizen en regenteske stadspaleizen waar hoofdzakelijk de levens van de slavenmakers worden getoond, van de slaafgemaakten en hun leven valt vaak weinig te bekennen. In de steden waar de slavernij werd georganiseerd of de slavenhandel werd bedreven staan bovendien nog heel veel monumenten en standbeelden van mensen die juist hebben geprofiteerd van de slavernij. Sinds enige jaren vormen die van Charlotesville (VS) tot Bristol (VK) tot Rotterdam-Delfshaven een bron van ergernis voor sommigen, herleefd nationalisme bij anderen en in ieder geval een hoofdpijndossier voor locale overheden.

Vrijwel alle kritischer en inclusievere slavernijmusea zijn van recente datum, vrijwel allemaal richten ze zich expliciet op de (school)jeugd/jongeren, vrijwel allemaal adresseren ze erfenissen van het slavernijverleden en (de strijd tegen) hedendaags racisme. Bij de meeste staat het grote sociaal-economische systeem centraal, meestal benaderd vanuit de eigen nationale blik, met wat verwijzingen naar andere landen. Er ligt nogal eens de nadruk –met name in Europese musea– op de abolitionistische campagnes in het eigen land, een soort trots dat na de schande het land toch ook zelf weer de slavernij heeft afgeschaft. Maar meestal wordt ook verwezen naar de veerkracht en het verzet van slaafgemaakten, al wordt daarvan (relatief) niet veel in beeld gebracht en de Afro-cultuurvorming is eveneens meestal schaars bedeeld. Wel wordt regelmatig verwezen naar meer hedendaagse zwarte rolmodellen en hedendaags anti-racisme.

De meeste musea maken gebruik van traditionele museale objecten, het gebouw zelf is vaak in de slavernij functioneel geweest (als plantage, koopmanshuis, fort, pakhuis), maar er

[85] In Nederland is er sinds 1999 een afdeling in het Tropenmuseum die permanent aandacht aan de slavernij besteedt; van 2003 tot 2012 was er een permanente slavernij-expositie in de voormalige NiNseelocatie aan de Linnaeusstraat in Amsterdam (totdat de rijkssubsidie aan NiNsee door de overheid werd gestopt) en sinds 2017 wordt het slavernijverleden permanent verbeeld als onderdeel van de canontentoonstelling in het nationaal Openluchtmuseum in Arnhem.

is de laatste tijd ook een aantal compleet nieuwe, tot de verbeelding sprekende gebouwen speciaal voor dit doel opgetrokken (Washington, Charleston, Guadeloupe). Audio-visuele installaties, interactieve opstellingen en hedendaagse kunst behoort meer en meer tot ieders instrumentarium om het verhaal te vertellen. Veruit het grootste, duurste en meest prestigieuze is het National Museum of African American History and Culture, een van de Smithsonian Museums in Washington (sinds 2016).

Waarschijnlijk is dit het meest voorbeeld stellende museum op dit gebied, maar het heeft dan ook een heel lange voorgeschiedenis (de eerste gesprekken erover vonden al een eeuw geleden plaats), het opbouwen van een eigen basiscollectie, onder meer verzameld bij mensen thuis, heeft bijna twintig jaar gekost en de constructie van het geheel kostte meer dan een half miljard dollar! Tegelijk is het niet echt een slavernijmuseum, zoals de naam ook aangeeft, maar een museum van dat deel van de Amerikaanse bevolking en geschiedenis dat zich in de reguliere musea niet terugvindt, de Afro-Amerikanen. Het grootste deel van het museum gaat dus over de periode na de slavernij en de strijd voor gelijke burgerrechten. Niettemin is het voorbeeldstellend, ook als slavernijmuseum, om een aantal redenen:

- Het verhaal van de slavernij houdt niet op bij de formele afschaffing van het juridisch systeem, dat wordt heel helder getoond; en dat geldt voor alle slavernij-betrokken landen, alleen overal anders
- Het is een prestigieus gebouw op een prestigieuze plek die aangeeft: dit is <u>nationale</u> geschiedenis en cultuur die gezien mag worden
- Er is een hele verdieping ingericht voor educatieve doeleinden, er zijn reflectieruimtes en er is plek voor emoties: het wil bewust een middel zijn om te helpen bij de verwerking van een zeer pijnlijk en niet afgesloten verleden, gericht op <u>alle</u> Amerikanen
- Het reikt handvaten aan om ook heel andere cultureeldimensies dan die van objecten en teksten te leren kennen en beleven via performance-ruimtes en een theater, maar ook om zelf verder onderzoek te doen via de eigen bibliotheek en web site
- Er is een uitgebreide wetenschappelijke staf van hoge kwaliteit die in staat is wetenschappelijke verworvenheden te vertalen naar toegankleijke programma's en tentoonstellingen voor een groot publiek
- Kortom, het is een '*must see*', waar iedereen welkom is en dat ook daadwerkelijk een zeer gemêleerd (miljoenen)publiek trekt

Wat betekent dit alles voor de borging van het slavernijverleden in Nederland?

a) Allereerst moet er goed worden nagedacht welk slavernijverleden geadresseerd moet worden. In ieder geval de trans-Atlantische, maar ook de Aziatische?, de Arabische?, de Mediterrane christen slavernij?, de hedendaagse slavernij?;
b) Voordat herinnering geborgd kan worden, zal die herinnering eerst bij velen nog gecreëerd moeten worden via onderwijs, herdenkingsdagen, monumenten, vele culturele producten, en zeker niet in het minst een slavernijmuseum & onderzoekscentrum;

c) Slavernij en zijn erfenissen en doorwerkingen dient een focus-onderwerp te zijn in het onderwijs van PO t/m WO en niet in het minst ook daar waar leraren worden opgeleid. Daarvoor moet een handzame docententoolbox worden ontwikkeld, zodat het hen ook gemakkelijk wordt gemaakt om op een actieve en activerende manier dit thema te kunnen behandelen;
d) Onderwijs, musea en onderzoek moeten samen optrekken en producten maken die de kennis over slavernijverleden, erfenissen en doorwerking naar een groot publiek vertalen;
e) Het houdt niet op bij herinneren en herdenken (en schuldig voelen), er moet tegelijk verantwoordelijkheid worden genomen van hoog tot laag en van welke achtergrond dan ook, om de negatieve hedendaagse erfenissen en doorwerkingen aan te pakken en de positieve te koesteren; ook hierin spelen onderwijs, de cultuurwereld en de onderzoekswereld een cruciale rol;
f) Het is van essentieel belang dat er een museaal centrum/museum is waar op ruime en toegankelijke wijze dat verleden en zijn hedendaagse doorwerkingen worden getoond op een niet eurocentrische manier. Dat wil zeggen, bezien door de ogen van slaafgemaakten en hun nazaten, met een inclusieve en uitnodigende blik: kijk met me mee, denk met me mee. En bovendien een multiperspectieve blik: meerdere zwarte, meerdere witte, meerdere Inheemse perspectieven binnen en op dit verleden.
g) Bij zo'n museum hoort, onlosmakelijk verbonden, een onderzoekscentrum dat in ieder geval alle onderzoek dat al is gedaan *state of the art* verzamelt en daarnaast nieuwe onderzoeksprojecten entameert, want er valt nog heel erg veel uit te zoeken. Dat onderzoekscentrum werkt niet op zichzelf, of alleen met het museum, maar het werkt in zijn projecten nauw samen met andere wetenschappelijke onderzoekscentra (universiteiten en erfgoedinstellingen) enerzijds en met onderwijs en populaire media anderzijds om de vertaalslag van alle kennis voor iedereen toegankelijk te maken.
h) Er wordt een nationaal onderzoeksprogramma opgestart (NWO / KNAW) op het thema Slavernij En Zijn Hedendaagse Erfenissen & Doorwerkingen, waarvan de opstellers en uitvoerders uit zowel de hoek van slavennazaten als van niet-nazaten afkomstig zijn. Het perspectief dient niet-eurocentrisch te zijn en toekomstgericht, d.w.z. niet slachtofferschap maar kracht en emancipatie worden de focus. Dat betekent ook witte emancipatie, namelijk bevrijding uit de ketenen van racistische denkwijzen. In het onderzoeksprogramma werken academici en *grass roots* onderzoekers samen om een zo breed mogelijk scala aan materiaal, kennis en perspectieven te integreren. Het onderzoek beperkt zich niet tot de geschiedenis, maar bestrijkt alle sociaal-economische, medisch-psychische, spiritueel-religieuze en cultureel-politieke aspecten van verleden en heden met betrekking tot het slavernijthema.
i) Museum & Onderzoekscentrum vormen een spin in het web van activiteiten in het hele land, met andere musea, erfgoed- en cultuurinstellingen, met het onderwijs, met de media en op het vlak van dialoog en discussie.
j) Als spin in het web (netwerk) moet het museum & onderzoekscentrum een heel zichtbaar, nationaal symbool zijn, in de hoofdstad en liefst in een cluster (soort campus) met meer dan alleen museum en onderzoek, maar ook een theater voor alle immateriële culturele expressies, een kunstwerkplaats en een av-studio voor

uitzendingen en opnames van bijvoorbeeld orale geschiedenis. Ook verdient het aanbeveling op deze ‘campus’ verwante instellingen te huisvesten zoals NiNsee, Black Archives, Nederland Wordt Beter, Control-Alt-Delete, Black Achievement Month, Musea Bekennen Kleur etc.

k) Die campus moet actief contact onderhouden met soortgelijke initiatieven in de rest van de wereld, zodat hier noch elders overal steeds opnieuw het wiel hoeft te worden uitgevonden, maar natuurlijk wel met behoud van het eigen verhaal.

l) Zoals er een ‘Decolonize the museum’ groep actief is geweest en nu het intiatief ‘Musea Bekennen Kleur’ actief is, mag er ook een ‘Het Onderwijs Bekent Kleur’ komen, dat heel kritisch samen met de uitgeverijen gaat werken aan werkelijk nieuwe, dékoloniale, inclusieve en multi-perspectieve onderwijsmethoden voor in ieder geval geschiedenis en burgerschapskunde en vervolgens ook andere vakken. De samenstelling van die groep ontwikkelaars moet zelf het goede voorbeeld van die methode zijn.

m) Het is noodzakelijk dat er steeds weer BN-ers, van alle kleuren en achtergronden, zich uitspreken over het belang van het slavernij- (en koloniaal)verhaal voor Nederland, op een inclusieve, uitnodigende manier. Dat betekent dat het alle Nederlanders, van welke achtergrond ook moet aanspreken en dat het even belangrijk is voor de Randstad als voor Noord-, Oost- en Zuid-Nederland.

n) 1 juli Keti Koti moet net als 4 en 5 mei op alle scholen aandacht krijgen en een landelijk herdenkingsmoment worden. Daarnaast komt er een alomvattende Nationale Dékolonisatiedag, een echte nationale vrije dag, die de slachtoffers van kolonialisme en slavernij herdenken en de emancipatie uit koloniale doorwerkingen onder de aandacht brengt en activeert

Kortom, wil het slavernijverleden en de hedendaagse erfenissen en doorwerkingen daarvan in Nederland op een zinvolle en duurzame manier een plaats krijgen, dan gaat het er niet om óf dit óf dat te doen, maar het gaat erom een geheel van op elkaar aansluitende en elkaar stimulerende initiatieven een zichtbare en permanente plek te geven. Dat betekent sterk verbeterd onderwijs & onderwijsmateriaal voor PO en VO, inclusief beter onderwijs aan de toekomstige leraren, in combinatie met een Nationaal Museum & Onderzoekscentrum en iedere denkbare vorm van herdenken en erkennen op lokaal en nationaal niveau.

Op de vraag of daarbij alle vormen van slavernij waarmee Nederland in de laatste vier eeuwen van doen heeft gehad op één hoop moet worden geveegd (trans-Atlantisch, Aziatisch, Mediterraan, hedendaags) zou men antwoord zijn: nee. De vragen en problemen waarmee de samenleving worstelt komen uit het hier en nu en van daaruit, wordt het verleden bevraagd. Zowel die vragen in het heden, als de bevindingen in het verleden verschillen van elkaar en moeten op hun eigen merites worden onderzocht en de verhalen verteld. Het verhaal van de Tweede Wereldoorlog is ook een verhaal van kolonisatie en bezetting, van racisme en genocide en uitbuiting, evenals van kracht en verzet, en van erfenissen en doorwerkingen. Maar wie het met het oog op de toekomst wil begrijpen en met de doorwerkingen iets kunnen doen, wie er zich mee kunnen identificeren, die zal het op zijn eigen merites moeten onderzoeken en dat verhaal vertellen. Een vergelijking met andere genocidale, racistische en

totalitaire systemen is zeer leerzaam en moet zeker ook gebeuren. Maar dat kan alleen is je eerst diepgravend inzicht hebt in de eigenheid van de te vergelijken geschiedenissen en hun doorwerkingen. Dat geldt ook voor het trans-Atlantisch slavernijverleden.

Het slavernijverleden kan alleen geborgd worden als de hele samenleving het recht in het gezicht dúrft- maar vooral ook kán kijken. Wegkijken moet onmogelijk zijn, zowel voor het verleden als wegkijken voor de doorwerkingen in het heden. Pas dan is de samenleving bezig met zijn toekomst. Daarbij zou het overigens een illusie zijn te veronderstellen dat dit proces altijd in vrede & harmonie zal kunnen verlopen. Dat is onmogelijk na zo'n verleden en met zulke erfenissen en doorwerkingen. Maar zonder wrijving geen glans!

Excuses of niet voor slavernijverleden

Prof dr ir Gilbert Cijntje

Inter Continental University of the Caribbean

Centre of Management and Leadership

De opdracht van de Dialoog groep luidt: in hoeverre moet de Nederlandse overheid excuses aanbieden of andere stappen ondernemen in verband met het slavernijverleden? En samenhangend hiermee is de vraag, of het mogelijk aanbieden van excuses een erkenning en rehabilitering inhoudt, van allen die in opstand waren gekomen tegen deze onmenselijkesituatie.

Voor het bepalen van een visie in deze vanuit een wetenschappelijke context zal de volgende gedachtegang gevolgd worden. Allereerst zal kort uiteen gezet worden wat de gevolgen van het slavernijverleden waren op sociaal, economisch en cultureel gebied voorde gemeenschappen van de Nederlandse Caribische eilanden. Daarna zal toegelicht wordenwat de betekenis van excuses aanbieden is en wat de impact kan zijn op slachtoffers, de Nederlandse staat en andere belanghebbenden. De vraag zal ook beantwoord moeten worden in hoeverre de Nederlandse Staat hiervoor verantwoordelijk was of niet. Tot slot zal gekeken worden naar vormen van excuses. Indien deze aangeboden worden, zal dit leiden tot een betere verstandhouding tussen de gemeenschappen in het Caribisch gebied en de Nederlandse Staat. De gevolgde methodiek wordt hieronder grafisch weergegeven.

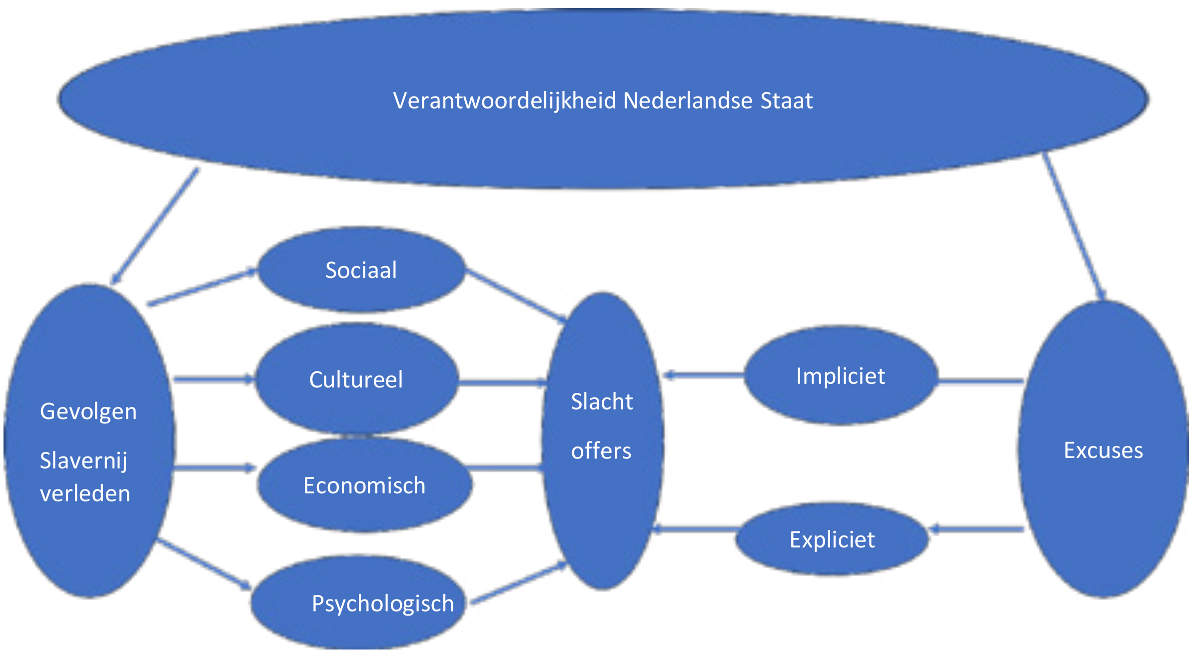

Figure 1: Gevolgde methode

Gevolgen van het slavernijverleden

Bij de Trans Atlantische slavenhandel ging het om Europeanen die naar Afrika voeren endaar mensen ontvoerden. Deze werden dan overgebracht naar het Caribisch gebied en Amerika, waar de slavernij activiteiten plaatsvonden.

Dit slavernijverleden heeft grote gevolgen gehad voor de gekoloniseerde gemeenschappen. Tijdens de “UN World Conference against Racism, Racial Discrimination, Xenophobia, and Related Intolerance” in Durban in 2001, discussieerden de Europese politici over het feit dat de Europese slavenhandel die Afrikanen tot slaven hadden gemaakt een misdaad had begaan (Beckles, 2013). Juristen, theologen en filosofen hebben aangegeven dat slavenhandel en chattel slavery (slavernij waarbij een mens een volledig bezit wordt van een ander) allebei misdaden zijn. Aan de andere kant waren bepaalde groepen van mening dat deze misdaden in het nationaal belang waren gepleegd.

Beckles (2013) gaf aan dat de pijn van de tot slaaf gemaakten en de wonden van dit onrecht,deze mensen bleven achtervolgen. Het verzwakte ook hun capaciteit om zich te voelen als gelijken met de nazaten van de slavenhandelaren. Tijdens de conferentie in Durban waren resoluties aangenomen die slavenhandel en slavernij veroordeelden. De aangenomen resoluties zijn bindend voor de landen die zich op een misdadige wijze hadden verrijkt middels deze activiteiten. Reparatie wordt dan ervaren als gerechtigdheid.

Om de economische situatie in het Caribisch gebied te begrijpen is de relatie van de gekoloniseerde gemeenschappen met de kolonisator van grote betekenis. De economische geschiedenis laat dan ook zien dat deze gebieden zich ontwikkelden van mercantalisme, naar kapitalisme en neo liberale systeem (Emmer, 2000). De gemeenschap werd sociaal gestructureerd waarbij de kleur van de mensen een determinerende rol speelde. De lichtgekleurden vormde de toplaag in de sociale structuur zowel in de handelssector als in het bestuur van het land. De donkergekleurde personen vormden de onderste laag van de gemeenschap. De verandering van slaaf naar vrije slaaf veranderde in essentie niets in deze structuur (Dalhuisen, Donk, Hoefte,& Steegh, 2009). In essentie bleef deze groep in het Caribisch gebied hetzelfde type werk doen.

Bovenstaande sociaal-economische structuur had ook gevolgen voor de cultuur van de gemeenschappen. Als voorbeeld kan dienen de wijze waarop in Curaçao is omgegaan met tambu, een benaming van een muzikaal genre, die in de slavenperiode werd gebruikt om tecommuniceren, protesteren, berichten en belangrijke gebeurtenissen door te geven. Het spelen van tambu in openbare gelegenheden op Curaçao werd nog in de 20ste eeuw op eenjuridische wijze bemoeilijkt (Rosalia, 1989). Witteveen (1992) gaat nog verder en beschrijft dat dit ook gevolgen heeft gehad voor de positie van de vrouw in de Curacaose gemeenschap. De positie van de afro Curaçaose vrouw in vergelijking tot de vrouwen vanEuropese afkomst was er een van duivel/heks versus heilige/koningin.

Ook op psychologisch en educatief gebied heeft de slavenperiode grote schade aangericht. Het Papiaments, de taal die door meer dan 90% van de bevolkingen van Aruba, Bonaire en Curaçao gesproken wordt, is nog in een proces van erkenning. In de jaren 70 was het nog verboden om Papiaments op het schoolplein te praten. Het Papiaments wordt nog steeds door bepaalde groepen in de gemeenschap van Curaçao gezien als ‘minderwaardig’(Cijntje, 2000).

Een van de psychologische effecten van de slavernij periode is de mentaliteit van ‘nos mes no por’ (we kunnen het niet). Deze mentaliteit is te herkennen op verschillende manieren in de gemeenschappen. Bijvoorbeeld op politiek gebied, door bij iedere problematiek Nederlandse experts in te huren, terwijl er lokaal mensen beschikbaar zijn (Cijntje et al., 2008).

Slachtoffers

De Trans-Atlantisch slavenhandel ging gepaard met veel geweld voor een lange tijd, en dit leidde tot allerlei soorten schaden zoals psychologisch, materieel en sociaal van de slachtoffers en hun nakomelingen, zoals hierboven is belicht. Het geldt hierbij niet alleen voor de slaven in die periode, maar ook voor de nazaten. Deze negatieve effecten zijn tot de dag van vandaag zichtbaar en zullen door de nieuwe generatie net zo worden ervaren als hun voorouders.

Betekenis van het aanbieden van excuses

De betekenis van een excuus kan verschillend geïnterpreteerd worden door belanghebbenden. Gibney et.al. (2007) geeft aan dat op internationaal vlak bijna nooit aandacht besteed is aan het principe van erkenning. Centraal stond de gedachte dat de ‘sterken’ doen wat ze willen en de ‘zwakkeren’ moeten het maar accepteren. Voor bepaalde groepen kan het aanbieden van excuses een mogelijke verandering in politieke en juridische verhoudingen op internationaal vlak betekenen. Een voorbeeld in dit geval is hoe de WWII een verandering bracht in de manier hoe de gelovigen zichzelf zagen door het uitblijven van reacties of veroordeling van het nazi beleid ten opzichte van onder andere joden. Zelfs de rol van de Katholieke Kerk is volgens Gibney nog steeds ter discussie, omdat de Katholieke Kerk niet openlijk een oordeel hierover heeft gedaan. Daarnaast heeft de Katholieke kerk ook geen excuses aangeboden voor het toezien van de koloniale tijd en post-kolonialisme. Het aanbieden van excuses door de Katholieke kerk voor slavernijverleden is een internationale aangelegenheid met veel belanghebbenden.

Gibney et al. (2007) gaf aan dat voor sommigen, de nieuwe cultuur van excuses aanbieden een nieuwe era van nationale en internationale relaties kan creëren, waarbij de toen onderdrukker de ernst van hun misdaden begrijpen en oprecht een poging doen om dit te wijzigen voor hun slachtoffers. Aan de andere kant, zal het accepteren van de excuses door de slachtoffers opluchting geven van het persoonlijk leed en verdriet. Het geven van excuses brengt verder, mensheid en respect terug, in een situatie waarbij

allebei waren overtreden. De groep die excuses aanbiedt erkent de mensheid in de ander, die ze zonder respect hebben behandeld.

Een excuus moet komen van de natie of de leiders ervan. En het aanbieden van excuses, moet gaan naar de vertegenwoordigers van de voorouders, die schade hadden geleden door het slavernij systeem of racistische ongelijkheid. Met een dergelijk excuus zal de natie en alle inwoners deze misdaden erkennen.

Tegenstanders geven aan dat er "Slave Narratives" bestaan die aangeven dat de slaven gelukkig waren met hun situatie en als het moet, zullen ze terug willen gaan naar die situatie.

Uiteindelijk is de conclusie dat excuses aanbieden deel is van een groter proces waarbij discussies over diverse meningen over het verleden van diverse divergente groepen plaatsvinden. Het vergt ook van historici, die informatie verschaffen over wat heeft plaatsgevonden, om dit compleet en accuraat te doen.

Gibney et al. (2007) gaf ook aan dat er een alternatief bestaat waarbij de jonge generatie de historische misdaden moet vergeten, zodat de hele gemeenschap samen verder kunnen leven als gelijken. Gebaseerd op de Mohawk proverb: "It is hard to see the future with tears in your eyes", kan het verleden een betere toekomst belemmeren.

Excuses voor het verleden zijn controversieel, want ze nemen een standpunt in en her-balanceren het verleden en inaccurate historie. Ze zijn controversieel omdat zowel de historie als het zelf-imago een waarde hebben. Gevolgen van excuses kunnen zijn completeboete betaling middels acties zoals het geven van studiebeurzen, veranderingen in namen van gebouwen, of de eis om meer zwarte studenten of werknemers aan te nemen. Een excuus functioneert dus om een boodschap over te brengen aan anderen. Het gaat iets zeggen over de huidige identiteit en zal een duidelijk statement geven over degenen die nu benadeeld zijn en over degenen die baat hadden bij het verleden. Een excuus is een deel van hoe we onze geschiedenis herinneren en is ook een tegengif voor het selectiefgeheugen.

Binnen het Koninkrijk der Nederlanden vonden vroeger de herdenkingen plaats in de kolonies, vooral in Suriname, maar niet in Nederland zelf. Met de komst van de Surinaamseimmigranten in de jaren 70 in Nederland, zijn diverse bewegingen opgericht met het doel om de Nederlandse overheid te begeleiden tot erkenning van de waarde van een jubileum. Dit heeft geleid tot het "Slavery Monument" in juli 2002 in Amsterdam en de oprichting van Ninsee in 2003 (Nimako & Small, 2012).

Nimako and Small (2012), gaven aan dat er door de Nederlandse overheid of andere hoogwaardigheidsbekleders nog geen formele excuses zijn aangeboden voor de deelnameaan slavenhandel en slavernij door de Nederlanders. De werkelijkheid was tot in de jaren 2000 dat de overheid niet verder is gekomen dan spijtbetuigingen. Ook in 2001 tijdens de UN Durban conferentie tegen racisme, heeft de minister Rogier van Boxtel diepe spijt betoogd, maar geen excuses aangeboden.

Verantwoordelijkheid van de Nederlandse Staat

Brooks (1999) gaf aan dat excuses aanbieden wegens het slavernijverleden moeilijk op gang kwam. Het bezitten van een slaaf was namelijk wettelijk toegestaan. De activiteiten van de slavernij waren gelegaliseerd in wetten en juridische rechten voor de slavenhouders.Ook het slavenreglement regelde vele misdaden schriftelijk.

Dit argument wordt nog steeds door overheden gebruikt om voorzichtig te zijn met het aanbieden van excuses. Dit geldt ook voor reparatie, voor een tijdperk in de geschiedenis,waar de overheden zich voor schamen.

Echter, de handel werd gedreven onder de goedkeuring van de Nederlandse staat en onderNederlandse wetten. De literatuur geeft aan, dat het niet makkelijk is te selecteren wie wel, en wie niet verantwoordelijk voor was. Excuses moeten komen van de Nationale Overheid die namens alle burgers kunnen spreken, in dit geval het hoogste orgaan van de NederlandseStaat namens alle Nederlanders.

Excuses aanbieden

Een invalshoek kan zijn dat het aanbieden van excuses impliciet of expliciet kan zijn. Expliciete excuses is de directe vorm van excuus aanbieden, waarbij het excuus wordt uitgesproken. Alle overige post-slavernij bewegingen zoals herdenkingen, jubilee, musea en erfgoed exposeren zijn impliciete excuses.

Zoals eerder beschreven zijn er diverse post-slavernij processen. Voorbeelden van impliciete excuses (Nimako & Small, 2012):

1. Herdenkingen en herinneringen,
2. Reparatie (materieel, financieel),
3. Jubilea en excuses,
4. Musea erfgoed en artefacten, en
5. Anti-slavernij bewegingen.

Gepleit wordt om deze activiteiten te continueren in Nederland. Verder kan ook medewerking gegeven worden voor het verder bevorderen van bovengenoemde activiteitenin het Caribisch gebied.

De negatieve invloed van de Trans-Atlantische slavenhandel is na eeuwen nog steeds merkbaar voor de nazaten van de tot slaaf gemaakte Afrikanen overal in de wereld. In het huidige post-slavernij tijdperk wordt steeds meer verwacht dat de landen die betrokken waren bij het handelen in Trans-Atlantische slavenhandel excuses aanbieden. De Nederlandse overheid zal moeten overwegen om Nationaal excuses aan te bieden. Dit moetgezien worden als een stap om empathie te tonen aan diegenen aan wie schade zijn aangericht. De misdaden gepleegd tijdens de slavernij en slavenhandel waren ernstig. Ondanks dat de slavernij zich in het verleden heeft afgespeeld en het toentertijd wettelijk was geregeld, blijft de hele gebeurtenis een schending van de mensenrechten. Het bieden van excuses door Nederland kan ook een eerste stap zijn jegens het genezen van de open wonden.

Referentielijst

Beckles, H., (2013). Britain's Black Debt; Reparations for Caribbean Slavery and Native Genocide. University of the West Indies Press: Jamaica

Brooks, R., (1999). When sorry isn't enough; The controversy over apologies and reparations
for human injustice. New York & London: New YorkUniversity Press

Cijntje, G., van Bergen, M., Quirindongo, F., (2000). Demokrasia of Minokrasia? 50 ana derechi voto general i funshonamentu di e sistema demokrátikona Kòrsou, Curacao: ICUC

Cijntje, G., van Bergen, M., (2008). Ubi ben, ibi patria: Mi patria ta kaminda mi ta sintimi nakas. Curacao: Sentro di Doktor

Gibney, M., Howard-Hassmann, R., Coicaud, J., & Niklaus Steiner, N., (2007). The age of apology: Facing Up to the past. Philadelphia: University ofPennsylvania Pres

Nimako, K, & Small, S., (2012). Collective memory of slavery in Great Britain and the Netherlands. In Marten Schalkwijk & Stephen Small (Eds.),New perspective on slavery and colonialism in the Caribbean (pp. 92-115). Den Haag: Amrit/Ninsee

Rosalia, R., (1989). Stupi haltu rospondi i oro, Curacao

Tuskegee Syphilis (1996). Tuskegee Syphilis Study Legacy Committee 1996. Retrieved from https://www.tuskegee.edu/about-us/centers-of- excellence/bioethics-center/syphilis-study-legacy-committee

Witteveen, I., (1992). El tambu i la mujer in Curaçao, Curacao: FPI

Opties voor een volwaardig excuus voor de slavernij en de gevolgen voor nakomelingen in Nederland

Prof. Dr. Philomena Essed
Critical Race, Gender and Leadership Studies
Graduate School of Leadership and Change, Antioch University, USA

Inleiding

Om een excuus aan te bieden moet je weten waarom je excuses aanbiedt. De slavernij was een misdaad tegen de menselijkheid ook al werd het destijds niet zo gezien. De invloed van mensenrechtenverdragen en bevrijdingsbewegingen is een belangrijke context voor de internationale hausse in *apologies* sinds de laatste decennia van de 20ste eeuw. De internationale (Engelstalige) literatuur biedt bruikbaar inzicht in de betekenis en implicaties van een formele *apology* voor collectief onrecht in het verleden (Lazare 2006). Het Engelse begrip *apology* wordt hier vertaald als 'excuses aanbieden'. De landen, casussen, contexten en doelen van excuses zijn divers (Marrus 2007, Minow 1998, Lazare 2005, Stamato 2008). Er is geen blauwdruk. Excuses voor de slavernij komen te laat voor de destijds direct getroffenen: de tot slaaf gemaakte Afrikanen en hun gemeenschappen die pijn en wanhoop hebben ervaren toen zij beroofd werden van familieleden, geliefden, buren, andere dierbaren en menskracht. Het gaat om ettelijke miljoenen mensen die werden weggerukt uit overlevingssystemen, krachten die Afrika verloor ten gunste van de slavernij aan de overkant van de Atlantische oceaan, waaronder Suriname en de Nederlandse Antillen. We kunnen de slavernij geschiedenis niet terugdraaien, maar wel de gevolgen onder ogen zien. Anno 2021 gaat het dan om excuses voor de *slavernij en de gevolgen daarvan die tot heden doorwerken*.

Formele excuses verwijzen altijd naar een *machtsrelatie* tussen partijen en zijn veelal het resultaat van consistente druk in de vorm van protesten en acties van slachtoffers, hun nageslacht en anderen die de formele erkenning eisen van het aangedaan onrecht (Lazare 2004, Peters-little et al 2010). In geval van de slavernij geschiedenis bevestigt een formeel excuus een aantal aannames, waaronder de volgende:

1. De *wederzijdse verbondenheid* in een *gedeelde geschiedenis* van ongelijke machtsverhoudingen tussen Nederland en de voormalige West Indische kolonies Suriname en de Nederlandse Antillen
2. Een nationale, lokale, buurt-gemeenschap of anderszins *collectieve verantwoordelijkheid* voor de (gevolgen van) slavernij
3. Het streven naar *raciaal-etnische gelijkheid en rechtvaardigheid*

Omdat het gaat om historische en tegenwoordige machtsrelaties tussen nationale eenheden en (delen van) de bevolking zijn excuses complex en doorgaans niet zonder risico of controverse. Aaron Lazare, die sinds 1992 onderzoek deed naar de positieve rol van een *apology* (Lazare 2005) bij de oplossing van conflict en het helen van de schade die de ontmenselijking van de 'ander' toebrengt in relaties, waarschuwde vervolgens ook voor oppervlakkigheid, toenemende commercie en scepsis rond excuses (Lazare 2006, zie ook Taft, 1999). Het is daarom belangrijk zorgvuldig te overwegen welk doel verschillende partijen beogen met excuses en waar het excuus proces uit kan of moet bestaat. Excuses moeten oprecht zijn en op zijn minst (enige) voldoening of tevredenheid bewerkstellingen onder de slachtoffers en nabestaanden, ongeacht of het om morele, psychologische, symbolische, culturele, materiële of andere vorm van genoegdoening gaat.

De aard van excuses voor de slavernij en de institutionele en intergenerationele gevolgen hangt af van de gezichtspunten, belangen en ervaringen van degenen die excuses eisen dan wel bereid zijn excuses aan te bieden. Vaker genoemde doeleinden duiden op *reconciliation*, vertaald als *verzoening* tussen de partijen; *reparations*, vertaald als *herstel van de schade* volgend uit ontnomen of ontzegde culturele en symbolische waarden, materiële eigendommen of rechten; en *restitutie*, vertaald als *teruggave* van hetgeen destijds werd of nog steeds wordt ontnomen, inclusief het verlies van gebruikersgewin door de erfgenamen en diens erfgenamen (Lazare 2006, Minow 1998, Marrus 2007, Hatch 2006). Meer recentelijk is er ook uitdrukkelijk aandacht voor het probleem van de systematische dehumanisering (Haslam 2006) ter legitimatie van alle structurele vormen van onderdrukking, inclusief de vernietiging van bevolkingen (De Swaan 2014). Daaraan verbonden is de noodzaak van *healing*, vertaald als het *herstel of helen* van

eeuwenlange dehumanisering, vernederingen, generationeel trauma, geïnternaliseerd racisme, de mythe van witte superioriteit, en de constante stress van alledaags racisme (Bajaj en Stanford 2021, Dikmans, 2020; Majors et al 2020). Dit ‘helen’ vraagt om de volledige (re)humanisering van slaven en hun nagaslacht in de eigen beleving en vooral ook in de dominante beeldvorming (Lazare 2006). Het vraagt om veel samenhangende interventies, van educatief lesmateriaal en musea tot media en politieke discours. Herstel van de voortdurende vernedering van mensen van Afrikaanse komaf in de Europese en Nederlandse beeldvorming is vaak onderschat en verdient een specifieke plek in het streven naar een racismevrije samenleving (ENAR 2014; Essed 2013).

Karakteristiek van excuses

Nationale of lokale publieke *excuses* voor historisch onrecht vormen een genre op zich (Marrus 2007) met inmiddels vele varianten. Toch is er redelijke overeenstemming over de volgende vier karakteristieken van een effectief excuus: 1) Erkenning van onrecht en het daaruit voortvloeiend leed; 2) Acceptatie van verantwoordelijkheid voor het aangedane onrecht; 3) Uiting van spijt en berouw en 4) De impliciete of expliciete belofte of verplichting van herstel van schade en, indien toepasselijk, het treffen van maatregelen die voorkomen dat het onrecht zich herhaalt in de toekomst (Marrus 2007:79). In de meer recente literatuur is meer nadrukkelijk aandacht voor emotioneel-psychologische aspecten zoals de gevolgen van vernedering, dehumanisering, schade aan de waardigheid, menselijkheid, gezondheid, en het (geestelijk) welzijn van mensen met voorouders die tot slaaf werden gemaakt (ENAR 2014, Bajaj en Stanford 2021, Major et al 2020). De collectieve herinnering aan de slavernij en de vaak miskende gevolgen daarvan kunnen zich ook integreren in de culturele identiteit, zoals Eyerman (2001) stelt ten aanzien van de *African-American identity*. Er wordt ook gesproken van *cultureel trauma* (Alexander et al 2004). Hoewel er kritiek is op de ‘trauma’ benadering (Kansteiner & Weilnböck 2008) – het kan bijvoorbeeld pathologiserend werken - spraken de gebeurtenissen rond de opening van het slavenmonument in Amsterdam (1 Juli 2002) onthullende taal over de cultureel gedeelde herinnering aan de slavernij en de relatie tot hedendaags ‘anti-zwart racisme’. De uitsluiting van nakomelingen en sympathisanten die in grote getalen ter plaatse wilden meevieren, maar door dranghekken en de bereden politie werden tegengehouden, leidde tot zichtbare woede en pijn – getuige media berichten (https://www.youtube.com/watch?v=LEIu9XqOwfY)/. Het werd

wederom duidelijk hoe actueel de vernedering van de slavernij heden ten dage in het collectief geheugen kan voortleven. Cultureel trauma symboliseert het niet voldoende erkende historisch onrecht vanuit machthebbers, waar een collectief nog regelmatig aan wordt herinnerd in de vorm van *systemisch racisme* in Nederland.

Een systeem is een eenheid van met elkaar verbonden onderdelen. Systemisch racisme betekent dat racisme verweven is in de institutionele organisatie van de samenleving, die alle sectoren met elkaar verbindt om te kunnen functioneren. Nakomelingen van slaafgemaakten ervaren discriminatie en racisme op de arbeidsmarkt, op de werkplek, via de media, vanuit de politie, huisvesting en andere sectoren. De ontkenning daarvan was diep verankerd in het dominante denken (Essed & Hoving 2014). Daarin kwam verandering na de viraal gegane life-video van de politiemoord op *George Floyd* en de 2020 *Black Lives Matter* demonstraties. (Mede) als reactie op het massaal protest tegen politiegeweld en tegen racisme in Nederland volgde de erkenning, vanuit de regering, dat discriminatie met meer kracht dient te worden bestreden.

In het licht van het bovenstaande volgt hieronder een overzicht van onderdelen, die ter sprake kunnen komen in het proces van de *slavernij dialoog* met relevante stakeholders.

Onderdelen van volwaardige excuses voor de slavernij

1. Erkenning van aangedaan historisch leed en de gevolgen die tot heden nadelige gevolgen hebben voor het nageslacht van tot slaaf gemaakte Afrikanen. Anno 2021 gaat het om excuses voor slavernij en *de gevolgen daarvan die over generaties heen tot op heden doorwerken*: politiek-juridisch, sociaaleconomisch, cultureel-symbolisch en emotioneel-psychologisch.

2. Spijtbetuiging: – berouw – betekent grondige besef van wat er is en nog steeds wordt aangedaan, de gevolgen tot op heden en de morele verplichting van herstel/vergoeding/genoegdoening (Marrus 2007:87).

3. Verantwoording op zich nemen voor de opgelopen schade die in het heden doorwerkt. Het gaat onder andere om economische, sociale, culturele, en psychologische schade in de (voormalige) Nederlandse staatsgebieden en de gevolgen van systemisch racisme in Nederland. Hierbij is van belang ook specifiek aandacht te besteden aan de gegenderde aard van de slavernij en de verschillende gevolgen voor mannelijke en vrouwelijke nakomelingen. De slavernij was genadeloos in het verkrachten van vrouwen, het met fysiek geweld dwingen van mannen tot onderdanigheid aan opzichters en slavenhouders, het communiceren met en dagelijks pijnigen en vernielen van lichamen met de zweep en ander marteltuig. De slavernij was doelbewust in het grondig wegrukken van mensen uit een vertrouwde omgeving in Afrika, in het breken van familierelaties, relaties binnen en tussen de seksen, het ontwrichten van ouderschap, moeder-kind relaties, vader-kind relaties. Deze traumatiserende geschiedenis heeft onuitwisbare sporen gelaten in racistische ideologieën waarin slaven en hun nakomelingen minder mens zijn, minder gevoelens hebben, en minderwaardig zijn aan Europeanen (Hall 2017). In dit verband wordt ook gesproken van gegenderd racisme (Essed 1991, 2020, Spates et al 2020). Racistische beeldvorming, geïnternaliseerd racisme, discriminatie op de arbeidsmarkt, behuizing en educatie vermengden zich in stereotypen die zwarte vrouwen reduceren tot hun seksualiteit en seksleven, als prostituee van witte mannen (Wekker 2020). Zwarte mannen worden gecriminaliseerd als pooiers, drugsdealers en als seksueel gevaar voor witte vrouwen. Geschiedenissen van kolonisatie, onderwaardering in het onderwijs, uitzichtloosheid op de arbeidsmarkt, discriminatie en racisme zijn ook van invloed op de vormgeving en beleving van mannelijkheid binnen zwarte gemeenschappen. Uitingen daarvan zijn bijvoorbeeld herkenbaar in de vorm van minachtend taalgebruik over of gericht tegen zwarte vrouwen, fysiek geweld tegen zwarte vrouwen, en homofobie (Hill Collins 2004).

4. Verantwoording op zich nemen raciaal onrecht tegen nakomelingen van tot slaaf gemaakte mensen te bestrijden en in de toekomst te voorkomen. Het kan gaan om een effectief ontwikkeld systeem van antidiscriminatie en antiracisme met het doel van raciaal-etnische rechtvaardigheid in al haar facetten en in relatie tot andere vormen van dominantie. Antiracisme beoogt de transformatie van historisch verankerde

machtsrelaties tussen ‘witte’, ‘zwarte’ en ‘bruine’ Nederlanders. Het betreft institutionele veranderingen, cross-raciaal-etnische samenwerking, en interventies binnen dominante en niet-dominante gemeenschappen, al naar gelang de context.

5. Erkenning van gelijkwaardige menselijkheid. Gelijkwaardigheid is een fundamenteel Europees, Nederlands en algemeen mensenrecht. Maar er is meer dan het recht alleen, namelijk de menselijkheid van het mens zijn: de erkenning van de volle en gelijkwaardige menselijkheid van slaafgemaakte Afrikanen en hun nakomelingen, als complexe levens van fysieke en emotionele pijn, lijden, vreugde, aspiraties, emoties, gevoeligheden, liefde, kracht en tekortkomingen. Deze erkenning is vooral van belang voor het herstel van het beeld over Nederlanders met voorouders die tot slaaf werden gemaakt en de vele vernederingen die voorouders en huidige nakomelingen nog steeds ondervinden als gevolg van alledaags racisme en de institutionalisering van racisme in het Nederlandse systeem (Essed 2018). Daadwerkelijk optreden en bescherming tegen discriminatie in het algemeen en racisme in het bijzonder draagt bij aan het helen van de samenleving als geheel en herstel van vertrouwen in de Nederlandse samenleving en haar instituties.

6. Erkenning van de strijd, successen en invloed van protest en bevrijdingsbewegingen door de eeuwen heen, van antislavernij tot zwarte vrouwenbeweging en de *zwarte piet is racisme* beweging. Het is ook van belang de betekenis van discriminatie- en racismebestrijding te overwegen vanuit verschillende generatieperspectieven. Jongere generaties voortgekomen uit tot slaafgemaakte voorouders beleven hun identiteit in Nederland anders dan degenen die in de vorige eeuw overzee werden geboren en opgroeiden. Nieuwe generaties, ‘zwart’, ‘bruin’ en ‘wit’, zoals huidige schoolgaanden, studerenden, of jonge ouders, hebben eigentijdse leeftijd- en leefstijl-verwachtingen ten aanzien van een *racismevrij Nederland*. Er is nauwelijks of geen onderzoek hierover. Wel is bekend dat de toekomst van menselijk leven op aarde hoog op de agenda staat van jongeren. Wellicht cultiveert deze nieuwe generatie het inzicht dat daadwerkelijke menselijke gelijkwaardigheid een noodzakelijke basis is voor de collectieve oplossing

van andere problemen, zoals klimaatveranderingen, gezondheidscrises en duurzame productiesystemen (Essed 2020, Kallis et al 2020).

De keuze voor excuses aanbieden kan belangrijk zijn als symbolische gebaar, het kan ook een gelegenheid zijn veel normen en waarden en mogelijkheden van meer gelijkwaardig leven met elkaar opnieuw te bezien. Dit is uiteindelijk een politieke en samenlevingsbeslissing en niet een wetenschappelijke.

Literatuur

Alexander, J. C., Eyerman, R., Giesen, B., Smelser, N. J., & Sztompka, P. (2004). *Cultural trauma and collective identity* Univ of California Press.

Bajaj, S. S., & Stanford, F. C. (2021). Beyond Tuskegee—Vaccine Distrust and Everyday Racism. *New England Journal of Medicine,* (https://www.nejm.org/doi/full/10.1056/NEJMpv2035827), e11.

Collins, P. H. (2004). *Black sexual politics: African Americans, gender, and the new racism* Routledge.

De Swaan, A. (2014). *Compartimenten van vernietiging* Amsterdam, the Netherlands: Prometheus, Bert Bakker.

Dikmans, B. (2020). " Everyday Racism,"" White Innocence," and Postcolonial Society: A Deeper Look into the Dutch Cultural Archive. *Journal of Critical Race Inquiry, 7*(1), 46-66.

ENAR (Ed.). (2014). *Visible invisible minorities: confronting afrophobia and advancing equality for people of African descent and Black Europeans in Eur*. Brussels: ENAR.

Essed, P. (2013). Entitlement racism: License to humiliate. *European Network Against Racism, Recycling Hatred: Racism (s) in Europe Today,*

Essed, P. (2018, 1984). *Alledaags Racisme*. Amsterdam: van Gennep.

Essed, P. (2020). Humiliation, dehumanization and the quest for dignity. *Routledge International Handbook of Contemporary Racisms,*

Essed, P. (2020, 1991). *Racismekennis* [Inzicht in alledaags racisme]. Amsterdam: van Gennep.

Eyerman, R. (2001). *Cultural trauma: Slavery and the formation of African American identity* Cambridge University Press.

Hall, S. (2017). *Familiar stranger: A life between two islands* Duke University Press.

Haslam, N. (2006). Dehumanization: An integrative review. *Personality and Social Psychology Review, 10*(3), 252-264.

Hondius, D. (1998). Huidskleur onbelangrijk? De acceptatie van raciaal gemengde paren en de omzichtige omgang met zichtbaar verschil in naoorlogs Nederland. *Amsterdams Sociologisch Tijdschrift, 25*(2), 234-275.

Kansteiner, W., & Weilnböck, H. (2008). Against the concept of cultural trauma. *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook, Berlin: Walter De Gruyter,* , 229-240.

Kallis, G., Paulson, S., D'Alisa, G., & Demaria, F. (2020). *The case for degrowth*. John Wiley & Sons.

Lazare, A. (2005). *On apology* Oxford University Press.

Lazare, A. (2006). The Future of Apologies. *New England Journal of Public Policy, 21*(1), 8.

Lewis, J. A., Williams, M. G., Peppers, E. J., & Gadson, C. A. (2017). Applying intersectionality to explore the relations between gendered racism and health among Black women. *Journal of Counseling Psychology, 64*(5), 475.

MacLachlan, A. (2013). Gender and Public Apology. *Transitional Justice Review, 1*(2), 6.

Majors, R., Carberry, K., & Ransaw, T. (2020). *The International Handbook of Black Community Mental Health* Emerald Publishing Limited.

Marrus, M. R. (2007). Official apologies and the quest for historical justice. *Journal of Human Rights, 6*(1), 75-105.

Melaku, T. M. (2019). *You don't look like a lawyer: Black women and systemic gendered racism* Rowman & Littlefield.

Minow, M. (1998). *Between vengeance and forgiveness: Facing history after genocide and mass violence* Beacon Press.

Peters-Little, F., Curthoys, A., & Docker, J. (2010). *Passionate histories: myth, memory and Indigenous Australia* ANU Press.

Spates, K., Evans, N., James, T. A., & Martinez, K. (2020). Gendered Racism in the Lives of Black Women: A Qualitative Exploration. *Journal of Black Psychology, 46*(8), 583-606.

Stamato, L. (2008). Peace and the Culture and Politics of Apology. *Peace Review, 20*(3), 389-397.

Taft, L. (1999). Apology subverted: The commodification of apology. *Yale LJ, 109*, 1135.

Wekker, G. (2020). *Witte onschuld: Paradoxen van kolonialisme en ras, herziene editie* Amsterdam University Press.

Excuses vanuit het perspectief van de liberale orde

Dr. Francio Guadeloupe
Koninklijke Instituut voor Taal, Land en Volkenkunde (KITLV)
Universiteit van Amsterdam (UvA)

De hele discussie of de Nederlandse staat excuses zou moeten aanbieden voor de rol dat het koningshuis, politici in Den Haag en hun gouverneurs hebben gespeeld ten tijde van de trans-Atlantische slavenhandel en slavernij in Suriname, Aruba, Bonaire, Curaçao, Sint Maarten, Sint Eustatius en Saba, dient te worden beoordeeld binnen de parameters van de moderne politiek-economische uitrusting van de wereld. In de 21ste eeuw leven we nog steeds in een post-Tweede Wereldoorlog liberale orde van natiestaten en de Verenigde Naties met allerlei transnationale regulerende instituties en internationale wetgeving, zonder wie de wereld zou vervallen tot realpolitik, de macht van de sterkste, oorlog en chaos.[1] Dit verhaal van triomf is ook het verhaal van de koude oorlog tussen de VS en de USSR, en de hete oorlogen die daardoor zijn uitgevochten in net gedekoloniseerde landen.

Deze landen hebben in vergelijking met de VS, West-Europa en Canada weinig profijt gehad van de liberale orde.[2] Desalniettemin is dit wel het speelveld waarin zij hun rechten moeten opeisen.[3] Dit is ook *hun terrein* aangezien zij hebben bijgedragen aan het scheppen van die orde; een onderbelicht verhaal dat langzaam wat meer academisch bekendheid begint te krijgen.[4] De liberale orde met haar norm van vrije markt-democratieën gestoeld op politiek

---

[1] Deze zienswijze is prachtig verwoord door Gilford John Ikenberry, een prominente denker in de wereld van internationale betrekkingen: “Compared with past orders--imperial and anarchic systems of various sorts, from the Greek and Chinese worlds of the classical era to the nineteenth-century European imperial system--the liberal order stands alone. Choose your metric. But in terms of wealth creation, the provision of physical security and economic stability, and the promotion of human rights and political protections, no other international order in history comes close.” Ikenberry, G. John. 2017. The plot against American foreign policy; can the liberal order survive?, *Foreign affairs* Vol.96 (3), p.3

[2] In termen van het Caribische gebied, zie Girvan. Norman. 2015. ‘Assessing Westminster in the Caribbean: then and now.’ *Commonwealth & Comparative Politics*, Volume 53, 2015 - Issue 1: 97-107.

[3] Sikkink, Kathryn. 2017. Evidence for Hope Making Human Rights Work in the 21st century. Princeton: Princeton University Press. Jensen. Steven. L.B. 2017. The Making of International Human Rights: The 1960s, Decolonization, and the Reconstruction of Global Values. New York: Cambridge University Press.

[4] Ibid. Beide auteurs laten zien dat Latijns-Amerikaanse en Caribische diplomaten en intellectuelen waaronder de Jamaicanen Hugh Shearer en Egerton Richardson duidelijk maken dat activisme samen kan gaan met het investeren in globale multilaterale instituties.

liberalisme heeft de strijd na de val van de Berlijnse muur gewonnen tegen het socialistische alternatief. Het vraagstuk van excuses door de Nederlandse staat voor trans-Atlantische slavernij kan productief worden uitgelegd als onderdeel van het bestendigen van de liberale orde.

De liberale orde is verre van perfect—zij heeft ook competitie van de opkomende BRICS-landen, veelal landen met een sterke autoritair en/of antiliberale signatuur—desalniettemin is een land als Nederland gebaat bij haar instandhouding en perfectionering.[5] Het is tenslotte mede door de globalisering van die orde, in Europa gesymboliseerd door de EU, de NAVO en het Europese Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens (EVRM) en fundamentele vrijheden, dat Nederland na de Tweede Wereldoorlog is verworden tot een economische macht en een sociaaldemocratische welvaartstaat. In een tijd van toenemende multipolariteit, waarin een roep om reparatie van het koloniale leed steeds luider klinkt, doet de Nederlandse staat er goed aan om proactief excuses aan te bieden.[6]

Wat tot nu toe onvoldoende is meegenomen in de discussies rondom *apologies*, is dat Nederland sedert 1954 constitutioneel onderdeel is van een Koninkrijk der Nederlanden met de

---

[5] De Wilde, Pieter. 2020. 'The Quality of Representative Claims: Uncovering a Weakness in the Defense of the Liberal World Order' *Political Studies* Vol. 68(2) 271–292; Naná De Graaff and Bastiaan Van Apeldoorn. 2018. 'US–China relations and the liberal world order: contending elites, colliding visions?' *International Affairs*, Volume 94, Issue 1, January 2018, Pages 113–131; 2018.Kanet, Roger. E. 2018. Russia and global governance: the challenge to the existing liberal order, *International Politics* volume 55, pages177–188; Ikenberry, G. John. 2017. The plot against American foreign policy; can the liberal order survive?, *Foreign affairs* Vol.96 (3), p.2-9

[6] Over de dreiging van multipolariteit, zie, Pavlova. Elena. 2018. A Russian Challenge to Multipolarity?: The Prospects for Political Cooperation between Russia and Latin America. *Problems of post-communism*, Vol.65 (6): p.394-408. Scott, David, A. 2013. Multipolarity, Multilateralism and Beyond …? EU– China Understandings of the International System. *International relations* Vol.27 (1), p.30-51. Wade, Robert H. 2011. Emerging World Order? From Multipolarity to Multilateralism in the G20, the World Bank, and the IMF. *Politics & Society*, Vol.39 (3): p.347-378. Over de roep naar erkenning en reparaties, zie, Brandon, Pepijn, Guno Jones, Nancy Jouwe en Matthias van Rossum met beeldredactie van Merve Tosun. 2020. *De slavernij in Oost en West: het Amsterdams onderzoek*. Amsterdam: Spectrum. Oostindie, Gert (red). 2020. *Het koloniale verleden van Rotterdam*. Amsterdam: Boom. Van Stipriaan, Alex. 2020. *Rotterdam in Slavernij*. Amsterdam: Boom Publishers. Araujo, Ana, L. 2017. *Reparations for slavery and the slave trade : a transnational and comparative history*. New York: Bloomsbury Press. Guadeloupe, Francio. 2014. Reparaties als een hedendaagse uiting van de permanente revolutie: een standpunt. *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 129(4), 106-117. Beckles. Hilary. 2013. *Britain's black debt : Reparations for Caribbean slavery and native genocide*. Kingston: University of the West Indies Press. Oostindie. 1999. 'Overpeinzingen bij een monument', in: Gert Oostindie (ed.), *Het verleden onder ogen; Herdenking van de slavernij*, pp. 103-12. Amsterdam: Arena/Den Haag: Prins Claus Fonds voor Cultuur en Ontwikkeling. Een stuk die aangeeft hoe divers en gecompliceerd het is om multilaterale en internationale afspraken te maken in de strijd tegen racisme en etnische discriminatie, zie, Alves, José A. Lindgren. 2003. The Durban Conference against Racism and Everyone's Responsibilities. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, Vol.21 (3): p.361-384.

zogenaamde CAS landen: Curaçao, Aruba en Sint Maarten.[7] Het is niet voor niks dat op de website van het Ministerie van Buitenlandse zaken valt te lezen:

> In internationaal verband hebben we het meestal niet over Nederland, maar over het 'Koninkrijk der Nederlanden'. Dat komt omdat Nederland ook namens de drie andere landen van ons Koninkrijk in de VN zit: Aruba, Curaçao en Sint-Maarten. Daarom kan het zijn dat naast de minister-president van Nederland, ook de ministers-presidenten van de andere landen van het Koninkrijk aanwezig zijn bij de Algemene Vergadering van de VN. Tijdens de campagne voor de Nederlandse zetel in de VN-Veiligheidsraad was de slogan dan ook: 'Four countries, one kingdom'[8].

Deze constitutionele constructie wordt door sommige geëngageerde wetenschappers op de CAS en BES eilanden (Bonaire, Sint Eustatius en Saba) zondermeer gelezen als een overblijfsel van het kolonialisme, waarbij witte Nederlanders nog steeds neerkijken op deze rijksgenoten als ex-totslaafgemaakten en onderdanen.[9] Dit vertaalt zich in structurele vormen van ongelijkheid tussen Nederland en de CAS- en BES-eilanden, zo beargumenteren zij.[10] Commissies ingesteld door Den Haag en het werk van NGOs over de verschillen in levenstandaard binnen het Koninkrijk beamen dit.[11] Ook zijn er tal van academische studies

---

[7] “The charter defined the kingdom as a voluntary relationship between three equal and internally autonomous countries: the Netherlands, Suriname, and the six Caribbean islands that formed the Netherlands Antilles. This definition of the relationship between the metropolis and its former colonies represented a middle path between two extremes that were not seriously discussed at the time by any of the partners involved: full sovereignty for the former Caribbean colonies or, conversely, complete integration into the metropolis as provinces,” Oostindie, Gert. 2014. ‘Black power, popular revolt and decolonization in the Dutch Caribbean’, in: Kate Quinn (ed.), *Black power in the Caribbean*, pp. 239-60. Gainesville: University Press of Florida. Deze constitutionele constructie in het Statuut wordt door de meeste eilanders nog steeds geprefereerd boven onafhankelijkheid.

[8] https://www.rijksoverheid.nl/ministeries/ministerie-van-buitenlandse-zaken/het-verhaal-van-bz/nederland-en-de-vn

[9] Leslie, Teresa. 2021. *Eight Years on Statia - Race, Coloniality and Development*; Arrindell, Rhoda. 2014. *Language, Culture and Identity in St. Martin*. Philipsburg: House of Nehesi Publishers.

[10] Ibid.

[11] Andriessen, Iris, Justin Hoegen Dijkhof, Ab van der Torre, Esther van den Berg, Ine Pulles, Jurjen Iedema, Marian de Voogd-Hamelink. 2020. Ervaren discriminatie in Nederland II. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau. Mr. drs. J.W.E. Spies (voorzitter) prof. mr. A.H.A. Soons mr. dr. G.A.E. Thodé prof. mr. L.F.M. Verhey mr. drs. F.H.H. Weekers. 2015. *Vijf jaar verbonden: Bonaire, Sint Eustatius, Saba en Europees Nederland: Rapport van de commissie evaluatie uitwerking van de nieuwe staatkundige structuur Caribisch Nederland*. Rapport. College van de Rechten van de Mens. 2016. *ADVIES: Ten behoeve van de evaluatie van de staatkundige structuur van Bonaire, Sint Eustatius en Saba*. Rapport.

over voortdurend racisme en etnische discriminatie in Nederland.[12] Later nog meer hierover. Hoe is dit ontstaan?

Het koninkrijk der Nederlanden na 1945

Een meer liberaal georiënteerd relaas stelt dat Nederlandse politici beseften dat zij na de verwoesting door de Tweede Wereldoorlog heel hard haar toenmalige koloniën nodig zou hebben in de wederopbouw.[13] De grondslagen van het Statuut, een uitbreiding van de Nederlandse grondwet om te dekoloniseren zonder politieke onafhankelijkheid, werd volgens historici voornamelijk ontworpen om Indonesië te behouden binnen een federatie van autonome landen.[14] Dit lukte uiteindelijk niet. Na de onafhankelijkheid van Indonesië en na de inlijving van Papua, bleven Suriname en de zes Antilliaanse eilanden. Het Statuut werd getekend en Nederlandse politici konden hiermee leven ondanks het feit dat economisch gezien Nederland er niet rijker van werd of deze voormalige koloniën kon uitbuiten.

Dit veranderde in de roerige jaren zestig van de vorige eeuw. Linkse clubs en politieke partijen in Nederland waren fel gekant tegen westers imperialisme en westerse multinationals, waardoor er een articulatie ontstond in termen van politiek sentiment met de “Trinta de mei” op Curaçao: een arbeidersopstand tegen klassediscriminatie en voortdurend antizwart racisme op dat eiland.[15] Het politieke klimaat in Nederland kantelde, waardoor er tot de jaren negentig

---

RappRapporthttps://www.nationaleombudsman.nl/system/files/bijlage/Advies%20naar%20een%20mensenrechtelijk%20aanvaardbaar%20voorzieningenniveau%20voor%20Caribisch%20Nederland.pdf.

[12] Carmona-Baéz, Antonio and Melissa F. (Eds*). Smash the Pillars: Decoloniality and the Imaginary of Color in the Dutch Kingdom*. Lanham: Lexington Books. Nzume. Anousha. 2017. *Hallo Witte Mensen*. Amsterdam: Amsterdam University Press. Jones, Guno. 2016. What Is New about Dutch Populism? Dutch Colonialism,Hierarchical Citizenship and Contemporary Populist Debates and Policies in the Netherlands, *Journal of Intercultural Studies*, 37:6, 605-620. Wekker, Gloria. 2016. *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham: Duke University Press.

[13]. Sharpe, Micheal O. 2020. ‘Extending Postcolonial Sovereignty Games: The Multilevel Negotiation of Autonomy and Integration in the 2010 Dissolution of the Netherlands Antilles and Dutch Kingdom Relations,’ *Ethnopolitics*, p.1-26. Jones. Guno. 2007. *Tussen Onderdanen, Rijksgenoten en Nederlanders: Nederlandse politici over burgers uit Oost & West en Nederland*. Amsterdam: Rozenberg Publishers. De Jong, Lammert and Dirk Kruijt. 2005. *Extended statehood in the Caribbean: paradoxes of quasi colonialism, local autonomy, and extended statehood in the USA, French, Dutch, and British Caribbean*. Amsterdam: Rozenberg Publishers. Oostindie, G (2005), Paradise Overseas, the Dutch Caribbean: colonialism and its transatlantic legacies. Oxford: Macmillan.

[14] ibid

[15] ,Oostindie, Gert. 2014. ‘Black power, popular revolt and decolonization in the Dutch Caribbean’, in: Kate Quinn (ed.), *Black power in the Caribbean*, pp. 239-60. Gainesville: University Press of Florida.

door Den Haag en invloedrijke Nederlandse politici zoals Joop den Uyl getracht werd om de zogenaamde overzeese delen van het koninkrijk te 'motiveren' de stap te maken naar politieke onafhankelijkheid.

Dat lukte maar ten dele: op 25 november 1975 werd Suriname onafhankelijk, terwijl de Antilliaanse eilanden weigerden de kwestie bespreken.[16] In vele opzichten was de houding van de Antilliaanse politici meer in overeenstemming met de meerderheid van de Caribische rijksgenoten. Na de onafhankelijkheid van Suriname ontstond er een exodus naar Nederland. Van de 819.000 Surinamers wonen er momenteel 371.000 in Nederland.

Na het vertrek van Suriname zijn er tal van constitutionele veranderingen geweest waarbij de verhoudingen tussen de landen moeilijk en moeizaam bleven. Aruba verliet de Nederlandse Antillen in 1986, maar koos om toch binnen het Koninkrijk te blijven. Op 10 oktober 2010 kwam er een einde aan de Nederlandse Antillen. Curaçao en Sint Maarten werden net als Aruba autonome landen binnen het Koninkrijk der Nederlanden. Bonaire, Sint Eustatius en Saba werden openbare lichamen van Nederland.[17]

Net zoals het Suriname demografisch verging woont nu een derde van de Antillianen in Nederland. Velen van hen zijn nazaten van tot slaafgemaakten, wat ook het geval is met Surinamers. Dit zijn de Nederlanders waarover veel van de studies over racisme en etnische discriminatie gaan.

Afro-Antillianen en Afro-Surinamers, over wie hebben het?

Over het algemeen hebben we het bij Afro-Antillianen en Afro-Surinamers over de eerste generatie die naar Nederland verhuisde en de tweede en derde generatie die hier geboren en getogen is. Volgens de cijfers van instanties, zoals het CBS, en antropologisch onderzoek is bekend dat Afro-Antillianen en Afro-Surinamers vaker doen aan exogamie.[18] Meer

---

[16] Ibid. Oostindie, G (2005), *Paradise Overseas, the Dutch Caribbean: colonialism and its transatlantic legacies*. Oxford: Macmillan

[17] Oostindie, Gert and Inge Klinkers. 2012. *Gedeeld Koninkrijk: de ontmantling van de Nederlandse Antillen en de vernieuwing van de trans-Atlantische relaties*. Amsterdam: Amsterdam University Press.

[18] Sterckx, Leen. 2014. *Gemengd Amsterdam in Cijfers*. Ongepubliceerd artikel gebaseerd op presentatie in de Balie Amsterdam. Dohmen, Anne. 2013. Waar horen onze kinderen dan bij? *NRC.NEXT*, 18-06-2013. Beck, Annemiek, Ting Chan, Betty de Hart, Corinne van Middelkoop en Dineke Stam. 2010. *Mix. Jongeren in Nederland*. Den Haag:

dan de helft van de Afro-Antillianen en iets minder Afro-Surinamers hebben een partner van de andere etnische groep, veelal inheemse Nederlanders.[19] Op de CAS- en BES-eilanden zien we ook eenzelfde dynamiek waarbij exogamie vaak voorkomt.[20] De exogame cultuur van de Afro-Antillianen en Afro-Surinamers vereist dat er analytisch secuur te werk wordt gegaan.

Hoe typeer je een Nederlandse jongen die actief is in de antiracismestrijd met een witte inheemse moeder en een vader die ook etnisch gemengd is?[21] Zijn vader heeft een Curaçaose moeder en een vader die voorkomt uit een menging van een Afro- en Javaanse Surinamer. Zonder te vervallen in het idee van interracialiteit geeft dit voorbeeld aan dat de meeste statistieken in Nederland deze diversiteit niet opnemen omdat een zwart-wit raster domineert.[22]

Alleen door Afro-Antillianen en Afro-Surinamers te bestuderen in termen van ideaaltypen, kan men recht doen aan de dynamiek en diversiteit die schuilgaan achter de cijfers. Dit geldt ook op de CAS- en BES-eilanden.[23] Complicering ontkracht natuurlijk niet het gegeven dat, of zij gemixt zijn of niet, velen vandaag de dag nog de erfenis van slavernij ervaren. Velen herkennen zich in het idee dat Afro-Antillianen en Afro-Surinamers mentaal nog moeten helen:

> Je kunt niet verwachten dat de voormalige slaven na de afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863 ineens in een bruisende, ondernemende gemeenschap zijn veranderd. Dat kost wel een paar generaties. De zwarte bevolking is voor een groot deel nog steeds bezig

---

d'jonge Hond en Forum. In Nederland zijn er ook organisaties en bewegingen ontstaan die erkenning vragen voor dit fenomeen. Een voorbeeld is de jaarlijkse terugkerende festival Lovingday: http://lovingday.nl/loving-day-2015/. Ook programmas in de Balie: https://debalie.nl/programma/liefde-in-tijden-van-racisme/. Ook in een tijd van sociale media wordt vele persoonlijke verhalen gedeeld. Zie als voorbeeld: https://charliemag.be/mensen/liefde-en-kleur1/.

[19] "Tweede generatie Surinamers (35 procent) en vooral Antillianen (64 procent) trouwen aanzienlijk vaker met een partner met een Nederlandse achtergrond." CBS. 2018. *Jaarrapport integratie*, pagina 38.

[20] Guadeloupe, Francio. 2009. *Chanting Down the New Jerusalem: Calypso, Christianity, and Capitalism in the Caribbean*. Berkeley: University of California Press.

[21] Één van de vele voorbeelden te lezen in Guadeloupe, Francio. 2021. *Blackman in the Netherlands: an Afro-Antillean Anthropology*. Georgia: Mississippi University Press. *Forthcoming.*

[22] Esther Captain en Dineke Stam (2010), 'Hoe gemengd zijn we?' in: Annemiek Beck, Ting Chan, Betty de Hart, Corine van Middelkoop en Dineke Stam (red.), Mix. Jongeren in Nederland, Amsterdam: d'Jonge Hondt/FORUM, 14-22.

[23] Francio Guadeloupe. 2013. 'Het diverse zwarte bewustzijn van Antilliaanse jongeren.' *Sociale Vraagstukken* online publicatie. https://www.socialevraagstukken.nl/het-diverse-zwarte-bewustzijn-van-antilliaanse-jongeren/ https://www.kis.nl/blog/halve-kinderen

van de complexen af te komen die zij in de slaventijd hebben opgedaan. Het feit dat ze 200 jaar lang de underdog zijn geweest, is een reden voor schaamte.[24]

Schaamte heeft vele Afro-Antillianen en Afro-Surinamers niet weerhouden om iets van hun leven te maken en te presteren ondanks structurele barrières.[25] Vrouwen doen het even goed als de mannen.[26] Dit soort kwantitatieve gegevens, hoe zij dan ook gekwalificeerd dienen te worden met kwalitatief onderzoek, geven aan dat er langzaam progressie plaatsvindt. Dit wordt niet altijd op waarde geschat door een combinatie van wat sociale wetenschappers de *negativity bias* (negatieve ervaringen blijven langer hangen omdat deze impulsen sterker zijn), *availability heuristic* (deze ervaringen zijn direct beschikbaar bij individuen en groepen als we de realiteit willen kenschetsen) noemen.[27]

Dat er progressie is doet niets af aan het feit dat er een grote groep Afro-Antillianen en Afro-Surinamers moeilijk meekomt. Dit geldt voor Afro-Antillianen en Afro-Surinamers die tot het *precariaat* behoren en waar er een roep is om meer sociaal beleid.[28] Daarbij moet ook niet

---

[24]Interview met de Antilliaanse auteur en intellectueel, Frank Martinus Arion: https://www.trouw.nl/nieuws/een-monument-tegen-het-vooroordeel~bd615df8/

[25] CBS. 2018. *Jaarrapport integratie 2018*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Engbersen, Godfried, Gijs Custers, Iris Glas en Rik Snel. Maasstad aan de monitor: de andere lijstjes van Rotterdam. Rotterdam Kenniswerkplaats Leefbare Wijken. https://www.ad.nl/rotterdam/migrantenkinderen-doen-het-goed-in-rotterdam~aea04df9/

[26]In 2012 is haast 50% van de Surinaamse en Antilliaanse vrouwen tussen 18 en 23 jaar student in het hoger onderwijs (hbo en wo). Dit is een stuk hoger dan onder autochtone vrouwen waar dit aandeel ongeveer 42% bedraagt. Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. *Kerncijfers 2009-2013 onderwijs, cultuur en wetenschap*, pagina 138.

[27] Jeremy K. Yamashiro, Jeremy K. Henry L. Roediger III. 2020. Biased collective memories and historical overclaiming: An availability heuristic account. *Memory & Cognition.* One can work on this. See. Schwarz, Norbert ; Bless, Herbert ; Strack, Fritz ; Klumpp, Gisela ; Rittenauer-Schatka, Helga ; Simons, Annette. Ease of Retrieval as Information: Another Look at the Availability Heuristic. *Journal of personality and social psychology*, 1991-08, Vol.61 (2), p.195-202. Pachur, Thorsten ; Hertwig, Ralph ; Steinmann, Florian. How do people judge risks: availability heuristic, affect heuristic, or both?. *Journal of experimental psychology. Applied*, Vol.18 (3), p.314-330. Arnold K. Ho ; Steven O. Roberts ; Susan A. Gelman. 2015. Essentialism and Racial Bias Jointly Contribute to the Categorization of Multiracial Individuals. *Psychological science*, Vol.26 (10): p.1639-1645. De *negativity bias* en *availability hueristic* wordt versterkt door en het feit dat (sociale) media grossiert in items over voortdurende racisme, uitsluiting en hoe het slecht gaat met Afro-Antillianen en Afro-Surinamers. Daarnaast wordt de *negativity bias* ook gebruikt door activisten in hun campagne tegen racisme. Voor een voorbeeld, zie, Esajas, Mitchell. 2017. Nederland niet Onschuldig. *Joop*, online publicatie: https://joop.bnnvara.nl/opinies/nederland-niet-onschuldig

[28] het precariaat is een sociologische term voor Nederlanders met weinig sociaal, cultureel, en economisch kapitaal. Bijna de helft is werkeloos. Engbersen, Godfried, Gijs Custers, Iris Glas en Rik Snel. 2019. Maasstad aan de monitor: de andere lijstjes van Rotterdam. Rotterdam Kenniswerkplaats Leefbare Wijken, pagina 22. Zie ook, Gijs Custers en Iris Glas. 2019. *Vier adviezen voor een leefbare stad*. Wiardi Beckman stichting, online publicatie: https://www.wbs.nl/publicaties/vier-adviezen-voor-een-leefbare-stad

worden vergeten dat de kanshebbers, zoals de Antillianen die naar Nederland komen om te studeren, extra aandacht en begeleiding krijgen zodat zij daadwerkelijk slagen; het gaat om tieners die zonder begeleiding verhuizen naar de samenleving die ze niet of amper kennen.[29]

Wat opvalt in studies die waarschuwen tegen achterstelling en pleiten voor beter sociaal beleid is dat de impliciete norm van de liberale orde de epistemologische achtergrond van argumentatie vormt: het gaat om civiel-politieke en sociaaleconomische rechten gebaseerd op gedeeld burgerschap.[30] De norm wordt grondig bekritiseerd, maar niet afgewezen. Waar in het verleden socialisme nog een waardig alternatief was onder academici, wordt vandaag een radicale sociaaldemocratie gepromoot passend in de liberale orde.

Dit is ook het geval bij tal van activistische antiracistische organisaties in Nederland waarin Afro-Antillianen en Afro-Surinamers van de tweede en derde generatie een leidende rol spelen.[31] Twee prominente voorbeelden om het punt te belichten: de voormalige medewerker van de Universiteit van Amsterdam, antropoloog Mitchell Esajas van de *Black Archives* (historisch archief en cultureel centrum voor de Zwarte diaspora) en *Kickout Zwarte Pie*t (een collectief van sociale bewegingen die strijd tegen Blackface, waaronder Zwarte Piet) strijdt voor een Nederland ontdaan van racisme.[32] Het gaat er bij Esajas om om, als Afro-Surinamer

---

[29] Tuzgöl-Broekhoven, Annemarie, Armin Dorn, Jop Schampers en Chloë van Vliet. 2020. *Kopzorgen van Caribische studenten: een onderzoek naar knelpunten die studenten uit het Caribisch deel van het Koninkrijk ervaren als zij in Nederland (gaan) studeren of in Nederland hebben gestudeerd*. Nationale Ombudsman rapport, online document. https://www.nationaleombudsman.nl/nieuws/rapporten/2020042

[30] Andriessen, Iris, Justin Hoegen Dijkhof, Ab van der Torre, Esther van den Berg, Ine Pulles, Jurjen Iedema, Marian de Voogd-Hamelink. 2020. *Ervaren discriminatie in Nederland II*. Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau. Carmona-Baéz, Antonio and Melissa F. Weiner and Antonio Carmona-Baéz (Eds). *Smash the Pillars: Decoloniality and the Imaginary of Color in the Dutch Kingdom*. Lanham: Lexington Books. Nzume. Anousha. 2017. *Halo Witte Mensen*. Amsterdam: Amsterdam University Press. Jones, Guno. 2016. What Is New about Dutch Populism? Dutch Colonialism, Hierarchical Citizenship and Contemporary Populist Debates and Policies in the Netherlands, *Journal of Intercultural Studies*, 37:6, 605-620. Wekker, Gloria. 2016. *White Innocence: Paradoxes of Colonialism and Race*. Durham: Duke University Press.

[31] De strijd, activisme en discussie in Nederland is niet begonnen met deze generatie. Zij nemen de mantel over. Zie, o.a., Oostindie, Gert. 2014. 'Black power, popular revolt and decolonization in the Dutch Caribbean', in: Kate Quinn (ed.), *Black power in the Caribbean*, pp. 239-60. Gainesville: University Press of Florida. Gert Oostindie (ed.), *Facing up to the Past: Perspectives on the Commemoration of Slavery from Africa, the Americas and Europe*, pp. 9-18. Kingston: Ian Randle/The Hague: Prince Claus Fund. Essed, Philomena. 1994. *Diversiteit: vrouwen, kleur en cultuur*. Baarn: Ambo. Essed, Philomena. 1988. *Alledaags racisme*. Baarn: Ambo. De activiteiten van de jongste generatie bestaat uit tal van activiteiten, medemogelijk gemaakt door informatietechnologie, waaronder, talkshows: https://melaninfinitymagazine.com/post/adem-afrodutch-powerhouse/, congressen van studentenorganisaties: https://rotterdamstudentenstad.nl/nl/studeren/studentenverenigingen/overig/asah, en eigen tijdschriften: https://afromagazine.nl/

[32] Mitchell Esajas geïnterviewd door het Parool: https://www.parool.nl/ps/mitchell-esajas-ondanks-het-tolerante-imago-is-er-nog-steeds-racisme-in-amsterdam~b79d17d0/. Esajas schrijft veel artikelen. Zie zijn stuk over de

geboren en getogen in Amsterdam, sociale bewegingen op te zetten en te ondersteunen, die strijden voor antiracistische educatie en inclusief beleid als middelen om Nederland te verbeteren. Zo ook de in Alphen aan den Rijn geboren Afro-Antilliaanse Naomi Pieter, winnaar van het feministische maandblad Opzij top-100 meest invloedrijke vrouwen in Nederland. Pieter is de oprichter van de groep *Black Queer and Trans Resistance*.[33] Zij verweeft moeiteloos queer-activisme voor LHBT-rechten met antiracisme. Net als bij Esajas gaat het bij Pieter om radicale hervorming. Waar zij naar streven is dat de liberale orde werkt voor alle Nederlanders.[34] En excuses horen erbij, of zoals Esajas het verwoord, “[i]n Nederland zijn we de confrontatie met het slavernij- en koloniale verleden nog niet echt aangegaan waardoor de geschiedenis zich blijft herhalen.[35]” Wat houdt excuses in?
Volgens *l'esprit* van de liberale orde is het antwoord een formele excuses van het Koninkrijk der Nederlanden—de Rijksministerraad—aan haar burgers van Afro-Antilliaanse en Afro-Surinaamse komaf. De excuses kunnen gepaard gaan met vier acties:

1. De Nederlandse overheid kan via onderzoek, onderwijs en kunstzinnige projecten het bewustzijn over de trans-Atlantische slavernij en haar gevolgen vergroten.
2. De Nederlandse regering kan zich hard maken voor het continueren, intensiveren, en versterken van reeds bestaande initiatieven gericht op het verdiepen van het substantieve burgerschap van Afro-Antillianen en Afro-Surinamers in Nederland.
3. Een Koninkrijksfonds kan worden ingesteld waar het maatschappelijk middenveld in Nederland, de CAS- en BES eilanden, projecten kan indienen om de positieverbetering van Afro-Antillianen en Afro-Surinamers te versterken.
4. De desbetreffende departementen van de Nederlandse staat kunnen samenwerken, formeel en op gelijke voet, met hun *counterparts* op de CAS eilanden om onderwijs, sociale voorzieningen, werkgelegenheid, goedbestuur, en milieubescherming te verbeteren op de eilanden.

---

noodzaak om inclusief onderwijs in het Parool: https://www.parool.nl/columns-opinie/zwarte-schrijvers-en-denkers-ontbraken-vaak-in-de-bibliotheken~bf43b4fa/

[33] Voor een interview met Naomi Pieter in Trouw zie, https://www.trouw.nl/leven/dansend-beweegt-naomie-pieter-door-het-racismedebat-praten-praten-blijven-praten~b51b56df/. Zie ook haar TEDx optreden: https://tedxalkmaar.nl/speakers/naomie-pieter

[34] Voor meer informatie zie hun websites: https://www.facebook.com/BQTRESISTANCENL/ en https://www.nederlandwordtbeter.nl/projecten/zwarte-piet-is-racisme-campagne/kozp/

[35] Esajas, Mitchell. 2017. Nederland niet Onschuldig. Joop, online publicatie: https://joop.bnnvara.nl/opinies/nederland-niet-onschuldig

Het slavenverleden een collektief verhaal van het Koninkrijk der Nederlanden

Inleiding

Tussen 1601 en 1800 verscheepte de Nederlandse Republiek ±600.000 slaven van Afrika naar de Nederlandse koloniën in de West. Het West Indische Compagnie, WIC, nam hiervan de helft voor haar rekening. Ongeveer 13% van de slaven stierven onderweg naar de West. De Afrika Diaspora als gevol van de slavenhandel zorgde ervoor dat gedurende bijna drie eeuwen 11 miljoen Afrikanen naar de Amerika's werden getransporteerd, waarvan 40% naar het Caribbisch gebied. Sinds ±1550 vormt de Afro Caribbische bevolkingsgroep de grootste ethnische groep in het Caribbisch gebied.
Er is berekend dat ±73% van de Caribbische bevolking een Afro-Caribbisch identiteit heeft. De historische - en ethnische band met het kontinent Afrika kan daarom dan ook niet ontkend worden.

Wat de voormalige Nederlandse Antillen betreft kan gezegd worden dat zij vanwege de praktisch eenzijdige politieke -, economische -, kulturele - en sociale oriëntatie op het koloniale metropool Nederland, geen direkte banden onderhouden nog bevorderen met landen in Afrika en met name West Afrika. Als gevolg hiervan zijn de uitwisselingen tussen de bevolkingen van de voormalige Nederlandse Antillen en landen in Afrika sporadisch of niet bestaand. In feite fungeert Nederland als een 'gatekeeper', een filter, tussen de voormalige Nederlandse Antillen en landen in Afrika daar de meeste kontakten via Nederland lopen in plaats van direkt.

Is er behoefte aan het levend houden van de slavernijverleden?

Door zich in de slavenhandel te storten heeft Nederland er bewust voor gekozen om een slavenverleden te hebben. Anderzijds hebben slaafgemaakte Afrikanen er niet bewust voor gekozen om een slavenverleden te hebben. Dit uitgangspunt is bepalend voor de wijze waarop het slavenverleden herdenkt wordt in het Koninkrijk der Nederlanden.

De vraag dringt zich n.l. op waarom zouden de nazaten van de slaafgemaakten binnen het Koninkrijk aan hun pijnlijke slavernijverleden willen worden herrinerd? Hebben zij daar echt behoefte aan? Anderzijds heeft het overwaaiien van de Black Lives Matter beweging van de VS naar Europa ertoe geleid dat tegenwoordig de 'helden' van de Europese slavernijverleden echter verguisd in plaats van bejubeld worden.Moet dit pijnlijke verleden niet zo snel mogelijk vergeten worden? De vraag waarmee met name autochtoon Nederland tegenwoordig mee worstelt is hoe men met deze pijnlijke slavenvernijverleden verder dient om te gaan. In feite hebben zowel de nazaten van de tot slaafgemaakten als de nazaten van de slavenhandelaars/ slavenhouders behoefte om het slavenverleden achter zich te laten, maar elk om verschillende redenenen. Enerzijds herrinnert de slavernijverleden de nazaten van de tot slaafgemaakten aan de vicieuze cirkel van kolonialisme en onderontwikkeling waarin zij vaak verkeren en waaruit ontsnappen voor velen vaak moeilijk is/onmogelijk lijkt.

Anderzijds herinnert de slavernijverlden de nazaten van de slavenhandelaars/ slavenhouders aan het feit dat hun rijkdommen en ontwikkeling het resultaat is van het leed veroorzaakt door hun voorouders aan anderen en niet vanwege heroïsme van hun voorouders.

Slavernijverleden als bindmiddel van het Koninkrijk

Het instandhouden en het bevorderen van de slavernijverleden kan in feite als een soort 'checks and balances' werken in het streven om te komen tot een multiculturele samenleving in het Koninkrijk der Nederlanden met als doel de onderlinge eenheid tussen de volkeren van het Koninkrijk te bevorderen.In de kontekst van het Statuut wordt de koning gezien als de bindmiddel van het Koninkrijk, maar het hebben van een gezamenlijke geschiedenis, hoe pijnlijk dit ook mag zijn voor sommigen of beschamend voor anderen, het kan ook een als bindmiddel dienen zolang men op de juiste manier ermee weet om te gaan. De geschiedenis bestaat niet slechts uit feiten, maar het bevat ook al levenslessen welke ons aangeven waarom bepaalde ontwikkelingen verlopen zoals ze zijn verlopen en wat er gedaan dient te worden om ongewenste herhaling in de toekomst te voorkomen/ vermijden.

Imago probleem

Al het bovenstaande zeggende, betekent niet dat het slavenverleden op de eilanden van de voormalige Nederlandse Antillen niet wordt herdacht en gepromoveerd. Op Curaçao, het eiland met de meeste slaven, zijn er verschillende aktiviteiten zoals de Ruta Tula, de Tula Museum, de tambu viering gedurende de kerst periode. Op 17 augustus wordt zelfs Tula Dag gevierd en in 2010 werd Tula zelfs benoemd tot nationale held van Curaçao.

Het probleem is echter dat zeker op Curaçao het slavenverleden van de slaven niet gezien wordt als een 'success story' maar eerder als een mislukking,Tula heeft het geprobeerd maar uiteindelijk heeft hij gefaald in zijn poging de slaven te bevrijden en heeft hij zijn poging met zijn leven moeten bekopen, terwijl het verhaal van de slavenhouders en de WIC, West Indische Compagnie, juist als de 'success story' wordt gezien. Dit is de 'narrative' welke schoolkinderen in de voormalige Nederlandse Antillen voorgeschoteld krijgen. Dit heeft te maken met het feit dat de Curaçaose geschiedenis in de schoolboeken door Nederlanders wordt geschreven en niet door Curaçaose nazaten van tot slaafgemaakten.

Terwijl Koningsdag op Curaçao alom uitbundig wordt gevierd in alle lagen van de bevolking, krijgt de viering van andere nationale evenementen zoals de Dag van de Arbeid, Tula Dag en zelfs de viering van de Dag van de Autonomie, 10 oktober, veel minder aandacht. De dag van de viering van de vlag, 2 juli, steekt in schril kontrast af met de viering van Koningsdag terwijl 1 juli, de dag van de afschaffing van de slavernij, niet eens een nationale feestdag is. Het bedrijfsleven op Curaçao e.g. zal zeker tegen stemmen om van 1 juli een nationale feestdag te maken indien zo'n voorstel ooit op tafel komt omdat één (1) extra vrije dag hen 'altijd geld kost', de traditionele argument van het Curaçaose bedrijfsleven. De genoemde evenementen kunnen in tegenstelling

tot de viering van Koningsdag niet rekenen op brede steun vanuit het bedrijfsleven en andere lagen van de bevolking.

Om van deze eenzijdige imago probleem, mislukking vs succes, af te komen moet het slavenverleden in feite overal in het Koninkrijk ‘mainstream’ worden en gedragen worden door alle lagen van de samenleving net zoals dit het geval is met de strijd van Martin Luther King tegen racisme in de VS.Dit houdt in dat iedereen ongeacht z’n achtergrond en familiegeschiedenis het slavernijverleden als deel van z’n eigen geschiedenis moet gaan beschouwen. Elk medaille heeft twee zijden maar het blijft één medaille. Dit geldt ook voor het Koninkrijk in z’n geheel. Het slavenverleden moet niet het verhaal worden van de onderdrukkers of dat van de onderdrukten.Het moet het verhaal worden van de mensheid. De mensheid in z’n geheel moet lering kunnen trekken uit zowel het verhaal van de slaven als uit het verhaal van de slavenhandelaars en slavenhouders. In feite is dit ook al wat de Verenigde Naties hebben aangekondigd middels resolutie 1514 en andere volgende resoluties van de Algemene Vergadering waarin kolonialisme en manifestaties van kolonialisme en defakto slavernij en slavenhandel, als misdaden tegen de mensheid zijn verklaard. Dit heeft tot gevolg dat traditionele waarden gebonden aan het slavenverleden vervangen dienen te worden door nieuwe waarden. In dit kontekst moet bijvoorbeeld de strijd van Tula niet worden gezien als een mislukking maar als een strijd tegen onrecht gepleegd tegen de mensheid. Terwijl e.g. het verheerlijken van de VOC mentaliteit of de WIC mentaliteit een andere verhaal (‘narrative’) dient te krijgen. Artikel 1 van het VN Handvest stelt dat alle volken gelijk zijn. De gelijkheid van volkeren moet in feite als uitgangspunt dienen voor een nieuwe ‘narrative’

Hoe verder?

Het inventariseren van en produceren van lesmateriaal, het oprichten van musea, het aanwijzen van nationale herdenkingsdagen, het bouwen van herdenkingsmonumenten e.d. dragen allemaal weliswaar in bepaalde mate bij aan het levend houden van de slavenverleden, echter wanneer het slavenverleden de geschiedenis van ons allemaal wordt door de ‘narrative’ ervan te veranderen, dan zullen wij met z’n allen ook de bereidheid opbrengen om ervoor te zorgen dat het slavenverleden levend geschiedenis blijft.

Drs. Disraël Orphelin

Curaçao 2 april 2021

Spring Bay Flat, where archaeological excavations have uncovered ruins of sugar and indigo plantations, and remains of enslaved African houses and objects, mid-18th century
(courtesy Ryan Espersen, Saba Archaeological Center)

Report on the Impact of Slavery on Saba

Discussions with Stakeholders

Saba Heritage Center | 10 June 2021

Abstract

In May and June 2021, three sessions were held with a cross section of Saban residents, including the youth (represented by members of the Saba Youth Council on 22 May 2021), Public Entity of Saba (represented by members of the Executive and Island Councils on 20 May 2021), and representatives of the Saba community (including NGOs and other stakeholders on 1 June 2021) to discuss the impact of slavery on Saba. The goal was to discuss the views/perceptions/opinions of Sabans on the history of slavery on Saba and how it may have and continue to affect certain segments of the society, or the society in general. This is a difficult and controversial issue for public discussion across the region and world, so it was approached with the utmost care to ensure that everyone felt comfortable to express their views in a safe environment. All three sessions were cordial and had a high level of discourse from which the following recommendations were made as to possible ways the government of the Netherlands could address the issue of the impact of slavery on Saba and help in creating a more harmonious island society.

Background

The island of Saba, despite its small size, was settled by Europeans in the 1640s after millennia of occupation by Indigenous peoples (Hofman and Hoogland 2016). It thereafter became a Dutch colony (though occasionally captured/occupied by the British and French), and as with all of the islands of the Caribbean, embarked on some form of agriculture utilizing captive Africans as an enslaved labor force in every aspect of life (Espersen 2017). It must be emphasized that Saba lacked the resources (especially land) and investments necessary to create and sustain the extensive plantation economies as was the case on the neighboring islands where large numbers of captive Africans, oftentimes in the majority, were enslaved on plantations generating large quantities of agricultural products for export to European markets via extensive trading networks.

There is, however, ample evidence that Saba maintained several small plantations producing indigo (evidenced at Cove Bay and Spring Bay), sugar cane (evidenced at Spring Bay, Flat Point and The Bottom), quicklime (at Cove Bay), and livestock for periods (particularly in the 17th and 18th centuries) that utilized enslaved Africans, primarily as field laborers (Espersen 2015, 2017, 2018, 2019; Lafoon et al. 2018). The majority of enslaved Africans, however, were employed in other economic activities, particularly as domestic servants, in fisheries, seafaring (inter-island trade), and everyday manual labor. As such, Saba always maintained a population of captive Africans and their descendants as enslaved laborers that numbered in the hundreds for many years during the period of slavery, usually amounting to between 33 to 50 percent of the total population (Espersen 2017, 2019).

At Emancipation in 1863, there were 734 enslaved recorded and granted their freedom by the Dutch government, alongside the compensation received by their former owners for that freedom (for the list of enslaved, their former owners, and the monetary compensations see Espersen 2017:395-415; Johnson 2012). Though Saba was, and for many years, characterized as a poor colony relative to its neighbors and thus lacked extensive resources and wealth, it was nonetheless a slave society where a plurality (between 30 and 50 percent) of the free population owned enslaved and used them to survive and create wealth, some of them owning scores of enslaved people at a time, but most owning between 1 and 5 enslaved (Espersen 2017). Both enslaved and enslaver worked and lived in close proximity to each

other on a daily basis, thus creating an interesting social dynamic, but the distinction between free and enslaved was absolutely maintained and enforced throughout slavery (Espersen 2017).

Following Emancipation, and despite the close proximity of the population in such a small island space, there was separation and segregation of white and black Sabans, especially in settlement exclusivity (Espersen 2019). The villages of Middle Island and Cow Pen are believed to have been predominantly black communities post-slavery, but abandoned, like Mary's Point, by the mid-1900s because of their isolation and inadequate resources, but also increasing access to available settlements (Espersen 2017). Villages on Saba were until recently quite independent of each other, primarily because of the island's steep topography and the difficulty of transportation between them, thus creating distinct communities that can be even identified in their individual accents. This geographic separation of villages also created segregated enclaves within them that was evident (into the late 20th century and still identifiable today) in Hell's Gate, St. John's, The Bottom and Windwardside.

As a result of this segregation and the disadvantages accrued due to slavery and racial discriminations, most black Sabans found themselves in economic and social disparity relative to many white Sabans, notwithstanding the overall poverty of the island and specifically among some white Sabans (Espersen 2017, 2018, 2019). The large exodus of many white Sabans to other islands in the Dutch Caribbean, especially from The Bottom, resulted in black Sabans purchasing houses and lots that led to the area having a substantial black presence since the 1930s, and still evident today (Espersen 2017). Yet, despite a significant segment of the black Saban population accumulating resources and wealth, and vibrantly participating in the political life of the island, discriminations continued into the latter part of the 20th century.

The numbers of black to white Sabans have fluctuated over the years, with the black Saban population equalizing with the white since the late 1900s. This makes Saba quite distinctive among the Dutch Caribbean and across the region where the descendants of enslaved Africans make up the majority population. This particular demographic has created a unique social dynamic on Saba that affected its social and economic interactions and power relations.

Discussions

Due to the limited time available to organize and carry out the discussions necessary to produce substantial recommendations, it was felt that a simple approach of proposing four straightforward questions to each of the three groups would elicit a fair amount of dialog among the participants. The four questions were:

1) What do you know about slavery on Saba?
2) What should we know about slavery on Saba?
3) What is the legacy/impact of slavery on Saba?
4) What recommendations would you propose to remedy some or all of the ill effects that were identified in the discussions of the three questions above?

These questions proved a very efficient and approachable way to address the overall question of the impact of slavery on Saba, and generated the necessary dialog required to produce identifiable and substantial recommendations.

In regard to the questions of what was known about slavery on Saba and what should be known, the overwhelming responses of participants were startling in that most knew little or nothing at all. There was a general sense that when it came to slavery on Saba there was an attempt to minimize, keep it "hush hush," and even misinformation and denial. The view from some black Sabans was that the experience and knowledge were not passed on to them, as well as they seemed to have been a desire by the former enslaved to forget and move on for the sake of accommodation and building a new society. And what some of the participants knew about slavery was not particular to Saba, but the other islands of the Dutch Caribbean, and even the surrounding English-speaking islands. Thus the current void.

For the few who could point to some fact of slavery on Saba was the identification of a document listing the names of the enslaved, their former owners, and the compensation received for them at Emancipation in 1863 (see Espersen 2017). A few others were aware of the archaeological excavations of plantation ruins at Spring Bay and Cove Bay, but unaware that these sites also yielded remains of enslaved materiality (see Espersen 2015, 2017; Lafoon et al. 2018). All agreed that the absence of information on slavery on Saba was rather

unfortunate and must be remedied immediately as Sabans should be aware of their history in general, and knowledgeable of how that history impacted segments of the society, and the overall society. Most expressed a desire to know much more of what took place during the colonial era on Saba and specifically on slavery, and the experiences of the enslaved. There was a feeling that the history of Saba was told from only one side and much, especially slavery, remains hidden or unexplored (see Espersen 2017 for a comprehensive history of colonial Saba).

When asked about the impact and legacy of slavery on Saba there was much discussion despite the overall lack of knowledge on the history of slavery on Saba. It was readily acknowledged by many of the participants that there were elements of racism, if not systemic racism on the island. Several participants talked of experiencing discrimination and racism, or having heard from family members who experienced it within their lifetimes. A few even referenced being denied entry into social gatherings in certain areas of the island as late as the early 1980s, or witnessing discrimination against mixed-race couples. Others believed that there was inequality in access, though admitted that there may exist a class bias and/or nepotism that may overshadow or mask perceived racial biases. Yet, some black Sabans felt that underlying racism is still present in certain interactions, even with the government, which believes that is not the case as its policies and practices are quite transparent. Several whites believed that racism was not an issue at all, but readily acknowledged that they could identify a few persons they would characterize as racist towards black Sabans. It is quite interesting to note that despite black Sabans holding political office on Saba for decades, it was perceived that some of these leaders made decisions primarily to maintain the status quo. All Sabans agreed that racial harmony has come a long way from three decades ago when many perceived that racial segregation and discrimination were part of the social and economic interactions on Saba.

Many of the participants expressed the view that these discussions were necessary and glad they were happening, despite its difficult and controversial nature. It was expressed that the more everyone are aware of the others' views/perceptions on racial interactions on the island then it is possible to better address and deal with them in the open and not continue to pretend that they are no issues that create tensions or disharmony.

Recommendations

In conversations with the three groups similar recommendations were put forward to remedy what they perceived as the issues stemming from the impact of slavery on Saba. These will be grouped as they will apply to several categories.

1) Education

It was quite evident that the majority of people consulted had very little or no knowledge of the history of slavery on Saba. Some questioned what form slavery on Saba took as they had learnt nothing of it, and possibly heard others say that it may not have occurred or was of a milder form. It should be noted that little information on Saba's history is currently part of the curricula in the schools on Saba, thus Sabans do not have a strong sense of their own history other than anecdotal information on a few topics that may have been promoted for tourism or part of popular stories told to illustrate characteristics of Saban identity.

The most immediate remedy to the absence of knowledge on the history of slavery on Saba would be to produce a detailed, professionally researched, factual and accessible (colonial) history of Saba. This should be written for both the general public and schools on Saba and made readily available to all.[1] It is equally important that the history of slavery on Saba, along with a general history of Saba, be incorporated into both the primary and secondary schools' curricula so that Sabans can gain a greater sense of their history from an early age.

The history of slavery on Saba should be part of a public history program that displays and promotes the history of Saba for Sabans and visitors by interpretating the few historical sites across the island, integrating them into the popular hiking trails that many already explore. Specific sites to slavery can be highlighted to illustrate the extent of slavery on Saba.[2]

It was recommended that the history of slavery and its impact on Saba should become part of the Dutch national canon and educational curriculum as a way to integrate the Dutch

---

[1] Such a book exists for the Indigenous history of Saba by Corinne L Hofman and Menno LP Hoogland, *Saba's First Inhabitants: A Story of 3300 Years of Amerindian Occupation Prior to European Contact (1800 BC – AD 1492)*. Sidestone Press, 2016. For the colonial period a good place to start would be Ryan Espersen's "'Better Than We': Landscapes and Materialities of Race, Class, and Gender in Pre-Emancipation Colonial Saba, Dutch Caribbean." Leiden University, PhD Dissertation, 2017.

[2] A good example would be the abandoned (black) village of Middle Island that could be interpreted as was recently done for the abandoned village of Mary's Point (see Espersen 2009, 2013), or the site at Spring Bay Flat.

Caribbean into the Kingdom of the Netherlands, allowing all citizens to know and recognize the history of all the peoples of the Kingdom more fully. Saba's history should not be lumped with the larger Dutch Caribbean, thus eliminating its uniqueness and specific identity.

2) Research on the Impact of Slavery

Some participants expressed the feeling that with the recognition that slavery has and continue to have an unequal impact on the descendants of the enslaved that resources should be provided to carry out research on several important issues that affect health and wellbeing, specifically mental health. Other possible areas of research can include the perception of income and material disparities between the segments of Saba's population, and the access to equal opportunities, providing concrete data to determine future actions.

3) Contrition for Slavery

It was recommended by several of the attendees that the Dutch Government should apologize for the role of the Dutch in the Atlantic Slave Trade and slavery in the Dutch Caribbean, and recognize these as crimes against humanity. And to further recognize that the enslavement of captive Africans and their descendants inordinately impacted and continue to impact the lives of some inhabitants of Saba in a negative way.

4) Emancipation Day Holiday

The establishment of a public (government recognized) holiday for the commemoration of Emancipation Day (every 1st July) will signal a recognition of the importance of the end of slavery as is celebrated on several islands in the Dutch Caribbean. Emancipation Day on 1 July 1863 was the beginning for Saba's black families as it is the furthest back that they would be able to trace their ancestry, if at all. The celebration of Emancipation Day will also recognize the importance of slavery and freedom as part of Saba's history, thus assuring black Sabans that their history and the suffering of their ancestors matter.

5) Access to Genealogical Information

Most or all of the descendants of the enslaved on Saba cannot trace their ancestry beyond Emancipation in 1863 when the names of the enslaved were listed showing their ownership and the compensation to their then owners. Some believe that creating access to any genealogical information that might be stored in Dutch and other archives should be made

available to the people of Saba, as well as scientific DNA tests that would allow many to have some exploration of their African heritage that was stolen from them (if they so choose).

6) Diversity

Some attendees voiced the need for diversity training on Saba to help ease perceived racial tensions and help build a more integrated community on Saba. Several pointed to the still apparent segregated nature of Saban villages/communities.

That the government should create specific policies that address the (perceived) racism on Saba. Some of this may be due to the view that decisions that impact different segments of the community should be more transparent as the actual case may be influenced by other biases like class and family, if at all.

7) Reparative Justice

That the above recommendations will go a long way to providing some form of reparative justice to the descendants of Saba's enslaved population, but the Dutch government continue to engage with this discussion as it is only through continuing dialog will all Sabans be able to build a just, equal and harmonious society.

That there be more dialog with the government, schools, the community, and even other islands in the Dutch Caribbean on issues of slavery, racism, discrimination, and reparative justice.

Saba Heritage Center
Windwardside, Saba
Dutch Caribbean
John Angus Martin, Director

References

Espersen, Ryan (2019) "A Site Report of Flat Point, Saba, Dutch Caribbean: A Ceramic-Age Amerindian Site and Early Colonial Sugar and Indigo Plantation." Zemi Cultural Heritage Services Site Report.

Espersen, Ryan (2018) "From Hell's Gate to the Promised Land: Perspectives on Poverty on Saba, Dutch Caribbean, 1780 to the Mid-Twentieth Century," *Historical Archaeology* 52(4):773-797.

Espersen, Ryan (2017) "'Better Than We': Landscapes and Materialities of Race, Class, and Gender in Pre-Emancipation Colonial Saba, Dutch Caribbean." Leiden University, PhD Dissertation.

Espersen, Ryan (2015) "Identifying Dry Stone Enslaved African Housing at the Spring Bay Flat Plantation, Saba, Dutch Caribbean" in *Proceedings of the 26th Congress of the International Association of Caribbean Archaeologists, St. Maarten*.

Espersen, Ryan (2013) "Water Use at Palmetto Point and Middle Island, Saba, Dutch Caribbean: A Modeled Approach for Settlement Viability," *International Journal of Historical Archaeology* 17:806-827.

Espersen, Ryan (2009) "From Folklore to Folk History: Contextualizing Settlement at Palmetto Point, Saba, Dutch Caribbean." Leiden University. MPhil Thesis.

Hofman, Corinne L. and Menno L.P. Hoogland (2016) *Saba's First Inhabitants: A Story of 3300 Years of Amerindian Occupation Prior to European Contact (1800 BC – AD 1492)*. Leiden: Sidestone Press.

Johnson, Will (2012) *Tales From My Grandmother's Pipe: A History of Saba by Sabans*. [s.l.]: The Author.

Lafoon, Jason E., Ryan Espersen, Hayley Louise Mickleburgh (April 2018) "Life History of an Enslaved African: Multiple Isotope Evidence for Forced Childhood Migration from Africa to the Caribbean and Associated Dietary Change," *Archaeometry* 60(2):350-365.

Contribution

From the desk of MP Solange Ludmila Duncan, MSc.
Parliament of St. Maarten

The Adviescollege dialooggroep slavernijverleden must be reinstated.

Emancipation Day

Sint Maarten over the last decade has celebrated Emancipation Day on 1 July to commemorate the day when the Netherlands abolished slavery in Curacao and dependencies. Suriname celebrates Keti Koti.

Unique to St. Maarten is the commemoration of the Diamond Hill Run. Slavery was abolished on the French side of the island 15 years before the Dutch emancipated their slaves.

The plan for the upcoming Emancipation Day is to host a debate on the impact of slavery amongst youth, in addition to a reenactment of slave auctions as a part of the official commemoration ceremony.

History in Kingdom Schools

St. Maarten History is not a subject in schools; not at elementary, secondary or tertiary levels. Antillean and Dutch Caribbean History and civics should also be taught in each and every school within the Kingdom.

Comprehensive research will begin on local history and the creation of a committee to design a new curriculum to include the history of slavery.

Impact of Slavery on Modern Day Kingdom Relations

The Parliament of St. Maarten established a Constitutional Affairs and Decolonization Committee in 2020; a permanent body tasked with the research on, discussion of and support of matters of constitutional change, kingdom issues and decolonization. This committee was proposed as a response to what many believed to be as neo-colonialist behavior from the Government of the Netherlands as it pertained to conditions handed down to the islands for liquidity support.

Kingdom Relations may be at its all-time worst. The Dispute Regulation (Geschillenregeling), what many believe to have the power to eliminate the greatest democratic deficit, is still in draft form after a decade.

Contribution

From the desk of MP Solange Ludmila Duncan, MSc.
Parliament of St. Maarten

Argument for reinstatement of the Adviescollege dialooggroep slavernijverleden

The advisory board is needed to;

- Support and assist with the realization of the points mentioned above
- Assist in organizing dialogues in all countries within the Kingdom in order to collect experiences, views and advice
- Foster cooperation and promote broader recognition and commemoration of this shared past
- Assist in surveying all kingdom citizens on whether slavery should be seen as a crime against humanity

Verslag dialooggroep Bonaire

Inleiding

De dialooggroep Bonaire, die uit vijftien leden bestaat, heeft zes tafelgesprekken gevoerd met personen uit alle lagen van de bevolking. Het uitgangspunt was dialoog en geen discussie voeren over de doorwerking van het slavernijverleden in de hedendaagse samenleving. Politiek, kolonialisme, racisme, de band met Nederland en de ontwikkeling die Bonaire doormaakt liepen als een rode draad door die gesprekken.

In grote lijnen werd gedialogeerd over de periodes: afschaffing van de slavernij, de trekarbeid naar Cuba, Curaçao, Suriname en Venezuela tussen 1870 en 1920, de emigratie naar Aruba en Curaçao na de komst van Shell op Curaçao en Lago op Aruba waar veel Bonairiaanse arbeiders na 1920 naar toe gingen. De arbeiders stuurden via postwissel geld naar Bonaire dat de naam kreeg van Postwisseleiland.

Twee belangrijke momenten in de geschiedenis van Bonaire waren: 1951 met de Eilanden Regeling Nederlandse Antillen (ERNA) en het Statuut in 1954. Bonaire kreeg op politiek gebied meer zeggenschap en vrijheid. Autonomie werd het toverwoord. Gebeurtenissen op Curaçao, dertig mei 1969 en de Status Aparte van Aruba hadden hun effect op Bonaire. De Antillen van vijf, ondanks de goede bedoeling, voorzag in meer politieke vrijheden voor de eilanden en werd het begin van het einde van het Antilliaans staatsverband. De ontwikkelingen die hierna volgden met tal van referenda op de eilanden en ronde-tafel-conferenties hebben Nederland meer macht over de eilanden gegeven met als gevolg het uiteenspatten van de Nederlandse Antillen.

Bonaire heeft gekozen voor een directe band met Nederland en is sinds 2010 een bijzondere gemeente van Nederland. In 2015 heeft de meerderheid van de stemgerechtigden in een referendum duidelijk gemaakt niet blij te zijn met deze status.

Tegenwoordig

Uit de reacties van de aanwezigen tijdens de bijeenkomsten van de dialooggroep is duidelijk geworden dat de nieuwe status van Bonaire gezien wordt als een voortzetting van het slavernijverleden. De echo van dat verleden wordt steeds luider hoorbaar.

Vele punten, zowel negatief als positief hebben aandacht gekregen. De positieve punten van het verleden, die nog steeds aanwezig zijn;

- Op gebied van gezondheidszorg zoals het gebruik van kruiden en behandeling van bepaalde ziektes die niet bekend zijn bij westerse artsen. Denk aan Padrehon en Madrehon. Is een pijn in de onderbuik die door middel van gebed, zalfjes en massages behandeld wordt door een “Kurandero” (kruidendokter).
- Op gebied van voeding Uit Afrika komen; okra, “funchi” (maismeel), bonen, (met een zwarte navel), mangusá; soort gerecht bestaande uit gekookte pinda’s, bonen en maïs, geitensoep, het roosteren van vlees op het vuur (barbecue). De manier van koken door alle ingrediënten in een pan te stoven, wat heet “stobá”.
- De samenwerking bij het planten en het oogsten.

- De traditionele muziekinstrumenten zoals de bamba (Bamboe), de trommel, de marimba, het blad van de schoffel (chapi) die de basis instrumenten vormen van de folkloristische muziek.
- Liederen die gezongen worden tijdens het oogsten.
- Op traditionele wijze het oogstfeest vieren (Simadan).
- De viering van Sint Jan de Doper en Sint Petrus. Groepen muzikanten gaan langs de huizen van mensen die Jan, Janchi, Juana Juanita, Pedro, Paulus, heten om hen te feliciteren. De muzikanten krijgen dan rum en koffie.
- Samenkomen om verhalen te vertellen vooral tijdens een dodenwake en acht dagen lang rozenkrans bidden voor de rust van de ziel van de overledene.

De negatieve punten:

Een deelnemer heeft de volgende vergelijking over de relatie Bonaire – Nederland gemaakt: "De Bonairiaanse samenleving en Nederland zitten gevangen in een dans. Een dans die "Alma Sola" heet. Alma Sola is de dwalende ziel die mensen laat verdwalen. De Bonairiaanse samenleving danst op het ritme van de "Barí" en Nederland voert de klompendans uit. Het stijve Nederland en de Bonairiaanse samenleving met zwiepende heupen." Dit om de ingewikkelde situatie op Bonaire te illustreren.

- Het gevoel en de kijk op de huidige samenleving benadrukken de houding van de Nederlandse politiek, de blanke ambtenaren, en de immigratie van Nederlanders die de mentaliteit vertonen van "wij zijn de baas en bepalen wat goed is voor Bonaire". De leuze is "Wie betaalt bepaalt".
- Het kolonialisme dat verantwoordelijk is voor racisme en discriminatie. Tijdens de periode van de slavernij hadden de blanken het voor het zeggen en de niet-blanken (indianen en negers) werden vernederd, geslagen, de vrouwen verkracht en het huwelijk was verboden voor niet blanken.
- De Bonairiaan voelt zich niet vrij om zelf te werken aan zijn ontwikkeling want het is de Nederlandse regering die door middel van projectleiders, programmamanagers afdelingshoofden, RCN en Cft uiteindelijk beslissen wat kan en mag plaatsvinden op Bonaire.
- Te veel Nederlandse wetten die de vrijheid van de Bonairiaan beperken. De Bonairiaan voelt zich vernederd, gediscrimineerd en beknot in zijn vrijheid.
- Niet blank zijn wordt gezien als: bruut, ongeschoold, ongedisciplineerd, lui, onbetrouwbaar, onverantwoordelijk. Blanken zijn intelligent, rijk, hebben macht.
- Bonairianen zijn tweede-derderangs burgers.
- Een groep Bonairianen die dezelfde mentaliteit heeft als de "bomba" (slavenopzichter) werkt samen met de blanken en ze discrimineren hun eigen mensen. "*Cum insanientibus furere*".
- De samenleving wordt verdeeld in pro-Nederland en tegen-Nederland waardoor Bonaire een gespleten samenleving wordt.
- Bonairianen zijn sceptisch tegenover Bonairianen die belangrijke posten binnen het ambtelijk apparaat bekleden. Dat zijn "zwarte makambas".

- Ondanks de aanwezigheid van Nederlandse hulptroepen met goede bedoelingen ziet de Bonairiaan geen duurzame resultaten wat betreft; infrastructuur, voedselvoorziening, armoedebestrijding, betere sociale voorzieningen, betaalbare woningen, en onderwijs op Bonairiaanse leest geschoeid.
- Geen erkenning van “onze” deskundigen zowel door de Bonairianen als de Nederlanders.
- Papiamentu wordt weggezet als dialect.
- Communicatie tussen het volk en de Nederlandstalige RCN verloopt stroef.
- Nederland dreigt te veel met “aanwijzingen”
- Nederland toont geen begrip voor de manier waarop wij onze zaken behartigen.

De toekomst

Bonaire als klein eiland moet hulp zoeken/halen uit buitenland gezien de beperkte capaciteiten aanwezig op het eiland. Een punt van kritiek op Nederland is dat ondanks alle hulp en adviseurs Nederland de Nederlandse zienswijze niet de juiste was om de problemen op te lossen. Nederland heeft nagelaten aan een duurzame ontwikkeling van Bonaire te werken. Misschien heeft Nederland niet de kennis om de problemen van een klein eiland te begrijpen. Bonaire is een klein eiland met niet voldoende capaciteit om de hedendaagse problemen aan te pakken. Het is tijd om te werken aan een betere samenwerking om een herhaling van de geschiedenis van de tijd van de slavernij te voorkomen en werken aan een nieuwe geschiedenis op grond van wederzijds respect. Het heeft geen enkele zin naar elkaar met de vinger te wijzen wanneer bepaalde zaken niet goed of te langzaam lopen.

Punten waaraan gewerkt kan en moet worden:

- Erkenning van de Bonairiaanse cultuur door Nederland en samenwerking zoeken op dit gebied. Er wordt verwezen naar de tijd van Sticusa (Stichting Culturele samenwerking) en Oksna (Overlegorgaan Kulturele Samenwerking Nederlandse Antillen) om de Bonairiaanse cultuur te helpen bevorderen.
- Gelijke behandeling van de Bonairiaan.
- Vermijd de denigreerde uitspraak “wie betaalt bepaalt”.
- Het onderwijs meer gericht op de Caribische realiteit.
- Start gesprekken met Bonaire om een HBO opleiding te beginnen maar geleid door Bonairianen
- Respect tonen voor de kwaliteiten en talenten van de Bonairianen.
- Ambtenaren, beleidsmedewerkers, projectleiders uit Nederland dienen in Nederland een basiscursus Papiaments te volgen.
- Bonaire heeft capabele mensen om projecten gefinancierd door Nederland zelf te leiden. Het is een kwestie van erkenning en vertrouwen hebben.

St. Eustatius / Statia

Op St Eustatius, beter bekent als Statia, heeft de plaatsvervangend regeringscommissaris, Mw Alida Francis, een programma opgezet in aanloop naar 1 juli 2021: ‘Emancipation Day’. Er zijn drie commissies ingesteld: een dialoogcommissie, een commissie voor festiviteiten en een commissie voor het onderwijs.

Het dialoogcomité bestaat uit Statianen op Statia en in de diaspora.

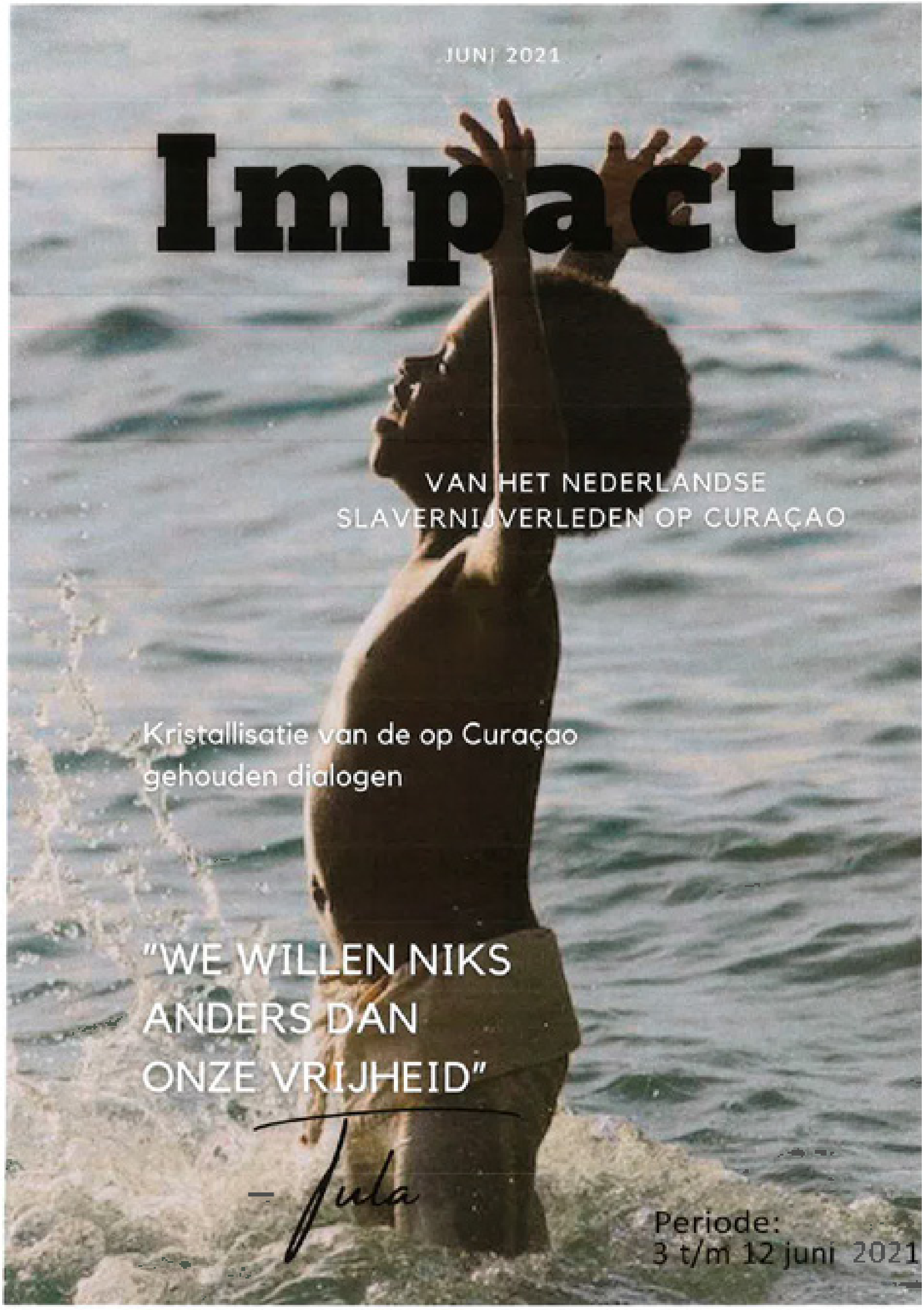
Deze commissie heeft een zeer informatieve facebookpagina aangemaakt, genaamd *St. Eustatius heritage dialogue*. Op deze pagina wordt veel informatie gedeeld, bijvoorbeeld aan de hand van archiefstukken, familiegeschiedenissen en getuigenissen. De dialoog over het verleden van het eiland en de doorwerking daarvan tot op de dag van vandaag wordt bevorderd en verbreed.

Het plan is om een reeks storytelling activiteiten te gaan organiseren – naast de feestelijkheden op 1 juli en de activiteiten die er op de scholen plaats vinden – die op hun beurt weer bijdragen aan het feest.

De emancipatie van de gemeenschap wordt van verschillende kanten benadrukt en met het instellen van 1 juli als Emancipation day zal continuïteit verzekerd zijn.

Voorpagina Facebook groep St. Eustatius dialooggroep

JUNI 2021
Impact
VAN HET NEDERLANDSE
SLAVERNIJVERLEDEN OP CURAÇAO
Kristallisatie van de op Curaçao
gehouden dialogen
"WE WILLEN NIKS
ANDERS DAN
ONZE VRIJHEID"
– Jula
Periode:
3 t/m 12 juni 2021

Moderators : Dudley Lucia en Eugene Maduro
Rapporteurs: Peter Jordens en Nifa Ansano
Samenstelling en redatie: Henri Vijber en Gilbert Bacilio
Omslagontwerp: Gyandro Marselia
Omslagfoto: 'Tula The Revolt', juli 2013

Inhoudsopgave

1. Een woord vooraf

Curaçao herdenkt jaarlijks op 3 oktober de gruwelijke moord van Tula, de belangrijkste vrijheidsstrijder van 1795 die in 2010 door de overheid van Curaçao uitgeroepen is tot Nationale Held. Deze herdenking wordt door de Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut (PSHS) georganiseerd. Dit platform is in 2009 officieel opgericht met het doel zorg te dragen voor de coordinatie en synchronistaie van alle activiteiten betreffende de slavernij en de erfenis van slavernij.

Op 3 oktober 2019 heeft voornoemd plalform deze herdenking in een nieuwe vorm gegoten. Er werd voor het paleis van de Gouverneur van Curaçao op theatrale wijze een volkstribunaal georganiseerd. Het juridisch proces tegen Tula, geleid door Fiscaal van Teylingen en de Extraordinaire Criminele Justitie Raad, met als leden onder anderen Gouverneur Johannes de Veer en Commissaris van Slavenhandel Michiel Römer, werd onder de loupe genomen en kritisch van verschillende kanten beschouwd. Het uiteindelijke vonnis van dit volkstribunaal luidde: Tula is ten onrechte en op onrechtvaardige wijze op 2 oktober 1795 berecht en op 3 oktober 1795 op gruwelijke wijze in het openbaar vermoord. Op grond hiervan heeft het PSHS, namens de talrijke deelnemers aan het volkstribunaal en namens de bevolking van Curaçao, een officiële brief, via de Gouverneur van Curaçao, naar de Nederlandse staat gestuurd met het uitdrukkelijk verzoek Tula in ere te herstellen.

Pas een jaar later ontvangt PSHS een reactie op haar brief van eind 2019. Het antwoord is vrij karig en niet veel zeggend: de Nederlandse regering zal het verzoek doorsturen naar het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden voor advies in deze

Dit Adviescollege is onder andere opgericht nadat op 18 september 2018 het lid Kuzu de Tweede Kamer om reactie heeft verzocht op een brief ingediend tijdens het ordedebat van 3 juli 2018 omtrent het aanbieden van excuses voor het slavernijverleden door het kabinet.

De eerste voorzitter van bovenvermeld Adviescollege, de heer Frits Goedgedrag, heeft mij benaderd om als coordinator te fungeren van de voorbereidingen en concrete realisatie van dialoogtafels op Curaçao omtrent de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden op de huidige Curaçaose samenleving. De heer Goedgedrag heeft zijn verzoek aan mij om deze opdracht te vervullen omkleed met redenen die refereren aan de substantiële bijdrage die ik de afgelopen 40 jaar geleverd heb aan de bevordering van het historisch cultureel en emancipatorisch besef van de Curaçaose bevolking. Ik heb het verzoek aangenomen nadat ik gereflecteerd heb op zijn aangedragen argumenten en advies ingewonnen heb van belangrijke actoren uit mijn sociaal cultureel netwerk.

Ik was sinds 1981 lid van de 'Komishon Kordinashon 17 augustus', die toendertijd onder leiding stond van Ruben Severina. Als lid van Komishon Kordinashon 17 augustus, heb ik onder andere een bijdrage geleverd aan het officieel uitroepen van 17 augustus tot de Dag van de Vrijheidsstrijd

Ik ben voorzitter van de Asosiashon Promoshon Konsenshi Istóriko (APKI) die als een organisatie met rechtspersoon voortgevloeid is uit boven vermelde 'Komishon Kordinashon'.
Als voorzitter van de APKI heb ik onder andere bijgedragen aan het proces te komen tot een Nationaal Monument ter herdenking van de Slavenopstand van 1795, dat op 17 oktober 1998 officieel onthuld werd op het Rif.

Een voor mij zeer belangrijke beweegreden deze opdracht te aanvaarden is zeker het feit dat Curaçao, nu weer op een cruciaal kruispunt staat van haar hedendaagse geschiedenis. Een kruispunt gekenmerkt door zaken als: het zelfbeschikkingsrecht, de autonomie, het decolonisatieproces, de herstelbetalingen, het emancipatieproces, de armoedebestrijding, de onderwijsvernieuwing en onze huidige relatie met Nederland en de regio.

Ik ben de mening toegedaan dat Curaçao, gediend zal zijn, veel baat zal hebben, bij het houden van dialogen over juist dit belangrijke en gevoelige thema, namelijk de doorwerking van de slavernij op de Yu di Kòrsou en op de Curaçaose samenleving en de concrete acties die wij moeten om te komen tot waarheidsvinding, erkenning, verzoening, heling en herstel!

Het project dialoog over de doorwerking van het slavernijverleden in het Koninkrijk der Nederlanden, heeft veel barrières en oponthoud gekend onder adere door de COVID pandemie

Dit jaar, eind maart, werd er na vele beraadslagingen in de verschillende gemeenschappen van het Koninkrijk der Nederlanden, besloten om de zaak serieus weer op te pakken en toe te werken naar dialoogtafels in alle delen van het Koninkrijk. Dit met het doel te komen tot een rapport inhoudende alle belangrijke bevindingen en aanbevelingen van alle landen en entiteiten van het Koninkrijk, zodat dit rapport vóór 1 juli 2021 aangeboden kan worden aan onder andere de Nederlandse regering door tussenkomst van het Adviescollege Dialoogroep Slavernijverleden.

Ik heb het Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut (PSHS), de Asosiashon Promoshon Konsenshi Istóriko (APKI), de Sentro pa Edukashon i Formashon di Bario (FSEFBA), de Unidat di Bario en de Stichting Breathe 7/27 benaderd om mij te steunen bij de realisering van de opdracht in casu.

Zij hebben mij gesteund bij het ontwerpen van een werkbare plan dat op zeer korte termijn uitvoerbaar moest zijn. Ook kreeg ik van hen steun bij het benaderen, aanspreken en aanmoedigen van deelnemers om te participeren aan de vijf geplande dialoogtafels namelijk drie tafels met wijkbewoners en wijkorganisaties, een met experts en een met organisaties van het Curaçaos maatschappelijk middenveld, de 'civil society'.

Mijns inziens ligt nu voor U een rapport dat een heldere weergave is van de belangrijkste punten die in de dialogen breed, diep en oprecht besproken zijn. Ook geeft het rapport een duidelijk beeld van de concrete acties en aanbevelingen die de deelnemers als belangrijk en urgent vinden, voornamelijk in het kader van het emancipatieproces van de Yu di Kòrsou en de Curaçaose samenleving.

De stuwende kracht bij het opstellen van dit rapport was zonder meer het besef dat een dialoog over de impact van het Nederlands slavernijverleden op de Curaçaoenaar en op de Curaçaose samenleving van eminent belang is. Wij die hieraan gewerkt hebben, hebben noch tijd noch moeite gespaard om dit op een degelijke en verantwoorde manier ter tafel te leggen en om het proces zodanig te leiden dat de deelnemers aan de dialoogtafels zich vrij konden uitspreken, effecief en empatisch naar elkaar konden luisteren, persoonlijke ervaringen met elkaar konden delen en concrete acties ter berde konden brengen. Aanbevelingen en acties die daadwerkelijk de aangekaarte problemen aan kunnen pakken en kunnen helpen oplossen. Aanbevelingen die werkbaar kunnen zijn voor hetzij de Curaçaose burger, de GO's en NGO 'S, het Parlament en de regering van Curaçao en voor de Nederlandse regering en samenleving.

Ik zal dit rapport op maandag 21 juni 2021 aan het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden aanbieden. Vervolgens zal ik het op 1 juli Emancipatiedag overhandigen zowel aan het Parlament van Curaçao als aan de regering van Curaçao.

Curaçao, 21 juni 2021

Gilbert Felix Bacilio

Coördinator Curaçao

2. Samenvatting

In de beleving van de deelnemers aan de dialoogtafels heeft het slavernijverleden een inpactante doorwerking op zowel de Curaçaose mens, op de Curaçaose samenleving, op de Curaçaose staat als op het Koninkrijk der Nederlanden. De doorwerking is aanwezig en heeft zelfs een syndromatische impakt op de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving. Deze syndromatische impact heeft volgens de deelnemers van de maatschappelijke dialogen op Curaçao de Curaçaose mens en Curaçao gebracht in de verwarrende syndromatische situatie van én slachtoffer én overleveraar te zijn en vooral ook in een situatie van én liefde én haat te koesteren jegens de Nederlandse staat die haar als kolonisator zeer zeer vele jaren gedomineerd heeft gehouden in een politiek-psychologisch situatie van onvrijheid, ongelijkheid, ondergeschikheid en afhankelijkheid.

Het gaat volgens de deelnemers aan de maatschappelijke dialoog op Curaçao om een syndromatische doorwerking die slechts dan met enig perspectief op succes aangepakt kan worden in een gesynthetiseerde samenwerking tussen de yu di Korsou, de Curaçaose staat en de Nederlandse staat. Volgens de deelnemers van de cyclus van dialogen op Curaçao zal nu, na 387 jaar, een doorbraak moeten komen die leid tot een weg uit de syndromatische situatie van Curaçao en tot het opbouwen van een op gelijkheidheid gebaseerde samenwerkingsrelatie
Deze doorbraak is noodzakelijk opdat er voor Curaçao perspectief komt op ontwikkeling van een modaliteit van samenleven waar Curaçao als samenleving zichzelf beter kan helpen, zijn problemen beter kan oplossen, beter kan beslissen wie Curaçao zal helpen en Curaçao beter weet met wie Curaçao wil en moet samenwerken om voortuitgang te boeken in het proces van emanciperen. Kortom gericht op een zodanige modaliteit van leven en samenleven dat de Curaçaose mens zich vrij doet voelen, zich gelijk en gelijkwaardig doet voelen en dat ertoe leid dat de Curaçaose mens samenwerkt en solidair leeft met zijn medemensen.

Volgens deelnemers aan de cyclus van dialogen op Curaçao is de impact van de langdurige greep van de Nederlandse staat op het leven en samenleven van de Curaçaose mens en Curaçao zeer indringend en van invloed op vrijwel alle aspecten van de Curaçaose samenleving. Dit heeft zich gekristalliseerd tot een clustering van de impact van de doorwerking van het Nederlandsslavernijverleden tot de volgende 10 soorten impact:

1. De politiek-bestuurlijke impact
2. De psychologische impact
3. De impact op het collectief geheugen
4. De impact op onze collectieve identiteit
5. De naratief impact:
6. De linguistische impact
7. De sociale impact:
8. De educatieve impact
9. De culturele impact
10. De social-economische impact

Als bijdrage aan het noodzakelijk proces dat moet leiden tot realisering van deze modaliteit van leven en samenleven van de Curaçaose mens en van Curaçao hebben de deelnemers

aan de Curacaose dialoog over de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden onder andere de volgende aanbevelingen aangedragen, die uiteraard met de nodige ernst en zorgvuldigheid nader uitgewerkt en geconcretiseerd moeten worden:
De zeer zeer langdurige doorwerking van het Nederlands slavernijverleden heeft een syndromatische impact op de Curacaose mens en op de Curacaose samenleving welke primair in de relationele sfeer tussen alle partners en betrokkenen in Koninkrijksverband verholpen en geheeld moet worden.
Als bijdrage aan het helingsproces dat moet leiden tot realisering van een op vrijheid, gelijkheid en solidariteit gebaseerde modaliteit van leven en samenleven van de Curacaose mens en van Curacao worden de volgende aanbevelingen aangedragen:

1. **Aanbeveling tot ontwikkeling van een nieuwe narratief met gelijkheid als uitgangspunt**
   Aanbevolen wordt tot het creeëren van bewustwording door middel van een nieuwe narratief met eigentijdse zienswijzen die van toepassing zijn in onze huidige Curaçaose samenleving.
2. **Aanbevelingen tot remediëring van de syndromatische impact van het slavernijverleden**
   Aanbevolen wordt dat gezien het gevoelige karakter van het helingsproces het van belang is dat de Nederlandse staat als eerste een daad stelt om zo een opening te creëren in dit complexe proces van het helen. Aanbevolen wordt een zodanige daad te stellen dat het opgevat kan worden als een nieuwe attitude om op basis van gelijkheid en wederzijds respect te komen tot een gezonde en vruchtbare samenwerking tussen alle partners van het Koninkrijk. Dit kan met de volgende 3 daden van goede wil:
   a. **Ad.2.1. Het uitspreken van welgemeende excuses**
      Aanbevolen wordt om gezien het belang van het kiezen van het juiste narratief een koninkrijkscommissie in het leven te roepen, met als taak om het aanbieden van welgemeende excuses voor te bereiden.
   b. **Ad.2.2. Het stellen van daden van genoegdoening, cq reparations**
      Aanbevolen wordt een substantiële bijdrage te leveren aan het helingsproces en aan het herstel van de menselijke waardigheid van de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving, middels activiteiten, programma's en projecten die bijdragen aan de ontwikkeling van de emancipatie.
   c. **Ad.2.3. Het rehabiliteren van TULA, als strijder voor vrijheid, gelijkheid en broederschap**
      Aanbevolen wordt, en wel met klem, dat de Nederlandse staat en het Koninkrijk der Nederlanden het uitgebreid onderbouwde verzoek tot rehabilitatie van Tula honoreert
   d. **Ad.2.4. Het serieus, oprecht en daadwerkelijk opstarten van het dekolonisatieproces conform het desbetreffend e Decreet, de normen en regels van de Verenigde Naties.**
      Aanbevolen wordt dat de Nederlandse staat de daad stelt om Curaçao op de lijst van Non Self-Governing Countries te plaatsen om daardoor alle verwarrende onduidelijkheden te elimineren. Daarnaast dient er, serieus, oprecht en daadwerkelijk gewerkt te worden aan het werkelijke dekolonisatieproces van Curaçao, zoals ook voorgeschreven in Artikel 73, en wel lid 'b', betreffende onder andere het ontwikkelen van zelfbestuur (to develop self-government).
3. **Aanbeveling om Museo Tula te verheffen tot een koninkrijksbreed gedragen en Internationaal erkend Cultureel-Historisch immaterieel pareltje.**
   Aanbevolen wordt dat ook de Nederlandse staat bij wijze van genoegdoening bijdraagt aan de inspanningen om de 'Zona Kultural-Históriko, Ekonómiko i Edukativo' van Bandabou te verheffen tot het materieel en immaterieel pareltje van Curaçao dat als cultureel-historisch, toeristisch-economisch en educatief vehikel kan dienen in het remedieringsproces.
4. **Aanbeveling tot erkenning van Papiamentu als basistaal van het Koninkrijk en tot opname hiervan in het Europees Manifest voor talen van minderheden of regionale talen.**

Aanbevolen wordt om Papiamentu, op basis van de op 15 april 2010 door de Tweede Kamer aangenomen motie Sulbaran, op te nemen in het Statuut, om Papiamentu in het Europees Manifest voor talen van Minderheden of regionale talen op te nemen en om een 'Platform voor talen van het Koninkrijk' op te richten die o.a. mogelijk moet maken dat ook op scholen in Nederland gekozen kan worden voor Papiamentu als extra vak.

5. **Aanbeveling voor een koninkrijksinstituut voor het koloniaal en slavernijverleden**
   Aanbevolen wordt een Koninkrijksinstituut voor het Koloniaal en Slavernijverleden op te richten dat een beleid moet ontwikkelen en uitvoeren mbt het rechttrekken van structurele onevenwichtigheden en contemporaine interpretaties over de complexiteit van het slavernijverleden.
6. **Aanbeveling met betrekking tot de verankering van slavernij als deel van kolonialisme in het onderwijs**
   Aanbevolen wordt concrete gestalte te geven aan het opzetten van een integraal samenwerkingsproject voor de ontwikkeling van actief burgerschap in het onderwijs op Curaçao bestaande uit o.a. curriculum ontwikkeling, materiaal- en methodeontwikkeling, scholing van leerkrachten en excursies en ervaringsgericht onderwijs applicaties voor de leerlingen.
7. **Aanbeveling voor een actieve grondpolitiek**
   Aanbevolen wordt een zodanige grondbeleid te voeren op Curaçao opdat Curaçao niet meer 'geduid' zal worden als: "een land zonder territorium'.
8. **Aanbevelingen tot bescherming tegen slavernij dmv het naleven van wetten en verdragen**
   Aanbevolen wordt actief erop toe te zien op het beleidsmatig implementeren en handhaven van wetten en internationale verdragen, die het collectief geheugen met betrekking tot het slavernijverleden behouden en beschermen. Aanbeveling voor het stimuleren van niet-eurocentrisch onderzoek.
9. **Aanbevelingen voor het stimuleren van niet-eurocentrisch onderzoek**
   Aanbevolen wordt om een groep terzake deskundigen van Curaçaose origine op te dragen om de geschiedenis van Curaçao te herschrijven in Curaçaose context vanuit de optiek van de doorwerking van de slavernij als integraal deel van het proces van kolonialisme, neo-kolonialisme en re-kolonialisme.
10. **Aanbevelingen tot het opzetten van een Modern Technologisch Data, Documentatie, Informatie Voorziening met de benodigde capaciteitsopbouw.**
    Aanbevolen wordt op koninkrijksniveau een Task-Force in te stellen die een voor alle betrokken partijen gemakkelijk toegankelijk Modern Technologisch Data, Documentatie, Informatie Voorziening moet opzetten en beheren.
11. **Aanbeveling tot het uitvoeren van motie Tweede Kamer voor het uitroepen van het jaar 2023 tot Koninkrijksherdenkingsjaar van gezamenlijk slavernijverleden.**
    Aanbevolen wordt zodanige uitvoering te geven aan de door de Tweede Kamer bij motie vastgestelde wens om van het jaar 2023 een 'Herdenkingsjaar' van het slavernijverleden te maken, dat het een Koninkrijksherdenkingsjaar wordt met activiteiten in en door alle delen van het Koninkrijk.

De op Curaçao gehouden dialogen hebben meer nog dan tevoren uitgewezen dat de zeer langdurige doorwerking van het Nederlands slavernijverleden nog steeds een syndromatische impact heeft op de Curaçaose mens en op de Curaçaose samenleving en dat

deze bijzondere doorwerking primair in de relationele sfeer in Koninkrijksverband verholpen moet worden. Het gaat dan om acties door de Curaçaose mens, de Curacaose staat, de Nederlandse Staat en het Koninkrijk der Nederlanden. Elk van deze actoren zal zelf in actie moeten treden maar vooral ook in relatie tot elkaar op basis van wederzijds respect en gelijkheid, acties ondernemen.
Tot slot kan gesteld worden dat slechts door een serieus gezamenlijk proces van heling en herstel van de syndromatische impact van het slavernijverleden perspectief geboden kan worden voor het tot stand brengen van een modaliteit van samenleven waar Curaçao als samenleving zichzelf beter kan helpen, haar problemen beter kan oplossen, beter kan beslissen met wie zij wil en moet samenwerken om vooruitgang te boeken in het proces van emanciperen. Kortom, gericht op een modaliteit van leven en samenleven waarin de Curaçaose mens zich vrij, gelijk en gelijkwaardig voelt en dat dit ertoe leidt dat de Curaçaose mens zich geroepen en gemotiveerd voelt om samen te werken en solidair te zijn met zijn medemensen.

3. Kristallisatie van het resultaat van vijf dialoogtafels over de doorwerking van de Nederlandse slavernij op Curaçao

Als resultaat van de op Curaçao in de periode van 3 tot en met 12 juni 2021 gehouden maatschappelijke dialoog over de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden in de huidige Curaçaose samenleving, kan worden geconstateerd dat slavernij nog steeds gezien wordt als de meest gruwelijke en dehumaniserende misdaad tegen de mensheid ooit. In deze constatering staan de deelnemers van deze Curaçaose maatschappelijke dialoog niet alleen. Sedert 1926 is, onder leiding van de Volkenbond, door de internationale gemeenschap, slavernij als een van de ernstigste misdaden ooit (crime against humanity) erkend, verboden en vastgelegd in de 'Slavery Convention' of de 'Convention to Suppress the Slave Trade and Slavery'. Dit werd in 1948 expliciet bekrachtigd en opgenomen in de Universele Verklaring van de Rechten van de Mens.

In de beleving van de deelnemers van de Curaçaose dialoog is slavernij een uitermate misdadig systeem waar de ene mens (= de tot slaaf gemaakte) eigendom is van de andere mens (=de slaveneigenaar). In dit mensonterend systeem worden mensen beschouwd en behandeld als zakelijk voorwerpen, als objecten. Deze, tot slaafgemaakte mens, heeft geen enkel recht en wordt geacht geen enkel recht op enig recht te hebben. Hij heeft slechts de plicht om de behoeften en de belangen van zijn eigenaar te dienen.

Als uitermate bedenkelijk wordt de slavernij door de deelnemers beoordeeld. Dit voornamelijk door de wijze waarop het slavernijsysteem door de Nederlandse staat en de door haar geoctrooide West Indische Companie, op Curaçao geïntroduceerd en geïmplementeerd is. Gedreven door pure winstbejag is de slavernij op Curaçao geïntroduceerd als resultaat van slavenhandel en dan met name de Transatlantische Slavenhandel. In deze Transatlantische Slavenhandel, ook wel de Driehoekshandel genoemd, heeft de Nederlandse staat omarmd door de West Indische Companie een uitermate belangrijke rol gespeeld. Deze rol heeft voor zowel de Nederlandse als de Curaçaose samenleving impactante consequenties gehad die tot op de dag van vandaag voortduren.

Als deel van de transatlantische slavenhandel voerden Nederlandse schepen met geweren, buskruit, likeur en textiel naar onder andere Elmina (tegenwoordig Ghana) in West-Afrika. Daar werden deze goederen geruild voor onder andere tot slaaf gemaakte Afrikaanse mensen. Deze mensen werden vervolgens door schepen van de Nederlandse West Indische Companie uit Afrika weggevoerd naar vooral Curaçao om als slaaf verkocht te worden aan plantage eigenaren in Europese kolonies in het Amerikaanse continent. Vanuit Curaçao vertrokken de Nederlandse schepen terug naar Nederland en Europa met luxe goederen als zilver, koffie, tabak suiker en rum.

Het gevangennemen, verzamelen, kopen, ruilen en wegvoeren van Afrikaanse mensen wordt als mensonterend ervaren. Deze mensen werden totaal ontworteld uit hun

traditionele Afrikaanse gemeenschappen en samenlevingsvormen met hun eigen cultuur: hun levenswijzen, normen en waarden, talen en gewoontes. Een inhumane ontworteling waarbij gezinnen en families uit elkaar werden gerukt, de Afrikaanse mens in plaats van zijn naam een nummer kreeg, de identiteit van deze ontwortelde mens verloren ging en hij gedehumaniseerd werd tot handelswaar. Als illustratie is aangevoerd hoe uit het onderzoek van de 'Drie van Zoutsteeg' gebleken is welke enorme afstanden (Kameroen en Ghana) deze Afrikaanse mensen moesten afleggen om naar de kust gebracht te worden, om van daaruit naar het Amerikaanse continent getransporteerd te worden. Velen, een 15 a 30%, bezweken hetzij gedurende het vervoer naar de kust dan wel gedurende het afschrikwekkende transport over de Atlantische Oceaan, de zogenaamde Middle Passage.

Als onderdeel van deze verwerpelijke handelswijze werden deze Afrikaanse mensen zoals al eerder naar voren is gebracht, door schepen van de West Indische Companie vervoerd naar Curaçao om als slaaf verkocht te worden aan plantage eigenaren in de diverse kolonies van het Amerikaanse continent.

De Nederlandse West Indische Compagnie (WIC) zag vanwege geo-economische en geo-politieke motieven voldoende reden om Curaçao van nut te maken voor haar belangen. De natuurlijke haven en de strategische ligging waren ideaal om de Spanjaarden, Engelsen en Fransen op het Amerikaanse continent te bevechten. Geo-economisch gezien was Curaçao vooral ook van nut voor de Nederlandse West Indische Companie omdat er vanuit Curaçao goed handel gedreven kon worden en dan vooral het kopen en verkopen van mensen.

Curaçao werd de belangrijkste slavenmarkt van het Caraïbisch Gebied. Daarnaast ontstond er een bloeiende handel in de opslag en overslag van Zuid-Amerikaanse en Caraïbische producten die naar Nederland verscheept werden. Mede dankzij deze bloeiende handel kan gezegd worden dat, in de perceptie van de deelnemers van de Curaçaose dialoog, Curaçao een substantiële bijdrage geleverd heeft aan wat in de Nederlandse geschiedenis aangeduid wordt als de 'Gouden Eeuw'.

Na aankomst op Curacao werden de tot slaaf gemaakten als handelswaar geselecteerd en uit elkaar gehaald op basis van het principe: Hoe gezonder een slaaf was hoe meer hij/zij op kon leveren.

Zij werden eerst een tijd in quarantaine gehouden om van hun ziektes te genezen en om aan te sterken. Ze kregen goed te eten, grijze haren werden geverfd om ze jonger te laten lijken en de huid werd met olie ingesmeerd om daarna verkocht en verscheept te worden naar gebieden in heel Amerika.

Hierdoor creëerde de West Indische Companie op Curaçao 2 groepen in de uit Afrika overgebrachte mensen: de gezonde mensen die sterk waren, goed konden werken en dus ook tegen harde prijzen verkocht konden worden en de zwakke en zieke mensen die niet goed genoeg waren om te werken en dus niet verkocht konden worden. De zwakke en/of zieke moeilijk verkoopbare mensen werden als slaaf verkocht, aan slaven eigenaren op Curaçao zelf.

Men is dan ook van mening dat ontegenzeggenlijk vast staat dat de grondslag van de huidige Curaçaose samenleving een direct voortvloeisel is van de Nederlandse transatlantische slavenhandel: "Waren zij niet daar, dan waren wij niet hier"

Als gevolg van de geo-economische en geo-politieke handelswijze van de Nederlandse staat en de West Indische Companie is er dus op Curaçao een samenleving tot stand gebracht die gebaseerd was op onvrijheid, ongelijkheid, verdeeldheid en uitsluiting. Er werd een samenleving op Curaçao gevormd bestaande uit burgers waarvan een klein deel eigenaar was van een substantieel groot deel van de andere burgers die niet als mens maar als objecten beschouwd werden. De slavernij moet dan ook gezien worden als een instrument ter vestiging en in stand houding van een samenleving waar de ene groep heerschappij heeft over de andere groep. Een samenleving waarin de heersende groep het recht opeist om exclusieve soevereiniteit uit te oefenen over de tweede groep. Een samenleving waarin de heersende groep de volledige politieke controle overneemt en profiteert van de natuurlijke omstandigheden en van al het aanwezig economisch potentieel: kolonialisme in optima forma.

De doorwerking van de introductie en implementatie van het slavernijsysteem op Curaçao, als direct uitvloeisel van de Transatlantische Slavenhandel, moet dan ook gezien worden als deel van een beleid van de Nederlandse staat gericht op versterking en consolidatie van het kolonialisme, het neo-kolonialisme en nu zelfs het zogenaamde re-kolonialisme. Dit impliceert het in stand houden van een Curaçaose samenleving waarin een substantieel groot deel van haar burgers zich voelt te verkeren in een permanente positie van achterstelling, onderworpenheid, afhankelijkheid, onvrijheid, ongelijkheid, verdeeldheid en uitsluiting. Door deze langdurige politieke gijzelachtige greep is uit de dialogen op Curaçao gebleken dat er zelfs syndromatische effecten hun inwerking hebben gehad op de Curaçaose mens en op Curaçao als land ten aanzien van Nederland. Syndromatische effecten die zich manifesteren in de vorm van een soort verwarrende liefde-haat verhouding op zowel individueel als collectief niveau.

Deze langdurige situatie van overheersing is onnatuurlijk en kan niet anders dan tot weerstand en verzet leiden. Het verzet bereikt dan ook zijn hoogtepunt in 1795 in de politieke strijd voor vrijheid, gelijkheid en broederschap onder leiding van Tula. Een politieke strijd die zich duidelijk onderscheidde van de diverse 'wegvlucht'- acties van de tot slaaf gemaakten. Een politieke strijd die plaatsvond in het tijdperk van de Franse Revolutie met de bezetting van Nederland door Frankrijk en in de periode van de succesvolle vrijheidsstrijd van de tot slaaf gemaakten in Haïti. De vrijheidsstrijd onder leiding van Tula was aanvankelijk succesvol. Deze strijd werd uiteindelijk neergeslagen onder andere door verraad van enkele tot slaaf gemaakten, gecombineerd met het grote militaire overwicht van het ingezette koloniale leger. Tula en zijn medestrijders werden gevangen genomen en zonder deugdelijke berechting wreed mishandeld. Het lichaam van Tula werd geradbraakt, zijn gezicht verschroeid. Vervolgend werd hij onthoofd. Deze gruwelijke moord nam, ter afschrikking van alle aanwezigen, plaats in het openbaar, op het plein vlak voor het paleis van de gouverneur, de hoogste koloniale gezagsdrager op Curaçao. Het van het lichaam afgehakte hoofd van Tula werd op een spies dagenlang ten toon gesteld aan het publiek op het Rif, toendertijd een galgenveld, terwijl het onthoofde lichaam in zee bij het RIF geworpen werd.

Deze verwerpelijke handelswijze van de Nederlandse staat moest vooral dienen om alle ingezetenen van Curaçao af te schrikken om de correcte en gerechtvaardige strijd van Tula en zijn mede vrijheidsstrijders voor betere leef- en werkomstandigheden op basis van de fundamentele principes van vrijheid, gelijkheid en broederschap, nooit en te nimmer voort te zetten.

Met deze verwerpelijke handelswijze wordt in de beleving van de deelnemers van de Curaçose dialoog, een nieuwe, meer subtiele dimensie van overheersing en dominantie geïntroduceerd en geïmplementeerd. Deze nieuwe dimensie wordt gezien als een direct uitvloeisel van de Transatlantische Slavenhandel, en het gevoerde beleid gericht op versterking en consolidatie van overheersing en dominantie. Instrumenteel van deze nieuwe dimensie is de criminalisering en miskenning van de werkelijke aard en motief van de strijd van Tula en zijn medestrijders. De strijd van Tula was in essentie een strijd voor de nu alom bekende en hoog gewaardeerde fundamentele rechten van de mens, namelijk vrijheid, gelijkheid en broederschap.

De tegen Tula en zijn medestrijders, door de Nederlandse staat toegepaste wandaden voor hun politieke strijd voor vrijheid, gelijkheid en broederschap, dienen niet alleen beoordeeld te worden als een misdaad tegen de mensheid maar vooral ook als een misdaad tegen de ontwikkeling en de vooruitgang van het volk van Curaçao. Wandaden die tot heden toe ernstige repercussies hebben voor het wel en wee van de Curaçaose mens en samenleving.

Succes van de doorwerking van het slavernijverleden op de Curaçaose mens en op de Curaçaose samenleving blijkt onder andere uit het feit dat pas in de vijftiger jaren van de twintigste eeuw, heel aarzelend een beweging op Curaçao op gang begon te komen om te leren van en zich te laten inspireren door de heldendaden van Tula als onderdeel van een ontluikend dekolonisatieproces. Zo diep was de vrees ontstaan om Tula als held en als inspirator te zien. Het psychologisch effect bleef dus gehandhaafd tot ver in de twintigste eeuw.

In de perceptie van de deelnemers van de Curaçaose dialoog wordt de manifestatie van deze beweging gemarkeerd met de acties van Dr. Moizes Frumencio da Costa Gomez, voor de oprichting van een ambtenarenvakbond en zijn verbanning daardoor naar Saba in de jaren 30 van de twintigste eeuw.

Nadat, als reactie op de Duitse bezetting van Nederland, koningin Wilhelmina op 6 december 1942, onder druk van de Verenigde Staten verklaart dat "na de oorlog in het Koninkrijk geen plaats is voor verschil van behandeling op grond van ras of landsaard", is het deze zelfde Dr. da Costa Gomez die de leiding op zich neemt om namens onder andere Curaçao in onderhandeling te gaan om te komen tot meer vrijheid, meer gelijkheid en meer broederschap voor Curaçao als deel van het Koninkrijk der Nederlanden.

Het is ook deze zelfde Dr. da Costa Gomez die in 1953, als onderdeel van de opkomende beweging ter erkenning van de politieke strijd van Tula en zijn mede strijders, demonstratief de door Pierre Lauffer gemaakte eerste afbeelding van Tula, in zijn hoedanigheid van voorzitter van het College van Algemeen Bestuur, heeft onthuld. De onthulling valt maatschappelijk in zeer slechte aarde. "Men vindt het ongepast om Tula enige menselijke

waardigheid toe te kennen, laat staan om hem als rolmodel/ gastheer op te voeren." Pierre Lauffer krijgt zware kritiek te verduren en het schilderij is uiteindelijk spoorloos verdwenen.

Het is ook deze zelfde Dr. da Costa Gomez die in 1963, als onderdeel van de nog steeds opkomende beweging ter erkenning en ter inspiratie van de politieke strijd van Tula, op het Rif het eerste gedenkmonument van deze vrijheidsstrijd onthult. Dit gedenkmonument, getiteld 'Palu di Marka', is een initiatief van de schrijver en politicus Guillermo Rosario en een ontwerp van Pascual Ridderplaat

De deelnemers aan de maatschappelijke dialoog op Curaçao zijn de mening toegedaan dat de Nederlandse staat met succes bewust een beleid voert van miskenning van de ware aard van de politieke strijd onder leiding van Tula, als deel van de Nederlandse politiek van consolidatie van de koloniale heerschappij en als deel van haar politiek om elke beweging ter continuering van de ware aard van de strijd van Tula en de zijnen in de kiem te smoren

Lange tijd is deze politiek van de Nederlandse staat succesvol geweest. In de loop van de jaren moest deze politiek steeds weer nieuwe vormen aannemen, als gevolg van een reactie op de steeds meer opkomende emancipatorische beweging ter erkenning van de noodzaak ter continuering van de strijd van Tula voor de emancipatie van de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving.

In 1888, ter gelegenheid van de viering van 25 jaar afschaffing van de slavernij, wordt op de muur van het paleis van de gouverneur een witte plakaat aangebracht waarop in het Nederlands hulde uitgesproken wordt aan *"Koning Willem III ter gelegenheid van het 25 jarig emancipatiefeest ,Curacao, 1863 - 1 juli 1888, een vrij en dankbaar volk aan een edel en goed vorst".* In schril contrast hiermee wordt op 1 juli 2013, op dezelfde muur vlak naast het uit 1888 daterend plakaat, een zwarte plakaat aangebracht waarop in gouden letters in het Papiamentu "homenahe" (= hulde) uitgesproken wordt aan *"nos héroe nashonal, Tula, na okashon di 150 aña abolishon di sklabitut na Kòrsou, 1 juli 1863 – 1 juli 2013. Tula danki pa bo lucha pa libertat ku a kondusi finalmente na abolishon di sklabitut. Danki pa inspirá nos pa sigui lucha pa mas i mas emansipashon, na nòmber di pueblo di Kòrsou, Mike Franco, presidente di parlamento."* Intentioneel is er voor geopteerd om het plakaat van 1888 niet te vervangen maar om beide plakaten naast elkaar te plaatsen.

Ter karakterisering van het zich langzaam ontluikend ontworstelingsproces dat Curaçao vrij moet maken van de effecten van het Nederlandse slavernijverleden en vooral ook die van de mentale slavernij is door de deelnemers van de Curaçaose dialoog naar voren gebracht dat op Curaçao dit proces vanaf de jaren zestig van de 20ste eeuw tot nu toe 'bottom up' geïnitieerd, geïntensiveerd en geleid wordt door activisten, intelectuelen, kunstenaars en politici. Als enkele markante mijlpalen zijn de volgende zaken aangevoerd:

- Modesto Chano Margaretha neemt op 8 februari 1958 als lid van de Eilandsraad van Curaçao het woord en voert als eerste in de geschiedenis van Curaçao zijn betoog in het Papiamentu. Gezaghebber Michael Gorsira gebruikt alle middelen die hij tot zijn beschikking heeft om Margaretha te beletten in zijn historische heldhaftige daad, maar Modesto gaat stug door en geeft hierbij als argument aan, dat zijn kiezers hem goed

moeten kunnnen volgen en begrijpen als hij hen in de Eilandsraad vertegenwoordigt. Hij krijgt applaus vanuit de publieke tribunes.

- Na de ontwikkelingen in de jaren 40 en 50 van de twintigste eeuw organiseert een groep progressieve jongeren op 26 juli 1967 een 'love in' manifestatie op het Rif, de plek waar de onthoofde lichamen van Tula en zijn mede verzetstrijders in zee zijn gegooid Tekenend voor deze 'love in' zijn de leuzen "Trese blanku i pretu huntu", "Nunka mas diskriminashon" en "Nunka mas sklabitut". Deze 'love in' wordt door de politie met politiehonden en gummieknoppels uiteengedreven.
- Als reactie hierop ontstaat onder leiding van Andechl Albert een activistische beweging genaamd 'Carpatulista', samenvoeging van de namen van de vrijheidsleiders van 1795, Carpata en Tula.
- Op 16 mei 1968 wordt vervolgens de 'Movementu 17 di augustus"' opgericht met als primaire focus, respect voor de eigen identiteit te bevorderen. Voorzitter van deze beweging is Angel Salsbach en Humprey Senior en Broer Montesant zijn bestuursleden.
- In datzelfde jaar richt Professor Dr. Alejandro (Yandi) Paula de Fundashon pa Promové i Divulgá Identidat Antiano op. Professor Dr. A.F. (Yandi) Paula heeft op wetenschappelijke wijze, in zijn proefschrift getiteld 'From Objective to Subjective Social Barriers', aangetoond, dat de emancipatie van 1863 wel verlossing uit de juridische ketens heeft gebracht, maar geen geestelijke bevrijding. Hij constateert, dat het leven van de Afro-Curaçaoënaars getekend is gebleven door geringe sociale mobiliteit en een destructief gebrek aan zelfvertrouwen, die hun zelfontplooiing in de weg staan, ook honderd jaar later
- Op 1 juli 1968 wordt door de Christelijke Bond van Havenarbeiders en Horecaf, de vakbond van hotelpersoneel, voor het eerst een officiële herdenking van het slavernijverleden op Curaçao herdacht.
- De schrijver/politieke activist Guillermo Rosario richt in 1974 de Stichting Tula, met als voorzitter mevr. Stella Oosterhof-Priest.
- In de jaren 70 ijveren diverse activistische groeperingen, zoals onder andere Tribunaal (Charles en Gladys do Rego) en Hubentut '70 (Eugene Godfried en Richard Hooi) zich om op 17 augustus de strijd van Tula voor vrijheid, gelijkheid en broederschap te herdenken en dit als inspiratie voor continuering van zijn strijd te laten fungeren. Principieel stellen zij zich consistent op het standpunt dat het daarom niet in de eerste plaats gaat om de viering van de wettelijke afschaffing van de slavernij op 1 juli 1863 maar meer om de herdenking en continuering van de politieke strijd voor vrijheid, gelijkheid en solidariteit die op 17 augustus 1795 onder leiding van Tula en zijn medevrijheidsstrijders op Plantage Knip begonnen is en tot de dag van vandaag nog niet is voltooid.
- Teneinde de herdenking van 17 augustus een meer nationaal en collectief karakter te geven worden in 1981 onder leiding van Ruben Serverina de krachten van alle activistische groeperingen gebundeld door de 'Komishon Kordinashon 17 di augustus' op te richten.
- Als bijzondere resultaten van deze 'Komishon Kordinashon 17 di augustus' wordt door de deelnemers van de Curaçaose Dialoog aangegeven dat het Bestuurscollege van het

Eilandgebied Curaçao op 17 augustus 1985 de dag van 17 augustus officieel uitroept tot de 'Dia di Lucha pa Libertat'. Op 12 maart 1986 wordt de Asosiashon Promoshon Konsenshi Istóriko onder leiding van Gilbert Bacilio en Frank Quirindongo bij notariele akte opgericht. Op 10 februari 1987 besluit het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao een werkgroep te instaleren die met een voorstel moet komen om op het Rif een herdenkingsmonument en een herdenkingspark op te richten waar jaarlijks de 'Lucha pa Libertat' herdacht kan worden als symbolische inspiratie voor de continuering van de in 1795 begonnen strijd.

Voortbouwend op deze resultaten van de beweging tot herdenking en inspiratie tot het voortzetten van de politieke strijd van Tula wordt op 1 maart 1994 door het Bestuurscollege van Curaçao officieel besloten om het Rifterrein als 'Parke Lucha pa Libertat' om te dopen. Het jaar 1995 wordt uitgeroepen tot 'Aña di Lucha pa Libertat'.

- Een bijzondere verdienste is het feit dat op 17 oktober1998 in de 'Parke Lucha pa Libertat' het officiële Curaçose slavernijmonument onthuld wordt. De ontwerper van dit monument is de Curaçaose beeldend kunstenaar Nel Simon. Dit monument draagt de naam: 'Desenkadená'. ('Ontketend').
- Vanaf 1998 organiseert Plataforma Bèrdat Históriko onder leiding van Stanley Quirindongo jaarlijks omstreeks 17 augustus met succes de zogenaamde 'Ruta Tula', langs de diverse door de UNESCO erkende memory sites, plekken van herinnering.
- Internationaal gezien wordt het door de deelnemers van de Dialoog als belangrijk geacht het feit dat UNESCO in het jaar 2000 het officiële herdenkingsmonument van het Slavernijverleden op Curacao, 'Monumento Desenkadená' aangewezen en officieel erkend heeft als 'Messenger site of Peace'.
- Als bijzonder gedenkwaardig dient hierbij vermeld te worden het initiatief van Prof. Dr. Frank Martinus Arion uit Curaçao om samen met Piet Reckman uit Nederland een door enkele tientallen Curaçaose en Nederlandse burgers ondertekend verzoek aan de Nederlandse staat tot 'reparation', herstelbetaling. Dit voor al het leed en de pijn die de Nederlandse staat veroorzaakt heeft met het invoeren van de slavernij op Curaçao.
- In 1985 als blijk van het grote historische belang draagt het Bestuurscollege van Curaçao, Landhuis Knip over aan de Stichting Monumentenzorg Curaçao om dit te beheren als deel van het Curaçaose werelderfgoed en bovenal als de plek waar de politiek-emancipatorische strijd van Tula op 17 augustus 1795 begonnen was.
- Op 18 mei 2007 wordt in Landhuis Knip, 'Museo Tula' geopend door Kas di Kultura en op initiatief van de bewoners van Kenepa, Westpunt en Langun van Bándabou, die georganiseerd zijn in de groep die de naam KEWELA draagt.
- Het Bestuurscollege van Curaçao gaat over tot de Instelling van de Fundashon Rehabilitashon Tula met als voorzitter Dominico (Don) Martina, en als medebestuursleden Lionel Janga, Charles do Rego, Frank Quirindongo, Suzy Camelia-Romer en Jaime de Sola. Professor Alejandro (Yandi) Paula fungeert hierbij als inspirerende adviseur. In 2010 wordt zowel door het Bestuurscollege van het Eilandgebied Curaçao als door de Eilandsraad van Curaçao besloten om formeel Tula te

benoemen tot Nationale Held van Curacao nadat hij en zijn medevrijheidsstrijders officieel gerehabiliteerd zijn.

- De grootste megapier van Curaçao krijgt de naam Tula. Op 1 juli 2018 wordt het naambord Megapier Tula onthuld door Zijne Excellentie Koning Willem-Alexander. De onthulling vindt plaats in aanwezigheid van Hare Excellentie Koningin Máxima. Gouverneur van Curaçao Mevrouw Lucille George-Wout, Minister President Eugene Rhuggenaath, Minister van Economische Ontwikkeling Steven Martina, Staatssecretaris Raymond Knops, de delegatie en genodigden van Curaçao Ports Authority. Volgens de deelnemers aan de dialoog wordt dit gezien als een teken dat ook in kringen van de economische elite van Curaçao, Tula meer en meer erkend wordt als vrijheidsstrijder en als Nationale Held.

- Op 3 oktober 2019 organiseert Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut op het plein voor het paleis van de gouverneur, ter herdenking van de gruwelijke moord van Tula en 27 medestrijders een volkstribunaal. Resultaat van dit volkstribunaal is een vonnis dat aangeeft dat het noodzakelijk en gerechtigd is om van de regering van het Koninkrijk der Nederlanden te eisen dat zij de Nationale Held Tula rehabiliteert c.q. in ere herstelt. Tot op heden heeft de Nedederlandse regering geen besluit genomen op dit verzoek maar heeft het doorgestuurd naar het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden. Deze reactie van de Nederlandse regering wordt door de deelnemers van de Dialogen op Curaçao ervaren als een zoveelste houding van Nederland die gekarakteriseerd kan worden als 'weg te willen schuiven en weg te willen kijken' zonder daadwerkelijk een besluit in deze te nemen.

Terwijl de civil society van Curaçao in de loop van vele jaren met cummulatief succes een consistente worsteling voerde voor de erkenning en voortzetting van de ware aard van de politiek-emancipatorische stijd van Tula en zijn mede strijders voor vrijheid, gelijkheid en broederschap, en terwijl de Curaçaose overheid als gevolg van de inspirerende druk van de Curaçaose activisten en van de civil society formeel enkele emancipatorische besluiten genomen heeft die opgevat kunnen worden als ondersteuning van het langdurige ontworstelingsproces, bleef het echter stil van de kant van Nederland.
Het bleef stil, totdat de Nederlandse samenleving merkbaar de effecten ging ervaren van racisme, de zwarte piet-discussie, de etnische profilering en de 'Black livers matter' beweging en Nederland door de internationale gemeenschap aangesproken werd vanwege het als racistisch bestempelde zwarte piet fenomeen. Het bleef zelfs pijnlijk stil ook nadat de Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut formeel, als resultaat van het vonnis van de op 3 oktober 2019 gehouden volkstribunaal, een verzoek ingediend heeft bij de Rijksministerraad om Tula te rehabiliteren. Tot vandaag bleef het stil.

Deze Nederlandse attitude voedt de perceptie dat naarmate het proces van ontworsteling vordert, de subtiliteit in de reactie van de Nederlandse staat tot consolidering van de greep op de ontwikkeling van de Curaçaose mens en samenleving, gestaag groeit.

Met verve wordt aangegeven dat de op onderschikking gerichte attitude een gevolg is van tegengestelde belangen. Herhaaldelijk is in de dialoog op Curaçao als onderbouwing van deze zienswijze aangehaald de door ex-premier Don Martina op 17 augustus 2008 tijdens een presentatie voor het Ninsee in Amsterdam geschetste zienswijze dat "er niet zoiets bestaat als Koninkrijksbelangen die altijd en voor alle partners hetzelfde zijn". Tijdens deze presentatie heeft Don Martina diverse voorbeelden de revue laten passeren, zowel voor wat betreft onze vrijheidsrechten als de behartiging van onze belangen. Daarom wordt volgens Don Martina 'autonomie op Curaçao beleefd en gezien in het licht van het emancipatieproces, zoals dat zich heeft voltrokken en ontwikkeld vanuit de slavernij, via de koloniale periode tot 1954 en de heerschappij van de Koninklijke Shell tot de periode na 1954'. Dat wij vasthouden aan de autonomie, d.w.z het recht om eigen aangelegenheden zelfstandig te behartigen, heeft te maken met het feit dat wij het zelf uitoefenen van autonome bevoegdheden zien als hét aangewezen middel om ons te beschermen tegen de dominerende rol van Nederland binnen het Koninkrijk. Het is dus de ratio die hierbij een rol speelt en niet alleen de emotie, zoals meermalen in Den Haag wordt gesuggereerd. Meer bevoegdheden en taken aan het Koninkrijk toebedelen, betekent een toename van de dominerende rol van Nederland, met het gevaar dat onze vrijheidsrechten en de behartiging van onze belangen ernstig in het gedrang zullen komen.

Begrip voor deze dimensie van de doorwerking van het slavernijverleden op de ontwikkeling van de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving is van essentieel belang om de uit het slavernijverleden voortvloeiende syndromatische impact van het Nederlandse slavernijverleden op de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving te minimaliseren en zelfs te elimineren.

Al wat hierboven beschreven is, wijst onomstotelijk aan dat er nog steeds sprake is van een ingrijpende doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden met cummulatieve effecten op de zowel de Nederlandse staat als op de Curaçaose staat en vooral op de Yu di Kòrsou, oftewel het Curaçaose individu.

Voor de Nederlandse staat betekent deze doorwerking enerzijds een nog steeds geldende positie van niet gedekolonialiseerde politieke overheersing van Curaçao en anderzijds een nog steeds levende tendens tot het uitsluiten van gelijkwaardige deelname aan de Nederlandse samenleving van de uit Curaçao afkomstige burgers die hun heil willen zoeken in Nederland als 'land van melk en honing'.

Voor de Curaçaose staat betekent de doorwerking van het slavernijverleden enerzijds een situatie van toenemende afhankelijkheid van Nederland als kolonisator en anderzijds een toenemend besef van de noodzaak tot het voeren van een beleid gericht op het feit dat wij zelf als burgers van Curaçao onze problemen beter kunnen oplosssen en beter weten met wie wij moeten samenwerken om voortgang te boeken in het proces van de totale en integrale emancipatie van Curacao.

Voor de de Yu di Kòrsou betekent deze doorwerking van het slavernijverleden dat er nog steeds syndromatische effecten aanwezig zijn. Syndromatische effecten die zich manifesteren als mentale slavernij en als een soort 'liefde-haat' verhouding met Nederland.

Resultaat hiervan zijn dan ook de verlammende effecten om de kracht en de motivatie te generen die nodig zijn om voortgang te boeken in het proces van de emancipatie van Curaçao.

Na de 387 jarige relatie van Curaçao met Nederland, die zeer langdurig getekend is door allerlei vormen van kolonialisme, zal er nu een doorbraak gemaakt moeten worden. Wij dienen nu te werken aan het opbouwen van een op gelijkheidheid gebaseerde samenwerkingsrelatie die meer en beter perspectief creëert voor Curaçao. Een modaliteit van leven en samenleven waarin de Curaçaose mens zich vrij, gelijk en gelijkwaardig voelt. Een manier van leven dat ertoe leidt dat de Curaçaose mens zich geroepen voelt om samen te werken en solidair te leven met zijn medemensen.

4. De impact van het Nederlandse slavernijverleden.

De deelnemers van de dialogen hebben verschillende soorten impacts aangegeven van de slavernij als onderdeel van het door de Nederlandse staat op Curaçao gehanteerde systeem van kolonialisme, neo-kolonialisme en nu zelfs re-kolonialisme. De impact van deze langdurige gijzelgreep of perfecte kolonisatorsgreep is indringend geweest op vrijwel alle aspecten van het leven en samenleven van de Curaçaose mens zoals onder andere de impact op ons self esteem, op de waardering van onze huidskleur, de impact op onze gezinsvorming en gezinsleven, zo ook de impact op onze attitude gekenschetst als 'krabbenmentaliteit', de impact op onze moedertaal Papiamentu, op ons saamhorigheidsgevoel, onze cultuur, onze muziek, de impact op onze beleefdheidsvormen, ons ecosysteem, onze grondpolitiek, onze bestuursstructuren, bestuursprocessen en bestuurswijzen, zo ook de impact op ons onderwijs en onze economie.
De kristallisatie van de op Curaçao gevoerde dialogen hebben geleid tot de volgende vormen van impacts:

1. **De politiek-bestuurlijke impact** De relatie tussen Nederland en Curaçao op politiek bestuurlijk niveau is gebasseerd op ongelijkheid. Er is op alle terreinen een deficit waarneembaar. Vele systemen die op Curacao gehanteerd worden op zowel politiek, bestuurlijk als met betrekking tot de rechtsorde zijn copie conform Nederland hier te lande overgenomen dan wel opgelegd. Hierbij gaat men voorbij aan de grote culturele verschillen die er zijn tussen deze twee gemeenschappen. Een duidelijk voorbeeld hiervan is het van Nederland letterlijk overgenomen Wetboek van Strafrecht. Dit brengt met name met zich mee dat een bepaalde etnische groep, concreet gezegd de zwarte Curaçaoënaar, de grote meerderheid vormt van de mensen die in de gevangenis opgesloten zijn, terwijl met name blanken vrijwel niet in de gevangenis terecht komen. Het verschil is beduidend zichtbaar en roept allerlei vragen op.
2. **De psychologische impact** Er zijn mensen die niet kunnen bevatten dat pijn en leed 200 jaar geleden gedaan aan mensen haar impact tot heden ten dage kan hebben op mensen van de huidige generatie. Experts aanwezig bij de dialogen hebben aangeduid dat het verleden weer tot leven kan komen in mensen van de huidige generatie door middel van onder andere het geheugen, het lichaam, DNA mutatie, opvoeding, onderwijs, de media en andere praktijken, instrumenten en systemen. Er bestaan tegenwoordig zeer veel wetenschappelijke studies omtrent deze materie voornamelijk over de manier waarop trauma en ongelijkheid van generatie op generatie overgedragen kunnen worden.
3. **De impact op onze collectieve identiteit:** De collectieve identiteit is het gevoel dat mensen ervaren bij een referentiegroep of samenleving te horen 'belonging'. De collectieve identiteit is van belang omdat het bepalend is voor ons gedrag, ons handelen, onze overtuigingen, onze manier van denken en onze manier van kijken naar de wereld. In de relatie van heersers en overheersten is de collectieve identiteit en dan vooral ook de ontwikkeling van de collectieve identiteit een factor van groot belang.

4. **De narratieve impact:** Vooral in verband met de bevrijdende intergeneratieve overdracht van het slavernijverleden is een juiste narratief van cruciaal belang. Het gaat daarbij immers om de verwerking van de eigen werkelijkheid op basis van het verleden.

Een juiste narratief kan immers helpen om anders naar problemen te kijken en om deze anders te benoemen. Het kan er toe leiden dat mensen nieuwe oplossingen ontdekken en het kan zijn dat mensen bepaalde syndromatische gebeurtenissen verwerken en kunnen loslaten; zoals onder andere uit de doorwerking van het slavernijverleden vloeiende stockholmsyndroom op de tot slaaf gemaakte mensen.

5. **De sociale impact:** Hierbij spreken wij van sociale en sociaal structurele impact. Het gaat hierbij om sociale hiërarchie, sociale gelaagheid en klasse onderscheid. Een ander aspect hierbij is de inkomstenverdeling en rijkdom gerelateerd aan ras, etniciteit en kleur. Ook leefpatroon speelt een rol voor wat betreft de sociale impact, met name de wijken en zônes waarin mensen wonen. Hierbij kan gewezen worden op het schrijnend verschil op Curaçao tussen Bàndabou, Bàndariba en de omgeving rondom Jan Tiel, een en ander gerelateerd aan klasse en ras. De sociale impact kan gerelateerd worden aan ongelijkheid en onrechtvaardigheid gestoeld op klasse, ras, kleur en etniciteit. Het gebrek aan bewustwording van de hardnekkige aanwezigheid van bovenvermelde systemen en ideologieën en de rol die zij in het dagelijks leven spelen is ook een belangrijk aspect gerelateerd aan de sociale impact. Zo ook de angst om deze systemen en ideologieën uit te dagen en te veranderen. Hierbij kan ook verwezen worden naar het gebrek aan voorbeelden van andere meer positieve en meer emancipatorische systemen en ideologieen.

6. **De culturele impact** Hierbij dient bijvoorbeeld gedacht te worden aan de teloorgang of complete verdwijning van verschillende Afrikaanse gewoontes, de acculturatie en creolisering, de overheersing van de Nederlandse taal in onder andere het onderwijs, in het bestuur, in zaken betreffende onze wetten en ons rechtssysteem en de gehele gezondheidszorg. Tengevolge van al het voorgaande zien wij dan ook hoe geïmporteerde ideeën, denkbeelden, theorieen en ideologieen van sterke en negatieve invloed kunnen zijn op voornoemde terreinen die goed beschouwd, vreemd zijn aan onze eigen manier van zijn en aan onze werkelijke behoeftes. Dit alles brengt sociaal culturele vervreemding met zich mee en bemoeilijkt de sociale cohesie.

5. Noodzakelijke aanbevelingen voor wat betreft de emancipatorische heling en herstel van de doorwerking van het slavernijverleden

De geschiedenis bestaat niet slechts uit feiten, maar het bevat ook tal van levenslessen welke ons aangeven waarom bepaalde ontwikkelingen zich hebben voorgedaan zoals zij zich verlopen hebben en wat er gedaan dient te worden om ongewenste herhaling in de toekomst te voorkomen, te vermijden en vooral om uit deze lessen inspiratie te halen voor voortgang en vooruitgang in onze ontwikkeling als mens en als natie.

De op Curacao gehouden dialogen hebben meer nog dan tevoren uitgewezen dat de zeer langdurige doorwerking van het Nederlands slavernijverleden nog steeds een syndromatische impact heeft op de Curaçaose mens en op de Curaçaose samenleving en dat deze bijzondere doorwerking primair in de relationele sfeer in Koninkrijksverband verholpen kan worden. Het gaat dan om acties die zowel door de Curaçaose mens en de Curaçaose staat als door de Nederlandse staat en het Koninkrijk der Nederlanden genomen moeten worden. Elk van deze actoren zal bij zich zelf in actie moeten treden maar vooral ook in relatie tot elkaar tot acties over moeten gaan. Concreet gaat het om relationele acties tussen de Curaçaose mensen onderling, tussen de Curaçaose mens en de Curaçaose staat, tussen de Curaçaose mens, de Nederlandse staat en het Koninkrijk. Maar ook acties in de relatie tussen Curaçao en Nederland en acties in de relatie tussen alle partners van het Koninkrijk. Hierbij is van essentieel belang een open, positieve, welwillende, creatieve en constructieve attitude bij alle hierboven vermelde actoren.

Als bijdrage aan het noodzakelijke proces dat moet leiden tot de realisering van een nieuwe modaliteit van leven en samenleven van de Curaçaose mens en van Curaçao als land, hebben de deelnemers aan de Curaçaose dialoog over de doorwerking van het Nedertlandse slavernijverleden de volgende aanbevelingen aangedragen, die uiteraard met de nodige ernst en zorgvuldigheid nader uitgewerkt en geconcretiseerd moeten worden:

1. Aanbeveling tot ontwikkeling van een nieuwe narratief met gelijkheid als uitgangspunt

Een cruciale boodschap uit de dialogen van Curaçao is het feit dat het Nederlandse slavernijverleden een essentieel onderdeel is van de gezamenlijke en gedeelde geschiedenis van Nederland, Curaçao en het Nederlands Koninkrijk. Aan dit besef moeten conclusies verbonden worden.
Overal in het Koninkrijk moet het bewustzijn van het gezamenlijke slavernijverleden 'mainstream' worden en gedragen worden door alle lagen van de samenleving van het Koninkrijk. Dit houdt in dat iedereen ongeacht zijn achtergrond, familiegeschiedenis en het deel van het Koninkrijk der Nederlanden waarvan hij burger is, het Nederlandse slavernijverleden en het kolonialisme als deel van zijn eigen geschiedenis moet gaan beschouwen.

Het slavernijverleden moet niet alleen het verhaal worden van de onderdrukkers of dat van de onderdrukten. Het moet primair het verhaal worden van de mensheid in zijn strijd tot overleven en waarbij soms fouten tegen de mensheid begaan worden. De mensheid in zijn geheel moet lering kunnen trekken uit zowel het verhaal van de slaven als uit het verhaal van de slavenhandelaars en het verhaal van de slavenhouders. Het gaat om het verhaal van het omgaan met belangentegenstellingen in de strijd om als mens te overleven.
In feite is dit ook al wat de Verenigde Naties hebben aangekondigd middels Resolutie 1514 en andere volgende resoluties van de Algemene Vergadering waarin kolonialisme en manifestaties van kolonialisme en de facto slavernij en slavenhandel, als misdaden tegen de mensheid zijn verklaard en veroordeeld.
Binnen deze kontekst moet bijvoorbeeld de strijd van Tula van 1795 niet worden gezien als een mislukking maar als een politieke strijd tegen het onrecht gepleegd tegen de mensheid en een strijd voor mensenrechten die jaren later door de Verenigde Naties werden verheven tot de internationaal geldende 'Rechten van de mens'. Artikel 1 van het Handvest van de Verenigde Naties stelt dat alle volken gelijk zijn. De gelijkheid van volkeren moet in feite als uitgangspunt dienen voor een nieuwe narratief over de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden met daarbij de typering van de werkelijke aard van de politieke strijd van Tula als een succesvol begin van een tot op heden nog niet afgerond emancipatieproces.
Aanbevolen wordt tot het creëeren van bewustwording door middel van een nieuw narratief met eigentijdse zienswijzen die van toepassing zijn in onze huidige Curaçaose samenleving.

2. Aanbevelingen tot remediëring van de syndromatische impact van het slavernijverleden

Het nieuwe narratief over ons gezamenlijke slavernijverleden heeft implicaties voor alle betrokken actoren. De Nederlandse staat en het Koninkrijk der Nederlanden zullen, als rechtsopvolgers van de sedert 1634 op Curaçao actieve politieke heersers, een daad moeten stellen om zo een opening te creëeren in het complexe proces van het helen van de syndromatische impact van het Nederlandse slavernijverleden op de Curaçaose mens en samenleving. Voor dit helingsproces zijn drie factoren van belang: de waarheidsvinding, de verzoening en de genoegdoening (*Truth,Reconciliation and Reparations TRR*). De combinatie van deze 3 factoren impliceert dat het helingsproces van de syndromatische impact van het slavernijverleden een tweerichtingsproces moet zijn waardoor het perspectief op daadwerkelijke heling groter wordt. Voorbeeld: Nederland biedt excuses aan en Curaçao geeft vergiffenis. Of, Nederland geeft enerzijds een genoegdoening om de emancipatorische ontwikkeling te bevorderen en Curaçao geeft anderzijds aan Nederland adviezen hoe Nederland om zou kunnen gaan met de doorwerking van het slavernijverleden in Nederland zelf, bijvoorbeeld in een slavernijcanon.

Een dergelijke wederzijdse benadering van waarheidsvinding, verzoening en herstel vergroot het perspectief op heling. Van belang is ook dat Nederland de eerste stap zet in dit helingsproces, door een concrete daad te stellen. De te stellen daad zijdens de Nederlandse staat en het Koninkrijk der Nederlanden moet dan opgevat worden als blijk van een nieuwe

attitude om op basis van gelijkheid en wederzijds respect te komen tot een gezonde en vruchtvolle samenwerking tussen alle partners van het Koninkrijk. Om het complexe en langdurige remedieringsproces aan te gaan moeten alle partners maar vooral de Nederlandse staat en het Koninkrijk der Nederlanden consistent een op de realisering van deze vruchtvolle samenwerkingsrelatie gerichte attitude ten toon stellen.

Dit kan beginnen met de volgende 4 daden van goede wil:

1. Het aanbieden van welgemeende excuses
2. Het stellen van een daad van genoegdoening, c.q. hertstel 'reparations'
3. Het rehabiliteren van TULA, als strijder voor vrijheid, gelijkheid en broederschap
4. Het serieus, oprecht en daadwerkelijk opstarten van het dekolonisatieproces conform het desbetreffende Decreet, de normen en regels van de Verenigde Naties.

Ad.2.1. Het aanbieden van welgemeende excuses

Van cruciaal belang in het helingsproces is het feit dat Nederland primair een waarheidsgetrouwe blijk dient te geven van de oprechte erkenning van de actieve rol die zij samen met de West Indische Compagnie gespeeld heeft in het Nederlandse slavernijverleden als integraal deel van het Nederlands West Indische kolonialisme, neo kolonialisme en rekolonialisme. Concreet gaat het om een blijk van erkenning van de pijn en het leed veroorzaakt door de Nederlandse staat en de WIC in de Transatlantische Handel, in het Transatlantische slavenvervoer, in het verhandelen van tot slaaf gemaakte Afrikaanse mensen vanuit Curaçao. Ook dient Nederland oprecht te erkennen dat zij een belangrijke rol gespeeld heeft in het tot stand brengen van een slavenmaatschappij op Curaçao, in het bevechten van de weerstand van de tot slaaf gemaakte mensen tegen de van hen ontnomen vrijheid. Erkenning van het Nederlandse aandeel in de op wrede en weerzinwekkende manier van martelen en doden van Tula en zijn medevrijheidsstrijders. Erkennen dat Nederland publieke afschrikkingsmodaliteiten geïntroduceerd en geïmpliceerd heeft om de bevolking van Curaçao te weerhouden om, in de geest van de politieke strijd van Tula, op te komen voor haar mensenrechten zoals onder meer vrijheid en gelijkheid. Ook dient de Nederlandse staat toe te geven dat zij subtiele obstructies geïmplementeerd heeft, om het door de nazaten van Tula en zijn medestrijders op Curaçao gevoerde lange proces om zich los te kunnen maken uit de greep van de mentale slavernij, onmogelijk te maken.

Het officieel openhartig aanbieden van excuses zal meer moeten zijn dan het uitspreken van 7 letters die samen het woord 'excuses' vormen.

Het aanbieden van excuses zal slechts zinvol zijn voor het helingsproces wanneer dit aanbod ervaren wordt als een welgemeende blijk van de erkenning en spijt van het leed, de pijn, het onrecht, de achterstelling, de armoede die aangedaan is aan de Curaçaose mens. Erkennen dat deze daden de emancipatorische ontwikkeling van de Curaçaose mens ernstig belemmerd hebben.

Gezien het belang van het kiezen van het juiste narratief wordt aanbevolen om een Koninkrijkscommissie in het leven te roepen, waarin in ieder geval ook vertegenwoordigers van Curaçao zitting hebben, met als taak, het aanbieden van welgemeende excuses goed en formeel voor te bereiden.

Ad.2.2. Het stellen van daden van genoegdoening, herstel, c.q. 'reparations'.

Behalve door het juiste narratief te hanteren is het ook wenselijk om daadwerkelijk gezamenlijk te werken om te komen tot een gezonde en vruchtvolle samenwerking tussen alle partners van het Koninkrijk. Een samenwerking gebaseerd op gelijkheid en wederzijds respect.

In dit geval van genoegdoening c.q. 'reparations' gaat het om verschillende vormen van acties en activiteiten die daadwerkelijk bijdragen aan de ontwikkeling van de partners van het koninkrijk om te komen tot die gezonde vruchtvolle samenwerking gebasseerd op gelijkheid en op wederzijds respect. Verschillende deelnemers aan de dialogen op Curaçao hebben geaccentueerd dat het bij deze genoegdoening niet in de eerste plaats gaat om een bedrag geld om het leed af te kopen, maar wel activiteiten, programma's en projecten die bijdragen aan de ontwikkeling van de emancipatie van de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving. Deze activiteiten hebben uiteraard hun prijskaartjes die dan ook door Nederland betaald dienen te worden. Wij denken dat daarover geen twijfel hoeft te bestaan.

De genoegdoening zal samen met het aanbieden van excuses een substantiële bijdrage moeten leveren aan het helingsproces en aan het herstel van de menselijke waardigheid van de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving.

Ad.2.3. Het rehabiliteren van TULA, als strijder voor vrijheid, gelijkheid en broederschap.

In een zeer uitgebreid onderbouwde brief aan de Minister President van het Koninkrijk der Nederlanden, Mark Rutte, zijnde de juridische rechtsopvolger van het koloniale bewind in 1795 op Curaçao, werd hem officieel gevraagd het daarheen te doen leiden dat Tula, de officiële Nationale Held van Curaçao gerehabiliteerd c.q. in ere wordt hersteld door de Nederlandse staat. Het Koninkrijk der Nederlanden is immers als juridische rechtsopvolger verantwoordelijk voor de onterechte veroordeling, de wrede mishandeling, het radbraken, de onthoofding en tenslotte het op een wrede, onmenselijke en onrechtvaardige wijze vermoorden van Tula.

Officieel is dit verzoek door Gouverneur Lucille George-Wout, namens de Koning in ontvangst genomen en doorgeleid aan de Nederlandse staat.Tot op heden heeft de Koninkrijksministerraad hierover nog niet een beslissing genomen. Tot ons aller spijt!

Een jaar na indiening van het verzoek stuurde de Minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties een brief aan Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut (PSHS) waarin zij zich verontschuldigt om het feit dat de reactie op het verzoek langer heeft geduurd dan aanvankelijk verwacht werd. Maar een antwoord op het zeer concrete verzoek van het PSHS werd echter niet gegeven. Deze handelswijze is in slechte aarde gevallen bij de deelnemers van de dialogen op Curaçao en werkt versterkend op het scepticisme dat er bij sommigen heerst ten aanzien van de ernst van de Nederlandse regering om daadwerkelijke gevolgen te verbinden aan de resultaten van de dialogen.

Reden dan ook waarom bij deze, met klem aanbevolen wordt om het uitgebreid onderbouwde verzoek tot rehabilitatie van Tula te honoreren. Na alle acties ondernomen op Curaçao is nu het moment aangebroken dat de Nederlandse staat de laatste stap zet om onze Nationale Held Tula te rehabiliteren, in ere te herstellen. De diverse nieuwe elementen en inzichten die in de loop der jaren deel zijn gaan uitmaken van het internationaal recht over slavernij, mensenhandel en dwangarbeid, maken het voor ons ondenkbaar dat het Koninkrijk der Nederlanden, tegendraads aan de vigerende waarden, normen en voorschriften van de internationale rechtsorde, blijft volharden in de incorrecte en onrechtvaardige veroordeling en moord van Tula door de Nederlandse staat.

Ad. 2.4. Het serieus, oprecht en daadwerkelijk opstarten van het dekolonisatieproces conform het desbetreffende Decreet, de normen en regels van de Verenigde Naties.

De meest impactante doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden vloeit volgens de deelnemers van de dialogen op Curaçao voort uit de onlosmakelijke verwevenheid van de door de Nederlandse staat op Curaçao geïntroduceerde en geïmplementeerde slavernijsysteem met het eveneens door de Nederlandse staat op Curaçao ingevoerde en gehandhaafde systeem van kolonialisme, neo-kolonialisme en nu zelfs, rekolonisatie. Gevolg van deze doorwerking is een syndromatische impact op de Curaçaose mens en op de Curaçaose samenleving. De impact van deze doorwerking heeft een verwarrende en verlammende werking op de ontwikkelingsinspanningen van Curaçao die moeten leiden tot haar emancipatie.

De remediering van deze syndromatische impact zal dan ook moeten geschieden in een serieus, oprecht proces van daadwerkelijk creëren van duidelijkheid over de werkelijke status van het dekolonisatieproces van Curaçao volgens de criteria van de internationale gemeenschap en vooral conform het desbetreffende decreet, de normen en regels van de Verenigde Naties.

De deelnemers aan de dialogen op Curaçao zijn van mening dat de doorwerking van de slavernij en het kolonialisme nog steeds geldend zijn op Curaçao en dat Curaçao nog niet gedekoloniseerd is vanwege onder andere:

- de niet op volledige dekolonisatie bedoelde uitspraken van Konigin Wilhelmina in haar radiotoespraak van 7 december 1942
- het in het verlengde van deze uitspraken korekte karakter van het in 1954 tot stand gekomen Statuut van het Koninkrijk der Nederlanden als zijnde slechts een regeling van de interne autonomie binnen het Koninkrijk
- de opmerking van rechter Luijks in het vonnis van 7 mei 2021 in de zaak Pro Soualiga Foundation tegen de Staat der Nederlanden waar de rechter expliciet opmerkt dat de staat der Nederlanden bevestigd heeft dat uit Resolution 945 (X) van 15 December 1955 van de General Assembly van de VN "slechts ten hoogste kan worden afgeleid dat de informatieverplichting van Artikel 73 onder e van Hoofdstuk XI van het Handvest van de VN niet langer geldt, maar nog wel de overige verplichtingen van Artikel 73 en 74, van Hoofdstuk XI van het Handvest van de VN, die onder a - d van deze bepaling zijn vermeld, en die derhalve nog steeds door de Staat der

Nederlanden nageleefd moeten worden." (UN Chapter XI. Declaration Regarding Non-Self-Governing Territories. Articles 73-74) De Nederlandse staat heeft ter zitting bevestigd dat naast deze resolutie er geen andere VN- resolutie bestaat over de status van het dekolonisatieproces van Curaçao bestaat.

- Het besluit van juni 2021 van het Internationaal Olympisch Comité (IOC) om afwijzend te beslissen om Curaçao de olympische status te geven omdat Curaçao niet beschouwd kan worden als een volledig gedekoloniseerd, souverein en onafhankelijk land.

Deze punten in aanmerking nemend staat het onmiskenbaar vast dat Curaçao nog steeds niet gedekoloniseerd is en dat de Nederlandse staat derhalve nog steeds moet voldoen aan de verplichtingen voorgeschreven in Hoofdstuk XI, Artikel 73 lid a tot en met d en Artikel 74 van het Handvest van de Verenigde Naties. Teneinde alle verwarrende onduidelijkheden te elimineren is door de deelnemers aan de dialogen op Curaçao de gedachte geopperd dat het wenselijk, juist en van nut zal zijn voor Curaçao, dat de Nederlandse staat de daad stelt om Curaçao op de lijst van Non-Self Governing Countries te plaatsen. Dit als serieus onderdeel van het helingsproces van de syndromatische impact van het Nederlandse slavernijverleden en het onlosmakelijk hiermee verbonden kolonialisme. Daarnaast dient er, zoals reeds vermeld, serieus, oprecht en daadwerkelijk gewerkt te worden aan het werkelijke dekolonisatieproces van Curaçao, zoals ook voorgeschreven in boven besproken Artikel 73, en wel lid 'b', betreffende onder andere het ontwikkelen van zelfbestuur (to develop self-government).

3. Aanbeveling om Museo Tula te verheffen tot een koninkrijksbreed gedragen en internationaal erkend Cultureel-Historisch immaterieel pareltje.

In de perceptie van de deelnemers aan de dialogen op Curaçao wordt Bándabou, en dan met name de slavernij te Bándabou, de slavernij rondom Landhuis Knip, de slavenopstand onder leiding van Tula, gezien als de bakermat van de weerstand en de strijd tegen het Nederlandse slavernijverleden en behoort Bándabou dan ook centraal te staan in het helingsproces van de syndromatische impact van het Nederlandse slavernijverleden op het leven en samenleven van de Curaçaose mens en de Curaçaose natie. Concreet betekent dit dat Plantage Knip, met daarin Museo Tula, moet blijven fungeren als de bakermat van het, in 1795 met de politieke strijd van Tula, begonnen emancipatieproces van de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving.

Plantage Knip, als deel van het Kenepa gebied, is gelegen in het westelijke deel van Curaçao, genaamd Bándabou, bestaat uit een uitgestrekt heuvelachtig gebied met een ruig en karakteristiek landschap. Het gebied is rijk aan menselijke cultuur en geschiedenis die waardevol geachte materiële kenmerken van Afrikaanse/Curaçaose cultuur uit het verleden behelzen, zoals monumenten, archeologische vondsten en verzamelingen. Naast materieel cultureel erfgoed is het gebied van Bándabou ook rijk aan cultuuruitingen zoals de praktijken, representaties, uitdrukkingen, kennis en vaardigheden die door de gemeenschap worden beleefd als erfgoed en hen een gevoel van identiteit, saamhorigheid en continuïteit geven.

Daarom behoort dit deel van Curaçao een integraal onderdeel te zijn van onze gemeenschappelijke verantwoordelijkheid van conservering en bescherming van het lokale materiële en immateriële culturele erfgoed conform het internationale verdrag van The

United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO) van 17 oktober 2003. Met de 3 in deze omgeving gesitueerde musea, wordt dit gebied dan ook beschouwd als een Zona Kultural-Históriko, Ekonómiko i Edukativo voor de emancipatorische ontwikkeling van Curaçao. De 3 musea die samen Xenepa Zona Kultural-Ekonómiko vormen zijn:

- Museo Kas di Pal'i Maishi: Kas di Pal'i Maishi is een traditioneel kleistenen huis met een rieten dak, dat ruim 130 jaar geleden is gebouwd. Het laat zien hoe de Afro-Curaçaose plattelandsbevolking woonde tot ongeveer 1950. De constructiewijze dateert van vóór 1700 en valt samen met de komst van de tot slaaf gemaakte Afrikanen. Binnen bevindt zich een klein museum met typische huishoudelijke attributen uit het verleden. Dit museum maakt deel uit van het Afro-Curaçaose erfgoed.
- Museo Kas di Vitó Valks: Kas di Vitó Valks is een monumentale vrijstaande eengezinswoning gelegen in de landelijk omgeving van Landhuis Kenepa. Kas di Vitó Valks was het woonhuis van de laatste landhuisopzichter ((Vitó) van Landhuis (Plantage) Kenepa, de heer. Johanes Valks. Landhuisopzichter is een heel bijzondere functie sinds de opzichter fungeerde als een schakel tussen de landhuiseigenaar en de slaven. Hoewel slavernij op 1 juli 1863 in de Nederlandse koloniën werd afgeschaft is de functie van Landhuisopzichter tot in de 20ste eeuw blijven bestaan waarbij de opzichter als schakel tussen de landhuiseigenaar en de plantagewerkers diende. Daarom is Kas di Vitó Valks rijk aan cultuur en geschiedenis die tot heden ten dage dagelijks middels een museale presentatie met toehoorders wordt gedeeld.
- Museo Tula: Museo Tula bevindt zich in Landhuis Kenepa en accentueert het Afrikaanse/Curaçaose erfgoed zoals omschreven in het volgende hoofdstuk. Bij het museum wordt de geschiedenis en het cultureel erfgoed van Curaçao tentoongesteld aan lokale en internationale bezoekers. Het museum wordt geacht een symbool te zijn van onze emancipatie.

De 'Zona Kultural-Históriko, Ekonómiko i Edukativo' van Bándabou is dan ook uitermate geschikt om het, met de driehoekspositie en interrelatie van bovenvermelde musea, te transformeren tot een erkende permanente herinnering voor de Curaçaose gemeenschap door middel van verkrijging, conservering en interpretatie van het tot het Afro Culturele behorende erfgoed vanaf de tijd van slavernij tot heden. Door restauratie en/of het belichten van diverse 'sites of memorie' (herinneringsplekken) zoals bijvoorbeeld de begraafplaats van tot slaaf gemaakten, de pos di trapi' (= trappenput) uit de 18de eeuw kan en dient deze 'Zona Kultural-Históriko, Ekonómiko i Edukativo' op een holistische manier ontwikkeld te worden zodat het de gemeenschap kan dienen als deel van het helingsproces van de syndromatische impact van het Nederlandse slavernijverleden op de Curaçaose mens en samenleving.

Om vorm te geven aan deze noodzakelijke mogelijkeid is sedert 18 mei 2007 op initiatief van de bewoners van Kenepa, Westpunt en Lagun in Landhuis Knip 'Museo Tula' opgericht. Museo Tula is een permanente instelling die de geschiedenis en het cultureel erfgoed van Curaçao ten toon stelt voor lokale en internationale bezoekers.

Op 1 juli 2013 riep de overheid van Curaçao, Museo Tula uit tot nationaal museum, waarbij de regering van Curaçao Museo Tula en het gehele gebied van Kenepa aangewezen heeft als materieel en immaterieel cultureel erfgoed indachtig het gestelde in respectievelijk de UNESCO Conventie van 1972 en 1973.

In november 2020 werd als blijk van waardering van de passie, het idealisme en vooral de inspanningen van de in Fundashon Museo Tula georganiseerde bewoners van bandabou door de 'General Assembly of the States Parties to the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage' van de UNESCO, officieel erkend en geaccrediteerd als NGO die adviserende diensten kan verlenen aan de 'Intergovernmental Committee for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage' op het gebied van de bescherming van zowel het materieel als immaterieel cultureel erfgoed.

Met inachtneming van de bevindingen van de diverse op Curacao gevoerde dialogen over de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden en de daarbij opgemerkte syndromatische impact welke niet bevorderlijkt werkt op de emancipatorische ontwikkeling van de Curaçaose mens en samenleving, wordt sterk aanbevolen om de 'Zona Kultural-Históriko, Ekonómiko i Edukativo' te verheffen tot het materieel en immaterieel pareltje van Curaçao dat als cultureel-historisch, toeristisch-economisch en educatief centrum kan dienen in het remediëringsproces van de syndromatische impact van het Nedetrlandse slavernijverleden. Een pareltje als instrument om bij te dragen aan de ontwikkeling van het collectief geheugen en de collectieve identiteit van de Curaçaose mens en natie op weg naar haar uiteindelijke emancipatie.

4. Aanbevelingen tot erkeninning van Papiamentu als basistaal van het Koninkrijk der Nederlanden en tot opname hiervan in het Europees Manifest voor talen van minderheden of regionale talen.

Zoals reeds eerder is gesteld is door de deelnemers aan de Curaçaose dialoogtafels vastgesteld dat de grondslag van de huidige Curaçaose samenleving een direct voortvloeisel is van de Nederlandse Transatlantische Slavenhandel: "Waren zij niet daar, dan waren wij nu niet hier". De ontworteling van de Afrikaanse mens uit de diverse traditionele Afrikaanse gemeenschappen en samenlevingsvormen met hun eigen levenswijzen, talen, culturen en gewoonten en hem/haar gedwongen te vervoeren naar het eiland Curaçao heeft het noodzakelijk gemaakt dat vanuit de urgentie tot samen te leven, tot acculturatie en zelfs tot overleven, Papiamentu is ontstaan. Ondanks de vele en langdurige tegenwerking door de Nederlandse staat heeft Papiamentu zich geëmancipeerd tot een van de basistalen in het Koninkrijk der Nederlanden.

Papiamentu zal dan ook erkend en gewaardeerd moeten worden als belangrijk instrument in alle facetten en dimensies van het acculturatieproces van de Curaçaose mens en samenleving.

Op 15 april 2010 leidde het emancipatieproces van de Papiamentu zelfs tot acceptatie in de Tweede Kamer van het Nederlandse Parlement van de motie Sulbaran om Papiamentu samen met het Fries, het Engels en het Nederlands op te nemen in het Statuut als de consititutionele basisregeling voor het hele koninkrijk.

Ook zal Nederland het verzoek van de op Aruba, Bonaire, Curaçao en in Nederland actieve organisaties aan de Nederlandse staat om Papiamentu in het Europees Manifest voor talen van Minderheden of regionale talen op te nemen, moeten honoreren.

Tenslotte wordt aanbevolen als deel van een koninkrijksbeleid ter bevordering van respect, waardering, goed en maximaal gebruik van Papiamentu, een 'Platform voor talen van het Koninkrijk' op te richten. Dit platform kan instrumenteel zijn om het daarheen te doen leiden dat het mogelijk wordt om Papiamentu te kiezen als extra vak op scholen in het Europese deel van het Koninkrijk, net zoals in de jaren 80 van de twintigste eeuw reeds mogelijk was.

5. Aanbeveling voor een koninkrijksinstituut voor het koloniaal en slavernijverleden

Ons slavernijverleden is een erfgoed dat ons hele koninkrijk aangaat en dient daarom op een duurzame manier gedragen te worden binnen het koninkrijk. De aandacht voor dit gezamenlijk verleden moet meer dan een eenmalige spijtbetuiging, de totstandkoming van een herdenkingsmonument, de organisatie van sociaal culturele evenementen of festiviteiten of de productie van educatief materiaal, zijn. Het gaat in eerste instantie om een breed gedragen en duurzaam bewustwordingstraject dat gekoppeld is aan onderzoek en onderwijs.
Om dit te realiseren moet een nieuw narratief komen aan de hand van nieuw onderzoek, het rechttrekken van structurele onevenwichtigheden en contemporaine interpretaties over de complexiteit van het slavernijverleden. Een Koninkrijksinstituut voor het Koloniaal en Slavernijverleden dient een beleid hierover uit te voeren.
Alle landen van het koninkrijk zullen gelijkwaardig inspraak hebben met deels een eigen budget en gedeelde gezamenlijke middelen. Het instituut moet toezien op de uitvoering, maar ook uitgaan van een integrale aanpak, onderzoek stimuleren en toezien op het behoud en bescherming van het erfgoed. Het uiteindelijke doel is om een onderbouwd bewustzijn te creëeren dat eigentijds is en blijft.

6. Aanbeveling met betrekking tot de verankering van slavernij als deel van kolonialisme in het onderwijs

Uitgaande van het besef dat het Nederlandse slavernijverleden een essentieel deel is van het gedeelde slavernijverleden van alle landen van het Koninkrijk der Nederlanden, wordt aanbevolen om eenzijdige eurocentristische interpretaties van dit Nederlands slavernijverleden te voorkomen . Aanbevolen wordt stappen te ondernemen om uitgaande van een soort Koninkrijkscurriculum voor het vak geschiedenis in koninkrijksverband, het onderwijsmateriaal te ontwikkelen met betrekking tot het Nederlandse slavernijverleden als integraal onderdeel van het Nederlands kolonialisme en dit materiaal te implementeren op alle onderwijsinstellingen in het koninkrijk, ongeacht het leerniveau.
Het blijkt ook dat in het geschiedenisonderwijs op de scholen heel weinig over slavernij onderwezen wordt als integraal deel van het kolonialisme en dat het materiaal dat

onderwezen wordt, ook zeer vertekend is. Er dient derhalve onderzoek gedaan te worden naar de lesmethoden van het funderend en voortgezet onderwijs voor wat betreft het geschiedenisonderwijs. Daarnaast zou men met lesmethoden moeten komen die de leerlingen aanmoedigen om kritisch na te leren denken over deze thema's en ook over actuele kwesties, zoals racisme en compensatie voor historisch aangedane leed.
Het ontwikkelen van lesmateriaal op het gebied van slavernij en slavernijverleden dient in samenwerking plaats te vinden tussen relevante experts en stakeholders in het onderwijs en de historische wetenschappers, teneinde kwaliteitsverbetering van het geschiedenisonderwijs te bewerkstelligen.

7. Aanbevelingen voor een actieve grondpolitiek

Het is duidelijk merkbaar dat ook met betrekking tot het grondgebied van Curaçao in de beleving van de deelnemers aan de dialogen, de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden ingrijpende effecten heeft. Er is zelfs sprake van een zodanige impact dat gesteld kan worden dat heden ten dage Curacao beschouwd kan worden als een land zonder territorium.
De eerste bewoners van Curaçao, de Indios Caquetios of Curacaos, hanteerden als principe dat niemand eigenaar kan zijn van de grond, noch van de wind, noch van de zee. Na de verovering van Curaçao op de Spanjaarden in 1634, verklaarde de West Indische Compagnie zich eigenaar van alle terreinen van het eiland Curaçao. In de loop der jaren werden steeds meer terreinen in eerste instantie in bruikleen gegeven aan ambtenaren, militairen en plantagehouders. Door slechte controle, gebrek aan grondkaarten en gebrek aan zicht en overzicht werden er steeds meer en meer terreinen van Curaçao in beslag genomen door de niet tot slaaf gemaakten.

De situatie liep zelfs zo uit de hand dat in 1709 de WIC-directeur Abraham Beck, rapporteerde dat in de periode van 1634 tot 1708 reeds 75% van de WIC-terreinen, door particulieren 'gestolen' waren. Pogingen van de WIC om deze terreinen terug te krijgen lukte niet waarna de WIC besloten heeft een soort belasting te gaan heffen van degenen die zonder toestemming terreinen haden ingenomen.

In 1863 werden diverse slavenhouders niet alleen met geld mar ook met terreinen gecompenseerd voor de afschaffing bij wet van de slavernij.

Deze situatie leidde ertoe dat in 1995 in de Eilandsraad van Curaçao kon worden vastgesteld dat op dat moment nog slechts 40% van de grond van Curaçao in handen van de overheid was. Eigenlijk had dit percentage veel kleiner moeten zijn omdat de Shell bij haar vertrek uit Curacao in 1985 ongeveer 10% aan terreinen aan de overheid van Curacao heeft teruggegeven.

De irritaties over de als gevolg van deze ontwikkeling ontstane schaarste aan terreinen op Curaçao zorgen er voor dat elke discussie om deze situatie te regelen middels bijvoorbeeld een soort 'grondbedrijf' resulteert in een maatschappelijke onhaalbare poging.

Volgens de deelnemers van de dialogen wordt dan ook aanbevolen tot een actieve grondbeleid dat mogelijk maakt dat de overheid van Curaçao, als de democratische vertegenwoordiging van het Curaçaose volk, eigenaar wordt van meer terreinen van het grondgebied van Curaçao en niet middels constructies als bijvoorbeeld een 'grondbedrijf' dat uiteindelijk zal resulteren nog meer terreinen in particuliere handen.

8. **Aanbevelingen tot de bescherming van het slavernijverleden door middel van het naleven van wetten en verdragen**

Beleidsmatig implementeren van wetten en verdragen, die het slavernijverleden behouden en beschermen in alle landen en deelgebieden van het koninkrijk, en die ook toezien op hun naleving en handhaving. Het gaat hierbij om de volgende wetten en verdragen:

- Erfgoedverordening, waaronder opname van bescherming van cultuurhistorische collecties (roerende goederen). De Erfgoedverordening dient de huidige Monumentenverordening te vervangen.
- Verordening ter bescherming en behoud van het Immaterieel Erfgoed (ICH).
- Het Europees Verdrag inzake de bescherming van het archeologisch erfgoed (1992) bekend als het Verdrag van Malta (Valletta).
- Het Verdrag inzake de bescherming van het immaterieel cultureel erfgoed (2003)
- Het Europees landschapsverdrag (2000) bekend als het Verdrag van Florence.
- Het Overeenkomst betreffende de bescherming en de bevordering van de diversiteit van cultuuruitingen (2005).
- Het Europees Verdrag inzake de waarde van cultureel erfgoed voor de samenleving (2005), bekend als het Verdrag van Faro dat cultuurparticipatie bevordert en de sociale waarde van erfgoed benadrukt.
- Het Overeenkomst inzake de middelen om de onrechtmatige invoer, uitvoer en eigendomsoverdracht van culturele goederen te verbieden en te verhinderen (1970).

9. **Aanbevelingen voor het stimuleren van niet-eurocentrisch onderzoek**

Voor de ontwikkeling van het collectief geheugen en collectieve identiteit is gedegen onderzoek noodzakelijk. De thema's slavernij en slavernijverleden zijn op Curaçao voor een groot deel nog steeds het onderzoeksdomein van wetenschappers die buiten ons land wonen en werken. Aan de ene kant wordt hierdoor een belangrijk deel van de geschiedenis ontbloot, doch vaak wordt dit nog steeds vanuit een Eurocentrisch oogpunt belicht, met meer aandacht voor Nederlandse vraagstukken en gevoeligheden. Lokaal bezien, lijkt het alsof er nog relatief weinig belangstelling is voor de eigen geschiedenis.

In dit verband wordt aanbevolen om een groep terzake deskundigen van Curaçaose origine op te dragen om de geschiedenis van Curaçao te schrijven vanuit de optiek van de slavernij

als integraal deel van het proces van kolonialisme, neo-kolonialisme en re-kolonialisme in de Curaçaose context.

Er zijn nog veel vraagstukken met betrekking tot slavernij en slavernijverleden die nog gedegen onderzoek vergen. Sommige van deze thema's zijn herhaaldelijk tijdens de dialoogsessies naar voren gebracht. Het betreft onder andere de volgende vraagstukken:

- Duurzame relaties tussen mannen en vrouwen in de slavenmaatschappij.
- Spiritualiteit.
- Het leven van slavenkinderen.
- Doorwerking van de slavernij.
- De verschillende vormen van verzet.
- Slavernij op Curaçao in relatie tot de rest van het Caraibisch gebied.
- Seksualiteit in al haar vormen en schakeringen.
- De relatie tussen Afrika en Curaçao (cultuur, zowel materieel als immaterieel).
- Hoe om te gaan met het slavernijverleden in het onderwijs, bijvoorbeeld wat is de beste wijze om een gevoelig onderwerp als slavernij te behandelen en hoe dient men om te gaan met de spanningen en (soms extreme) standpunten die zich hierbij kunnen voordoen.
- Verder onderzoek naar bestaande orale bronnen. Dit behelst onder andere gesprekken en interviews die in het verleden zijn gehouden met mensen over slavernij, slavernijverleden en de periode na de afschaffing van de slavernij. Belangrijke bronnen van informatie zijn de radioprogramma's die in het verleden zijn gehouden door de zenders Radio Hoyer (http://www.audioarcheologie.nl/), Radio Curom/Z-86, Radio Caribe en het televisieprogramma 'Kachu' van Telecuraçao.

10. Aanbevelingen tot het opzetten van een Modern Technologisch Data, Documentatie, Informatie Voorziening', met de benodigde capaciteitsopbouwing.

In essentie was bedoeling van de, sedert 1795, door de Nederlandse staat consistent gevoerd beleid om de politieke strijd van Tula en zijn medestrijders te criminaliseren en om de ware aard te verzwijgen, om uiteindelijk het collectief geheugen van de Curaçaose mens te verstillen en teniet te doen. In verband met de noodzakelijke remediëring van de syndromatische impact van het Nederlandse slavernijverleden, wordt consistente en coherente serieuze waarheidsvinding over met name het politiek karakter van de vrijheidsstrijd van Tula, is een belangrijke stap in het proces om de impact van het Nederlandse slavernijverleden te verhelpen en hierdoor een basis te leggen voor de voortzetting van de door Tula begonnen strijd voor de emancipatie van de Curaçaose mens, samenleving en natie.

Belangrijke voorwaarde van deze waarheidsvinding is dat het als betrouwbaar en aanvaardbaar wordt beschouwd door de Curaçaose mens als de belangrijkste

belanghebbende. Waarheidsvinding moet leiden tot een voor elke betrokken actor passende interpretatie van de werkelijkheid. Op basis hiervan wordt het mogelijk voor de betrokken actoren om tot verzoening en genoegdoening te komen.

Het komen tot waarheidsvinding is echter afhankelijk van de beschikbaarheid van en de toegankelijkheid tot belangrijke informatie die bepalend is voor de werkelijkheid. Vooral in een zodanig gevoelige en complexe aangelegenheid als de doorwerking van het slavernijverleden op het heden is het van cruciaal belang dat elke betrokken actor voldoende mogelijkheid geboden wordt om toegang te krijgen en gebruik te maken van de voor hem/haar relevante informatie. In dit verband is het dan ook begrijpelijk dat de deelnemers aan de dialogen op Curaçao telkenmale sterk hebben aangedrongen op 'niet-eurocentrisch onderzoek' .

Aanbevolen wordt om te komen tot een modaliteit die mogelijk moet maken dat elke actor in het uiterst complexe dossier van het Nederlandse slavernijverleden in staat kan zijn om genoegzaam te kunnen werken aan deze waarheidsvinding. Gefragmenteerd is er in diverse vormen veel informatie beschikbaar zoals bijvoorbeeld onderzoeksresultaten, poëzie, proza, theaterstukken, boeken, documenten, beleidsstukken, films, radioprogramma's, conferenties, biografieën, organisatieprofielen , websites, blogs en Facebookpagina's. Veel informatie die elk een stukje bijdraagt aan de waarheidsvinding die zo noodzakelijk is in het herstelproces van de doorwerking van het slavernijverleden.

Dankzij de stand van zaken van de moderne technologie bestaat er de mogelijkheid om een dergelijke voorwaarde te creëeren waar elke betrokken speler zelfstandig kan bijdragen aan het documenteren, archiveren, registreren en ontsluiten van alle relevante informatie en vooral ook waar elke betrokken actor op elk moment en van welke geografische plek dan ook toegankelijkheid tot deze informatie kan krijgen om nader te onderzoeken, te interpreteren, te verspreiden en erover in gesprek te gaan. Alle betrokken spelers bij de doorwerking van het Nederlands slavernijverleden zullen moeten beseffen een gezamenlijke verantwoordelijkheid te hebben om bij te dragen aan het totstandkomen van een dergelijke informatie-centrum. Het niet voorzien in een dergelijke modaliteit zal leiden tot handhaven van de uit de slavernij, het kolonialisme , neo-kolonialisme en rekolonialisme voortvloeiende ongelijkheid en onvrijheid en vooral tot het in stand houden van het syndromatisch effect van het slavernijverleden.

Aanbevolen wordt op koninkrijksniveau een 'task-force' in te stellen die voor alle betrokken partijen een gemakkelijk toegankelijk Modern Technologisch Data, Documentatie, Informatie Voorziening moet opzetten en beheren. Uiterst belangrijk is ook dat deze task-force als taak krijgt om te werken aan een voorstel voor de capaciteitsopbouw van alle betrokken partijen om bij te dragen en gebruik te maken van dit systeem.

11. Aanbeveling ten aanzien van het uitvoeren van een motie in de Tweede Kamer voor het uitroepen van het jaar 2023 als Koninkrijksherdenkingsjaar van het gezamenlijke slavernijverleden

Gezien de algemeen beleefde perceptie op Curaçao dat er onmiskenbaar sprake is van een slavernijverleden als deel van de gezamenlijke Koninkrijksgeschiedenis en dat het

slavernijverleden ons als Koninkrijkpartners bindt, wordt aanbevolen dat de Nederlandse staat het daarheen doet leiden dat de op 2 juli 2020 door de Tweede Kamer aangenomen motie, waarin de regering wordt verzocht om van het Jaar 2023 een herdenkingsjaar te maken waarin de afschaffing van de slavernij breed wordt herdacht, zodanig uitgevoerd wordt, dat het jaar 2023 een Koninkrijksherdenkingsjaar wordt, waarin de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden op het heden en de toekomst, centraal staat.

Aanbevolen wordt om voor de voorbereiding en programmering van dit Koninkrijksherdenkingsjaar een koninksrijkscommissie te benoemen, waarin alle partners van het Koninkrijk een vertegenwoordiger kunnen aanwijzen.

Een dergelijke daad van de Nederlandse staat zal ongetwijfeld van substantiële betekenis zijn, in het noodzakelijke helingsproces van de syndromatische impact van het Nederlandse slavernijverleden, dat wijd en diep door de deelnemers aan de Curaçaose dialoogtafels besproken en gekarakteriseerd is als zeer diep ingrijpend op de Curaçaose mens en samenleving.

6. Epiloog

Met satisfactie en bewondering kijk ik terug op de afgelopen weken van het voeren van intensieve dialogen over de doorwerking van het Nederlands slavernijverleden op Curacao. De spontane en serieuze bereidheid tot deelname aan deze dialogen heeft onmiskenbaar aangetoond dat de doorwerking van het Nederlandsslavernijverledenaanwezig actief is. Bewonderingswaardig is dat uit de dialogen op Curacao met de nodige consistentie het besef gebleken is dat alle betrokken nazaten van dit slavernijverleden tot actie over zullen moeten gaan willen wij daadwerkelijk en duurzaam komen uit de syndromatische situatie waarin de Curacaose mens en de Curacaose samenleving is geraakt, als gevolg van de introductie en implementatie van de transatlantische slavernij als onlosmakelijk deel van het kolonialisme, neokolonialisme en de re-kolonialisatie.

Bemoedigend was om bij de deelnemers van de dialogen de aanwezigheid van een grondhouding te constateren dat wij overlevenaars zijn en géén slachtoffers. Wij zullen de strijd van onze nationale held Tula, zijnde een pionier van de strijd voor mensenrechten zoals deze uiteindelijk door de Verenigde Naties in 1948 als algemeen geldend voor de internationale gemeenschap is geproklameerd, moeten continueren. De dialogen hebben uitgewezen dat bij de deelnemers op Curacao de noodzaak leeft om op basis van gelijkwaardigheid met alle betrokkenen van het Koninkrijk der Nederlanden de strijd te continueren om te komen tot een modaliteit van leven en samenleven op Curacao om de syndromatische greep los te laten en de emancipatie van Curacao op den duur te realiseren.

Het is nu aan ons allen van het Koninkrijk der Nederlanden het daarheen te doen leiden dat het resultaat van deze dialogen niet blijft steken in slechts een rapport dat in de lade van vergetelheid verzeilt raakt

Curacao 1 juli 2021
Gilbert Felix Bacilio
Coordinator Curacao

6. Epiloog

Met voldoening en bewondering kijk ik terug op de afgelopen weken van het voeren van intensieve dialogen over de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden op Curaçao. De spontane en serieuze bereidheid tot deelname aan deze dialogen heeft onmiskenbaar aangetoond dat de doorwerking van het Nederlandse slavernijverleden actief aanwezig is. Bewonderingswaardig is dat uit de dialogen op Curaçao met de nodige consistentie het besef gebleken is dat alle betrokken nazaten van dit slavernijverleden tot actie over zullen moeten gaan willen wij daadwerkelijk en duurzaam geraken uit de syndromatische situatie waarin de Curaçaose mens en de Curaçaose samenleving is geraakt, als gevolg van de introductie en implementatie van de slavernij en de Transatlantische slavenhandel als onlosmakelijk deel van het kolonialisme, neokolonialisme en de rekolonisatie.

Het was bemoedigend om bij de deelnemers van de dialogen de aanwezigheid van een grondhouding te constateren dat wij overlevenaars zijn en géén slachtoffers. Wij zullen de strijd van onze nationale held Tula, zijnde een pionier van de strijd voor mensenrechten zoals deze uiteindelijk door de Verenigde Naties in 1948 als algemeen geldend voor de internationale gemeenschap is uitgeroepen, moeten voortzetten. De dialogen hebben uitgewezen dat bij de deelnemers op Curaçao de noodzaak leeft om op basis van gelijkwaardigheid met alle partners van het Koninkrijk der Nederlanden de strijd voort te zetten om te komen tot een modaliteit van leven en samenleven op Curaçao om de syndromatische greep los te laten en de emancipatie van Curaçao op den duur te realiseren.

Het is nu aan ons allen van het Koninkrijk der Nederlanden het daarheen te doen leiden dat het resultaat van deze dialogen niet blijft steken in slechts een rapport dat in de lade van vergetelheid verzeild raakt.

Curaçao 1 juli 2021.
Gilbert Felix Bacilio
Coördinator Curaçao

7. Woord van dank

Hierbij uit ik mijn oprechte dank aan allen die hun waardevolle bijdrage hebben geleverd aan de realisering van dit voor Curaçao zeer belangrijk project

Frits Goedgedrag voor het in mij gestelde vertrouwen en die steeds klaar stond met hetzij steun of advies.

Het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden onder voorzitterschap van mevr. Dagmar Oudshoorn, voor de leiding van dit grootschalig project en de steun die dit Adviescollege ons gedurende dit traject geboden heeft.

Speciale dank aan het Plataforma Sklabitut i Herensha di Sklabitut voor steun en advies. Een zeer speciaal en welgemeend gebaar van dank gaat uit naar Henri Vijber voor zijn waardevolle adviezen en zeer belangrijke, niet aflatende steun gedurende het hele proces, voornamelijk voor zijn hoogwaardige inzet bij het opstellen van dit rapport.

Een speciale dankwoord aan Danoûtah Elisabeth voor haar voortreffelijke secretariaat werkzaamheden en steun in hoogte en dieptepunten.

Zo ook wil ik mijn welgemeende dank betuigen aan de twee moderatoren Dudley Lucia en Eugene Maduro en de twee rapporteurs Peter Jordens en Nifa Ansano voor het werk dat zij op professionele wijze hebben geleverd.

Een goed woord en een warme geste van dank aan de directeur van SEFBA , Arminda Elizabeth en haar energieke medewerkers, de Unidat di Bario en Mirushka Leito van de Stichting Breathe 7/27.

Zonder de waardevolle inzet van de deelnemers aan de vijf dialoogtafels, lag dit belangrijke rapport nu niet voor U op tafel. Mijn oprechte dank aan ieder van hen.

Rest mij het genoegen uit te spreken dat wij allen gedurende de dialoog met experts op 11 juni 2021 ervaren hebben, toen de Voorzitter van het Parlament van Curaçao, mevr. Charetti America Francisca, ons met haar bezoek vereerde. Wij danken haar hartelijk voor deze voor ons zeer belangrijke geste.

Chapeau!

Mashá mashá dank!

Gilbert Bacilio
Coördinator Curacao

Geraadpleegde belangenorganisaties

Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis NiNsee

Het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee) is een kenniscentrum dat kennis verzamelt, beheert en ontwikkelt over de geschiedenis van het trans-Atlantische slavernijverleden en het koloniale verleden. Ook organiseert het NiNsee de jaarlijkse landelijke herdenkingsactiviteiten. Het NiNsee is één van de eerste netwerken in Nederland die zich publiekelijk profileert en hard maakt voor het transparante verhaal over de volledige geschiedenis van het trans-Atlantische slavernijverleden en de koloniale geschiedenis van Nederland.

Het NiNsee streeft ernaar dat alle Nederlanders op de hoogte raken van het Nederlandse slavernijverleden. Daartoe verzamelt, beheert en ontwikkelt het NiNsee kennis en deelt interpretaties en verbeeldingen rond de gedeelde geschiedenis van het trans-Atlantische slavernijverleden en van de Nederlandse koloniale periode. Deze kennis, interpretaties en verbeeldingen wil het NiNsee zoveel mogelijk delen en verspreiden onder een breed publiek in Nederland om op basis van gelijkwaardigheid bij te dragen aan een fundament voor een gedeelde toekomst voor de hele Nederlandse samenleving.

Landelijk Platform Slavernijverleden

De stichting is een bundeling van verschillende groeperingen die zich ijveren voor de ontwikkeling van het historisch bewustzijn met betrekking tot het Nederlands slavernijverleden. Het is de motor achter de realisatie van het ‘Nationaal Slavernijmonument’ en de totstandkoming en juridische oprichting van het nationale instituut NiNsee. Ook bood het platform de petitie ‘Sporen van Slavernij’ aan aan de leden van de vaste Tweede Kamercommissie Binnenlandse Zaken op 3 juli 1998.

De organisatie werkt toe naar het afsluiten van het Nederlandse slavernijdossier. Hiervoor moeten ‘Reparations’ worden gerealiseerd. Belangrijke pijlers van deze ‘Reparations’ zijn erkenning, rechtvaardigheid en ontwikkeling vanuit het perspectief van de nazaten van de slachtoffers van het Nederlandse slavernijverleden. Hierbij ontwikkelt de organisatie zich als ‘hét (inter)nationaal actiegerichte symbool op het gebied van verwerking en herdenking van het Nederlandse slavernijverleden’. Het platform is actief op lokaal, provinciaal, nationaal, regionaal en internationaal niveau.

Ocan

Stichting Ocan is een landelijke (vrijwilligers)organisatie zonder winstoogmerk. De organisatie houdt zich bezig met projecten en activiteiten gericht op positieverbetering en belangenbehartiging van Caribische Nederlanders en aanverwante doelgroepen in het Koninkrijk der Nederlanden. De werkzaamheden zijn gericht op verschillende gebieden zoals: advocacy, armoedebestrijding, talent- en persoonlijke ontwikkeling, arbeidsmarktparticipatie, ondernemerschap, opvoedingsondersteuning, bestrijden van discriminatie en racisme, (geestelijke) gezondheidszorg, evenementen en dialoogbijeenkomsten over relevante thema’s. Stichting Ocan biedt een platform waarop alle Caribische Nederlanders en aanverwante doelgroepen kunnen samenwerken om hun ambities en doelstellingen te realiseren voor henzelf en voor de gemeenschappen. Ocan is de cruciale speler om

Caribische Nederlanders en aanverwante doelgroepen in staat te stellen hun volledige potentieel te benutten in het Koninkrijk der Nederlanden en daarbuiten.

Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland

Het Kenniscentrum Immaterieel Erfgoed Nederland (KIEN) is het landelijk instituut in Nederland voor de cultuur van het dagelijks leven en het immaterieel erfgoed. KIEN stelt zich ten doel volkscultuur en immaterieel erfgoed te versterken. Het brengt het Verdrag ter Bescherming van het Immaterieel Cultureel Erfgoed van de Unesco in praktijk. Het ontplooit activiteiten gericht op behoud, beheer en ontwikkeling van (kennis over) het immaterieel erfgoed in Nederland. Het adviseert overheden over volkscultuur en immaterieel erfgoedbeleid en stimuleert het debat daarover. Het KIEN valt onder het Nederlands Openluchtmuseum in Arnhem. Bestuur en toezicht zijn daarom gelijk aan het museum.

The Black Archives

The Black Archives is een historisch archief en cultureel centrum waar mensen terecht kunnen voor inspirerende gesprekken, inhoudelijke activiteiten en boeken vanuit zwarte en andere perspectieven die elders vaak onderbelicht blijven. The Black Archives wordt gedragen door de organisatie New Urban Collective. De missie van de organisatie is om nieuwe perspectieven aan de geschiedschrijving en sociale wetenschappen toe te voegen door alternatieve methodologieën te gebruiken en vanuit een kritisch perspectief te schrijven: dat wat niet verteld wordt, wordt vergeten. Doel is de zichtbaarheid vergroten van deels ‘onzichtbare’ geschiedenis en het naar voren brengen van verhalen. The Black Archives valt formeel onder stichting New Urban Collective (NUC). NUC is in 2011 opgericht als vereniging voor zwarte studenten en studenten van kleur o.a. vanuit het gebrek aan diversiteit en zwarte perspectieven in het onderwijs en andere delen van de maatschappij.

Kick Out Zwarte Piet

Kick Out Zwarte Piet (KOZP) is een collectief en bestaat uit ouders, dichters, kunstenaars, leerkrachten, studenten, academici, bloggers, filmmakers en historici. KOZP streeft de afschaffing van de traditionele zwarte Piet na. KOZP is één van de organisaties die valt onder de Stichting Nederland Wordt Beter. Deze stichting richt zich op een toekomst zonder racisme en uitsluiting en is van mening dat dit alleen bereikt kan worden door het erkennen van de invloed die het koloniale en slavernijverleden heeft op de huidige samenleving en op alle Nederlanders. De stichting zet zich in voor meer kennis over de gevolgen van het koloniale en slavernijverleden van Nederland, een inclusief Sinterklaasfeest zonder racistisch stereotype en een nationale herdenking van het koloniale- en slavernijverleden. Stichting Nederland Wordt Beter streeft ernaar om zichzelf in 2025 op te heffen ervan uitgaande dat haar doelstellingen voordien behaald zijn.

Initiatief Museale Voorziening (gemeente Amsterdam)

De gemeente Amsterdam verkent de mogelijkheden tot de oprichting van een Museale Voorziening in de hoofdstad. Met dit initiatief wil de gemeente het slavernijverleden voor de Nederlandse bevolking zichtbaar maken. Het is een verkenning naar het bijbehorende verhaal, hoe deze te vertellen en de locatie van de museale voorziening dat wordt gezien als een middel om het verleden te laten zien en de doorwerking daarvan op het heden. De tijdshorizon is lang, de opbouw kent negen fases. Het

initiatief zit nu in fase 1, die loopt af in 2022. Daarna wordt een kwartiermaker aangesteld en wordt helder wat uit de verkenning is gekomen om daarmee het proces verder in te richten.

ProFor

Stichting ProFor levert een bijdrage aan de versterking van het zelfbeeld en de maatschappelijke positie van de etnische minderheden in Nederland, in het bijzonder van Antillianen, Arubanen en Spaanstaligen. De missie van ProFor is het bevorderen van de emancipatie en participatie van groepen met een achterstand, met name etnische groepen. De visie hierbij is: 'gemeenschappen moeten en willen zelf de belangrijkste actor zijn bij het opheffen van achterstanden en het oplossen van problemen'. Zij kunnen zelf het beste de knelpunten benoemen en de manier om die op te lossen. De rol van ProFor is om hierbij professionele ondersteuning en begeleiding te bieden. De wens tot behoud van eigen culturele waarden en normen en de eigen taal moet worden gerespecteerd, maar mag niet strijdig zijn met het streven naar volwaardige participatie aan de Nederlandse samenleving.

Comité 21 maart

Het Comité 21 maart is opgericht in het verlengde van het besluit van de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties in 1966 – zes jaar na het bloedbad in Sharpeville in Apartheid Zuid-Afrika – om 21 maart uit te roepen tot de internationale dag van de strijd tegen racisme en discriminatie. De Universele verklaring van de Rechten van de Mens en het Internationale Vluchtelingenverdrag zijn in het werk van het comité richtinggevend. Het comité streeft sinds zijn oprichting naar het opbouwen van een breed samenwerkingsverband van maatschappelijke organisaties die strijden tegen racisme en discriminatie, waaronder migranten- en vluchtelingenorganisaties, politieke partijen en vakbonden. Het comité analyseert de ontwikkelingen rondom racisme en discriminatie voortdurend en past zijn strategie waar nodig aan. Samen strijden tegen racisme en discriminatie is het vertrekpunt van het comité, waarbij de jaarlijkse demonstratie op 21 maart de belangrijkste activiteit is. Daarnaast organiseert het comité activiteiten als conferenties en festivals, steuncampagnes voor slachtoffers van racisme en discriminatie, en oefent het druk uit op de politiek.

Keti Koti Tafel

De algemene doelstelling van de Stichting Keti Koti Dialoog Tafel is het vergroten van het bewustzijn van de innerlijke en sociale conflicten en blinde vlekken die voortkomen uit de complexe historische en sociale achtergronden van het Nederlandse slavernij en koloniale verleden en het verkrijgen van nieuwe inzichten die leiden tot een samenleving vrij van discriminatie en racisme. De stichting Keti Koti Tafel beoogt het collectieve bewustzijn ten aanzien van de erfenis van het slavernij en koloniale verleden van Nederland te vergroten. Dit doen ze door middel van het organiseren van Keti Koti Tafels, de bijbehorende workshop en diverse thema-bijeenkomsten. Sinds de oprichting in 2012, heeft stichting Keti Koti Tafel in samenwerking met ca. 130 organisaties, waaronder vele musea, grassroots organisaties, stadsarchieven, kerken, vrijwilligers en gemeentelijke overheden Keti Koti Tafels georganiseerd, waaraan in totaal ca. 13.000 mensen hebben deelgenomen.

GERAADPLEEGDE BRONNEN

- Actieplan Cultuur en Creatief Inclusief (2011, 2019). *Code Diversiteit en Inclusie in de culturele sector*. 17p.
- Andriessen, I., Nievers, E., Faulk, L., Dagevos, J. (2010). *Liever Mark dan Mohammed? Onderzoek naar arbeidsmarktdiscriminatie van niet-westerse migranten via praktijktests.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- ANP/Het Parool (2019, 17 november). *Den Bosch-Excelsior stilgelegd wegens racisme: 'Boos en teleurgesteld dat dit gebeurt'*. Geraadpleegd van www.parool.nl/nieuws/den-bosch-excelsior-stilgelegd-wegens-racisme-boos-en-teleurgesteld-dat-dit-gebeurt~b6b4de4d
- Auswärtiges Amt Deutschland (2021). *Außenminister Maas zum Abschluss der Verhandlungen mit Namibia.* (Persbericht Ministerie van Buitenlandse Zaken Duitsland, 28 mei 2021 Geraadpleegd van www.auswaertiges-amt.de/de/newsroom/-/2463396.
- AvroTros. (2018). Discriminatie door uitzendbureaus. In *Radar* [Videobestand]. Geraadpleegd van radar.avrotros.nl/uitzendingen/gemist/item/discriminatie-door-uitzendbureaus. 29 januari 2018
- Bon, S. van & B. Fiere (2020). *Monitor Arbeidsmarktdiscriminatie 2015-2019.* Rotterdam: Discriminatie.nl.
- Brandsma, B. (2016). *Polarisatie. Inzicht in de dynamiek van wij-zij denken*. Schoonrewoerd: BB in Media.
- Commissie-Kennedy (2020). *Open vensters voor onze tijd. De Canon van Nederland herijkt*. (Commissie herijking Canon van Nederland). Zutphen: Walburg Pers.
- Commissie-van Oostrom (2006-2007) *entoen.nu De canon van Nederland (Deel A, B en C)* Commissie Ontwikkeling Nederlandse Canon
- Dekker, P. & J. den Ridder (2019). *Burgerperspectieven 2019/1.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- EenVandaag Opiniepeiling (2020). *Draagvlak voor zwarte Piet steeds kleiner, meeste mensen denken dat de traditionele piet helemaal verdwijnt* (12-11-2020). Geraadpleegd van eenvandaag.avrotros.nl/panels/opiniepanel/alle-uitslagen/item/flink-minder-mensen-willen-dit-jaar-dat-piet-nog-zwart-is/
- Engeland, W. van, Kanne, P., Driessen, M. (2021). *Excuses voor het Nederlandse slavernijverleden?* Amsterdam: I&O Research.
- Essed, P. (1984). *Alledaags racisme*. Amsterdam: Van Gennep.
- European Parliament (2018). *European Parliament resolution on fundamental rights of people of African descent in Europe. Motion for a resolution*. Geraadpleegd van www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/plmrep/COMMITTEES/LIBE/RE/2018/12-03/1166770EN.pdf).
- Faulconbridge, G. (2020). *Exclusive: 'Sorry is not enough', Caribbean states say of British slavery apologies.* 19 juni 2020. Geraadpleegd van www.reuters.com/article/us-minneapolis-police-protests-britain-c-idUSKBN23Q10D

- Gorter, A., E. Ghijsen, H. Fallah, B. de Jonge (2020). *Global Media Monitoring Project 2020: Eerste resultaten Nederland*. Free Press Unlimited, WOMEN Inc. 15p.
- Harmsen, F., A. Elling & J. van Sterkenburg (2019). *Racisme, sociale kramp en innerlijke drijfkrachten in het betaald voetbal*. Utrecht: Mulier Instituut. 16p.
- Heij, P. C. van Eck & K. Baarda (2021). *Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme. Een verkenning*. Den Haag: ABDTOPConsult.
- Heinze, E. (2017). 'Epilogue: Beyond 'Memory Laws': Towards a General Theory of Law and Historical Discourse', p. 413-434, in: U. Belavusau & A. Gliszczyńska-Grabias (red.), *Law and Memory: Towards Legal Governance of History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Kaap, A. van der & A. Visser (2016). *Geschiedenis: Vakspecifieke trendanalyse 2016*. Enschede: SLO Nationaal expertisecentrum leerplanontwikkeling. Vaksectie mens & maatschappij. 62p.
- Kennisplatform Integratie & Samenleving. (2021). *Institutioneel racisme in Nederland. Literatuuronderzoek naar de aanwijzingen voor institutioneel racisme op de domeinen arbeidsmarkt, woningmarkt, onderwijs en politie.* Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving (KIS), Movisie. 45p.
- KNVB (2019). *Diversiteit. Commissie Mijnals richt zich op racisme en discriminatie in het voetbal*. (3 juli 2019) Geraadpleegd van www.knvb.nl/nieuws/themas/diversiteit/60761/commissie-mijnals-richt-zich-op-racisme-en-discriminatie-het-voetbal
- Koning Filip van België (2020). *Integraal: de brief die koning Filip schreef aan de Congolese president*. O.a. gepubliceerd op www.demorgen.be/nieuws/integraal-de-brief-die-koning-filip-schreef-aan-de-congolese-president~bd88c4a7/ (30 juni 2020).
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018). *Nationaal Sportakkoord, Sport verenigt Nederland.* 40p.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport, KNVB, Eredivisie, Keukenkampioendivisie (2020). *Ons voetbal is van iedereen: Samen zetten we racisme en discriminatie buitenspel (*februari 2020). 43p.
- Misset, R. (2020, 16 juni). 'Terrance Pieters over racisme in het hockey: 'Het is klaar nu, ik durf de confrontatie aan te gaan'.' *De Volkskrant.* Geraadpleegd van www.volkskrant.nl/sport/terrance-pieters-over-racisme-in-het-hockey-het-is-klaar-nu-ik-durf-de-confrontatie-aan-te-gaan~bcc4e017/.
- NOS Nieuws (2015). *Boete 360 euro voor racistische reacties op Oranje-selfie.* (09 maart 2015) Geraadpleegd van nos.nl/artikel/2023651-boete-360-euro-voor-racistische-reacties-op-oranje-selfie
- Nursing.nl (2015). Poll: verpleegkundige weleens gediscrimineerd. Geraadpleegd van www.nursing.nl/poll-verpleegkundige-weleens-gediscrimineerd-1778438w/
- Nursing.nl (2020). Gastblog Zoë over racisme: 'Hij vroeg me geen 'buitenlanders' meer in te plannen'. Geraadpleegd van www.nursing.nl/blog/gastblog-zoe-stop-racisme-in-de-zorg/

- Opendemocracy.net (2016). 'Reparations for enslavement, UNESCO, and the United Nations decade for peoples of African descent'. www.opendemocracy.net/en/beyond-trafficking-and-slavery/reparations-for-ensla/
- Panteia. (2020). *Herhaling virtuele praktijktests arbeidsmarktdiscriminatie. Eindrapportage.* Zoetermeer: Panteia.
- RADAR (2021a). *Factsheet Discriminatie en Arbeid*. Rotterdam: RADAR. 9p.
- RADAR (2021b). *Factsheet Discriminatie en Sport.* Rotterdam: RADAR. 7p
- Rooy, P. de (2001). *Verleden, heden en toekomst. Advies van de Commissie historische en maatschappelijke vorming [Rapport Commissie De Rooy].* Enschede: SLO. 187p.
- Schreuder, A., (2021). 'Brussel berispt Nederland: verbeter wetgeving tegen racisme.' *NRC Handelsblad* 09 juni 2021. Geraadpleegd van www.nrc.nl/nieuws/2021/06/09/brussel-berispt-nederland-verbeter-wetgeving-tegen-racisme-a4046716
- SER (2021). *Gelijke kansen in het onderwijs. Structureel investeren in kansengelijkheid voor iedereen.* Advies 21/09, juni 2021. Sociaal-Economische Raad, Den Haag. 82p.
- The Black Archives. (2019). *Tien keer meer geschiedenis – Verzwegen geschiedenis op school*. Geraadpleegd van www.theblackarchives.nl/lancering-poster-tien-keer-meer-geschiedenis.html en www.theblackarchives.nl/meergeschiedenis.html
- United Nations (2014) Report of the Working Group of Experts on People of African Descent – visit to the Netherlands, 26 June–4 July 2014. (A/HRC/30/56/Add.1).
- United Nations General Assembly (2019). *Resolution adopted by the General Assembly on 22 December 2018 – A global call for concrete action for the total elimination of racism, racial discrimination, xenophobia and related intolerance and the comprehensive implementation of and follow-up to the Durban Declaration and Programme of Action.* 7p. (distributed 15 January 2019)
- Wennekers, A., Boelhouwer, J., Van Campen, C., Kullberg, J. (2019). *De sociale staat van Nederland 2019*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau. SCP-publicatie 2019-14. 384p.
- Winter-Koçak, S. de en M. Badou (2020). *Schoolloopbaan van jongeren met een migratieachtergrond*. Utrecht: Kennisplatform Integratie & Samenleving.
- Zwart Manifest (2021). *Zwart Manifest. Manifest ter bestrijding van institutioneel anti-zwart racisme en ter bevordering van zwarte emancipatie in Nederland*. 25 maart 2021 – versie 1. 47p.

COLOFON

Dit rapport is opgesteld door het Adviescollege Dialooggroep Slavernijverleden in opdracht van de minister van Binnenlandse Zaken en Koninkrijkrelaties (BZK). Het adviescollege heeft met het uitkomen van het rapport zijn taak uitgevoerd en is daarmee opgeheven. Voor meer informatie over het rapport of het adviescollege wordt u verwezen naar het ministerie van BZK (www.rijksoverheid.nl).

Leden adviescollege

- Drs. D.H. Oudshoorn-Tinga, voorzitter
- E. Davids
- Mr. L.Y. Gonçalves-Ho Kang You
- Dr. J.L. Kool-Blokland
- G. de Randamie
- R.R. Severina
- Mr. F.M. d.l.S. Goedgedrag, voorzitter tot januari 2021.

Programmabureau

- Roy Vinke, programmamanager en woordvoering
- Judith de Wolf, programmasecretaris

Dank

Voor het tot stand komen van de dialogen en het rapport heeft het adviescollege samengewerkt met verschillende deskundigen en organisaties. Waar mogelijk zijn zij in het rapport of in de bijlagen vermeld. Het adviescollege is hun zeer erkentelijk voor hun onmisbare bijdrage in kennis en inzichten.

In het bijzonder dankt het adviescollege de volgende organisaties:

- Asser Instituut
- BMC
- Cordes
- DeGoedeZaak
- Discussiëren Kun Je leren (DKJL)
- IZI Solutions
- Meertens Instituut
- Motivaction
- Movisie
- Pakhuis de Zwijger
- Zeeuws Archief

En de betrokkenen:

- alle deelnemers aan de panels, dialoogtafels, sectorale tafels
- alle coördinatoren en uitvoerders van de dialogen op de Caribische eilanden
- alle sleutelfiguren van de publieke, jeugd- en sectorale dialogen in Nederland
- alle wetenschappelijke adviseurs
- alle betrokken belangenorganisaties
- alle andere betrokkenen

Amsterdam, 1 juli 2021